

КИРИШ СӨЗ ОРДУНА

Бул китепти шарттуу түрдө Сагымбай Орозбак уулунун вариантынын экинчи тому дешке болот. Томго биринчи китепте сөз болгон окуялардан улай келген эпизоддор киргизилди. Бирок китепти түзүүдө — окуяларды жайгаштырууда белгилүү даражада мурдагыдан айырмаланган ыкты пайдаланууга аргасыз болдук. Китептерди басмага даярдоонун негизги принциптеринде эч кандай өзгөчөлүк жок. Манасчынын варианты ал өзү кандай айтса ошол үлгүдө берилди. Текстке кийлигишүүгө жол берилген жок, оригиналдагы ыр саптары өзгөртүүсүз сакталды, б. а. фольклорду жарыялоонун кеңири белгилүү болгон илимий принциптери так сакталды. Ошондой болсо да бул китепте биринчи китептегидей варианттагы эпизоддорду манасчы тарабынан кандай айтылса ошол үлгүсүндө толук бойдон бүт берүү мүмкүн болгон жок, айрым майда окуялар кыскартылып, кээ бир чоң-чоң эпизоддор кыскарган кара сөз түрүндө берилди. Мунун себеби чыгарманын көлөмүнө байланышкан. «Манас» жомогунун теңдешсиз көлөмү жалпыга маалым. Анын колдо болгон варианттарынын ичинен Сагымбай Орозбак уулунан жазылган үлгү жомоктун кеңири белгилүү болгон бардык эпизоддорун ичине камтып, окуяларды ирети менен башынан аягына чейин түгөл баяндаган толук варианттардын катарына кирет. Басмага даярдалып жаткан үч томдукка мына ошол жүз сексен миңден ашуун сап ырдан турган варианттын бардык эпизоддорун толук бастырууга мүмкүн болбоду. Жомоктун окуяларынын сюжеттик сызыгын бузбай берүү максатында кыскарып калган эпизоддордун кара сөз түрүндөгү кыскача мазмунун берүүнү туура деп таптык. Бул сыяктуу «кийлигишүү» «Манастагы» мурдатадан элге тааныш тканды белгилүү даражада «бузуу» экендиги өзүнөн өзү түшүнүктүү. Ошон үчүн окуяны кыскартып кара сөз менен баяндоодо жомоктун өзү так ушундай деген түшүнүктү берүү далалаты жок, тескерисинче, андай учурлар жомоктун өз текстинен атайын белги — чарчы кашаа менен бөлүнүп коюлду жана стиль, баяндоо манерасы жактан да негизги тексттен атайын айырмаланып тургандай кылып түзүлдү. Анын үстүнө ал тексттерде жеке эле жомоктун кыскарган окуясы гана баяндалбастан, түзүүчүлөрдүн өз сөздөрү, түшүндүрмөлөрү да бар. Мындагы максат жомокчунун эпосту айтуу салтында бул эпизод кара сөз эмес, башка тексттер сыяктуу эле ыр түрүндө болгондугун атайын белгилөө, элдин муну туура түшүнүүсүн камсыз кылуу. «Манасты» изилдеген окумуштуулар анын эбегейсиз зор көлөмүнө карабастан жалаң ырдан түзүлгөн чыгарма экендигине чоң маани берип, баса көрсөтүшөт. Айрымдары бул көрүнүштү жомоктун өзгөчөлүктөрүнүн катарына да кошушат. Жалаң ырдан тургандыгы «Манастын» ийгилигиби же кемчилигиби? Бул тактоону, пикир алышууну талап кыла турган өзүнчө маселе. Бирок «Манас» жомогунун окуялары негизинен ыр түрүндө гана баяндалышы талашсыз чындык. Ошондой болсо да атайын көңүл буруп, эске алып коё турган фактылар бар: «Манас» жомогунун бизге белгилүү болгон көлөмүн көз алдыга тута ой жүгүртсөк анын окуяларын баштан аяк айтууну максат кылган ар бир манасчы бул ишти бир эле отурушта, эч тынбай жүзөгө ашырбагандыгы өзүнөн өзү түшүнүктүү. Ар бир манасчыга, айрыкча жомоктун окуяларын баштан аяк толук айткан чоң-чоң жомокчуларга аны бүт айтуу үчүн айлаган убактар керек болгондугу талашсыз. Аткаруунун ушундай узак мөөнөтүндө жомокчунун аудиториясынын дайым бир калыпта болбогону да күмөнсүз. Ошондуктан жомокчу бир чоң окуядан экинчисине өтүүдө мурдагы окуялар жөнүндө угуучуларга кыскача маалымат берип эске салып турууга да туура келген. Мындай эске салуу кээде ыр, кээде жорго сөз түрүндө Сагымбай Орозбак уулунан жазылган вариантта кеңири жолугат. Муну атайын көркөм ык деп да, же чоң көлөмдүү чыгарманы айтуудагы зарылчылыктын натыйжасы деп да түшүнүүгө мүмкүн. Мындай кыскача баяндоону жомокчулар жаңы аудиторияда бул же тигил эпизодду баш тоодо жомок боюнча жалпы түшүнүк берүү, же айрым окуялар жөнүндө кыскача

баяндоо, эпизоддордун байланышын иш жүзүнө ашыруу, сөз болгону жаткан эпизоддун жомоктогу ордун белгилөө ж. б. максаттар үчүн иштешкен. Буга ушул Сагымбай Орозбак уулунан жазылган варианттын башы жорго сөз аралашкан кара сөз түрүндө болушунун өзү да далил. Жеке эле бул эмес ар бир манасчы белгилүү бир эпизодду баштап айтарда бир-эки ооз болсо да кара сөз менен кыскача баяндама берип, мурдагы окуялар менен угуучуларды тааныштырып туруп, анан айтканы жаткан окуяны баштагандыгын манасчыларды уккан адамдар жакшы билишет. Ушул эле салтты ыраматылык Саякбай Каралаев да колдонгон. Бул фактылар «Манасты» аткарууда керегине жараша жомокчулар өзүлөрү кара сөздү пайдаланганын, жомоктун окуяларын бири-бири менен байланыштуу түрдө элге тааныштырууда айрым эпизоддорду кара сөз менен кыскача мүнөздөп берүү ыгы мурдатадан бери манасчылар өзүлөрү колдонуп келе жаткан салттык көрүнүш экендигин ангинелейт. Буларды айтуудагы негизги максат жарыяланып жаткан материалдарда айрым эпизоддордун кара сөз менен баяндалышын актоо эмес, тек гана жомоктун аткарылышындагы айрым ыктар менен кеңири массаны кабардар кылып коюу. Кайсыл окуяны ыр менен, кайсынысын кыскача кара сөз менен берүү көп талаш-тартыштарды туудуруучу татаал маселе экендиги шексиз. Бул маселени чечүүдө ар бир чоң эпизоддун жомоктун идеялык мазмунунун терең ачылышындагы аткарган милдети, бул же тигил эпизоддун эл арасына канчалык кеңири тарап, белгилүү болушу жана башка ушул сыяктуу талаптар эске алынды. Жомоктун сюжетинен орун алган ар бир чоң жана кичине окуянын — эпизоддун чыгармада өзүнө ылайык орду, аткарган милдети бар экендиги талашсыз. Ошондой болсо да бир эпизодду жомокчу зор эргүү менен, кеңири планда айтса, экинчисин анчалык деңгээлге жеткирбейт. Анын үстүнө эл угууну көп каалаган, ошон үчүн дайым аткарылуунун натыйжасында терең иштелип чыккан эпизоддор менен катар эле жомоктун жалпы сюжеттик сызыгын үзбөй сактоо үчүн айтылган, же мурдатадан келе жаткан салтка ылайык гана эскерилген эпизоддор да бар экендиги чындык. Мына ушулар эске алына келип Сагымбай Орозбак уулунун вариантындагы көп аткарылып, алда канча кеңири иштелип чыгылган эпизоддор кандай айтылган болсо ошол түрүндө ыр менен берилди да, калганы, же чечүүчү мааниге ээ эмес эпизоддордун сюжети гана кара сөз түрүндө эскерилди. Кыргыздын кеңири белгилүү болгон жомокчуларынын биринин варианты менен элди толук тааныштыруу үчүн мындай чөп башылап, бир окуясын толук, бирин жарым-жартылай, кээсин эки ооз кара сөз менен жарыялоо жетишсиз экендиги талашсыз. Бирок азырынча ушунун өзү да биз үчүн чоң ийгилик. «Манастын» бардык варианттарынын толук тексти менен элди тааныштыруу келечектин иши. Жомокту окууну жеңилдетүү максатында айрым жерлерде оригиналда болбосо да тема берилди. Мындай темалар варианттын жарыяланган биринчи китебиндеги сыяктуу эле өз-өз ордуна атайын белги коюлуп, эскертилди. Бул китепке варианттагы окуялардын биринчи китептеги токтогон жеринен улай киргизилип, эпостогу кеңири белгилүү эпизоддордун биринен болгон «Көкөтөйдүн ашына» чейинки окуялар бүт топтолду. Мындагы материалдар негизинен төрт чоң бөлүмдөн турат: Манас баш болгон кыргыздардын туулуп өскөн жерин кытай баскынчыларынан куткарып алганы¹ кыргыздардын Алтайдан Ала-Тоого көчүп келиши; Алмамбеттин окуясы; Манастын Каныкейге үйлөнүшү. Китепте булардан башка да бир канча орчундуу окуялар бар. Бирок алар кыскартылып кара сөз түрүндө алынды. Китепте киргизилген материалдар дээрлик манасчынын өз оозунан Ыбырайым Абдырахманов тарабынан кагаз бетине түшүрүлгөн. Бирок, азыр Кыргыз илимдер Академиясынын Тил жана адабият институтунун кол жазмалар фондусунда сакталган ошол материалдардын айрымдары Абдырахманов 1920-жылдарда жазган оригиналдын өзү болсо, айрымдары түп нусканын көчүрмөсү. Буга караганда кандайдыр себептер менен (алардын айрымдары изилдөөчүлөргө белгилүү болсо, көбү белгисиз) түп нуска жоголуп, анын

көчүрмөсү гана калган. Китепке киргизилген тексттерди басмага даярдоодо негизги таяныч ошол колдо болгон түп нускалар жана түп нуска катары эсептелип жүргөн көчүрмө кол жазмалар болду. Түп нуска катары эсептелген кол жазмалардын манасчынын өз оозунан жазылган тексттерге канчалык түрдө туура келерин кесе айтуу кыйын. Бирок, манасчыны жакшы билген, ал айткан вариантты өз колу менен жазган Ыбырайым Абдырахмановдун ошол көчүрмөлөрдү Сагымбайдын өз «Манасы» катары күмөнсүз кабыл алгандыгына караганда ал көчүрмөлөрдүн түп нускадан айырмаланбагандыгына, айырма болгон күндө да айрым деталдар жактан болбосо, варианттын негизи өзгөрүүсүз сакталгандыгына ишенүүгө болот. Анын үстүнө мындай корутундуга келүүгө экинчи бир далил да бар. Бүгүн биздин колдо варианттын кээ бир эпизоддорунун Ыбырайым Сагымбайдын өз оозунан жазган түп нускасы да жана ошол түп нусканын көчүрмөлөрү да бар. Ал көчүрмөлөр айрым сөздөрдү эсепке албаганда түп нускага негизинен толук туура келет. Бүгүн биздин колдо бар түп нускаларды да, түп нускалары жок көчүрмөлөрдү да бир адам көчүргөн. Салыштырып, тактыгын текшерүүгө мүмкүн болгон көчүрмөлөрдүн сапаты канааттандырырлык. Ошон үчүн салыштырууга мүмкүн болбогон көчүрмөлөрдүн сапаты да талапка жооп берерлик болуш керек дешке негиз бар. Биринчи китептеги сыяктуу эле бул китепте да тексттердин аягында айрым сөздөргө түшүндүрмөлөр берилди.

Редколлегия.

1: Эпосто кыргыздын эпикалык душманы катары калмактар, кытайлар аталат. Булар бир туюнтмадагы синоним түшүнүктөр. Мунун өзүнчө мааниси бар. Анткени, эпостогу эскертилген кытайлар — монгол-калмак урууларынан турган кара кытайлар — кидандар.

МАНАС

Бул бөлүм Манасты кармап кетебиз деп келип, кордук көрүп кайра кеткен он бир балбан көргөн кордугун айтып, өз кандарына даттанып барганын баяндоодон башталат. Муну уккан кандар Манасты чаап алууга камынып, жүз он миң кол аттанышат.

Мындан кийинки окуяда Манжурия жеринен тогуз жүз төөгө чай артып кытайга бара жаткан Жолой жолдо Манаска жолугуп, Манас анын чайын тартып алат. Манастан найза жеген Жолой араң дегенде качып кутулуп, болгон окуяны кытай чоңдоруна айтып барат. Дагалак шаарынын каны Кырмус Манастын он бир балбанга көрсөткөн ызасын айтып, аны чапканы жүз он миң кол кетти деп Жолойду сооротот.

Манасчы тарабынан бул окуядан кийин «Кошойдун окуясы» деген өзүнчө көлөмдүү эпизод баяндалат. Жаангер кожо аттуу жер кезип жүргөн, көп жашаган адамдын билерик деген баласын Незкара колго түшүрүп, барымтага кармап алат да, Кырмус шаанын колуна берет. Ошондо Кырмус шаа Жаангер кожого:

Кайда барсаң, анда бар
Карк алтын бооң менде бар,
Карап турсам туптуура
Душманчылык сенде бар,—

Дейт да баланы зынданга салып, кожону кое берет. Жаангер Кошойду издеп таап, өзүнүн башына түшкөн оор абалды түшүндүрүп, жардам сурайт. Жаангердин өтүнүчү боюнча Кошой Кырмус шаага каршы аттанып чыгып, аны өлтүрүп, Билерикти ордон бошотот. Жолдо бара жатканда Кошой жол тоскон кытай аярларына жолугуп, аларды кантип жеңгендиги кеңири баяндалган.

Манасты чаап алмак болуп аттанган он бир дуу-дунун көп колу Алтайга бара жаткан жолунда эки миң үйлүү эли бар сары ногойлордун Эштегине жолугуп, ага кол салышат. Эштек эли менен Канардын тоосун таянып, тар капчыгайдан жол тосуп, 94 күнү урушат.

Ушул убакта таятасы Эштекке учурашып келгени жөнөгөн Манас аз гана адамдары менен келе жатып, коктунун оозундагы көп колду көрөт да, кытайлар экенин таанып, элге кабарга киши жиберет. 8 күндө жардамга көп кол келет. Бир жагын — тар капчыгай, Эштектин эли тосуп. арт жагын кыргыздын көп колу алып, орто жерде камоодо калган кытайлар ачкадан аттарын союп жеп, катуу жүдөшөт да, акыры кутулбасына көздөрү жеткенде өздөрүн өздөрү өрттөп, өлүп кырылышат.

Эштектин уулу Жамгырчы кытайдын колун байкап келем деп аттанып чыгып Манастын кошуна жолугат. Ошол кезде чалгынга чыккан Манас калың малга кезигип аны айдап кетүүгө камданып калганда, баласын издеп чыккан Эштек келип кездешет. Экөө ал жерден сайыша кетип, акырында Манас менен таятасы Эштек бирин-бири таанышат. Кытай колун байкайлычы деп барса, алар өздөрү эле эбак кырылып калганын көрүшөт. Кийинки окуяда Манас менен Кошой Дагалак шаарында кезигишип табышканы баяндалат. Манас менен Кошой биргелешип он бир дуу-дуну жазалоону чечишет да, алардын мыктысы Дүбүрө канды көздөй аттанышат.

Жолдо баратып кол тыныгат, мергендер ууга чыгат. Кутубий баш болгон мергендер кийик уулап жүрүп Адамдук аттуу жалгыз көздүү дөөгө кабылып калышат. Дөө аларды койчо айдап үңкүрүнө алып барат. Ал адам жей турган дөө экен. Дөөнү Кутубий жалгыз көзгө атып, сокур кылып, көптөп жатып араң өлтүрүшөт. Үңкүрдөн көп дүнүйө, байлоодо жаткан көптөгөн адамдарды таап, бошотушат.

Манастын кабарын угуп ага каршы аттанган Дүбүрө кандын колуна жолугушуп, аларды да жеңишет.

Даңгу шаарынын башкаруучусу Кайып даңдын колу жеңилип, эли качып, өзү колго түшөт. Кайып даңдын кызы Карабөрк жаа аткыч мерген экен Кырк кыз жолдошу менен качкан элдин артын кайтарып, кыргыздарды тосуп урушат. Көп адам зыян болот, Карабөрктүн аткан жаасынын огу Бакайга тийип жарадар кылат. Арттан келген Манас мерген кыздын кабарын угуп, ачууланып барат, бирок анын сулуулугун көрүп, ага үйлөнүүчү ойлонот да зыян келтирбей кармап алат.

Атасы Кайып даңды өлдү деп уккан кыз Манаска тийүүдөн баш тартат. Бирок колго түшкөн Кайып даңдын тирүү экендиги билинет, кыз Манастан кечирим сурайт. Эки эл элдешип, Кайып чоң той берип, Манас Карабөрккө үйлөнөт. Ошондо Кайып даң Карабөрккө тигип берген үйүнүн порумун:

«Жайсаң ырчы дегени

жарым күнү ырдаган» — экен.

Бакайды атып жарадар кылгандыгы үчүн Карабөрк уялып андан көрүнбөй качат, жолукканда жүгүнүп таасим кылат. Мындай адептүүлүк элге жагып калат да ушундан тартып жаңы келген келин кайнагадан качуу, жүгүнүү салты калган экен. Эл жер-жерине тарайт, Манас аялын алып Алтайга — үйүнө кайтат

ЖАКЫП ЭЛДИ ЧОГУЛТУП,

АЛТАЙДАН АНЖИЯНГА КӨЧӨЛҮ ДЕП АЙТКАНЫ

Канкор Манас баатырың

Карабөрк катын алганы.

Кан атасы Жакып бай

Калкына кабар салганы,

Акылмандын баарысын

Айлына жыйып алганы:

Нече жылга жоголду,

Эсен көргөн болдук биз

Эрбейген Манас баланы.

Эр азамат боз балдар

Бекерге кетпей талабы,

Сансып жаткан даңгыттын
Сапырылтып калаасын,
Алган болуп келиптир
Кайып кандын баласын.
Акбалта менен Бердикем,
Ак ала сакал Ошпур бай,
Акылга дыйкан Байжигит,
Айдаркан менен Саламат,
Аңдаңарчы жамагат,
Баарыңарга эп болсо,
Бай Жакып айтар кеп болсо
Алтайдан көчүп алсак дейм,
Анжыян барсак дейм,
Эгер кытай жоолосо
Арманы жок калсак дейм!
Падышадан үч кайта
Келген киши жоголду,
Бар кудайым бериптир
Баладан бирди — чооголду.
Баштан аяк өлтүрдүң
Паашасы айткан буйругун,
Бастык бекен деп ойлойм
Ажыдаардын куйругун!
Байкаңарчы көбүңөр,
Балчык эмес, көлүңөр!
Кыйла адамдар олтурсуң,
Кыял ойлоп, өзүң бил.
Карып кетти дебесең
Кан Жакыптын сөзүн бил!
Ырасын айтсам калайык
Кыйын ишке катыштык,
Камалап каапыр кол салса,
Биз кай бири менен атыштык?
Мен кордук көрдүм жашымдан,
Ага-иниден айрылып,
Азап тартып башынан.
Маңгулда жүрдүм мал сактап,
Манжулардын журтунда
Басып жүрдүм жан сактап.
Ногой уулу туугандан
Он жетимде бөлүндүм,
Ойлоп келсем шолорду
Суудай жашым төгүлдүм.
Атам өлгөн жетиммин,
Ага, иниден айрылып
Айдоо менен кетипмин.
Азапты алдым мойнума,
Агып жашым койнума.
Бөйөндүн уулу Чаянды,
Жашында Жакып таянды.

Актап кызмат кылган соң
Чаяндан таптым аянды.
Кызматымды билген соң
Кызын берди өзүмө.
Кыргыз, казак олтурсуң,
Аңдап жооп бериңер
Айтып турган сөзүмө.
Айтып жооп бериңер
Олтурбаңар шүк деди.
Ошону айтып бай Жакып
Орчун топко тиктеди.
Камбардын уулу Айдаркан,
Карыядан Эштек бар.
Кан Жакыптын сөзүнө
Кайтармакка эсеп бар.
Кыпчактардын Тазы бар,
Кыргыздардан Байжигит,
Нойгуттардан Акбалта,
Ногойдун Чагоо кары бар,
Ошо топтун ичинде
Ата уулунун баары бар.
Аргын Каракожо бар,
Ата уулулар кошо бар.
Алчындан Каракесек бар,
Акылмандан отурган
Алтымыш деп эсеп бар.
Бердике туруп бек айтат,
Бербердигер кудай-аа,
Мерт кылдың Жакып деп айтат.
Дүнүйөнү чачабыз,
Кытайга тийип койдук деп
Дүрбөп кайда качабыз?
Малды бекер чачабыз,-
Маңгулга тийип койдук деп
Баш алып кайда качабыз?
Конушташ жүрүп маңгулга
Коркуп калган экенсиң!
Жакын жүрүп кытайга,
Жадап калган экенсиң!
Жайытына малыңдың
Карап калган экенсиң!
Анжыян менен Алайды
Самап калган экенсиң!
Анжыянда Алооке,
Азыр бизге жаман жоо.
Айтып-айтып болбойсуң,
Арзысаң Жакып баргын шоо.
Анжыян менен Кашкардын
Арасы кыйын улуу тоо.
Ашуусу бийик, жери тик,

Аны көздөй бет алсак
Табылбас бекен биздин жик?
Көрүнөө айттым бир сөздү,
Көңүлгө албай кир сөздү.
Көбүңөр билгин муну деп
Бердике сөзү токтолду.
Мунун да сөзүн жаман деп
Айткан киши жок болду.
Байжигит шондо кеп айтат.
Бай Жакыптын өзүндө,
Баштан аяк сөзүндө
Жаманы жок деп айтат.
Мурут бар жерде сакал бар —
Мурунтадан макал бар.
Сактын саны калат деп,
Саңыроонун төгүлүп,
Сайда каны калат деп.
Кытай деген жакырга,
Кыжылдаган капырга
Кыйырына жатып албайлык,
Кылым кытай кол келсе,
Кыргын таап калбайлык.
Жетиген жагын карасак,
Жерин өлчөп санасак,
Илепси бар, Кара-Кум,
Күн чыгышы Сары-Арка,—
Күлдү баары казакта.
Күн батышка бет алып
Калбайлык бөөдө азапка.
Эдил, Нура суусу бар,
Эсен-аман ушу бар.
Оролдун узун тоосу бар,
Ошого жакын барсак деп
Бир кыйла элдин оозу бар.
Эдил, Жайык жери бар,
Эне-атабыз өскөн деп
Бир кыйла элдин кеби бар.
Кеңешип билчи баарыңар,
Кетте-кичик, карыңар.
Байжигит токтоп калганы,
Камбардын уулу Айдаркан
Калкка сүйлөп салганы:
Баштан аяк баарыңар,
Кан Жакып баштап карыңар
Кайратты таштап салдыңар,
Качууну сүйүп калдыңар.
Карап турсам калайык
Үмүттү таштап салдыңар,
Үркүндү сүйүп калдыңар.
Кырып ием сени деп

Кытайдан келген кеп барбы?
Кыргыз, казак жыйылып
Ушу сөздө эп барбы?
Кагып ием жерге деп
Каңгайдан келген кен барбы?
Казак, кыргыз жыйылып
Калжырашта эп барбы,
Алтайдын тоон жөлөндүк,
Кыйла жылдан бер жакка
Кыпкызыл канга бөлөндүк,
Кыргыз, казак чогулуп
Бүгүн кыжылдап сүйлөп не көрдүк?
Так ушинтип олтурсак
Далайда болор жай алуу,
Ар качандан бир качан
Жамандын жаны аялуу,
Аябаңар жаныңды,
Айткым келди баарыңды,
Акбалта, Жакып карыңды.
Колунан келсе кызталак
Коёрбу кытай жаныңды?
Келе калса колунан
Кетирмекчи саныңды,
Кемпир менен чалыңды,
Кемшеңдетип ыйлатып
Кейитпейби баарыңды.
Жүздөн алып наарыңды,
Жүдөтпөйбү баарыңды.
Туулмак бар, өлмөк бар,
Жакшылык менен жамандык
Туш-тушунда көрмөк бар.
Аманат берген куу жанды
Ажал жетсе өлмөк бар.
Айтып оозун жыйганча
Көсөл Манас, эр Көкчө,
Көт жагынан Жамгырчы,
Абдылда, Болот ал экөө,
Манжулуктун Шакуму,
Манаска көөнү жакыны,
Ак сакалы Айнакул —
Айтылуу Кыргыз мына бул,
Жергелешип жетөөбү
Жетип келди жыйынга.
Жыйынга келген адамдар
Калдык дешти кыйынга.
Келип Манас кеп сурайт,
Ага-иниңиз атаке,
Качан келген деп сурайт.
Кечээ келген балам деп,
Чын ушунун баарысын

Чакыртып алган бабаң деп,
Чымындай сенин жаныңды
Аман койсун, алдам деп
Кан Жакып сүйлөп калганы.
Кайра басып, канкоруң
Өз үйүнө барганы.

Өскөнбай менен Ыйманды,
Ар качандан, бир качан
Айдап жылкы жыйганды:
Бачымыраак чабыңар,
Байталдан семиз табыңар,
Он эки байтал алыңар,
Камбарбоздун үйрүнөн
Эгинен бирин чалыңар,
Эртелеп келип калыңар.
Эркегинин баарысын,
Нээти казат караткан,
Ургаачысын ар качан
Ак түлөөгө жараткан,
Дартман эмес сагынан,
Карасы эмес агынан,
Андан бирди алыңар.

Ыйман менен Өскөнбай,
Алар чыгып ат минип,
Ат минсе да бат минип,
Жылкыга жөнөп калганы.
Жыйындын баарын дүргүтүп,
Чакырып Манас алганы.

Жайлоо эмес, жаз экен,
Ачыган кымыз аз экен.
Алты азамат чаптырды,
Алты жүз меште ' кымызды
Аял кылбай таптырды.
Айылда киши калба деп
Адамдын баарын чакырды.
Жер очокту каздырып,
Жсз капкактуу казандан
Жетимишин астырып,
Күчтүү болсун арак деп
Күчаладан салдырып,
Үч элиге келгенде
Үзүп-үзүп алдырып,
Каалагандар жутушуп,
Кайраттуулар куршугуп,
Кара бою тутушуп,
Алты жүз мешке куйдурган
Алып келген кымызды
Аксакал бою балкышып,
Аны ичкен соң карпаңдап,
Аңгемени кылышты.

Алда таала берген деп
Бала да болсо башкача
Манас аттуу ырысты.
Көк ала майдан шиберди,
Көңкү мындай отур деп,
Көк жалың айтып жиберди.
Тегерек тартып тең болду,
Ортосу ачык кең болду.
Аземин минтип арттырып,
Сары казы, кыйма жал
Адамдарга тарттырып,
Ар кандай опкоксуганын
Аппак майга тойдурду,
Эки жүз чанач кымызды
Эңсегени жутсун деп
Элдин ортосуна койдурду.
Кырк көөкөр — аркыт алдырды,
Каалаганың муну ич деп,
Аркыттагы аракты
Ата уулулап таратты.
Арстан Манас келди да,
Арада туруп кеп айтат:
Ай, ага-ини, журтум!—деп айтат,
Колунан келсе Каканчын
Коё турган ою жок,
Тартып калар бою жок.
Алы келсе кытайдын
Албай турган кеги жок,
Айыл жыйып атакем
Дарбытыштын эби жок.
Мен Ошпурдан уктум бир кепти,
Ошондон бөлөк бул элден
Кулакка сыяр кеби жок.
Баарыңарга эп болсо,
Бала да болсом кан кылдың,
Мен бийлеген кеп болсо:
Алым келсе аламын,
Ажалым жетсе арамдан
Акыретке барамын!
Кара оорудан катпайбы,
Мага окшогон балдарды
Кагын алып жатпайбы.
Чегилбей чечек албайбы,
Жер кучактап калбайбы.
Жашым жаңы жыйырма төрт,
Жаанга салып кызыл өрт
Жолдо болсун изибиз,
Жоодон болсун ишибиз!
Көктө болсун жаныбыз,
Көөкөрдө болсун каныбыз!

Көңкү кыргыз балдары
Көөсөрүң болсо калыңар,
Көсөмүң болсоң барыңар!
Карк ажалым жетти деп,
Канжыгага байланып
Кара башым кетти деп
Башыңды байлап өлүмгө,
Чачыңды байлап өрүмгө,
Аягың байла кишенге,
Айылда жүрсөм өлбөйм деп
Аманат жанга ишенбе.
Ошпур байдан кеп уктум,
Терс-Суудагы Текес кан,
(Теңир ургур кандай жан?)
Баш жакты бурут алды деп,
Арадан чыгып төрт бурут
Бу кандай айылга дүрбөөн салды деп,
Оролду бурут алды деп,
Ортодон чыккан төрт бурут
Бу кандай дүмөк салды деп,
Ушу баштан өргүтпөй
Ойрондоюн аны деп,
Кылымдын Какан каны деп,
Кыпчак, кыргыз, казагын,
Колуна берип азабын
Кыйратайын аны деп,
Кемен деген жаң-жуңга*
Кетириптир кабарга,
Кеңгес деген аярын
Чаптырыптыр чабарга.
Аты Кер-Көл жери дейт,
Орго деген каны дейт,
Ойрот жеңбейт аны дейт,
Эсеби жок эли көп,
Аз болгондо аскери —
Алтымыш миң саны дейт.
Тагдырда алда буюрса,
Талкалайлык ошону!
Жалпы олтурган ага-ини,
Жалынсаң жаның калабы?
Корксоң коюп салабы!
Эркек козу туулуптур,
Не жумушка туруптур?
Эр азамат туулуптур,
Не жумушка туруптур?
Эркек козу болгондо
Курмандыкка караткан,
Эр азамат болгондо
Намыс үчүн жараткан!
Мал караган чалдар бар,

Баспай жаткан балдар бар.
Кызыл ээк чалдар бар,
Кызыл муштум балдар бар.
Атка минип эрбейип,
Найза кармап сербейип,
Эсенкан кыйын эле деп,
Беш айчылык Бээжинден
Бу жерде коркуп селейип,
Жалтанышың жарабас!
Башка кудай салган соң,
Майдандашып калган соң
Аянарга жан барбы?
Ал адам эмей, акыры,
Пери, дөө заңгарбы?
Эске кудай салган соң,
Эсенканга жоолошуп,
Эрегишип алган соң
Эзелден кылган каның бар,
Эми не деп аяар жаның бар?
Алтайда кантип туралык,
Арбын аскер куралык,
Атышкандан баш тартпай
Ата жолун кубалык,
Мажүрөө кантип туралык,
Балбандан аскер куралык,
Бабанын жолун кубалык,
Бу бадирекке бет алып
Барбай кантип тыналык!
Кырылышып жеңбесек,
Кытай берер тоюңду.
Барган адам өлөт деп,
Бас ойлобо оюңду.
Нойгуттан кары Акбалта,
Ногойдон кары эр Эштек,
Олтурбаңар баарың тек!
Алчындардын Бообеги,
Наймандардын Көбөнү,
Аргындын Каракожосу,
Кыпчактардын Таз чечен,
Кыйындарың бир нечен!
Өзүбектен Акынбек,
Өз тууганым Базылбек,
Өлсөңөр да айтпаңар
Нааманга барбай басыл деп!
Туулмак бар, өлмөк бар.
Жакшы менен жамандык
Туш-тушунда көрмөк бар.
Атадан не үчүн тубамын,
Аманат жаным чыкканча
Намыс жолун кубамын.

Атамдан калган жеримди
Алдырып коюп кытайга
Аңкайып кантип турамын!
Энеден не үчүн тубамын,
Эрлердин жолун кубамын,
Эски жерим албасам
Эс алып кантип субамын!
Алтын айчык*, кызыл туу,
Асмандата көтөрүп,
Аягын жерге сайбасам, *
Асабасын * жайбасам,
Атым өчүп калбайбы
Атамдан калган Нааманды
Алты айга койбой албасам!
Айрып жерим албасам —
Атадан туубай калбасам!
Эңшерип элим албасам —
Мени энеден туубай калбасам!
Аркандан моюн чечиңер,
Ала албасак кытайдан,
Аманат жандан кечиңер.
Кытайга кыргын салалы,
Кыйратып, жерди алалы!
Кызыктуу жерди алдырып,
Кыяматта жүргөнчө,
Кыргыз уулу болгону
Кырылып жатып калалы!
Каапырга каран салалы,
Кайтарып жерди алалы!
Кайтарып жерди албасак,
Казак уулу болгонуң
Кан жөткүрүп калалы!
Айтып Манас токтолду,
Ал жыйылган көп элде
Кой дээр киши жок болду.
Аксакалы Акбалта,
Акылга толук Ошпур бай,
Кыргыздардан Байжигит,
Кыпчактардан Таз чечен,
Казактардан Айдаркан,
Карап турган канча жан.
Ногойлордон Жамгырчы,
Нойгуттардан Акымбек,
Тейиттерден Саламат,
Текши отурган жамагат.
Калмактардын Күлдүрү,
Казактардын Бообеги,
Аргын Каракожосу,
Албандардын Бийназар,
Акылмандын баары бар,

Аксакал Жакып дагы бар.
Акылмандар отуруп,
Манастын сөзү макул деп
Кол көтөргөн чагы бар.
Эки күн эли конуптур,
Эч болбосо эр Манас
Элүүчө жылкы союптур.
Сары казы, жал берип,
Кымызга чайкап бал берип:
Тарагын деди көпчүлүк,
Так беш күндөн калганың
Үй-малыңдан айрылып
Үстүңө түшөр көп түлүк.
Атка минип эрбейген,
Найза кармап сербейген,
Адаммын деп дердейген
Азаматтан калбасын.
Казан асып, кар салган,
Катын алып, үй тиккен
Кары-жаштан калбасын.
Он жети менен он сегиз,
Ошондон койбой тептегиз,
Асты болсун жетимиш,
Айткан ушу сөзүмдүн
Олутуна жетиңиз.
Сундуруп найза салчудан,
Жулкушканын алчудан
Журтта бири калбасын!
Бетке алган мерген көсөмдөн,
Бели катуу көзөлдөн
Бу жерге жатып албасын,
Бекерге бенде калбасын!
Союл чабар камбылдан,
Жоопко жүйрүк даңгылдан,
Балтыры жоон балбандан,
Басташканын алгандан,
Кылыч чабар машынан,
Кызмат кылар жашынан
Кылайып бирөө калбасын!
Ай балта чабар ыктуудан
Айбаты бар мыктуудан
Айылда бирөө калбасын!
Көзгө аткан мерген машынан,
Көп жалтанар башынан
Көрүнбөй жатып албасын!
Билеги жоон балбандан,
Билими артык зардалдан
Бирге келсин барча жан!
Кайраты ашык камбылдар,
Талаага көнгөн даңгылдар,

Тилге жүйрүк чеченден,
Динге балбан эшенден,
Жол адашпас жерчиден,
Көз байлоочу сээрчиден,
Атагы чыккан баатырдан,
Акылы жарым бакырдан,
Өнөрү бар өткүрдөн,
Өлүмдөн коркпос жеткирден,
Намысы бар арстандан,
Бардашы бар барктуудан,
Амал билчү аярдан,
Алардан калбай жалгыз жан,
Молтолуу дуба билгенден,
Болумдуу күлүк мингенден
Болбой жатып албасын.
Алысын көрөр көздүүдөн,
Айтышаар жүйрүк сөздүүдөн,
Акылы толук эстүүдөн
Асты неме калбасын,
Айткан Манас сөзү деп,
Аңдабай жатып албасын!
Алыс сапар жол жүрөм,
Алыкты ар кыл камдасын.
Колосолуу душмандан
Коркуп жатып албасын,
Ата жолу нускадан
Антип куру калбасын.
Келгенди аскер алармын,
Аскерден кечтеп калгандын
Келдесин кесип салармын.
Жүргөндү колго алармын,
Жүдөгөндүн баарысын
Жүлүнүн кыйып салармын.
Аттансаң аскер аламын,
Айныгандын баарысын
Азапка минтип саламын!
Уктуңарбы баарыңар.
Улуу-кичүү карыңар!
Карын-жашын каратты,
Каарданып канкоруң
Калктын баарын таратты.
Жекшемби күнү кечинде
Бай Жакыптын кызыл туу,
Байкаганга сөзү бу:
Кыргыздын кыйла тобунан
Алыс жерден калган туу,
Башкы атасы Бабыркан,
Андан калган ушул туу,
Атышканда душманга
Сала жүргөн ызы-чуу.

Атасынан бу тууну
Арстан Манас алыптыр,
Эркегинин баарысын
Нээти казат караткан,
Ургаачысынын баарысын
Ак түлөөгө жараткан
Камбарбоздун үйрүнөн
Кармап келди бир байтал.
Абыке, Көбөш иниси
Аркасынан жүгүрүп,
Ак сакал болгон Жакып бай
Аксай басып бүгүлүп,
Байбиче Шакан, Бакдөөлөт,
Балдары ойноп турган соң
Баштатан күткөн чоң сөөлөт,
Акбалта менен Бердике,
Ак ала сакал Ошпур бай,
Ага-иниси жыйылып
Азыр келди жайма-жай.
Кырка турду баарысы,
Жакып баштап карысы,
Кыдырата жанашып,
Кыбылага карашып,
Кол көтөрдү буркурап.
Койдой маарап чуркурап:
Адил бааша тагы үчүн,
Кайып эрен бак үчүн,
Карып калган чалдардын
Сакалынын агы үчүн,
Бербердигер бир өзүң,
Бере көргүн тилегим!
Оң колум ойнор кезинде
Сына көрбө билегим,
Сыздай көрбө жүрөгүм!
Бакырып ыйлап бай Жакып
Бала үчүн башта жүдөдүм.
Канатым кайчылашканда,
Кайратым толуп ташканда
Кашайта көрбө, кудайым.
Куйругум жерге жеткенде,
Кубанчым алыс кеткенде
Куурата көрбө, кудурет.
Бай Жакып айтып баркырап,
Төгүлгөн жашы жаркырап,
Байбиче көрүп заркырап,
Мойнуна курун салынып,
Боздоп турду бай Жакып
Жаратканга жалынып.
Бурчак салып мойнуна,
Бакдөөлөт менен Чыйырды

Жашын төгүп койнуна.
Абыке, Көбөш иниси
Чыркырашып ыйлашып,
Чымын жанын кыйнашып,
Чыбыктайын буралып,
Айылдагы адамдар
Алтымыштай куралып,
Үйдө киши түк калбай
Үшкүрүшүп чыгышып,
Ай туягын жыгышып,
Мууздап канын төгүшүп,
Камбылдар бычак алышып,
Буту-колун сөгүшүп.
Балта чал менен Бердике
Бай Жакыпты жандашып,
Ногойдон калган кызыл туу
Байрактарын камдашып,
Оболотуп көтөрүп,
Жекшемби өткөн күнүндө,
Дүйшөмбү келген түнүндө
Атасынын кызыл туу —
Аягын жерге сайылтып,
Асабасын бу туунун
Асман жакка жайылтып,
Бир кудайга зар айтып,
Пил баштаган нар айтып,
Атакеси бай Жакып
Антип жатып калганы,
Аңдасаңыз билерсиз,
Аманат дүйнө жалганы.
Кошойго болгон кайната,
Кошунун алып жайната,
Ат арытып жол менен,
Алтымыш миң кол менен
Мунаркан келди буркурап,
Мурун душман, азыр эл,
Жаа алдалап чуркурап,
Азыркысын эл болуп.
Аскеринин көптүгү
Аккан дайра сел болуп.
Анын арка жагынан
Каракыш шаардын Бурчагы
Каркап кырк миң кол менен
Каптап келди бу дагы.
Канчасы аяр — айлакер,
Эсебин санап биле бер.
Бегиш, Көйүш бектери,
Жети миңден кол алып
Жетип булар келгени.
Дагалактан жол алып,

Таамай жүз миң кол алып
Кайнатасы Кайып даң
Каптап келип калганы.

Төлгө билген Төлөгү,
Кыжылдап кырк миң кол менен
Кыраан эрге жөнөдү.

Ак асаба, кызыл туу,
Айгайлаган ызы-чуу.
Көк асаба, кызыл туу
Көк жаңырган улуу чуу.
Эки жүз миң жыйырма төрт,
Бет алган жагы болор өрт.
Жыйырма төрт миң ашыгы,
Уйгурдан келген черүүгө
Кайып кан болгон баштыгы.

Казактан черүү алганы,
Айткан күнү дүйшөмбү,
Алты жүз миң кол болуп
Айдаркан баштап барганы.
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй,
Асаба туудан бөлүнбөй,
Алтайдын бою көрүнбөй,
Найзанын учу жылтылдап,
Адамдын башы кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Желеги алтын туу болду.
Жер жарылган чуу болду,
Жеке Манас түштөнтүп
Ушу келген көп колду,
Алтайдын ара талаасы
Аскер менен жык толду.

Кебе курсак чалдарды,
Кейпи жаман балдарды,
Жарасы бар майыбын,
Барып бак деп зайыбың,
Тил чыкпаган дудугун,
Кулагы укпас мулугун,
Көзү көрбөс кароосун,
Көңүлгө толбос жадоосун,
Аягы майып чологун,
Айтышкан кепке ноногун *,
Эки жүз миң кайтарды.
Көксөө болгон карысын,
Көрүп туруп баарысын
Эгебей жарак майтарды,
Эки жүз миңди кайтарды.

Алты жүз миң кол менен,
Нааманды көздөй жол менен
Айгайлап аскер жүргөндө

Караанына көз жетпей
Караган көзү кайышып,
Кара талаа, боз чыбыр
Жердин бети майышып,
Күрөөкө, соот * жаркылдап,
Күлүк буудан алкылдап.
Кемерлер белде жаркылдап,
Кең багелек балкылдап,
Кетте чөрүү-кол болуп
Жөнөй берди шартылдап.

Аны таштап салыңар.

Наамандыктын элинин

Кабарын угуп алыңар.

МАНАС БААТЫР ТЕКЕС КАНДЫ ЖЕҢГЕНИ

Үч Турпанды жердеген,
Урушуп адам жеңбеген,
Кара-Сууда калаасы,
Каар аяр * баласы
Кутурган Култаң качыптыр,
Азаттын тоосун ашыптыр,
Арадан Жылдыз басыптыр,
Терс-Маёодо Текес кан
Темселеп ага барыптыр:
Аналдын тоосун жердеген,
Азыркы адам жеңбеген,
Кара-Шаар экен калаасы,
Ары четин сурасаң
Кара-Курум талаасы,
Атын уксаң Манас дейт,
Бабыр кан экен бабасы.
Өз атасы бай Жакып,
Өскөн экен салкында
Өз алдынча жай жатып.
Чоң атасы Ногой кан,
Оңбой турган бу бир жан.
Камынбасаң курудуң,
Кабарга келип турумун,
Жалганы жок мунумун.
Себепчи болгун сен деди,
Сенде калың эл деди,
Үстүңдөн караар улугун
Акунбешим эр деди.
Ат аябай. тон тосуп,
Ашыгып кабар бер деди.
Кер-Көл деген жери бар,
Орго деген кан деди.
Ого кабар сал деди.
Алма-Коюр жердеген,
Адам уулу жеңбеген,
Аяры бар алтымыш,

Сээрчиси жетимиш,
Лаанатка * жалбарып
Ылдамыраак жетиңиз.
Эртелеп кабар салбасаң,
Эстүүсүн жыйып албасаң,
Эртең, бүгүн билбеймин,
Эгер келбей койбойт саа.
Лаайлама жолуна
Мында кызмат кылайын,
Жолдош кошуп берсең маа.
Текестин бутун кучактап,
Көзүнөн жашы бурчактап,
Манасты айтып майышып,
Кошойду айтып кайышып,
Коркуп Култаң турганы.
Каны Текес калтырап
Коркуп кирди бу дагы:
Келип улук болгонум
Түрк элинин арасы.
Бээжин түгүл бу жерге
Кара-Шаар, Кумулдун
Түк көрүнбөйт карасы.
Лаайлама колдой көр,
Кыйыныраак болгон бейм
Кыргыздардын Манасы.
Алтайдагы кыргыздан,
Айдоодо жүргөн кыргызтан
А кандай чыккан баатыр деп,
Андай болсо мен дагы
Камданайын акыр деп,
Доргосунан * чаптырды,
Күндүк жерде Куясын
Тез келсин деп чакырды:
Келди кабар биздерге,
Мен айтайын сиздерге.
Атканын жазбас мергениң,
Айтканын жазбас берениң,
Ашыкпай турган эрениң
Элүү, кыркың аттанып
Эңкейиш жолго салыңар,
Күңгөй тоо барып түгөнөт,
Күн чыгыш жакка барыңар.
Эчки-Өлбөс деген улуу тоо,
Эки жагы улуу зоо,
Келер болсо бизге жоо
Көрүп алып кайтыңар,
Көпкө кабар айтыңар.
Эчки-Өлбөстүн бийик чат
Эңкейип бар да, карап жат,
Эгер душман көрүнсө

Жарымың кел да, жарымың жат.

Аны айтып Текес кан,
Амырында * канча жан,
Көзгө аткан мерген машынан,
Көп жалтанган башынан,
Акылга толук эстүүдөн,
Айтууга даңгыл сөздүүдөн,
Алысты көрөр көздүүдөн
Алтымышын чыгарды.
Алда билер бул иштин
Артын кандай кыларды.

Дүрбөлүп Текес калганы,
Түн ортосу болгондо
Куяс аяр барганы.
Куяс аяр келгенде,
Маңгулдуктун баарысы
Куп сүйүнүп калганы.

Куяс келип калыптыр
Теңир урган Текестин
Шашып турган кези деп,
Култаң качып келди деп
Куп чочутту элди деп.
Айла тап деп чакырдым,
Ашыктырып сени деп,
Текес кан сүйлөп салганы,
Аяр Куяс мактанып,
Коркпоңуз деп калганы:

Алтайдагы жердеген
Алтымыш үйлүү буруттур,
Арбак аны уруптур,
Ажал айдап, кан тартып
Ал чочоңдоп туруптур.
Баш жакта Каспан, Каканчын,
Күн батышта жатпайбы
Күлдү тыргоот, Акбешим.
Ортодо төрт буруттур,
Ойрон болгон туруптур,
Ошондон коркуп жүргөнүң
Сени да кудай уруптур.

Шону айтып Куясы
Атына минип алганы,
Алтоо экен жолдошу,
Ар тарапка барганы.
Сээр окуп, дубалап,
Жайыптагы малдарын
Айдатып ийип кубалап,
Мейли терек, мейли тал,
(Бу пери ургурдун өнөрүн
Кыйындыгын карап ал),
Арып * дуба салыптыр,

Жерден чыккан киеси *
Адам болуп калыптыр.
Мейли камыш, мейли чий,
Баатыр болсоң барып тий,
Мейли куурай, мейли чөп,
Аскер болду сансыз көп,
Аңгемелүү кандай кеп.
Карагайы, кайыңы,
Каптап барган аскердин
Чыгар эмес дайыны.
Өйүз менен бүйүзү
Аскер кылды баарыны.
Суунун үстүн өрт кылды,
Туу көтөргөн ар жерде
Султандарын көп кылды.
Ат минбеген жөө болду,
Ар бир чынар теректер
Адам эмес, дөө болду.
Мылтык, кылыч, бар жарак
Бутагынан бөлүндү,
Найза, кылыч көтөргөн
Айбаттары көрүндү.
Сээр менен кол кылып,
Таң атканда Куясы
Текес жакка бөлүндү.
Келгин, мына, каным деп,
Көрүп келгин аскерди,
Адам жеңбес аны деп,
Кол коёрбу жанды деп,
Коркутабыз не үчүн
Акунбешим канды деп.
Кыргыз деген немене?
Кыйналбаңыз тегеле.
Казак деген немене?
Кайгырбаңыз тегеле.
Текес дөөдөй каның деп,
Тез чочуптур жаның деп,
Тентиреген бурутту
Келген болсо бу жерге
Кетирейин санын деп.
Куяс айтып салганы,
Аскерди кайдан жыйды деп
Текес айран калганы,
Элүү-кыркча аттанып,
Эр Куяс баштап шаттанып,
Кол көрүүгө барганы.
Жогору жагын караса
Муздан ашуу бел болгон,
Орто жерин караса
Өрт күйгөн кызыл сел болгон,

Өйүз менен бүйүзү
Күрсүлөрүн көтөргөн
Күлдү балбан эл болгон.
Жаңы көргөн адамдар
Бу кайдан келген кошун * деп
Башы катып тел болгон.
Аралайлык аны деп,
Текес айтып мындай кеп,
Дабырата желгени,
Колго жакын келгени.
Жарагын колго алыптыр,
Жалпы аламан жалдырап
Келе жаткан буларга
Кесенип көзүн салыптыр.
Шүңгүр деген баатыры
Кандай экен билмекке,
Адамбы деп чакырды,
Найзасын алып качырды.
Найзасы жакын жеткени,
Түк билбеди сайганын.
Сээрден найза жеткени,
Шалак этип эр Шүңгүр
Чалкасынан кеткени.
Кутуруп кеткен Куястын
Өнөрү эмей, неткени!
Өлтүргөнчө дем салып,
Айырып алып кеткени.
Куястын көрдү өнөрүн,
Куясым барда недир деп,
Уруп кеткен Текес кан
Унутуп койду өлөрүн.
Илебин менен Оргого
Издеп кабар салбады.
Акунбешим паашага
Айтып киши барбады.
Кесири тиер аярдын,
Келсе да бурут өлөр деп
Кенебей жатып алганы.
Төртүнчү күндө төрөңүз
Манас жетип барганы.
Аз гана эмес, мол менен,
Алты жүз миң, отуз миң
Азар түмөн * кол * менен,
Башчылары бар экен
Баштап келип калыптыр,
Чабырларын айлына
Таштап келип калыптыр,
Бай Жакыптын кызыл туу
Аштап келип калыптыр
Азыркысын бу колго

Камбардын уулу Айдаркан
Кан көтөрүп салыптыр.
Калдайган колду көргөндө
Айран азыр калыптыр:
Кабарчы кайдан жеткен деп,
Бу капырга неткен деп,
Дүйнө жүзүн аскери
Кандай каптап кеткен деп.

Аскерин көрүп ар жерден
Айран азыр калышты,
Адам жеңер кеп эмес,
Алыстан көзүн салышты,
Найза, кылыч, бар жарак,
Ал мүнөзүн көргөндө
Айран болуп калышты,
Азыркы турган кан экен
Айдарканга барышты.

Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Абдылда,
Кыргыздан чыккан Кутубий,
Кыпчактардын Таз чечен,
Кымтырылган Үрбү бар,
Аргын Каракожо бар,
Акылмандар кошо бар,
Каратоко Мажиги,
Кайраты ашык Чалиги
Кабылан Манас баатырга
Кан Айдаркан баш болуп,
Баары келди акылга:

Көз жеткисиз көп экен,
Терс-Маёонун боюнда,
Темирдиктин оюнда
Аяк башы күнчүлүк
Аскер басып калыптыр,
Ай талаага кол толуп
Адам туруп алыптыр,
Аргасы кандай болучу?
Акыл тапкын эрлер деп,
Айтышып турду бир-бир кеп.

Алты жүз миң аскербиз,
Алты жүз тууга бөлүндүк,
Акыры мунун жанында
Төгөрөктү карасам,
Төрт кишидей көрүндүк.
Кандай сонун болду деп,
Кан Текеске мынча кол
Кайдан келип толду деп,
Кан Айдаркан, Мунар кан
Катылбастан капырга
Кайтсак кандай болду деп,

Келип турган кеңешман
Бу сөздү айтып салганы.
Кептерине Манастын
Ачуусу келип калганы.
Кана, кандарым, кандай айтасың,
Катындын кылар иши го,
Катылбай кантип кайтасың?
Улуктар кандай айтасың,
Ургаачы кылар иши го,
Урушпай кантип кайтасың?
Жазуудан артык жан өлбөйт,
Тактада жатып кан өлбөйт.
Капырдан качып кетесиң,
Каптап чыкса мынча кол
Андан кийин нетесиң?
Же жер алдына жатпасаң,
Малың менен башыңдын
Баарын жерге катпасаң,
Мынча черүү коербу
Же асманга барып батпасаң.
Ачууланып сүйлөнүп,
Аккула минип күүлөнүп,
Бармак болуп калганы,
Бастырып жолго салганы.
Абасы Бакай кеп айтып,
Ай, токтогун деп айтып,
Кароолдоп мен бир барайын,
Көрүнүп коюп капырга,
Качкан болуп калайын.
Кууган болсо мени деп,
Мен карайын сени деп,
Тосуп уруш саларсың
Тос-тос кылып капырды
Мени ажыратып аларсың.
Кыйкырып уруш саларсың,
Кыйратып ийип капырды
Айырып мени аларсың. ,
Аны айтып эр Бакай
Быйыл отуз жашында,
Дөөлөт кушу башында,
Жаракты белге чалынып,
Жаратканга жалынып,
Алмабаш мылтык жонунда,
Саадакты белге байланып,
Сары-Учуктан айланып,
Кутусун тыгып койнуна,
Саадагын асып мойнуна,
Аңдап тургун Бакайдын
Азыр кылар ойнуна.
Моюлду деген бел менен,

Боз талаа кубаң жер менен
Көрүнөө Бакай барыптыр.
Кууганы болсо саям деп
Көт жагында чукурда
Көк жал Манас калыптыр.

Көкчолок атты чуратып,
Көптү кудай урду деп,
Аскерге жакын жеткени,
Абакеңиз Бакайдын
Акылы эмей неткени.

Көрүп мени турду деп,
Көптү кудай урду деп,
Кандай мени качырбайт,
Амал жумуш болбосун,
Арып кылып койбосун,
Аны ойлонуп эр Бакай
Жарым бута жап жакын
Жанына барып туруптур,
Качырсам деп кыялы
Кан Бакай найза сунуптур.

Жайнап турган көп аскер
Жалпы найза сундурду.
Канетесиң капыр деп,
Кан абаң Бакай акырды.
Алиги турган көп аскер
Андан бетер бакырды.
Айгай кулак тундурду,
Кан Бакай айгай баштады,
Капырдын кыйкырыгынан
Аттан кулай таштады.

Атсамбы деп бирөөнү
Колуна мылтык алыптыр,
Жалпы мылтык сундуруп,
Капырлар кезеп калыптыр.
Кантер экен дагы деп
Кан Бакай кылыч алыптыр,
Карап турган көп аскер
Кылыч алат, кыңк этпейт,
Кыйкырбаса эр Бакай
Бирөө унчугун былк этпейт.

Көрдү Бакай көз менен,
Сүйлөдү Бакай сөз менен.
Аста-аста эр Бакай
Ар бир сөздү сүйлөдү,
Эмнени айтса шону айтып,
Алиги черүү дүүлдөдү.

Абаң Бакай билди эми,
Амал экен бул иш деп
Арсаң-арсаң күлдү эми.
Аскер да күлүп калганы,

Катылбады кан Бакай,
А жерден кайра салганы,
Арстан Манас баатырга
Амал экен, кол эмес,
Аны айтып жетип барганы.
Аткан болсо аткандай,
Мыктысып мылтык аткан жан
Бир балаага баткандай.
Сайган болсо сайгандай,
Баатырсып найза салган жан
Бир балаага калгандай,
Өнөр экен ар кандай.
Чапкан болсо чапкандай,
Турат экен жазганбай.
Күрөшсө күрөш кылгандай,
Акылын мунун таппасак
Аскерди бөөдө кыргандай.
Азыр мындан кайталы,
Акылман аяр кыйла бар,
Аларга барып айталы.
Не дээр экен эл деди,
Эми жүргүн, кел деди.
Абыр-шабыр ат минип,
Ат минсе да бат минип
Аскер жакка салыптыр.
Сары сеңир урчуктан,
Ач кайкалаң бурчуктан
Бакай чыгып калыптыр.
Көргөн, билген жумушун
Көбүнө айтып салыптыр.
Алты жүз миң аскерден
Акылмандын баарысы,
Чекседе белен дарысы,
Балбан, баатыр барыптыр.
Көрдү көп аскердин баарысын,
Аягы турган жерине
Аябай төгүп дарысын,
Өздөрү чыгып дүргүшүп,
Өзөнгө чыгып үркүшүп,
Оолакка чыгып от берди,
Дүнүйө жүзү солк деди.
Аалым күндү жайлады,
Кара шамал дубасын
Кара ташка байлады,
Капырдын шору кайнады.
Жалын күйдү дүркүрөп,
Шамал тийди күркүрөп.
Камыш, чийи, куурайы
Жалынга токтоо кылабы,
Жалпы күйдү бу дагы.

Кайың, талы, тереги
Түк болбоду кереги,
Өрттөп аны салганы.
Ошо күндөн ушу күн
Ошо жердин атагы
Өрттөн атка калганы.

Кандарга кандар бет алып
Каптап кирип барыптыр.
Арбындыгын көргөн соң
Жаалына чыдабай
Жанындагы Куясын
Жара тартып салыптыр.

Куясты Текес жарганы,
Текес кандын ордого,
Куюлуп кирип барганы,
Кутуларга жери жок,
Курчап аскер калганы,
Өжөрлөнүп Текес кан
Өзүнө бычак салганы.

Өткүр Манас айкырып:
Кылыч чаппай, ок атпай,
Кыйынсынып жаа тартпай
Алдырып салган ким дейсиң,
Албаңар жырык ийнесин,
Не кыласың калмактын
Эзелден жыйган дүйнөсүн.
Кош-кошко* союш алыңар,
Короондо калды малыңар.
Байынан союш алсаң да
Коңшусун коюп салыңар.
Кары, жашың, чалыңар,
Дүнүйөдөн куруп калгандай
Кантесиңер баарыңар!

Аны айтып акырып,
Аскердин четин жапырып,
Арстан Манас токтотту.
Ата уулунун баарысын
Айдап кел деп жоктотту.

Ойдон-тоодон жыйнады,
Сенин баланчаң кайда кетти деп
Башчыларын кыйнады.

Кадыр алда кудурет
Каран калган дүйнөгө
Каалабасак кээ кылат,
Канкор Манас түгөнгүр
Калмакты аяп не кылат?
Үйүрү өскөн айгырлар
Кысырагын бээ кылат,
Кызыталак куу канкор
Кытайды аяп не кылат?

Күңкүү сөзүн айтышып,
Акыястын оюна
Аскер келди кайтышып.
Эл жыйылып келгени,
Алты жүз миң, элүү миң,
Эсебин эсеп бергени.
Каныңар Текес өлдү деп,
Кашындагы Куястын
Карынын өзү бөлдү деп,
Калайык көзүң көрдү деп,
Каныңды кудай урду деп,
Катын менен баласы ,
Кашында карап турду деп,
Насыят айтам акыр деп,
Ата уулудан түк койбой
Азыр баарын чакыр деп
Төтөнүн Түрсө белине
Түгүн койбой чакыртты.
Тыргоот, калмак элинен
Эки жүз миң он алты
Эсен келди бар калкы.
Эми Манас кеп айтат,
Карап турган калмакка:
Ээ, калайык деп айтат,
Текес өлдү дуу-дууңар *,
Текши баарың турдуңар.
Баашабыз өлдү дедиңер,
Башы жок калса денеңер
Тирилигиң болобу,
Тим койсо Манас оңобу.
Тууганың бар, уругуң,
Өзү өлдү Текес улугуң,
Каныңарды каала деп
Калкыңа айтып турумун,
Жакыныңдан кан шайла,
Жалганы жок мунумдун.
Көтөрүп тууңду байла деп,
Көпчүлүк каның шайла деп
Көк жалың Манас айтты кеп.
Көпчүлүк баары дүрбөшүп,
Бирин бири жүр дешип,
Капилет өлдү каныбыз,
Калдык аман жаныбыз,
Акылмандар бирөөнү
Атап канга салыңыз.
Көпчүлүк муну айтышты,
Көөсөрлөр үйгө кайтышты,
Көсөмдөр токтоп калышты,
Канга ылайык ким дешип,
Кары-жашың бил дешип

Ортосуна салышты.
Үйшүмбай деген бар экен,
Бир өзүнө караган
Ую, төөсү, жылкысы
Үч жүз миңче бар экен,
Бир өзүнө караган
Үч миң үйчө жан экен,
Аны айтышты кан бол деп,
Кадырың элден жам бол деп.
Малым болсо канмын деп,
Баштатадан кан болбой
Нече жерде калдым деп,
Үйшүмбайы болбоду,
Болбой моюн толгоду.
Дардак деген бар экен,
Далай балбан экен
Сен болгун деп кармады.
Күчүм бар да, эбим жок,
Айтууга жакшы кебим жок,
Мен болгон кандай кан деди,
Жерде калган ал деди,
Жетиктерден бирөөнү ,
Дуу-дуу боло сал деди.
Төкө деген жан экен,
Бир өзүнө караган
Төрт миң ую бар экен,
Бол деп айтып салганы,
Болбоймун деп ордунан
Тура качып калганы.
Карача деген бар экен,
Как өзүнө караган
Токсон миң үйлүү жан экен,
Мурунку алган амалы
Доотайлык * мансап бар экен.
Кан бол дешип камалап,
Ошону улук кылууга
Ороло журту чамалап
Карачаны кармады.
Болбоймун деп айталбай,
Көптүн көөнүн кайтарбай,
Өкүмөткө аралаш
Өсүп келген башым деп,
Өзүңүздөр билесиз
Сексенге жакын жашым деп
Карача сүйлөп салганы.
Карысаң да болгун деп
Калайык айтып калганы.
Болор менен болбостун
Ортосунда турганда,
Болууга моюн сунганда

Акыястын калаасы,
Азыр жетип барганы
Сайкал аттуу баласы.

Эт чыбыктай ийилген,
Эркекче кийим кийинген,
Акак * тиштүү, кыйгач каш,
Жазык маңдай, түймө баш,
Ак-кызылы бөлүнгөн,
Айнектей көзү көрүнгөн,
Нурдуу кызыл бети бар,
Уздан аппак эти бар,
Короз моюн, кобул кол,
Атанын сонун сулуу бол!

Талабы журттан бөлүнгөн,
Жуткан кызыл кымызы
Тамагынан көрүнгөн
Кыз Сайкал келип кеп айтат:

Кантесиң, ата, деп айтат,
Өкүмдөн жутап калгандай,
Өлүп калган Текестин
Тоноп тонун алгандай,
Жакшы болбос мунуңуз,
Жайыңызга туруңуз!

Кыз кыйкырык салганы,
Балам болбойт экен деп
Карача айнып калганы.
Катаалдык кылдың бизге деп,
Калайык айтып мындай деп,
Каткалаң атка калганы.

Атасы Темир кан эле,
Акылдуусу, амагы,
Алты уулу бар эле.
Улуусу Текес кан болгон,
Урматы журтка даң болгон.

Эң кенжеси Темирдин
Тейиш аттуу жан болгон.
Акылы бар, даана экен,
Он сегизде бала экен.

Карап турган калайык
Не сүйөсүң кейишти?
Баарың качып болбосоң,
Кан көтөрдүм Тейишти!
Карача айгай салганы.

Калк кадырын биле албас,
Капа кылар, тил албас,
Көтөрбөс айла недир деп
Көпчүлүк сүйлөп калганы.
Алып кел деп каныңды
Арстан Манас, Айдаркан
Алар айтып салганы.

Темиркандын калаасын
Тегеретип баласын
Ак кийизге салганы.
Текестен калган кызыл туу
Айчыгын алтын аштады,
Тойду бүгүн баштады.

ТЕЙИШ КАНДЫН ТОЮ.

МАНАСТЫН КЫЗ САЙКАЛ МЕНЕН БЕТТЕШКЕНИ

Ат чабар жерин караса
Текшигердин талаасы,
Базар кылып турганы
Темиркандын калаасы.
Байгесинин башына
Төрт жүз жылкы, үч жүз уй,
Төөдөн жана жүз болду,
Ат чабар жери түз болду.
Мындай тема оригиналда жок.
Байге сайды кеңешип
Как Төтөнүн белине,
Ат алдынан чыкпа деп
Жар салды жалпы элине.
Эң аягы байгенин
Эки жылкы, бирден төө,
Элигип барып бир адам
Болбосун деди ат сүрөө.
Кырк атка байге сайылды,
Текес кандын кызыл туу
Кырга койду токтотуп,
Асабасы жайылды.
Маңкан менен Кордойду
Басып өтүп барсын деп,
Эчки-Өлбөстүн тушунан
Коё берип салсын деп,
Чоң күлүк байге алсын деп,
Чобуру куру калсын деп
Ат чубатып болуптур,
Аттын санын караса
Тогуз жүзгө толуптур.
Токсон киши шол элден
Ат айдоочу болуптур.
Көтөрмөчү жок болду,
Көңкү журттун баарысы
Көк жайыкка токтолду.
Эки күн ары айдасын,
Эл ашыкпай жайлансын.
Үчүнчү күн болгондо,
Келип алсын байгесин.
Атты жолго салганы,
Алты жүз кара, он миң кой
Тейиш кан жыйнап барганы.

Мына бул келген кой деди,
Эки конуп жатасыз,
Коногуңа сой деди.
Алты жүз кара мал деди,
Ачыгып кетип баратсаң,
Андан да союп ал деди.
Кырга жылкы айдатып,
Кызматкерди даярдап,
Кырк миң бээни байлатып,
Кымызды көлдөй жайнатып,
Ат айдалды, эл калды,
Ар өнөрдөн не калды?

Тогуздан кара жайлатып.
Башына төө байлатып,
Балбан болсо чыксын деп,
Күчү артыгы жыксын деп,
Ортого күрөш салсын деп,
Ошондой кылды жарлыкты,
Тейиш кан кылды бардыкты.
Казак, калмак бөлүндү,
Байкап деген балбаны
Казактан чыгып калганы.
Жаңы тууган болдук деп,
Биз күрөштү койдук ден
Калмактар жатып алганы.

Окчо кыргыз уругу*
Ыспаранын улугу
Көкжору чыкты бу жактан,
Баскан бойдон байпактап
Байкап келди тыяктан.

Майданда күрөш салганы,
Барган жерден Көкжору
Башынан үч айлантып,
Көтөрүп уруп алганы.
Казак, калмак бир болду,
Кандай күчтүү булар деп
Көңүлдөрү кир болду.

Балбан чыкпай токтолду,
Баатыр сайыш салсын деп
Башчылардан жооп болду.

Казак менен калмагың
Кайраттуусун кармагын,
Намыс алып азыр бир
Калмак, казак болмокко,
Ызалыкка чыдабай
Жакын калдык өлмөккө.
Казак, калмак биригип
Айгайды антип салганы,
Намыстанып калганы,
Кандайсың деп бир бирин

Каштарына барганы.
Мен барам деп чыга албай
Камалашып калганы.
Он жетиде жашы бар,
Башында тулум чачы бар,
Сары буурул аты бар,
Сайкал чыкты каркыбар,
Беттешкенди мерт кылып
Кетсем деген дарты бар.
Жоого кийчүү жарагын,
Баарын кийди карагын.
Карыпчы * менен кыягы *
Кыз да болсо капырай
Каармандай сыягы!
Туулга * менен калканы,
Туюк болот, көк темир
Тула бойго салганы,
Тогуз кулач найзасын
Толгоп алып майданга
Токтолбой жүрүп калганы.
Мейли кыргыз, сарты деп,
Өтүп кетти дарты деп,
Өкүнүчтө болбо деп,
Өлтүрө сайышты ойло деп,
Айдаркан айгай салыптыр.
Бул эмине сөзү деп
Атпай журт айран калыптыр.
Жекесан * бутта чойкоюп,
Желектүү найза койкоюп
Кыз Сайкал туруп алыптыр.
Кана, талапкер болсоң, чыгыңар,
Бу даңкайган күңдү жыгыңар.
Эрендер болсоң, чыгыңар,
Бу эсирген күңдү жыгыңар.
Катындан эркек качарбы,
Атаа кара мындай басарбы?
Уккан, көргөн баары айтты,
Уламалуу кары айтты:
Ушу кызды көргөндө
Текестин журту тек деген
Атасы доотай-бек деген,
Кара чоктуу калмактын
Кандай кыйын баатыры
Кармашып алы жетпеген.
Жаңы быйыл келди дейт,
Жаңы он жети жашка дейт,
Баатырлыгы, күч менен
Бу жүргөн жандан башка дейт.
Өчөшүп чыккан капырга
Өлөмүн деген барбаса,

Өзгө киши не барсын?
Айбаты катуу капырга
Ажалы жеткен барбаса,
Асты киши не барсын!
Казак, калмак төрт жүз миң,
Камалышып турду тим.
Сарт, кыргызы төрт жүз миң,
Сайышууга жан чыкпай
Сабыркашып турду тим.
Бердике менен Акбалта
Бердиңер деп намысты
Бекем айтты бу калкка.
Бай баласы Бакай бар,
Бакылдады күүлөнүп,
Катындан качкан не жорук?
Туубай кал деп сүйлөнүп.
Канча киши укпады,
Камалды, коркту, чыкпады.
Шашкеде кирди майданга,
Чак түш ооп болгунча
Жан барбады Сайкалга.
Эч ким чыкпай койгон соң,
Байгесин алып бакырып,
Казак менен калмагы
Кайта турган болгон соң,
Туруп Манас кеп айтат:
Туубай калсын баарыңды,
Сайыштырып катынга
Кетирдиңер арымды.
Ар канча баатыр болсо да
Аты го деп ургаачы.
Аксаргыл атты алып кел
Абаке Бакай, турбачы,
Ар канча кыйын болсо да
Алармын сайып акыр деп,
Аксаргылды ээрдеп
Алып келгин баатыр деп,
Бар жарагын байланып,
Жоо жаракты шайланып,
Кайра жаачу булуттай
Каары жүзүнө айланып,
Аксаргыл минип болкоюп,
Накери * кийип чойкоюп,
Сыр найза колдо койкоюп,
Сырттан Манас жөнөлдү.
Кыз Сайкал эми кызыкты:
Ар тарапты кыйраткан
Арстаны бу деген,
Кылымдын баарын караткан
Кыйын эри бу деген,

Бу беттешкен пенденин
Катыны калат тул * деген.
Бээжинге салып бейпайды,
Каканга салып каранды,
Кырмустун элин кыйраткан,
Дүбүрөнү түгөткөн,
Ойроттун баарын жүдөткөн,
Алтайдан келип биздерди
Атышпай туруп жадаткан,
Куяс менен Текести
Акыретке караткан
Өлтүрүп Манас каныны,
Наамандыктын баарынын
Тынчытайын жаныны.
Оюндан окус кылайын,
Ногойдун журтун кырайын!
Кыйынын окус кылайын,
Кыргыздын журтун кырайын!
Муну ойлонуп кыз Сайкал
Сарыбуурул тулпарга
Санына камчы салганы,
Сарала байрак найзаны
Колго имерип алганы,
Каары катуу Сайкал кыз
Сандыргалуу төрөнү
Жанчмак *үчүн барганы.
Астындагы Аксаргыл,
Арстан Манас баатыры,
Атка камчы салганы,
Астын тосуп Сайкалдын
Качырып Манас барганы.
Карап көрсө кыз экен,
Как сулуунун өзү экен.
Жазы маңдай, жайык төш,
Кобул мурун, көөхар көз,
Жүзү нурлуу, инжи тиш,
Кандай болду ушул иш.
Кабылан Манас ойлонду:
Катуу сайсам нетер деп,
Кокус өлүп кетер деп,
Өзүм алчу кыз экен
Өлүп кетер бекер деп.
Оң далынын мүрүгө
Оңдоп найза салганы.
Оңолбогон Сайкал кыз,
Кагып ийип найзасын,
Кабылан Манас баатырга
Найза шилтеп калганы.
Найзасын колдо түздөдү,
Арстан Манас баланын

Өлөр жерин издеди.
Алтын ээр кашы деп,
Как жүрөктүн башы деп.
Найза тийди төшүнө,
От чагылды баатырдын
Ошол жерде көзүнө.
Бирин бири сайышып,
Минген аты майышып.
Эки жактан эки журт
Айырып кетти бөлүшүп,
Эстүүлөрү чочуду:
Албагай эле шол жерде
Кокус бири өлүшүп.
Кайра тартып калышты,
Каңкор Манас, Сайкал кыз
Катуу кылды намысты.
Каңгайлап ураан салганы,
Кабылан Манас баатырды
Качырып келип калганы.
Бай Жакып деп бакырып,
«Манастап» ураан чакырып,
Каарданып Манас жетиптир,
Кыйкырган бойдон кыз Сайкал
Кыраанга найза нетиптир,
Оң колтугун жырғанча
Аркасынан Манастын
Оркоюп чыгып кетиптир.
Карыга тийип калыптыр,
Карчыты менен чарайна ,
Кыягын үзүп салыптыр.
Сынып кетип кыягы,
Жыгылгандай сыягы.
Ат жалдашып алыптыр.
Кармашкан бойдон эки дөө
Жанашалап жарышып,
Тай чабым жерге барышып.
Сандыргалуу Манастын
Колтукта найза короңдоп
Тепчилип калып сороңдоп.
Сол колу менен бу Манас
Ойрон болгон Сайкалды
Оң капшыттан кармаган,
Канча тартса Манаска
Колуна Сайкал барбаган.
Оң колу менен бу Сайкал
Ойрон Манас баланы
Омуруодон алганы,
Калкан, соот жарагы
Чыгып калды далдалы.
Ургаачыны жыга албай

Үшүм кандаи кетти деп,
Кызга кокус алдырсам
Кылым угар кепти деп,
Ачууланып эр Манас
Жаканы көздөй кол сунду.
Жаалданып Сайкал кыз
Ай балта менен озунду.
Ай балта башка чабылды,
Оң колунда танабы,
Калканы башка жабылды.
Манасты башка чабам деп
Калканды чаап катыптыр,
Сол колу менен эр Манас
Ай балтасын алыптыр,
Оңолбогон катын деп.
Оройдон ары салыптыр.
Кызга калкан жабылды,
Болотко болот чагылды,
Жан жагына караса
Кызарган жалын жагылды.
Жалын чыкты дүркүрөп,
Алиги көргөн Сайкал кыз
Жаалданып күркүрөп.
Калмактын Сайкал балбаны
Кабылан Манас баланы
Оң далыдан алганы,
Ат күчүнө салганы,
Оодара тартып алууга
Ойлонуп Сайкал калганы. ,
Сарыбуурул Керкөкүл
Санына аттын салыптыр,
Сандыргалуу Манасты
Эңкейтип аттан алыптыр,
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Оодармакка Сайкал кыз
Ойлонуп ону алыптыр.
Ошонгуча болбоду
Акбалтанын Чубагы
Октой атын чуратып,
Ортого жетип калыптыр.
Эңиш эмес, сайыш деп,
Жанчышып боюң салыш деп,
Сайкал минген Сары атты
Башка кагып өткөнү.
Сайкалдын Сарыбуурулу
Жалт этип үркүп кеткени.
Кыз да болсо Сайкалды
Кылым журт көрүп таңданды.
Жонунан алган Манасты

Кармаган бойдон капыр кыз
Калабаны баштады,
Сандыргалуу төрөнү
Акбалтанын Чубагы
Сол ийнинен жөлөдү,
Акбалта уулу болбосо
Алып кете таштады.
Дого деген бир казак
Тобунан чыга чапканы,
Ал кыз Сайкалды жактады:
Кызыталак кыргыз деп,
Жанчышканың бир кыз деп,
Эсердин бирөө экенсиң.
Экөөлөп неге кетесиң?
Эр Дого айтып салганы.
Эңиш эмес сайыш деп,
Сайбай эңем дегени
Санталак казак кай иш деп,
Акбалтанын Чубагы
Ачууланып Догонго
Айтып турду бу дагы.
Казактан чапты Айдаркан,
Кыргыздан чапты Бакай кан:
Кокус уруш болот деп,
Элдин баары жарактуу,
Койгулаша кетишсе,
Коктуга каны толот деп.
Калыс бол деди Тейишти,
Тейиш келип кеп айтат,
Коюңар деди кейишти.
Жанчышкан эки бала деп,
Намыстанба ага деп
Тейиш кан сүйлөп салганы,
Абаң Бакай, Айдаркан
Макул кеп деп калганы.
Айрып Манас баланы,
Сайкал сайган найзанын
Шыпырып салып түпөгүн
Жылдырып сууруп алганы.
Суурулган жерден кан кетти,
Жаман жара экен деп
Көрүп кыйла жан кетти.
Эти ачынып алыптыр,
Эринбей турган эр Манас
Ичи күйүп калыптыр.
Оржемил деген дарысын,
Жутуп алды баарысын.
Аккан каны басылып,
Айнектей көзү ачылып,
Каары бойдон чачылып,

Оңдоп алган кыягы,
Ачууланып бу Манас
Оңдурбастай сыягы.
Аксаргыл атты чуратып,
Артынан чаңды буратып
Майданга Манас барыптыр,
Аны көрүп акырып,
Зубундап ураан чакырып,
Сайкал жөнөп калыптыр.
Мурунтадан бу Манас,
Ач көз тууган куу Манас,
Сулуусуна суктанып,
Сундурган найза бош салып,
Кызылына кызыгып,
Жараттуу кылбай алсам деп
Кыраандын көөнү бузулуп
Аяп жүргөн эр Манас
Ачуусу келди ушунда,
Жоо аяган жаралуу,
Жара түшкөн тушунда.
Сайкал, Манас жетишти,
Жанчышып өтүп кетишти.
Көөдөнгө найза такашып,
Шилекей жутпай чакашып,
Эки сапар сайышып,
Эсен өтүп алышып,
Эрегишип калышып,
Эми Манас баланын
Оң көзүнөн от чыгып,
Сол көзүнөн чок чыгып,
Жаалы чыгып сөзүнөн,
Жалыны чыгып көзүнөн,
Астындагы Аксаргыл
Атка кылып өкүмдү,
Эмине үчүн бу карды *
Албадым деп өкүнүп,
Манас да жөнөп калыптыр.
Ат күчү менен өз күчү
Сайкалга каршы жеткени,
Жаалданып эр Манас
Төшкө найза неткени.
Тоодой болгон Сары аттын
Дөөкүрсүгөн Сайкал кыз
Соорусуна кеткени:
Төшүнө найза кагылып,
Көзүнөн оту чагылып,
Эсинен Сайкал жаңылып.
Ачууланган Манастын
Азыр жыгар жайы жок.
Бир сайганда жыкпады,

Мингенинин шайы жок.
Астындагы Аксаргыл
Бакпаягы майышып,
Кабыргасы кайышып,
Тула бою тууш күч,
Кара бою катуу күч
Кайрат менен эр Манас
Найзасын тиреп өчөйүп,
Астындагы Аксаргыл
Оңоло албай союлгур
Олтурган иттей чочоюп.

Сайкалдын сайган найзасы
Акырекке сайылып,
Бооруна Манастын
Асабасы жайылып.
Жаалданган Сайкалдын
Заманасы тарылып.

Буруп башын Сары аттын
Бучкакка камчы салганы,
Буластаган Сайкал кыз
Элин көздөй барганы.

Аксаргыл атын аргытып,
Артынан чаңын баргытып
Куба Манас барыптыр.

Кыз Сайкал көрдү урушун,
Майданда Манас бакырып,
Манастын көргүн турушун.
Жана барса Сайкалдын
Бүтүргүдөй жумушун.

Эстен танып элдиреп,
Акылдан танып алдырап,
Өлчөөсү кандай экен деп,
Калмактар сурайт балдырап,
Акылы кетип башынан,
Сайкал турат жалдырап.

Чыгаргын деп бакырып,
Чымырканып акырып,
Сайышыңа чыгар деп
Манас турат чакырып,

Колунан келсе жыксын деп.
Коркпосун Сайкал, чыксын деп,
Ат ойнотуп эр Манас.
Айгайлап туруп алыптыр.

Атпай журту жабырап,
Бар Сайкал деп бабырап,
Көпчүлүк сүйлөп калыптыр.
Барбаймын деп Манаска
Көсөм сулуу Сайкал кыз
Көжелүп туруп алыптыр.
Барбаган соң Сайкалды,

Баарысы билип байкады.
Калмактардан кан Тейиш,
Казактардан Айдаркан,
Карап турган канча жан
Калктын баары чочунду
Каары катуу Манастан.
Чапкылашып барышты
Бакай менен Мунарга:
Токсон жылкы, тогуз төө
Байгеңерди алыңар,
Баатырыбыз чыкпады,
Сайышты коё калыңар.
Антип айтып барганы,
Келгин Манас мында деп,
Кебибизди тыңда деп,
Алмак болдук байгени,
Азын-көбүн пайданы,
Көйүш менен Мунаркан
Коёлу деп Манас жан.
Базар көргөн байкушсуң
Маа жарабайт айтышың.
Токсон экен алуучу,
Байгеге алчу малыңыз,
Томаяк болсоң дүйнөдөн
Менден тогуз жүз жылкы алыңыз,
Майдандан мени кайт дебей
Топко экөөңүз барыңыз.
Катынды сайып жыга албай
Кантип элге барайын,
Кайнап жаткан кары-жаш
Анын бетин кантип карайын.
Кызды сайып жыкпастан
Кыргызга кантип барайын.
Же жыгылсын, же жыксын.
Саалыкпай Сайкал бат чыксын.
Тейиш кан менен Айдаркан,
Жыгылбай байге берем деп
Теңир урган кандай жан.
Муну айтып Манас салганы,
Бура тартып бул экөө
Оз колуна барганы.
Кошуп алып Бакайды,
Төлгөчү кара Төлөгү,
Төрт баатыры кошулуп
Айдаркан менен Тейиш кан,
Ак сакалы Карача
Аларга көздөй жөнөдү.
Барып көрсө баарысы,
Карача, Үйшүн карысы
Терек бойлуу кыз Сайкал

Атынан түшүп алыптыр,
Башымды кессең барбайм деп
Жообун айтып салыптыр,
Эр Манас кайта сайганда
Эти ачынып калыптыр.
Чарайнадан өтө албай
Найза токтоп калыптыр.
Өпкө боорун куушуруп
Жаман кылып салыптыр.
Этинен тери сызылып,
Эки таноо кысылып,
Өңү жаман бузулуп,
Сокмогу менен найзанын
Солуп Сайкал калыптыр.
Күчү менен найзанын
Күйүгүп Сайкал калыптыр.
Аны көрүп баарысы,
Айдаркан, Эштек карысы,
Калмактан Тейиш, Карача,
Карасаң мындай тамаша,
Майданда турган Манаска
Барып калды баарысы,
Бакай, Мунар карысы.
Сайышууга Сайкал жан
Чыкпайт экен баатыр деп,
Казак, калмак жыгылдык,
Алдың намыс акыр деп
Айтып турду сегизи.
Анда Манас кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
Же жыгылып, же жыкпай,
Кете албаймын деп айтат.
Баш байладым өлүмгө,
Чач байладым өрүмгө,
Чыксын Сайкал кыз деди,
Же жыгылбай, же жыкпай
Кайталбайбыз биз деди.
Ачууланып бу Манас,
Өлүмдөн качпас куу Манас:
Чын ырас сөз айталы
Чын ушу жерден кетпеймин,
Чыгаргыла Сайкалды!
Арага келген он киши,
Баары улук чоң киши:
Жүрү эмесе кайталы,
Сайкалга барып айталы,
Чыгар бекен Сайкал деп,
Чыр болушуп үшүнтүп
Кокус болот шайтан деп.
Бай Карача кеп айтат:

Баарыңарга эп болсо,
Мен бир айткан кеп болсо
Сайкалдын атын тарталы,
Сандыргалуу Манаска
Сабыр кыл деп айталы.

Арачылар бу сөздү
Абыдан макул алышты,
Атын алып Сайкалдын
Арстан эрге барышты:
Көктүк кылба баатыр деп,
Көжөлбөгүн акыр деп
Көпчүлүк сүйлөп салышты.

Анда Манас муну айтат:
Айтууңарга көндүм деп,
Тартууңарды көрдүм деп
Калмактарга карыя
Карача байга бердим деп.

Атын берди өзүнө,
(Аңдап көргүн эрлердин
Ашепке жок сөзүндө),
Андан кийин кыз Сайкал
Арстан Манас баатырдын
Көрүнбөдү көзүнө.

Нак ушуну алсам деп
Манастын кетти эсине.

Эл тарады, кеч болду,
Конок болор кез болду.
Конок болуп алышты,
Койдой чуулап көпчүлүк
Кош-кошуна барышты.
Түндүгүнө бээ союп,
Түштүгүнө тай союп,
Жагынага * кой союп
Жатып калды көпчүлүк.

Эртеси эңиш салышып,
Эки жүз балбан чыгарып
Эрмек кылып алышып,
Ортодо оюн салышты,
Ошо күнү кечинде
Ат келет деп калышты.

Көңкү журт калган токтолуп,
Көтөрмө-сүрөө жок болуп.
Эртеси жок кечинде,
Кечки салкын бешимде
Агыястын чатынан
Аттын чаңы көрүнүп,
Манастын аты Аккула
Маралдай чуркап бөлүнүп.

Маңдайында багы бар,
Кулагында шамы бар,

Куюндан бүткөн жаныбар,
Аттардан чыгып бөлүнүп,
Аркардай шаңы көрүнүп,
Тар колтуктан суу чыгып,
Таноодон кара буу чыгып,
Астында Кула ат келгенде
Орчун кыргыз оюлтуп
Бай Жакыптап чуу чыгып.
Аккула өттү дыркырап,
Туягы тийген таштары
Туш-тушуна зыркырап.
Аркасынан караса
Казактын журту акырып,
Айдаркандын Карасур,
Жүгүрүшүн карап тур,
Коёндой кулак жапырып.
Мунун арка жагынан
Мунардын аты Көктелки,
Анын арка жагынан
Ошпурдун аты Оркызыл,
Анын арка жагынан
Саламаттын Сарала,
Санаган менен сөзү көп,
Кырк атка байге сайылган,
Күлүгү жоктор сабылган.
Байгеге кырк ат келгени,
Байгесин санап Карача
Башкарып бөлүп бергени.
Аккуланын байгесин
Атпай журт көрдү пайдасын.
Төрт уруу журтка төрт бөлдү,
Казак, кыргыз, калмак, сарт,
Теңдеп бөлдү олжосун,
Кабылан Манас кандай март!
Олжону бөлүп алышып,
Оюн-күлкү салышып,
Алты күнү бүткөн соң
Кара келте ыктуудан,
Камбыл чабар мыктуудан,
Сундуруп найза салгандан,
Журт бийлеген сардалдан, *
Билеги жоон балбандан,
Билими артык далдалдан,
Көзгө аткан мерген машынан,
Көп жалтанар башынан
Таңдап аскер алганы,
Талапкерден калбады,
Кер-Көлдү көздөй бет алып
Жүрмөк болуп калганы.
Улуу черүү — кол болду,

Көптүгүнөн аскердин
Бет алган жери жол болду.
Каркыра, Төтө бел
Желек туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй,
Асаба туудан бөлүнбөй,
Асман чаңдан көрүнбөй,
Найзанын учу жылтылдап,
Адамдын башы кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Жер кайкалап дүңгүрөп,
Добул * согуп күңгүрөп,
Керней тартып бапылдап,
Сурнайдын үнү такылдап,
Жарактын баары жаркылдап,
Асабалар калкылдап,
Мубакүл * найза солкулдап,
Буудан аттар болкулдап,
Тууну тууга урушуп,
Тозоңду тоодой бурушуп,
Чуудан кулак тунушуп
Баатыр, балбан жүрүптүр.
Баштаганы эр Манас,
Баскан жолу болуптур
Төтө, Кайнар, Былчакай,
Төңкөрүлгөн көп аскер
Жүрө турсун жайма-жай.
Башка уруудан маңгул бар,
Баштап чабар камбылдар,
Баатыр Жайсаң даңгыл бар.
Күлдүр, Калдар беги бар,
Манжуулуктан кошулган
Бала Мажик эри бар.
Баштатан Дөгөн кары бар,
Андан бөлөк бу жактан
Алтайлыктын баары бар.
Аргын Каракожо бар,
Найман, дуулат кошо бар.
Тарактан Тана бийи бар,
Таргыл аттуу кары бар,
Талапкердин баары бар.
Абактан Айдар каны бар,
Ата уулунун баары бар.
Орчун кыргыз уругу,
Окчу Каракесек бар,
Орто жолдон кошулган
Ногойдон он миң эсеп бар.
Кыргыздардан Саламат,
Кыпчактардан Таз чечен,
Ногой уулу Бакай бар,

Нойгуттардан Чубак бар,
Тотунун Токон эри бар,
Набаттын Акунбеги бар,
Каракалпак Бердике,
Каңгайлардан Келдике,
Өзүбектен Дамбылда,
Өткүр чечен Абдылда,
Чымыр кара Бообек бар,
Чынарстандын Шаабек бар,
Жайсаң, Ботпай, Шүкүр бар,
Жалтанбаган баатырлар,
Жайын кийин билип ал.
Кыпчактардан Көкбөрү,
Кыргыздардан Жүгөрү,
Кызайлардын Байкабы,
Кайсы бирин айталы.
Баштап Манас алганы,
Каркыранын оюна,
Кара суунун боюна
Кайнап түшүп калганы.
Конуш кылып Аралды,
Атып бугу, маралды,
Жата турсун жай алып,
Таңшаң тоого таянып.
Аны таштап салыңар,
Кер-Көлдө Орго каныңар,
Кебин угуп алыңар.

МАНАСТЫН ОРГО КАН МЕНЕН БОЛГОН СОГУШУ

Аяр Култаң келиптир,
Терс-Суудагы Текеске
Айтып кабар бериптир.
Аярлык менен кол кылып.
Адам өткүс жол кылып,
Кубанып Куяс турганда,
Кабар салбай кандарга
Текести теңир урганда
Бейкут жатып алдырып,
Кишидей кылган аскерди
От күйгүзүп жандырып,
Куяс, Текес өлүптүр,
Култаңдын көзү көрүптүр,
Былчакай, Төтө ашыптыр,
Адам албай шашыптыр,
Эки күнү, бир түнү
Арада жолду басыптыр.
Үчүнчү күн кечинде,
Эл жатары кезинде
Ордого кирип барыптыр,
Ойрон болдуң, Орго деп
Ойбойду анда салыптыр:

Алтайлык кыргыз алды деп,
Ага-иниңдин баарына
Азап түшүп калды деп,
Куяс, Текес өлдү деп,
Жер-суудагы калмакты
Кыргыз, казак бөлдү деп,
Бөлгөнүн көзүм көрдү деп.
Казып таштап Текести
Сени көздөй салганы,
Сел аккандай кол келет,
Жок сөзүмдүн жалганы.
Камданбасаң курудуң,
Кабарга келип турумун,
Катасы жок мунумдун.
Кармабай колуң сөгүлбө,
Кармашпай каның төгүлбө.
Уштабай колуң сөгүлбө,
Урушпай каның төгүлбө.
Жатыптырсың бейкапар
Дарыя Кер-Көл башында,
Караганың канча жан,
Калдайдан * нечөө кашыңда?
Жаң-жуңдан барбы жаныңда?
Доотайдан барбы тобуңда?
Эсеп кылып жыйнасаң
Нече миң аскер колуңда?
Чыйтайың * болсо чыгаргын,
Чын урушка ыйгаргын.
Жаң-жуңуң болсо жамдагын,
Жарагың болсо камдагын.
Балбаның болсо баптагын,
Барсканың болсо саптагын,
Күлүгүң болсо таптагын,
Күрөгүң болсо саптагын,
Күрүчүң болсо актагын,
Баатырың болсо жаптагын,
Улуу черүү кол келет,
Урушка боюң чактагын.
Атарга мылтык октогун,
Аярың болсо жоктогун,
Акыры кыргыз келбесе,
Аябай мени боктогун.
Илегер болсоң издегин,
Кылычың болсо миздегин,
Кыргыздан бирди көрбөсөң
Ит экенсиз сиз дегин!
Аяр Култаң барганы,
Айтып кабар салганы.
Аны уккан соң Орго кан
Айран азыр калганы.

Алты дорго чакырды,
Ар тарапка чаптырды:
Эки-Башка бар деди,
Элинде калың мал деди,
Эртелеп кабар сал деди.
Кабар айткын баарына,
Карабасын малына,
Кара жанын каркыттап,
Казан асып, от жаксын
Минген аттын жалына.
Аты Буркан, калдай бар,
Арты кандай билбеймин,
Азап азыр далай бар,
Эки-Баштан эл жыйсын,
Эл жыйса да эр жыйсын!
Эмгекке башын салбасын,
Эркектен эме калбасын!
Ара-Талаа, Чатыр-Көл,
Арбын анда биздин эл,
Айтып кабар берип кел.
Элебей жатып албасын,
Эки күндөн калбасын!
Саяң жайлоо, Үч-Суу бар,
Саятта жаткан ушу бар.
Кулутка деген калдай бар,
Куралган эли далай бар.
Кул, байынан калбасын,
Кубатына карасын,
Куруганын биле албай,
Көзүн ачып жумгунча
Көк теңир уруп салбасын!
Кер-Көлдөн кечип алыңар,
Күңгөй өйдө салыңар.
Соорун деген жалдай бар,
Сонундугу далай бар,
Байлыгына мактанган,
Мал бактырган мүңкүрү
Так тогуз жүз малай бар.
Ары калдай, ары бай.
Ал жатпасын жайма-жай.
Түптөн өтүп келиңер,
Айтылган жердин баарына
Түгөл кабар бериңер!
Жакынында олтурган
Жаң-жуңум Кулус келсин деп,
Жаныма жардам берсин деп,
Тарагайга жайлаган,
Жаратып күлүк байлаган,
Сандатып малын айдаган
Алтаң, Култаң доотайлар,

Азыр келсин ушулар.
Коңур-Саз бар, Тоңу бар,
Коён, Шибен чоңу бар,
Алтооң жүрүп айтыңар,
Алты күндөн калбастан
Аскерин алып кайтыңар.
Черүүнү чексиз алыңар,
Сен экөөң бөлөк барыңар,
Ала-Белден ашыңар,
Ар жагы Чуунун башы бар.
Адыр, Тулаң, Кашка-Суу,
Агыны сонун башка суу,
Адырга жакын кара суу.
Дөңгө деген калаа бу,
Кемен аттуу каны бар,
Кечикпей кабар салыңар!
Сепили бийик тамы бар,
Тегеректеп калаасын
Сексен миң үйлүү жаны бар.
Андан өтүп барыңар,
Акунбешим зор пааша
Айтып кабар салыңар,
Кайра тартып калыңар.
Кызыл-Белден ашыңар,
Кыйыныраак шашыңар.
Чарынга жолду салыңар,
Чапчаңыраак барыңар.
Алма-Коюр жердеген,
Адам уулу жеңбеген
Илебинге барыңар,
Ылдам кабар бериңер.
Күн батыш көздөй салыңар,
Күн-түн калбай барыңар.
Кашкел дуу-дуу каны бар,
Аз болгондо аскери
Алтымыш миң саны бар,
Чуу боюнда Чулу бар,
Ага Акунбешимден угулар.
Кашкелден кайра тартыңар,
Кабарды бачым айтыңар!
Чапкынчыны чаптырды,
Чилмарданды кактырды.
Ордого доол согулду,
Орго кандын үстүнө
Ойроттун баары чогулду.
Жаң-жуң Кулус барганы:
Не чакырдың каным деп,
Жайын сурап калганы.
Кан Оргосу кеп айтат:
Камдангын ылдам деп айтат.

Туу көтөрүп, кол жыйып,
Душман жакын келди деп,
Кыйынын койбой кырды деп,
Кыямат кайым кылды деп,
Куяс, Текес өлдү деп,
Темселеп Култаң келди деп.
Алтайдагы кыргыздар,
Аты Манас бирөө бар,
Оркундун улуу суусунан
Улуу черүү алыптыр,
Токтоктун Кара тоосунан
Толгон аскер алыптыр.
Алтайдан Манас чыкты дейт,
Адам жеңбес мыкты дейт,
Текестин элин алыптыр,
Жер жайнаган кол менен
Бизге жөнөп калыптыр.
Каркыранын Кара-Суу
Ээрдей белден өтөр деп,
Эмеле бизге жетер деп,
Кайрат кылып, калк жыйып
Камданбасак бекер деп,
Орго кан айтты Кулуска,
Кулуска да жан керек
Бекер карап турушка.
Акылы кетип башынан
Алдырап Кулус калганы,
Култаңдан уккан сөздөрүн
Айтып Орго салганы.
Ал аңгыча болбоду,
Ай балта тийген башына,
Кан куюлган кашына,
Ошо кезде келиптир
Отуз эки жашына,
Түнөгөр деген бир калмак,
Карагын кыргыз ойнуна,
Кан куюлуп мойнуна,
Баштан аккан кара кан
Боордой уюп койнуна,
Түндө качып алыптыр,
Орго кандын үстүнө
Ойбой салып барыптыр:
Казак, кыргыз калкы деп,
Бу дүнүйө жүзүнө
Жан койбостой салты деп,
Көрүп келдим көз менен,
Сөзүмдүн жок калпы деп,
Токсон кош эле жылкычы,
Толуп жаткан жылкысы,
Тоого-ойго караган

Мурунтан саны мол эле,
Астыңкы кошко караган
Оң миңден жылкы ол эле,
Арткы кошко караган
Эки-үч миңге толо эле,
Аяк жагы жылкынын
Чарынын кирген ою эле,
Былчакей, Төтө белинде,
Мында жылкы мол эле,
Агыястын башында,
Кайнап жаткан жылкы эле
Каркыранын сазында,
Чети Чечек тоосу эле,
Бери чети жылкынын
Чет-Каркыра коосу эле,
Эңшерип бурут алды деп,
Сансып аткан жылкыдан
Немеси калбай калды деп,
Аз болгондо алты жүз
Жылкычысын алды деп,
Жыпжылма кылып салды деп
Жок издеп жүрүп мен байкуш
Жаным араң калды деп,
Кароолчуга капталып
Жарадар кылып салды деп,
Көк теңири жар болуп
Көрдүм Кулус канды деп
Аягын келип кучактап,
Агып жашы бурчактап,
Түнөгөр келди түн катып,
Түгөндүк деп сөз айтып,
Арадан барган Кулусуң
Анык укту мунусун.
Ашыгып минди атына,
Калаасын көздөй салганы,
Кайра жөнөп калганы.
Кан Оргонун кашынан
Ордо * баккан аскерден
Отуз миңин алганы.
Аралды көздөй бет алып,
Жаң-жуң Кулус шаттанып,
Көк болот кылыч байланып,
Отуз миң кол алганга
Көңүлү тынып жайланып,
Көлдүн башын айланып.
Аны таштап салыңыз,
Алиги Орго каныңыз,
Алда эмне сөзү бар
Кабарын угуп алыңыз.
Ордого жакын боз дөбө,

Ортосу кайкы кош дөбө,
Шо жерге барып туу тикти
Орчун жыйын көй төрө.
Каптаса бурут колу деп.
Казылар тасма жолу деп,
Кандай заман болду деп
Тескейге кабар салыптыр,
Алтаң, Калтаң доотайы
Бугулук ашып жол менен,
Отуз миң аскер кол менен,
Мурун келип калганы,
Буйругун кандын алганы:
Колуң арбын экен деп,
Отуз миңге аскериң
Кандайлыктан жетти деп,
Эл алдында келипсиз
Кабыл алып өзүмдөн,
Кабар уккан сөзүмдөн,
Жакшы келдиң кандарым
Кара учканда көзүмдөн.
Анда Калтаң кеп айтат.
Камыкпа каным деп айтат.
Кулак кайчы буруттур,
Көбөйүп кетти дейсизби,
Көк теңир аны уруптур.
Сырт жолуна салгандыр,
Жыйылган болуп алгандыр
Айтыптырсыз ашыгып,
Чабарчың барды жан чыгып,
Кырмак болду бизди деп
Кыргыз Манас кан чыгып.
Аның үчүн ашыгып
Азыр келип калдым деп
Калтаң балбан, эр Алтаң
Канына сүйлөп жайма-жай
Отурганда ал экөө,
Жыйырма миң аскер кол менен,
Жылдырып тескей жол менен
Буркан каны барыптыр.
Отуз миң аскер алыптыр,
Тескей басып жол менен,
Термелген калың кол менен
Баатыр Култка барганы,
Барып түшүп калганы.
Соорундан аскер да келди
Кырк миң аскер кылкылдап,
Түп кыдырып дүңгүрөп,
Добул согуп күңгүрөп.
Урматташып болуптур,
Баарын жыйып караса,

Үч жүз миңге толуптур.
Аскерди көрүп алганы,
Аз экен деп колуң деп,
Атышсаң болсун жолуң деп
Качып барган Култаңы
Турбаймын деп муңканды:
Жооп бергин бизге деп,
Жолуктум, болдум сизге деп,
Бу жерде туруп нетейин,
Уруксат бергин, кетейин,
Акунбешим зор улук,
Как ошого жетейин.

Аны айтып Култаң салганы,
Барсаң баргын, жаным деп
Кан Орго сүйлөп калганы:
Акунбешим бара көр,
Айтып кабар сала көр.
Буруттун колу чөптөн көп,
Коркуп чыгат жаным деп,
Эртелеп айрып албасаң
Кыяматта мойнуңда
Кыпкызыл аккан каным деп,
Катчыга катын жаздырды,
Кандык мөөрүн бастырды.
Күлүк тандап мингизди.
Күрмөнтүгө узатып
Култаңды жолго киргизди.

Култаң жөнөп кетиптир,
Эки күндө, бир түндө
Кейман шаага жетиптир.
Акунбешим улугу
Айтканын угуп алыптыр,
Алтымыш миң кол алып,
Азырланып Кеймен шаа
Аттанганы калыптыр,
Аттанам деп турганда
Азып-тозуп алсырап
Астына Култаң барыптыр.

Култаңдын укту сөзүнү,
Куп келдиң деди өзүнү.
Анда Кеймен кеп айтат,
Анда Култаң деп айтат:
Ашыгып кебин уктум деп,
Өз колумда аскерим
Алтымыш төрт миң экен,
Аны менен чыктым деп.
Эми бизден өтөрсүз,
Булагасын шаарына
Түш болгондо жетерсиз.
Аскерин арбын алды де,

Кер-Көлдөгү Оргого
Кеймен жүрүп калды де.
Каканчынын калкы элек,
Калкыңыз биз көздө деп,
Камсыккан болсок эсте деп
Белге таңуу кылчу элек,
Беттешкендин баарысын
Бээжинден аскер келет деп
Бет алдырбай кырчу элек.
Ойрон болуп калбайлык,
Ойроттун баарын бүт жыйып,
Акунбешим күтүн деп
Айта көргүн сен да кеп!
Аны айтып Кеймен шаа
Катчыга катты жаздырды,
Кандык мөөрүн бастырды.
Ат которуп мингизди,
Айтып-айтып жөн жайын
Култаңды жолго киргизди.
Аны таштап салыңар,
Арстан Манас, Орго кан,
Алда эмне сөзү бар
Кабарын угуп алыңар.
Желбиреп желек туу болуп,
Жер жарылган чуу болуп,
Бир жагында Кумдуу-Суу,
Бир жагында Кара-Суу,
Эки жагы суу болуп,
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй,
Тозоңу тоодой созулуп,
Туу, байрагы кошулуп,
Кылкандай найза кылкылдап,
Таскылдын ара талаасы
Аскерге толуп былкылдап
Төрө Манас, эр Бакай
Төрт жүз миң аскер кол менен,
Куюлуп алып жөнөдү
Кулусун жакка жол менен.
Аскерине карасаң
Аяк-башы ат чабым,
Турна канат сап тартып,
Төш таянып лыкылдап,
Төрөнүн колу былкылдап,
Кыйкыйлаган улуу чуу,
Төгүн-чынын ким билет,
Төрөңдүн иши мына бу.
Алар бүгүн конгондо,
Кароолду катуу койгондо,
Орго кандын көк дөбө

Ошо жерге туу тиккен
Орчун жыйын көй төрө.
Орго согуп добулду,
Аралга баштап көп колду,
Орго жонго барыптыр.
Эки жакка эки кол,
Аскерди көрсөң кумдан мол,
Качырышпай токтошту,
Мергендер мылтык октошту,
Милтелерин чоктошту,
Минтип аскер токтошту.
Кулус жаң-жуң кайдасың?
Алтаң, Калтаң доотайлар
Табыңар мунун айласын.
Култка, Буркан кандарым,
Журт бийлеген сардарым
Аргасын кандай кылабыз?
Арсы менен Кубаным,
Алсырап азыр турамын,
Акыл качып башымдан
Силерден кайрат сурадым.
Муну айтып Орго калганы,
Алтаң жаң-жуң колунда
Азыр мунун бар экен
Атан аттуу балбаны:
Бир күнкүсү бир кара
Тамагына жайлаган,
Курушканда жеке өзүн
Жетимиш балбан байлаган,
Эки көзү желкеде
Шор кудуктай кайнаган.
Эриккенде бу капыр
Эки жүз балбан ойногон,
Элдиретип кай бирөөн
Эс акылын койбогон,*
Этинин баары жанчылып.
Оюну менен курусун деп,
Дөөкүрсүгөн балбандар
Төрт, беш күнү сойлогон.
Атанды салып майданга
Акыры бир көрөлүк,
Ажал жетсе ар кандай,
Айныбайлык уруштан,
Атышып жатып өлөлүк.
Кайрат кылды кандары,
Капа болуп Орго кан,
Куп деп, айтып салганы.
Чоң казандай башы бар,
Комдонуп жаткан кара иттей
Эки кара кашы бар,

Үч кулачтай бою бар,
Ушу жалган дүйнөдө
«Менмин» — деген ою бар.
Жоондугу үч кучак,
Азуу тишин карасаң
Албарс кылыч, курч бычак.
Минер атын карасаң
Даңкара деген тобурчак,
Кең соорусу үч кучак.
Алдырып келди атыны,
Орго баштап улуктар
Ошого айтты датыны:
Кылым кыргыз эл деген,
Түп атасы булардын
Түркстанды жердеген,
Азып-тозуп ар жакка
Андан бери келбеген.
Билбейбиз кайда жүргөнүн,
Азыркысын угабыз
Алтай тоосун жердеген,
Аты Манас бирөө дейт,
Адам уулу жеңбеген.
Барар киши жок болуп,
Баарыбыз коркуп токтолуп
Кубат кылып, бел байлап,
Атан барса алар деп,
Ар кандай кыргыз болсо да
Акыр заман салар деп,
Сизге турбуз бел байлап.
Барасызбы, баатыр деп,
Орго айтып салганы.
Одурая бир карап
Оңдонуп капыр алганы:
Кыргыз деген ким эле?
Дүнүйөгө толсо да,
Кыйратайын тим эле.
Алачык үйдөй чоюн баш
Алды күүлөп колуна,
Алтын курбу калканды
Тартып алды жонуна,
Көпкөк темир кийинип,
Көкө теңир колдо деп,
Азыркысын жар бол деп
Азезилге сыйынып,
Токсон кулач найза алып,
Согушмакка бой салып,
Миңген аты Даңкара,
Тоңкучуктап суй салып,
Майданга кирди күркүрөп.
Аны көрүп кубанып

Соорун калдай аскери
Жолун ачты дүркүрөп.
Жолунан аскер бөлүндү,
Бүжүрөгөн жаман чал
Эл ичинен көрүндү.
Көкүрөгү кирилдеп,
Көзү жаман ириңдеп,
Калмактардын колунан,
Кол жарыла бергенде
Атандын чыкты жолунан.
Мүргүп жерге жыгылган,
Мурунунун үтүнө
Торгойдой талкан тыгылган.
Кол бөлүнө бергенде
Жол боюнда калганы,
Жолунан торгоп өлдүң деп
Калмакча айгай салганы.
Айгайына карабай,
Аста басып жайма-жай.
Бүжүрүгөн бу чалды,
Ким келтирди бу жерге,
Өлө турган куу чалды.
Кет десе болбой кедейип
Жүр десе болбой жүгүрүп,
Менин жолумду тороп бүжүрөп,
Качырса бурут окустан,
Ашыгыш болсо кокустан,
Атка кагынып алат деп,
Бөйдө кылып бутуна
Мүдүрүлүп калат деп
Курган чал жолдон кет деди,
Майданга сендей чал жүрсө
Кандай курган кеп деди.
Алиги турган жаман чал
Он эки кадам койсо да
Бир карыш жерге жетпеди.
Тепсөөрүндө деги өлөт,
Лаайлама деп өлөт,
Атан балбан ойлонду:
Жолу каткан бу чалды
Жоодо өлбөсүн, колдо өлсүн,
Жонунан кармап алайын,
Эл жакка атып салайын.
Мейли өлбөсүн, мейли өлсүн,
Жолуман чыкты жалдырап,
Не болсо да эл көрсүн.
Атан ойлоп алганы,
Аярлыгын билген соң
Астындагы Даңкара ат
Кошкуруп үркүп калганы.

Аны көрүп Атан дөө
Ачууланып атына
Аябай камчы салганы,
Эти ачынып Даңкара ат
Жаман чалга барганы.
Жолу каткан чалсың деп
Жондон кармап алганы,
Атан аттуу, чалың жөө,
Алиги көргөн Атандын
Астындагы Даңкара ат
Жылоосунан кармады.
Далыдан Атан алыптыр,
Белден алып Атанды
Далбайтып аттан алганы,
Ары балбан, ары аяр,
Көйүш акең турсунбу
Көтөрүп жерге салганы.
Көөдөсүнөн бир басып,
Чала бышкан коондой
Шарт дедире Атандын
Башын жулуп алганы.
Марал сындуу Даңкара ат
Баса Көйүш мингени.
Баягы турган көп аскер
Адамбы деп, жинби деп,
Ушундай кылат дечү эле
Дөөсү менен жини деп.
Адам эмес, дөө окшойт,
Атандын башын алды деп,
Мындайын билсек өлтүрбөй
Кирилдеген чалды деп,
Киши кылбас жумушту
Жаман чал кылып салды деп,
Качырып кирсе бу колго
Кан төгүлөр оң-солго.
Кер-Көлдүкмүн менмин деп,
Кутулуп жоодон келдим деп,
Таң эртеңден бер жакка
Олтурду эле талкан жеп.
Анын чайнап турганы
Талкан эмес таш экен,
Талкалачу ушу экен.
Мындан барган Атандын
Аты, тонун алды деп,
Тетигине майданда
Жалгыз туруп калды деп.
Урушка келген токсон миң
Токтой турган буга ким?
Кулус, Соорун элдери
Кудай урду бизди деп,

Орго шаанын * жанына
Кужулдашып келгени.
Орго каны кеп айтып,
Олтурбаңар деп айтып.
Жалынсаң жаның коёрбу,
Жаткан менен болорбу?
Балбандар күрсү алыңар,
Баатырлар найза салыңар,
Камбылдар кылыч чабыңар,
Кайраттууң жөнө баарыңар.
Саадакчың жаа тартыңар,
Чаң созулсун артыңар.
Ай балта, канжар алыңар,
Минтип бирден өлбөстөн
Аламан уруш салыңар,
Акыры жанга бир өлүм,
Арманы жок калыңар!
Муну айтып Орго кан,
Урушка сокчу барабан
Дүңгүрөтө кагыптыр,
Үч жүз миң экен аскери,
Үргөлүп атка мингени,
Чоң уруштун кернейин
Кернейчи тартып ийгенй.
Оргодон бөлөк жан калбай,
Кара түгүл, кан калбай,
Баары урушка киргени;
Төрт жүз миң экен келгени,
Төрө Манас элдери.
Кыйкырган Кыргыз кары бар,
Кырааны Бакай каны бар,
Алмамбеттен бөлөгү
Кырк чоронун баары бар.
Акырып найза салышты,
Аралашып калышты.
Арманы жок салышты,
Арки-терки чабышты.
Замбирек үнү күркүрөп,
Кокус найза тийгендин
Койнуна каны бүркүрөп,
Калкандар сынды быркырап,
Кан төгүлдү шыркырап.
Жебенин огу кыркырап,
Мылтыктын огу чыркырап,
Жер титиреп күңгүрөп,
Кулак тунду дүңгүрөп.
Койгулашып эки кол
Чаң обого бурады,
Жер силкинген немедей
Тамдын көбү кулады,

Качып чыккан катындар
Чагалалап * чуулады.
Урушкан жери ушу элдин
Эки суунун арасы,
Тасманын сары талаасы.
Кайра тартып бөлүнбөй
Эки колдун арасы,
Катындар чыгып караса
Урушка кеткен эринин
Эч көрүнбөйт карасы.
Азууларын аркайтып
Ат жыгылып сулаптыр,
Муруттарын чычайтып
Эр жыгылып кулаптыр.
Чопкуттары сөгүлүп,
Жээктери булайып,
Кытайдын баары таа-таалап *,
Калмактын баары жаа-жаалап
Мөндү-мөндү-мөндү * деп,
Мындай бурут көп болбос,
Жерден-суудан өндү деп,
Жабуу-жабуу-жабуу * деп,
Бу жабуу демек кайсы кеп?
Колу сынып коркурап,
Козголо албай буркурап,
Койгулашып эки кол,
Али кыргыз басылбай
Чабышып жүр чуркурап,
Буту сынып буралып
Боору менен суналып,
Топодогу жыландай
Сойлоп аткан андан көп,
Үйдү көрбөй өлдүм деп,
Үмүтүн үзүп жанынан,
Ойлоп аткан андан көп.
Ат-тонунан ажырап
Алсыраган андан көп,
Каны суудай төгүлүп
Кансыраган андан көп,
Аңкап, чөлдөп жүрө албай
Алсыраган андан көп.
Кылыч тийип колуна
Чолойгону дагы бар,
Шыпыра чаап кулагын
Молойгону дагы бар,
Найза тийип көзүнө
Олойгону дагы бар.
Чоюн баш тийип мурдуна
Былчыйганы дагы бар,
Союл тийип ууртуна

Чулчуйганы дагы бар.
Ай балта тийип кашына
Алжайганы дагы бар,
Кара бою жарадар
Калжайганы дагы бар.
Шашкеде келип урушуп
Түш эңкейген чагы бар.
Найза жатыр бөлүнүп,
Аркы-терки көрүнүп.
Ай балта жатыр сабы жок,
Аны алууга олжо деп
Азаматтын табы жок.
Кылыч жатыр кыны жок,
Кыйынсынган кытайдын
Кыргынынын саны жок.
Шашкеде уруш салыптыр,
Аламан катуу урушта
Оён Манас кезигип
Орго кан өлүп калыптыр.
Майданга уруш салыптыр,
Баш жагында кезигип
Эштектин Жамгырчысынан
Эр Кеймен өлүп калыптыр.
Аламан уруш болгондо
Эрегиш уруш салыптыр,
Кыраан Бакай барыптыр,
Кыябына келгенде
Кыйык атып салыптыр,
Кыяматка бет алып
Кан Илебин барыптыр.
Илебин кандын өлгөнү,
Өлгөнүн көзү көргөнү,
Кыргыз, казак кыйкырып
Илебин, Кашкел колдорун,
Тосуп алып жолдорун,
Бөлөк-бөлөк бөлгөнү.
Эртеси жок кечинде,
Күн батаары кезинде,
Ат соорусуң салганы,
Аралдагы көп аскер
Каны өлүп кайрат кыла албай
Калааны көздөй бет алып
Жапырылып калганы.
Туу жыгылды, кан өлдү,
Тутушкандын баарысы
Туш-тушка качып жөнөлдү.
Жамандар жинди-нез болду,
Урушканы басылбай
Көз байланды, кеч болду.
Көз байланган кечинде

Отуздан, кырктан топтошуп
Көрдүнбү деп бир-бирин
Көзү жогун жоктошуп.
Жыбырап жылдыз толгондо,
Эл жатар маал болгондо
Жарадарлар сүйрөлүп,
Өлгөнү жаткан жеримде
Карабай кетип калдың деп
Капааттанып сүйлөнүп,
Баланчага ок тийди,
Бастанчага топ * тийди,
Аламан койгон аскердин
Кыйласына карасаң
Кызыл жалын чок тийди.
Баланга найза тийиптир,
Баданасын кыйратып
Мына мынча кириптир.
Жонуна найза тийиптир,
Соотун кошо талкалап
Соорусуна кириптир.
Кудай алсын аны деп,
Аялуу экен жаны деп,
Аркасында жарасы,
Ажырабайт катындан
Андай эрдин арасы.
Жоону көрүп алган деп,
Жонун жоого салган деп,
Токтобой качып калган деп,
Кутулам деп ойлонуп
Аны кудай уруп салган деп.
Баланчанын жанында
Жарасы бар, жашырат,
Жолдошу айтып шыбырлап,
Сизде да эрлик бар экен,
Жонуңузда жара экен,
Бирөөлөрү шылдыңдап.
Кошко келип калышып,
Баландай киши жоголду,
Барбы экен деп кошунда
Бакырып айгай салышып,
Барын таап алышып,
Жогуна жооп кылышып.
Өлүү-тирүү болсо да
Өзү билип жатар деп,
Азганакай уктайлык,
Эми эле таң атар деп,
Элге болгон бу да бир
Ажал, өлүм катар деп.
Жараттын оозун буушуп,
Урушка минген аттарын

Таң ашырып суутуп,
Урушка кийген тондорун
Каткан канын жуушуп,
Соолору тынчтык алыптыр,
Созулуп уктап калыптыр.
Жаралуулар жата албай,
Тоңкочуктап үшкүрүп
Төшөгүнө бата албай.
Аскери антип жатыптыр,
Эртеси таң атыптыр.
Коборунан эринип,
Козголо албай керилип,
Турарынан эринип,
Туташып бою керилип
Жөн дегени дагы бар,
Түгү чыгып бетинен
Жүдөгөнү дагы бар.
Капырда каруу калбады,
Каруу-жарак алалы,
Кантесиңер, майданга
Жүр дегени дагы бар,
Үшү кетип уруштан
Сүрдөгөнү дагы бар.
Колу сынып тандырып
Байлап жүргөн дагы бар,
Коркпой уруш салгын деп
Койдой кылып дүрбөтүп
Айдап жүргөн дагы бар.
Буту сынган мунун деп
Теректерден табышып,
Челек кылып чабышып
Оюп жүргөн андан көп,
Колу чыккан экен деп
Колтугунан көтөрүп
Чоюп жүргөн сандан көп,
Өлгөндөрдү суңкуйтуп
Өзөн бойлоп жер казып
Коюп жүргөн андан көп.
Жер очоктой бир жерди
Жемире чаап оюшуп,
Кызыл ала боюнча
Кийими менен коюшуп
Көөмп аткан андан көп,
Кут болсун баатыр жара деп,
Кудайыңа кара деп,
Жаңы келип жарасын
Көрүп өткөн сандан көп.
Сом жеринде ок бар деп
Тинтүүр менен копшутуп,
Ок жуткуруп окшутуп,

Кустурма берип кустуруп,
Жүрөктөгү кара кан
Оржемил берип буздуруп.
Буту-колу сынганга
Момия дары издешип,
Баланчанын мылтыгы
Атканын жазбайт түз дешип.
Кыйрап калды мизи деп
Кылычын кайрап миздешип,
Кызыталак кытайга
Кыңкайбайлык биз дешип,
Ай балтасын сапташып,
Найзанын баарын тапташып.
Мылтыктын баарын майлашып,
Мыктынын баарын урушка
Бүгүнкү күнгө шайлашып.
Токторго киши жок,
Бирөөнө бирөө иши жок,
Түн боюнча түмөн кол
Тоону көздөй тарашып,
Карагайга карашып,
Кай кеткенин биле албай,
Кабардашып тил албай,
Алыстан келген аскери
Бет-бетинен тарады,
Жаман-жакшы дебестен
Жан аманын карады.
Орго кандын катыны,
Санамкүл дээр атыны.
Ээрчитип эки баласын,
Ээн таштап калаасын,
Казыналык коргондон
Окшоштон он ат алганы,
Аттын баарын келтирип
Наападан * башын салганы,
Орго канга увазир,
Насили казак, улуу жүз,
Ыраман деген увазир,
Башчы кылып алганы.
Ырамандын баласы,
Кызыл-Сууда калаасы,
Атын уксаң Каратай,
Акындыгы бир далай.
Атасына каралап,
Башалык багын аралап
Барган экен а дагы.
Ат тизгинин кармады,
Наапаларын айдады,
Жыргалаңдын боюнда,
Жылуу-Суунун оюнда

Жыргап жаткан Манаска
Супа саадак чалганда *,
Таң саргарып калганда,
Арабасын сүйрөтүп,
Адамдарды дүрбөтүп,
Кызыл кымкап, тубардан
Кымбат баа пулдардан,
Баштап-баштап булардан
Арбын дүнүйө алыптыр,
Арстан эрдин астына
Тартуу менен барыптыр.

Наападан түшүп катыны
Өткөрдү тартуу баарыны,
Сандыкта алтын зарыны *.
Өлтүрсөң мына турупмун,
Өтүнүп көп сураймын
Эки уулумдун жаныны.

Ошондо Манас кеп айтат:
Ук, байбиче, деп айтат,
Балдарың кечтим күнөөсүн,
Жакшы киши окшойсуң
Байкоо менен сүйлөйсүң.

Турсун аман балаңыз,
Турсаң мына калааңыз,
Өз жаныңа караңыз.

Ыраамдын баласы,
Атпай журтка көрүндү
Акылынын даанасы.

Эби болсо сизге деп,
Эртели-кечти бир жүрүп
Эрмек болсун бизге деп,
Эр Манас айтып салганы.
Макул болот баатыр деп
Байбиче кабыл алганы.

Санамкүл менен Ыраман
Санаасы тынып булардан
Кайта берсин калаага,
Беш миң үйгө бек кылып
Таажы берди жанагы
Каратай аттуу балага.

Ошонун жайы мына бул:
Айтканынан баар * таап
Талабына жеткен кул,
Ыраамдын Ырчы уул,
Ычкыры бапик кыр муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтарга сөзү шоктуу кул,
Кылабына толгондо
Кырк чоронун бири бул.

Башка уруудан маңгул бар,

Баатыр Жайсаң даңгыл бар,
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Баштатан Дөгөн кары бар,
Манжуруя журтунан
Мажик баатыр дагы бар,
Андан бөлөк буларда
Алтайлыктын баары бар,
Алчын, үйшүн, найман бар,
Аргын Каракожо бар,
Абактардын ичинде
Айдаркан баатыр кошо бар.
Кыргыздардан Байжигит,
Кыпчактардан Таз чечен,
Ногой уулу эр Эштек,
Нойгуттардын Чубагы,
Тотулардан Саламат,
Топ кылышты жыйылып
Толуп жаткан жамагат.
Өзүбектен Дамбылда,
Өткүр баатыр Абдылда,
Набаттардан Акынбек,
Анжыяндык Акылбек,
Каракалпак Бердике,
Каңгайдан келген Келдике,
Агыдай менен Төлөнбек,
Аларды да билиңиз
Аскер башы төрө деп,
Бегиш, Көйүш аяры,
Беттешкен жоого даяры.
Даңгыттан келген Кайып кан,
Дагалактын Мунары,
Атпай улук чогулуп
Акылга келди булары.
Арстан Манас баатыры,
Айдаркандын Көкчөсү,
Абакеси Бакай бар,
Дөөлөстүн Медер султаны,
Төбө бийдин Кулжаны
Төрө Манас баатырды
Төгөрөктөп турганы.
Акунбешим пааша деп,
Атышар жооң ошо деп.
Эки кайта кол келди,
Эсил жанга зор келди.
Душмандык кылды биздерге,
Мен ойлонуп турамын
Бешим шааны издээрге.
Көбүңө салдым көп түлүк
Көңкү турган көпчүлүк
Көргөзбөйт экен үйдү деп,

Самап калды Чүйдү деп,
Көңүлүңө албасаң,
Көз кыйыгын салбасаң,
Жаман көрүп калбасаң
Акунбешим паашаны,
Арзып турам ошону.
Кадыр алда буюрса
Канын суудай жошолу,
Алтайлык менен Наамандык
Айылын бирге кошолу.
Аны айтып Манас салганы,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Ордунан тура калганы:
Уругуң кыргыз улуу журт,
Урматтуулар, баарың ук!
Атадан калган жер үчүн
Бу турган Булагасынга
Барбайт деген эмине?
Муну айтып Көкчө салганы,
Кайып даң менен Мунары,
Кабыл алды булары.
Маңгулдун баатыр Даңгылы,
Кара калмак журтунан
Кадимки Мажик камбылы,
Ошпур, Бакай карысы
Олтургандын баарысы.
Бөлмөк болду колуну,
Алмак болду жолуну.
Камбардын туун аштады,
Жүз элүү миң кол алып
Айдаркан жолду баштады.
Кызыл-Кыя жол менен,
Жүдөбөгөн көй баатыр
Жүз элүү миң кол менен,
Дуулат, Үйшүн зор менен,
Каркыра басып калкылдап,
Каруу-жарак жаркылдап,
Асабасы жалпылдап,
Алтындуу туусу калкылдап,
Чабдар, Чарын жол менен
Бара турсун эр Көкчө
Жүз элүү миң кол менен
Арбынын алып элинин
Ара күндүк жол экен,
Ченин алып жеринин,
Түптөн кечип жол менен,
Түмөн аскер кол менен
Тууну тууга урдуруп,
Чаңды обого бурдуруп,
Сурнай кулак тундуруп,

Күңгөй бойлоп күркүрөп,
Күлдү кыргыз аскери
Күйгөн оттой дүркүрөп,
Кызыл айчык туу аштап,
Кыраан Бакай жол баштап,
Кыргыз баатыр кол баштап,
Аргымак аттар алкылдап,
Алтындан калкан жаркылдап,
Арстан Манас аскери
Бара турсун шартылдап.

Ала-Бели көрүндү,
Жүз элүү миң кол менен
Үрбү баатыр бөлүндү.
Аны таштай туруңуз,
Акунбешим пашанын
Аңгемесин угуңуз.

Чулу менен Ардайды,
Көкүрөктөн Кеймен кан,
Орго шаага баргын деп
Жөнөткөн эле далайды.
Жети жүз миң кол келип,
Жерге сыйбай мол келип,
Кеймен, Чулу зор келип,
Урушуп жүрүп өздөрү,
Баатырлардын өлгөнүн
Анык көрүп көздөрү
Сары кыяр калдайы,
Ары кыяр, ары аяр,
Өнөр менен кутулуп
Барган экен канына,
Жапа түшүп жанына.
Көтүнөн барган көпчүлүк,
Көрүп барды көп түлүк.

Ат-тонунан айрылып
Өзү барды кай бирөө,
Кулагынан айрылып
Көзү барды кай бирөө.
Сол колунан айрылып,
Оңу барды кай бирөө,
Энчисинен айрылып
Чоңу барды кай бирөө,
Оң колунан айрылып,
Солу барды кай бирөө,
Муздап калган эмедей
Тоңу барды кай бирөө.
Көздөрүнөн айрылып
Кашы барды кай бирөө,
Бала-чака жуда жок
Башы барды кай бирөө.
Башын бууп кур менен

Бөрксүз барды кай бирөө,
Мурунунан айрылып
Көрксүз барды кай бирөө
Эки буттун бири жок
Чолок келди кай бирөө,
Эптүү айткан сөзү жок
Нонок келди кай бирөө.
Балдак менен таянып
Басып келди кай бирөө,
Башы-көзү кызыл кан,
Жашып келди кай бирөө,
Балакетке калдык деп
Шашып келди кай бирөө.
Омууроого ок тийип
Онтоп келди кай бирөө,
Оозуна келген кепти айтып,
Оттоп келди кай бирөө.
Төртөө-бешөө чогулуп
Топтоп келди кай бирөө,
Төрөсүнөн айрылып
Жоктоп келди кай бирөө.
Бир тууганым өлдү деп
Боздоп келди кай бирөө,
Минген аты ушу деп
Коштоп келди кай бирөө.
Көрүп туруп Акбешим,
Көлдөй төктү көз жашын.
Кыжылдап барган кытайдын
Кыйласынан кеп сурайт:
Кыйын бекен кыргыздар
Кылганын айткын деп сурайт.
Көсөл калдай барганы,
Сары кыяр аяры
Көргөнүн айтып зарлады:
Эбин-чагын журт күтүп
Эл көрө элек экенбиз,
Эрегишип урушуп
Эр көрө элек экенбиз!
Ала мөңгү бел ашып
Тоо көрө элек экенбиз,
Айгайлашып урушуп
Жоо көрө элек экенбиз!
Ат арытып сапардан
Жол көрө элек экенбиз,
Арбын черүү, улуу топ
Кол көрө элек экенбиз!
Ар тараптан арбыган
Эл көрө элек экенбиз,
Агып ташып каптаган
Сел көрө элек экенбиз,

Айтканынан кайтпаган,
Ажалдан башын тартпаган
Эр көрө элек экенбиз!
Өпкө чайкап, кан ичип
Өт көрө элек экенбиз,
Өзөн күйүп туташкан
Өрт көрө элек экенбиз,
Башыбыздан ар ишти
Өткөрө элек экенбиз!
Көрүп келдим кыйланы.
Айтып туруп аяры
Көзүн жаштап ыйлады,
Муңун айтып канына
Бурчактап жашын тыйбады:
Ат көтөрбөй пил минген
Жөө көрө элек экенбиз,
Көпкөк темир кийинген
Дөө көрө элек экенбиз!
Мунарадай зоңкойгон
Бой көрө элек экенбиз,
Бузукчулук урушкан
Той көрө элек экенбиз!
Сакал менен мурутту
Тереби деп ойлоймун,
Сазайыңды колуңа
Береби деп ойлоймун.
Алеңгир жаа, сыр жебе
Кереби деп ойлоймун.
Аркабыздан аз күндө
Келеби деп ойлоймун.
Көңүлдөн кеткис кеп экен,
Култандын сөзү төп экен,
Куруп калсын дүнүйө,
Кере элегиң көп экен.
Сары кыяр калдайы
Айтып турду далайды.
Аны уккан соң каныңыз
Акылы кетип шалдайды.
Карап туруп бир кезек,
Калкына сүйлөп тил безеп :
Тулпар минип, туу аштап
Турушканда көрөрбүз,
Түп көтөрүп, сап тартып
Урушканда көрөрбүз.
Кара болот калканды
Жабышканда көрөрбүз,
Каршы-терши майданда
Чабышканда көрөрбүз,
Каза жетсе, күн бүтсө
Кайда да болсо өлөрбүз!

Өмдөп кыргыз кол келсе,
Өзөн тартып жол келсе,
Өрт күйгүзүп мол келсе,
Өкүмөтүн көрөрбүз,
Өжөрлөнүп урушуп,
Ажал жетсе өлөрбүз!
Аны айтып Акун шаа
Топ башысын чакырды,
Тоосу менен оюна
Токсон дорго чаптырды:
Торгой менен Улаңгы,
Токтолбо деп буларды.
Жамыра жайсаң тез келсин,
Жарактуусун текшерсин.
Оргону ойрон салыптыр,
Оңолбогон бир кыргыз
Алтайдан чыгып калыптыр,
Терс-Маёодо Текести,
Терип-тепчип алыптыр.
Элимден мен да жибердим
Не бир баатыр балбанды.
Баргандан бири калбаптыр,
Чыккан окшойт далдалы,
Өлгөнүнөн калганы
Мында менин үстүмө
Үркүп келип калганы.
Барганына өкүнүп,
Баарысы келди өкүрүп.
Оңдуруучу көрүнбөйт,
Оргого уруш салыптыр,
Мен жиберген Илебин
Беттешпей өлүп калыптыр.
Амбал * Чулу барыптыр,
Аз күнү уруш салыптыр,
Алды каткыр Манастан
А дагы өлүп калыптыр.
Кеймен дуу-дуу барыптыр,
Кездешип уруш салыптыр,
Кезиккен жерде соо калбай
Кесилип башы калыптыр.
А сөздү айтып Акун шаа
Катчыга катын жаздырды,
Кандык мөөрүн бастырды,
Токтолбостон тез кел деп
Токсон жигит чаптырды.
Ордого добул кактырды,
Ордосунун сыртына
Отуз миң балбан бактырды.
Айбаты толук балбандан
Акылга толук зардалдан

Алты миң балбан алыңар.
Бейшекел деген жаң-жуң бар,
Менден кабар салыңар,
Бейли катуу балбандан
Беш миң аскер алыңар.
Ойрок деген жайсаң бар,
Ондон бир миң алыңар,
Он эки миң кол болуп,
Ала-Белге барыңар.
Жарагың болсун колуңда,
Жалгыз аттын жолунда
Күнү-түнү уктабай
Күзөт кылгын баарыңар.
Ала-Белге жайлаган
Алеңгир жаасын шайлаган,
Алачолок байлаган
Аяр сундуң * Дөрө бар,
Алты жүз үй караган,
Анжуулукка төрө бар,
Кашыңарга алыңар,
Кароолчу болгун баарыңар,
Каптап бурут кол келсе
Кабарды ылдам салыңар.
Кат кылып берди колуна,
Кеймендин салды жолуна.
Акун пааша кеп айтат:
Аттаныңар деп айтат.
Шамың шаа деген балбансың,
Салышкандын баарысын
Далдал кылып алгансың,
Жанчышканда * душманга
Замаи акыр салгансың,
Кызыл-Сууда Бооңду
Жолдош кылыи алгайсың.
Он алты миң кол алып,
Ордодон аскер мол алып,
Ушу бүгүн жол алып
Көтмалдыга баргайсың.
Капчыгай чыккан коосунан,
Омполдун кызыл тоосунан
Кароолду катуу карагын,
Чының менен чыңоолго *
Чын ушу жол жарагын.
Жаздым болуп кокустан
Өткөрүп ийсең бурутту,
Бурут бизди курутту.
Элебей жатып албагын,
Элге кыргын салбагын,
Катын-бала, кары-жаш
Убалына калбагын.

Аны салды жолуна,
Он алты миң аскерди
Ордодон берди колуна.
Шамың шаа жүрдү жолуна,
Бооң менен Жайсаңды
Эки миң аскер кол менен
Кошуп алып жанына.
Аларды таштап салыңар,
Арстан Манас каныңар,
Алда эмне сөзү бар
Кабарын угуп алыңар.
Ак асаба туу менен,
Айгайлаган чуу менен.
Кок асаба туу менен,
Көк жаңырган чуу менен,
Добул согуп күңгүрлөп,
Тоо көчкөндөй дүңгүрлөп,
Сел жүргөндөй күркүрөп
Өрт күйгөндөй дүркүрөп
Эркин күңгөй жол менен,
Эки жүз миң кол менен
Эр Манас жолго салыптыр.
Төрө Манас зору бар,
Жөөлөшкөндүн шору бар,
Төрт бөлүнгөн жолу бар.
Он эки жолдун ортосу,
Тогуз жолдун тоому,
Кароолчусу капырдын
Кантип болбой койсун деп
Канкор Манас кообу,
Карайлык деп тоону
Алты жолдош алыптыр,
Аттанып чалгын чалыптыр
Адыр-адыр коосу бар,
Ар тарабын караса
Аркайган бийик тоосу бар.
Кызыл-Омпол дөбөсү,
Кароолго чыгып келгени
Кызыталак капырдын
Шамың шаа деген төрөсү.
Кашына жолдош алганы
Кызыл-Сууну жердеген,
Кылымдан аяр жеңбеген
Бооң деген эр деген.
Дөбөдөн көзүн салыптыр,
Дүрбү салып көзүнө
Аскерди көрүп алыптыр.
Арбын экен колу деп
Айран азыр калыптыр,
Талды-Суунун оюнан,

Кер-Көл ата боюнан
Келе жаткан аскердин
Түрүн көрүп алыптыр,
Айбаты катуу, заары күч
Сүрүн көрүп алыптыр.

Он сегиз миң балбаны,
Ой-бойду булар салганы,
Каарына тура албай,
Кантип турсун уялбай,
Качып жолго салганы.

Алты жолдош кошчу алып
Арстан Манас барыптыр,
Атынын изин чалыптыр:
Анча-мынча кол жатып,
Качып кетип калыптыр.
Күн батыш жагын караса,
Ач кайкалак бели бар,
Аркырап шамал жели бар,
Жойкундуу жолун караса,
Үч бөлүнгөн жери бар.

Арбыныраак немеси
Артуу жолго салыптыр,
Ар тарапка из кеткен,
Баатыр айраң калыптыр,
Бир азыраак немеси
Капчыгайга салыптыр.

Кабылан Манас баатыры
Баарын байкап акыры
Көрүп алып кайтыптыр.
Көтмалдыда көп колго,
Көк жал Манас баатырың
Көргөнүн айтып оң-солго,
Капчыгайга салсак деп,
Каптап кирип барсак деп
Кабылан Манас айтат кеп.

Ороздун уулу Чагатай
Оозуна келген кепти айтты:
Оңдурбайт бизди деп айтты,
Тоосу жаман чеп экен,
Тозоктой кыйын жер экен,
Токой менен чер экен,
Катылып кыргын болгунча
Кайта кетиш эп экен.

Айтканын Манас угуптур,
Акырая бир карап,
От көзүнөн чыгыптыр.
Агасын кудай уруптур,
Ошо бойдон жер карап
Үндөй албай туруптур.
Ошпур аке кары бар,

Орчун бийдин баары бар,
Акылман Бакай дагы бар,
Ата уулунун баары бар.

Абасы Бакай кеп айтат:
Аңдаңар балдар деп айтат.
Отуз төрт быйыл жашым деп,
Оң-солду көргөн башым деп,
Ар жылгага миң киши
Өрдөп чыгып калсын деп,
Беш-алты миң кол барып
Тоонун башын алсын деп,
Тосоту болсо тостуруп
Таш кулатып салсын деп,
Тоо башында кол болсо
Тарсылдатып атышып
Талкалашып калсын деп.
Так ушундай кылбастан
Капчыгайга кокустан,
Каптап кирсек окустан
Тосоту тоосун албайбы,
Таш кулатып, ок атса,
Талкалап кырып салбайбы,
Аны айтып Бакай салганы,
Акылын өзүң тапкын деп
Эр Манас кабыл алганы.
Артуу белге салайын,
Аскерди арбын алайын,
Не да болсо береги
Күн батыш көздөй барайын.
Асты-үстү болгон тоо экен,
Адыры терең коо экен,
Акылын кылып а жерден,
Колдой көр деп Шаймерден,
Жүз элүү миң кол менен
Жүрдү Манас шартылдап
Ач кайкалак жол менен.
Кырк миң аскер кол менен
Кыраан Бакай жөнөлдү
Тилке-тилке коо жакка,
Капчал бийик зоо жакка.
Кырк миң кол батпай кыжылдап,
Кыр-кырга батпай быжылдап
Күн чыгыш жаккы тоосуна,
Көз учкан бийик зоосуна.
Чыкканы тоонун башы экен,
Чылгый мөңгү, таш экен.
Эңгүүсүндө эчки бар,
Тектиринде теке бар,
Курбусунда кулжа бар,
Кайыптын баары мында бар.

Артылмакта аркары
Арага түшүп калганы.
Бу колдон качса, а колго,
А колдон качса, бу колго,
Бурулуп жүрүп оң-солго
Чарчап болду кийиги.
Адамга толуп кетиптир
Тоо-ташынын бийиги.
Текенин баары жыйылып,
Таш бетине сыйынып,
Топ-топ болуп алыптыр,
Көрүнөө келип атышып,
Көп кызыкка батышып,
Ок тийген теке шалактап
Ойго түшүп калыптыр.
Ойдогусу союшуп,
Отту жага коюшуп,
Шишкебек кылып какташып,
Тетигине, бир топ эчки турат деп
Түнкүсүнө сакташып.
Урунуп жүрүп чарчаган
Жүрбөй калган кийигин.
Адам тосуп алыптыр
Кийик чыкчуу бийигин.
Кырк миң аскер барыптыр,
Кыйласы кырга чыгып алыптыр.
Жетиген жагын караса
Бөөт, койнот жери бар,
Карап турса өлчөөсү
Алты миң, беш миң эли бар,
Карарып жаткан багы бар,
Каалагандын баары бар,
Калдайып аткан тамы бар.
Күн батыш жагын караса
Көз учунда мунарык,
Көз жетпеген тунарык.
Асты жагын караса
Аккан кашка суусу бар,
Ар түрлүү кийик көп экен,
Аңгемеси ушулар.
Жүрбөй калган кийигин
Карма, кокуй, ушта деп
Уштап жүргөн андан көп,
Каруусу келбей сүйрөсө
Кара жолтой мына деп
Канжар менен карынга
Муштап жүргөн мындан көп.
Найзасын кылып укурук,
Колго жаба түкүрүп,
Мойнуна курук салышып,

Алы келбей бирөөнүн
Акетай, бери келгин деп
Алтоо-бешөө жабылып,
Араң жыгып алышып,
Көсөл Бакай баш болуп
Көп аңгеме салыптыр.

Кырктын башы Кыргызлы
Кылымды бузган дыңгылы,
Жетимиш миң кол экен,
Жер жайнаган мол экен
Байдамтал деген жер экен,
Баары токой чер экен,
Ошо колдун баарысы,
Ошпур баштап карысы
Эки күнү, бир түнү
Ат өргүтүп алыптыр.

Кыраан Бакай нетти деп,
Кырк миң аскер кол менен
Кырга чыгып кетти деп,
Кырк миң кол батар тоо эмес,
Кылайып кабар бербеди
Кыраан Бакай соо эмес.
Кантип жатып алалы,
Капчыгайга салалы,
Кабылан Манас не болду
Кабарын таап алалы.
Муну айтып Ошпур карысы,
Кыргыз баштап баарысы
Абыр-шабыр ат токуп,
Ат токуса бат токуп,
Карыга найза салышты,
Капчыгайга бет алып
Каптап жүрүп калышты.

Аккан кашка суусу бар,
Аңгемеси ушу бар.
Күн батыш жагын караса
Аз гана кызыл жары бар,
Андан өтүп кеткенде
Капчыгайдын тары бар.

Тар жолго жакын барганы,
Тарт кайра деп акырган,
Кабылан шердей бакырган
Добуш чыгып калганы.
Үрөйү чочуп баарысы,
Ошпур баштап карысы
А жерден токтоп калышты,
Алда кандай неме деп
Алыстан көзүн салышты.

Он киши баткан отоодой
Дүңкүйгөн кара башы бар,

Өрттөнүп кеткен токойдой
Дүмүр кара чачы бар,
Алтымыш менен жетимиш
Арасында жашы бар,
Куйругу бар тайгандай,
Тырмактарын караса
Найзадан мурун сайгандай,
Көк ала болгон чачы бар,
Жолум үйдөй башы бар,
Жалга чыккан жантактай,
Көк тикендей кашы бар,
Кара үңкүрдөй көзү бар,
Каар айткан сөзү бар,
Ар тиштери араадай,
Чечекейи чарадай,
Жоондугу кырк кучак,
Жүз кулач келген бою бар,
Жетимиш миң аскерди
Жеке өзү бу жолдон
Токтотом деген ою бар,
Он сегиз миң аскердин
Сегиз миңин алыптыр,
Он миңи менен Шамың шаа
Канына кабар салыптыр,
Кабылан Манас баатырдын
Каарына тура албай,
Кантип турсун уялбай,
Качып кетип калыптыр,
Бооң аяр бул экен,
Болбой турган кул экен.
Капчыгайга барайын,
Кармап жолун алайын,
Кандай душман болсо да
Калабага салайын.
Жолдошун жолго салыптыр,
Баатыр менен балбанын
Барктуудан тандап алыптыр,
Жолдош болуп кашында
Токсон балбан калыптыр.
Тегерете терс окуп,
Кешмир дуба кез окуп,
Кечиктирбей тез окуп
Алтооно абсун салыптыр,
Узундугу жүз кулач
Ажыдаар кылып алыптыр.
Алтоон кылган ажыдаар,
Төртөө жолборс болуптур,
Капчыгайдын ичине
Карандай балаа толуптур.
Бооң аяр жөкөрү

Отузу болгон көк бөрү,
Кыркы кызыл чөө болуп,
Экөөн кылып кабылан,
Караан көрсө чамынган,
Сегизи илбирс болуптур,
Ону кара куш болуп,
Оңдурбастай иш болуп,
Таш башына конуптур,
Ар кайсы жерден карпайын,
Алачык үйдөй барпайын,
Өйүз менен бүйүзгө
Кара куштар толуптур,
Азыркы келген аскерге
Акыр заман болуптур.
Тогуз каман кыл кыйма
Жолго жатын алыптыр,
Муну көрүп Кыргыз чал
Жоболоңго калыптыр.
Алиги көргөн кемпирди
Алты жолборс артынан
Күчүктөй ээрчип алыптыр.
Кыргыз баатыр кыйкырып.
Жетимиш миң аскерди,
Жер жайнаган көп эрди:
Мылтыктууң канча бар экен,
Мылтыуларың кана экен?
Кемпир чыкты каргаша,
Кел, көрүңөр тамаша.
Муну айтып Кыргыз акырды
Көткү колду чакырды.
Көрүңөр деди береги
Жолго жаткан капырды.
Жалпы колду карасаң
Жаңы үйрөнчүк мергендей,
Жайытка кийик келгендей
Тоону көздөй жабылды,
Көңкү аскердин баарысы
Көрмөк үчүн сабылды.
Жетимиш миң аскердин
Жыйымасы саадак тартуучу,
Отузу мылтык атуучу,
Жана дагы беш миңи
Күрсү урчу балбаны,
Он беш миңдин баарысы
Найза, кылыч алганы,
Кырдан чыгып кыргыздар
Көрбөгөнү калбады.
Бербердигер кудая,
Бендеде мындай болорбу,
Бетине келген оңорбу?

Дөө менен периби,
Акунбешим паашанын
Адам уулун жүргүзбөс
Тилсымат койгон жериби?
Көргөндөр аны айтышты,
Көрүп алып кайтышты.
Карыясы Ошпур бар,
Кайраттуусу Кыргыз бар.
Саадактуу саадак октоңор,
Мылтыктуу милте чоктоңор.
Атыстан туруп баарыбыз,
Жакын барсак каапырдан
Калар эмес жаныбыз,
Алыстан туруп ок атын
Аңдайлычы баарыбыз.
Аны айтып Кыргыз салганы.
Айтканын угуп алганы,
Ыраамдын баласы
Ордунан тура калганы:
Ошпур, Кыргыз, баатыр деп,
Ойлонуңар акыр деп,
Болучу эле паашада
Бооң деген капыр деп,
Аярлыгы ашкан деп,
Алышкан душман шашкан деп,
Ар сүрөткө кирет деп,
Адамдардын баары айткан
Ачууланса бу капыр
Ара күндүк жерлерге
Өрт күйгүзүп иет деп.
Ырчы бала сөздөдү,
Угуп алды баарысы,
Жашы менен карысы.
Муну айтып Ырчы салганы,
Адамдар айран калганы.
Айтып оозун жыйганча
Оргонун Ырдык аяры
Ордунан туруп кеп айтат:
Ой, калайык, деп айтат.
Аярдын иши бул экен,
Астыңда тосуп туру экен.
Өтө албайбыз мындан деп
Ат, адамдын баарысы
Ачка кантип жаталы,
Ар тараптын тоосунан
Камалап мылтык аталы,
Оту болсо көрөлү,
Менде да бар аз өнөр.
Аны айтып Ырдык калганы,
Азаматым, бали деп

Кыргыз чал айтып салганы.

Жетип барып Ырдыгы
Жети кесе суу алды,
Аяр экен бу да деп
Аскердин баары кубанды.
Жети үшкүрүп дем салып,
Жети кесек топурак
Кармап алып колуна,
Каршы барды кадимки
Бооң аяр жолуна,
Мылтык менен аткын деп
Жарлык айтты колуна.

Мылтыктарын октошуп,
Милтелерин чоктошуп,
Жүздөн, миңден топтошуп
Мергендер жөөлөп барганы.

Атат экен булар деп
Аяр Бооң билиптир,
Абсун окуп, дем салып
Бир үшкүрүп ийиптир.

Тоодой кызыл от болду,
Топ-топ болгон мергендер
Отко кантип токтолду?

Жети кесек топурак
Ырдык үйлөп ийгенде
Жети кат болду булуту.
Жети чыны суу барган,
Жети дайра көл болуп
Күйгөн отун курутту.

Оту суудан өчкөнү,
Бооң туруп кыйкырды,
Капчыгай ичи көчкөнү.
Капкараңгы түн болду,
Карайлатты көп колду.
Качарга арга барбы деп,
Кыргыз чал калды кыйынга,
Кыйкырып айтты жыйынга.

Аргасын анык биле албай,
Алдырашып бир далай
Алар турсун токтолуп,
Абакеңиз эр Бакай
Эки күнү бир түнү
Кетпеди беле жок болуп.
Тоонун башын алыптыр.
Жон-жондун баарын чалыптыр
Артуу экен жолу деп,
Арбак урган капырдын
Кайда жатат болду экен
Камдап жаткан колу деп
Эр Бакай айран калыптыр,

Эңкейип астын караса
Аскердин жаткан үстүнө
Кара түн түшүп алыптыр.
Тоо башында биздерге
Толук тийген күн деди,
Колдун жаткан жерине
Караргандай түн деди.
Абаңыз айгай салыптыр,
Кырк миң эле адамы,
Кырга чыгып барыптыр.
Кол конгон жери Тал деди,
Капчыгайда жол гана,
Карайган калың кол гана?
Караңгы кара түн болгон,
Жарымы кара, жармы ак,
Кандай сонун күн болгон?
Бул аярдын иши деп,
Буга айла кылуучу
Кырга чыккан кырк миңден
Өз колумда бар бекен
Өнөр билген киши деп
Эр Бакай сурап калганы.
Бабылдан келген эр эле,
Байкүш аяр дээр эле,
Баатыр Кошой абаңа
Шакирт болгон неме эле.
Куркулдаган кузгундан
Бирөө калды көрүнүп,
Көрө салып кузгунду
Көп турбады эринип.
Алиги жерден Байкүшүң
Абсун окуп салганы.
Өкүмөтү менен алданын
Табындагы шумкардай.
Аяр Байкүш колуна
Кузгун конуп калганы.
Колуна келген кузгунга
Абсун окуп демдеди,
Ашыктай * өпкө жемдеди.
Куйругуна үч кулач
Төө жүнү жиптен байлады,
Бу кузгунду учуруп
Бакеңиз жолго айдады,
Бооңдун шору кайнады.
Ок болуп кузгун жетиптир.
Оң көзүнө тийгенде
Шилиден чыгып кетиптир.
Кузгун аттуу ок кылып,
Караңгыны жок кылып,
Бооңдун башы жарылды,

Караңгысы ачылды.

Баягы барган мергендер,
Атсак экен дегендер
Кетерге жолу жок болуп,
Шашкеде келген аскерлер
Түшкө жакын токтолуп,
Ар кайсы ташка жармашып,
Олтурган экен олар да
Мылтыктарын камдашып.
Керип жааны кестешип,
Түн түшкөн соң өлдүк деп
Өлүм жагын эстешип.
Жарыкты көрүп кубанып,
Балбандардын баарысы
Саадакты кестеп буралып.

Караса Бооң аярды
Башын кузгун жарыптыр,
Ошондо да тим жатпай
Узундугу жүз кулач
Ажыдаар болуп алыптыр,
Көлдөлөң тартып суусуна
Көпүрө болуп калыптыр.

Бооң аярдын жолдошу,
Болгон алты жолборсу
Адам элек неттик деп,
Айбан болуп кеттик деп,
Ажыдаар болгон Бооңду
Жолдошу жатыр тытып жеп.
Бооң аяр кыйкырды
Лаайламалуу деп.

Кырга кеткен кырк миң кол
Куюлма шагыл кум ылдый,
Куюшканын кармашып,
Куюлуп келет бул ылдый.
Какыраган таш кыя,
Тайгылбайт менин атым деп,
Жандай салып бир-бирин
Жөлөп жүргөн сандан көп.
Кысталаң кылбай тура тур,
Кызталак, атым өлөт деп,
Так, Кожом! — деп аттарын
Жөнөп жүргөн андан көп.
Эки күнү, эки түн
Жоголдуңар бүп бүтүн,
Кырк миң колдон кылайып
Бирөөңөрдү көрбөдүк,
Чыйраксынып чыдабай
Капчыгайга жөнөдүк.
Баары туюк бадал тоо,
Көмүркөй экен өзү деп,

Көп аскер кирип жоголду,
Көр экен мунун тоосу деп
Көпчүлүк айтып салыптыр.
Көлдөлөң жаткан ажыдаар
Көрүп аны калыптыр,
Отуз миң мерген курчашып
Оюн-тоосун алыптыр.
Жанындагы жолборсун,
Жолборс болгон жолдошун,
Бөрү болгон, чөө болгон,
Аярдын бети көө болгон,
Кабылан болгон, шер болгон
Токсон баатыр-балбанын
Ойрон кылды баарысын.
Ажыдаар болгон Боонду,
Аңтарды Бакай тоонду,
Кыргыз чал, Бакай барганы.
Кызыталакты карма деп
Кыйкырып кирип калганы.
Кызыталак тим жатпай
Кырк миң колду жалмады.
Арка жактан барганы
Аяр Ырдык арбады,
Ажыдаар болсоң мына деп
Байкүш тилин байлады.
Дуба айтарга тил калбай
Боондун көзү жайнады.
Бир буту менен бир колу
Жок болгон экен бир жолу.
Ортого курчап алганда,
Ок жаадырып салганда
Бир жүз токсон ок тийип,
Жазайыл * менен топ тийип
Кол-аягы сыныптыр,
Кошундун көөнү тыныптыр.
Качарына шайы жок,
Тура турган жайы жок.
Сокур болгон көзү бар,
Соо жатпаган өзү бар.
Ажыдаар болуп алыптыр,
Көзү көрбөй жатканда
Аскер курчап калыптыр.
Кутуларга жери жок
Кудай уруп салыптыр.
Болбойт экен мунум деп
Ажыдаарлык аярдан
Жаны жадап кеткени,
Кайтып адам болууга
Жандырып абсун чечкени.
Көк түтүн чыкты буркурап,

Азыр турган токсон миң
Түтүнүнөн көрө албай
Жүдөп турду чуркурап.
Төкпөйүн кызыл каныңды,
Азат кылып бу жерден
Коёюн деп жаныңды,
Кырк миң киши туттуң деп,
Ажыдаар болуп оп тартып
Ат-тону менен жуттуң деп
Аларды не кылдың деп,
Байкүш сурап калганы.
Айтпай башын чайкады,
Айтпаса да мейли деп
Байкүш, Ырдык байкады.
Ажыдаар эмес, киши экен,
Ажыдаар болуп жол бууган
Арып-дуба иши экен.
Колу-буту бүт сынып,
Колго түшүп жан тынып,
Колдо кармап турган соң
Элди эмне кылдың деп
Эми мындан сурарбы,
Эми коркор не калды,
Ата, мындай кудай урарбы?
Муну айтып Ошпур салганы,
Алты карыш канжарын
Кындан сууруп алганы.
Айбалканын төшүнөн
Канжар менен малганы,
Чатын көздөй бет алып
Жара тартып салганы.
Кан чыкпады, суу чыкты,
Жаа алдалап чуу чыкты,
Кара башыл туу чыкты,
Туунун арка жагынан
Түтүн чыкты буркурап,
Ажыдаар жуткан кырк миң кол
Түгөл чыкты чуркурап.
Жарылган соң карыны,
Чыгарып колдун баарыны,
Башын кесип алыптыр,
Башын кессе дагы өлбөйт,
Балакетке калыптыр.
Шыйрагынан байлады
Чындап шору кайнады,
Ташка-сууга урунтуп,
Заманасын куурултуп
Сүйрөп алып жөнөдү.
Илинип калды жыгачка
Ичеги менен карыны.

Көтүнөн ээрчип келатат,
Көрүп турса баарысы
Башы келет артынан.
Тоголонуп токтобойт,
Токсон бөлүп салса да
Өлө турган окшобойт.
Ошпур баштап карысы,
Орчун колдун баарысы
Кыргыл менен Бакайдан,
Кырк миң колдун баарынан:
Кантип жаның калдыңар
Ажыдаардын заарынан?
Оп тартканда жеттиңер,
Оозуна кирип кеттиңер.
Дубасынын күчү деп,
Кандай экен ичи деп,
Капчыгайда чуулашып,
Кары-жаштын баарысы
Бир биринен сурашып,
Минтип жолго салыптыр,
Ичине кирип чыккандар
Көргөнүн айтып калыптыр:
Алыстан көрсөк ажыдаар
Айта берсек узун сөзү бар,
Ат койгон бойдон жеттик деп,
Барып кирип кеттик деп,
Не сонундар бар экен,
Аяк-башы ат чабым
Аземи артык шаар экен.
Анда кирип калдык деп,
Урап калган дубалдан
Ушундан чыгып алдык деп
Көргөндөр сүйлөп салганы,
Ушундай жандар экен деп
Көп аскер сүйлөп калганы.
Бул адам эмес арып го,
Арып менен иш кылган
Баары аяр чалыш калык го?
Тоого-ташка сүйрөдүк,
Тырмактай эти калбады,
Таш, жыгачка жабышып
Бирөө да орун албады.
Кужулдашып сүйлөшүп,
Шыйрагынан сүйрөшүп:
Муну алып жүрүп нетели,
Жайык жерге чыгарда
Жерге көөмп кетели.
Кыргыл, Бакай баарысы,
Ошпур баштап карысы
Кооп кылган тоосунан,

Аман-эсен кол чыкты
Капчыгайдын оозунан.
Бооң жаткан жол менен,
Келсе душман кол менен,
Өлө турган келбесе
Өңгө бенде келе албас,
Ажалы жеткен келбесе
Асты киши келбес деп
Бейкут таштан салыптыр,
Абакеңиз эр Бакай
Жүз отуз миң кол менен
Жайнап чыга калыптыр.
Аны таштап салыңыз,
Арстан Манас баатырдын
Алда эминен сөзү бар
Кабарын угуп алыңыз.
Асты-үстү болгон тоо экен,
Тилке-тилке коо экен,
Аягы калың чер экен,
Ач кайкалаң бел экен,
Ат жүргүс жаман жер экен.
Күндүн мурду чалганда,
Тоого тийип калганда
Чыккан экен белине,
Айран-азыр таң болот
Акунбешим элине.
Карк эткенден карга жок,
Караан-бараан калган жок.
Курк этерге кузгун жок,
Же жол караган тоскун жок.
Кандай турган эл экен,
Ач кайкалаң бел экен.
Токтолуп колго кеп айтат:
Оң жагында бийик кыр
Мен чыгайын деп айтат.
(Жүргөн аскер мол экен,
Манас менен барганы
Жүз элүү миң кол экен).
Жүз миңиң белде калыңар,
Мага көзүң салыңар.
Жол болгон болсо кокустан
Байрак булгап бакырам,
Бара бергин элди деп
Байрактын башын жапырам.
Байракты көрүп албаңар,
Байкабастан ат коюп
Балакетке калбаңар.
Мылтыкка адис мергенди,
Мыкты атам деп келгенди
Астыңарга салыңар,

Найзакерден барыңар,
Артына түшүп алыңар,
Ай балта, кылыч, күрсүлүү,
Катар жүргүн баарыңар.
Көрбөсөм да укканмын,
Бу коктунун оозунда
Булагасын шаары бар.
Мылтыктуу мылтык октошуп,
Жүз миң колдун баарысы
Көк кайкыга токтошуп,
Анда туруп калыптыр,
Оң жагында кыр жакка
Ойрон Манас салыптыр.
Эрчигени Манаска
Элүү миң аскер кол экен.
Көргөндүн көзү учкандай,
Көткү атынын мурдуна
Астыңкы ат жаба чычкандай,
Бас да болсо бадирек
Бийик экен кыясы,
Кыяң менен кургур деп
Минтип келет кыйласы.
Баатыр Манас кеп айтып,
Макоосу экен кыянын,
Баарыбыз көрдүк зыянын.
Аны айтып баатыр салыптыр,
Абыр-шабыр бастырып
Кырга чыгып алыптыр.
Асты жагын караса
Азганакай талаасы,
Акунбешим паашанын
А жерден чыкты калаасы.
Андан ары караса
Көк адырдын салаасы,
Андан ары көрүнөт
Абандын сары талаасы.
Элүү миң аскер кол менен,
Эр Манас чыкты жол менен.
Кашатка туусу сайылып,
Кайнап жаткан көп аскер
Ойдо-тоодо жайылып,
Тагылык аттуу баатыры
Таамай жүз миң кол менен
Жол тосууга акыры,
Чымырканып чыгыптыр,
Кайраты ашык капыры.
Кырга чыгып эр Манас
Байрагын төмөн жапырды.
Кайкыдагы жүз миң кол,
Кайраттуусу кыйла мол,

Астына мылтык салышып,
Саадактуусу сандан көп,
Найзакерден андан көп,
Кылычтуусу кылкылдап,
Кыядан чыкты былкылдап,
Кайнап турган калың кол,
Аскерди көрдү кумдан мол.
Тагылык баатыр акырды,
Токтотпой тоого кама деп,
Ат мылтык деп бакырды.
Жебенин огу кыркырап,
Мылтыктын огу зыркырап,
Эр Манастын аскери
Жаа алдалап чуркурап
Беттешти калың жоо менен,
Терскендүү тескей тоо менен.
Аккелте үнү чаңырып,
Арстан Манас баатырдын
Ач кыйкырык жаңырып,
Айгайын уккан калмактар
Акылынан жаңылып.
Ат соорусун салышып,
Кайгайлаган калмактар
Кача түшүп калышып,
Кашатка чыгып барышып,
Агылык менен Тагылык
Кайрат кыла салышып,
Кайра тартып токтошуп,
Милтенин баарын чоктошуп,
Мылтыктын баарын октошуп,
Жаанын баарын керишип
Жакшысын жаман эришип,
Башынан түтүн ачылбай,
Мылтыктын үнү басылбай,
Жабуу-жабуу-жабуу деп,
Жаалданган кыйын кеп,
Мөндү-мөндү-мөндү деп,
Мөндү деген кыйын* кеп.
Ок жаадырып урушту,
Ойду-дөңдү турушту.
Эми Манас ойлонду
Оңдурбай турган жумушту.
Өлөрман куу калмактар
Өжөрлөнүп токтолду,
Атышкан ара талаада
Ат жүргүсүз ок болду.
Соот, кыяк киейин,
Сонунсуган капырга
Ач бөрүдөй тиейин.
Муну ойлонуп эр Манас

Жаракты белге чалынып,
Жаратканга жалынып,
Шашкеде келип бу жерге
Түшкө жакын турарбы,
Мындай кудай урарбы.
Аскерим арбын токтолуп,
Атышкан болуп санталак *
Ара түзгө ок толуп,
Бул эмине кордугу,
Минтип кылган зордугу.
Маңдайында багы бар,
Кулагында шамы бар,
Куюндан бүткөн жаныбар
Жаадай болгон чоң Кула ат
Камчыны катуу салганы,
Кабылан Манас баатыры
Кайраттанып алганы.
Мубакүлдүү сыр найза
Булгап алды колуна,
Буластаган баатырдын
Мындай кайрат кылганда
Ким токтосун жолуна!
Тулпарга камчы салыптыр,
Туусун көздөй бет алып
Туйгун эр жөнөп калыптыр.
Калмактан чыккан Тагылык,
Калган экен камынып,
Каркыбарың а дагы
Кабыландай чамынып.
Күндөй болуп күркүрөп,
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Сыр кундактуу көк бараң
Тарс дедире бир коюп,
Алеңгир жаа , сыр жебе
Манасты көздөй бир чоюп,
Көк түпөктүү көк найза
Көтөрүп алып колуна,
Көсөмсүгөн куу калмак
Кылчайбастан соңуна,
Кыраан Манас көк жалдын
Элден чыгып бөлүнүп
Эми келди оңуна.
Оңу болбой неткени,
Октой Кула ат жеткени,
Калмак ээр кашына,
Как жүрөктүн башына
Сыр найза менен неткени,
Боордон сайган найзасы
Сыртынан чыгып кеткени.
Калканын тоскон калкалан,

Кагып ийип, койгондо
Чарайна менен соотун
Кабаты менен талкалап,
Бир жарым кез оркоюп,
Сыртынан найза коркоюп.

Ачууланып арстан эр,
Найзаны силкип албастан,
Оор экен деп калбастан,
Көтөрүп колуна алыптыр,
Көп аскерге бет алып
Көк жалың жөнөп калыптыр

Арстан Манас баатырдын
Ачуусу келген ушунда,
Найзасынын учунда
Тагылык келет тарбайып,
Эки колу, эки бут
Төрт аягы арбайып.

Акурукка бет алып
Атырылтып Кула атты,
Барган жерден баатырың
Туу түбүндө турганда
Найза менен урганда
Акурукту сулатты.

Тууда турган калмактар
Жамгырдай кылып жаа тартты
Мөндүрдөй кылып ок атты.

Мөндүлөтүп калмакты
Көк адыр ылдый чубатты.
Туу кармаган кишини,
Куп бүтүрдү ишини.
Бөксөлөй чаап салыптыр,
Туу жыгылып калыптыр.

Элүү миң аскер күңгүрөп,
Жер көчүрүп дүңгүрөп,
Кыргын салып жапырып,
Ойду көздөй түрүптүр,
Орчун шаар калмагын
Ойбойлотуп сүрүптүр.

Алты күн мурун капырлар
Айлына кабар салыптыр,
Калкынын баарын үркүтүп
Качып кетип калыптыр.

Бели катуу, бек айбат
Берендери калыптыр,
Мен урушка кирем деп
Бел байлаган душманга
Эрендери калыптыр.
Калаасы калган каңгырап,
Качкан калмак дабырап.
Элин сүрүп ийиптир,

Эн калган шаарына
Элүү миң аскер кол менен
Эр Манас баштап кириптир.
Аны таштап салыңар,
Акунбешим пашанын
Кабарын угуп алыңар.
Он сегиз миң кол алып,
Омполду көздөй жол алып
Кароолго Шам шаа барыптыр,
Кайнап келген аскердин
Талды-Суунун оюнан,
Кер-Көл ата боюнан
Караанын көрүп алыптыр.
Качкан бойдон Шамың шаа
Калкына кабар салыптыр,
Элинин баарын дүрбөтүп,
Неме койбой үркүтүп,
Көлүктүүнүн * баарысын
Көлүгүнө арттырып,
Аз көлүктүү адамын
Арабага тарттырып,
Үркүтүп элин ийиптир,
Үлкөн шаа Бешимдин
Үстүнө Шамың кириптир.
Кароолго бардым каным деп,
Калбады коркуп жаным деп,
Кер-Көл ата боюнан,
Керме-Тоонун оюнан
Кыпындай неме көрүнбөйт
Кыргыздын келген колунан.
Көл менен тоонун арасы,
Көп көрүндү карасы,
Эсеп жеткис эл экен,
Каарданса бир жолу
Каптап кетер сел экен.
Аныктап көрдүм көзүм деп,
Ашыгып келдим өзүм деп,
Жетим уул, тул катын
Калкымдын баарын качырдым
Адамымды аздырдым,
Анын жайын айтууга
Сизди көздөй бастырдым.
Үстүңдөн өттү үркүнү,
Талаага көмдүк мүлкүнү,
Таштап качты кара журт
Тамаша менен күлкүнү,
Жайнап келген бурттун
Жаман көрдүм түркүнү.
Шамың шаа айтып салганы
Айтып оозун жыйганча

Шашкалактап кырк-элүү
Адам кирип барганы.
Омууроого ок тийип,
Каны чыгып шорголоп,
Качып келдим каным деп
Как өзүңө корголоп,
Кашын көрсөң кан жайып,
Жаманыраак жарасы
Кере сөөм алжайып,
Кызыл-Суунун башына
Кызматыңа бардык деп,
Кыжылдаган кол көрүп
Кыргын таап калдык деп.
Бири миңден качпаган,
Көп экен ден шашпаган,
Айбаттары жолборстой,
Асти өлүмдөн качпаган,
Аскери арбын, колу көп,
Азыр келди мында ден,
Арзымды таксыр тыңда деп,
Элүү-кыркы жарадар,
Келгендердин баарысы
Келесоого барабар.
Үшү кетип үшкүрүп,
Кейпи кетип кейишип,
Кызыл-ала кан болуп,
Келдим деди канына
Кыргыз менен челишип.
Акун шаа айран калыптыр.
Айтканынын баарысы
Жаман айтып барыптыр.
Кармашканда жеңем деп
Өзү ишенбейт боюна,
Качамбы деп мен дагы
Ар нерсе алып оюна.
Муну ойлоду каныңыз,
Мурдарчылык жумушун
Дагы көрүп алыңыз:
Ордокана коңгуроо —
Баңдуулуга жеткени,
Майканага туруптур,
Баңдуулусун уруптур,
Каңгыраган добушун
Бир күндүк жер угуптур,
Калмактын баары камданып
Атка минип чыгыптыр.
Ордого добул согулду,
Ойроттун баары чогулду.
Ак отого, көк диңсе *,
Айбаты бар көрүнсө,

Кек отого, ак диңсе,
Көркү кыйын көрүнсө.
Желектери жалпылдап,
Жер көрүнбөй калкылдап,
Баңдуулунун түбүндө
Жети жүз керней бапылдап
Аскерин жыйын азырлап*
Тура турсун каныңыз,
Кабылан Манас баатырдын
Туш-тушка кеткен колу бар
Кабарын угуп алыңыз.

Сары-Арканы жайлаган,
Сан казагын айдаган,
Келиштирип кермеге
Кертөбөлдү байлаган,
Кезенишкен душмандын
Кесип башын чайнаган.
Саймалуу калпак, сары шым,
Шалдырган кисе бото кур,
Алтындуу наал, жез өкчө,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Дөөлөт кушу башында,
Жыйырма тогуз жашында,
Көп аскери кашында.

[Мындан кийинки окуя: Көлдөн аттанып чыкканда үчкө бөлүнгөн колдун Айдаркан баштаган бөлүгү жөнүндө болот. Айдаркан, Көкчө баштаган кол Кер-Көөлдөн Алматы тарапка ашып түшүп, Иле боюн башкарып турган Илебин деген калмак канына каршы барат. Илебин мурда Орго канга жардамга барып, андагы болгон согушта Бакай баатырдан өлгөн. Каны жаңы өлүп, өзүлөрү качып барган калмактар каршылык көрсөтө албайт. Жарашууну туура табышып, Илебиндин агасы Чыңша байдын кызы Буудайбек сулууну баш кылып тартуу тартылат. Буудайбекке Көкчө үйлөнөт. Кол кайра тартат. Үчүнчү топту башкарган Үрбү баатырдын колу Кеминдеги Кеймен шаанын турган жерине келет. Кеймен да мурда Оргого жардамга барып, аламан согушта Эштектердин Жамгырчысынан өлгөн. Кеймендин кызы Ойсалкын өзү келип Үрбүдөн Эки-Кеминдин элин сурап алат да, Үрбүгө тиет. Ушул учурда Алматы тараптан кайра келе жаткан Көкчө өз колу менен келип, бардыгы чогуу «Чууда» Акунбешим шааны камап жаткан Манастарга кошулушат].

МАНАС БААТЫР ЧҮЙДӨГҮ АКУНБЕШИМДИ ЖЕҢГЕНИ

Аны таштап коюңуз,
Акунбешим паашаны
Алалбайт деген оюңуз,
Арстан Манас не болду,
Кабарынан болуңуз.
Жүз элүү миң кол менен,
Жүрүп боктор жол менен,
Барып басып калыптыр
Оондун сары талаасын,
Мөндүлөтүп кубалап,
Бөксөдөгү калаасын.
Эки жүз миң кол менен,

Тар капчыгай жол менен,
Азык кылып даярын,
Байлап Бооң аярын
Кыргынды кыйла салыптыр,
Бакай, Кыргызл барыптыр.
Алма-Коюр жерлерин,
Адам уулу жеңбеген
Илебин менен Кашкелди,
Кытайын алып кыйратып,
Кыз-катынын ыйлатып,
Калмагын алып эл кылып,
Баатыр Үмөт, эр Көкчө
Барган экен бу дагы.
Аны таштап салыңыз,
Акунбешим пашанын
Алда эмне сөзү бар
Кабарынан алыңыз.
Канча жылы кан болуп,
Казынасы карк толуп,
Кан болгону Акун шаа
Кырк беш жылга жык толуп,
Аяк жагы элинин
Орол тоонун ичинде,
Отуз суунун тушунда.
Суу түгөнүп чөл болгон,
Тоо түгөнүп бел болгон,
Ошолордун баарысы
Толгон калмак эл болгон.
Баарына кабар салыптыр
Дабаш, Тулус калдайды,
Жарлык айтып далайды,
Кейгур амбал, Дебеги,
Келиңер ылдам дегени,
Акунбешим падыша
Үч ай он төрт күн болуп
Уруштун камын жегени.
Муңдуу күн түшүп башына,
Улуктарын жыйыптыр
Ушу күндөкашына.
Калдыкдеди кайгырып,
Чантуу* деген балаага.
Он беш жүз миң кол жыйып
Жылгындуунун талаага,
Элинен калбай эмеси,
Урушка бүттү кеңеши.
Ордого керней коюлуп,
Дүйнө жүзү союлуп,
Желек туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй,
Асаба туудан бөлүнбөй,

Аскерден талаа көрүнбөй,
Согулган добул күңгүрөп,
Толкуп жатыр көп аскер
Тоо көчкөндөйдүңгүрөп.
Желеги алтын туу чыкты,
Жер жарылган чуу чыкты.
Ак асаба, кызылтуу,
Айгайлаган улуу чуу.
Көк асаба, кызыл туу
Көк жаңырганызы-чуу.
Туу көтөрүп дүңгүрөп,
Туш-тушунан күңгүрөп,
Барды майдан жерине.
Ак жалдуу кара ат минип,
Алтыны айчык тон кийип,
Көмкөрө калкан тартынып,
Көпкөк темир артынып,
Турпаты жоону колоткон,
Туулгасы болоттон,
Көтөргөнү көк найза,
Көчүрөр тоону бир сайса,
Кегети деген жайсаңы
Колуна алып найзаны,
Майданга келип турганы,
Кайраттанып кыйкырып
Капырды кудай урганы.
Аны көрүп алганы,
Арстан Манас баатырдын
Абдылда баатыр балбаны
Аккуйрук деген атыны
Астына минип алганы,
Жарагын белге чалынып,
Жаратканга жалынып,
Мубакүл найза көтөрүп,
Бу капырга бет алып,
Буластаган Абдылда
Калмак ээр кашы деп,
Как жүрөктүн башы деп
Абдылда тиктеп алыптыр.
Алтын ээр кашы деп,
Ай балканын башы деп
Кегети найза салыптыр.
Найзаларын тирешип,
Эки үзөңгү чирешип,
Баатырлар экөө сайышып,
Аттардын бели майышып,
Карап турган көпчүлүк
Кантээр экен булар деп
Кабыргасы кайышып.
Найзадан аман калышып,

Албарс кылыч алышып,
Аркы-терки салышып,
Албарс менен ал экөө
Алтымыш-элүү чабышып,
Алыша албай бир-бирин
Алдырашып калышып.
Ай балта жандан чечишип,
Аманат жандан кечишип,
Акырышып жетишип
Башка балта салышып,
Бака-шака чабышып,
Эки журттун эки эри
Бар келишип калышып,
Ай балта менен бир-бирин
Элүү-кырктай чабышып.
Азыр жеңип алалбай,
Кабарышкан бул экөө
Карап туруп калалбай
Күүлөп күрсү алышты,
Күчү менен чабышты,
Күндүк турган эл укту
Күрс деп чыккан дабышты.
Нөөмөт берип турушуп,
Күркүрөп күрсүүрүшүп,
Күрсү күчтүү чабылып,
Туулгага калкан жабылып,
Тутанган оттой көк жалын
Туш-тушуна чагылып,
Көзү көрүп турган эл
Көңүлү, эси жаңылып.
Толгонушуп турушуп,
Токсон-сексен урушуп,
Азыркысын бир-бирин
Алыша албай курушуп,
Ач бөрүдөй жулушуп.
Астындагы аттары
Жүрүшү сырттын желиндей,
Асынып жүргөнсаадагы
Азамат эрдин белиндей.
Жааны колго алышып,
Жаалданып калышып,
Күчүгөнжүндүү сыр жебе
Киричине чалышып.
Жебенин огу кыркырап,
Тийген жери быркырап,
Элүүдөн огу түгөнүп,
Ээрдин кашы үбөлүп.
Асынып саадак алышып,
Мылтыкка дүрмөт салышып,
Мылтыктарын октошуп,

Милтелерин чоктошуп,
Бута койгон немедей
Бура тартпай токтошуп,
Несаана * сайган немедей
Эки бөлөк турушуп,
Мылтык атып урушуп,
Жүздөн огу түгөнүп,
Жүргөн жердин таштары
Топурак болуп үбөлүп.
Күн тийгенде салышты,
Үстүндөгү тондору —
Соот менен кыягы
Күкүм болуп калышты.
Күүгүм кирип, күн батып
Жай-жайына барышты.
Аскерге барып тим жатты.
Агарып чыгып таң атты.
Келди майдан жерине,
Шаасы буйрук кылыптыр
Тугалык деген эрине.
Сары ат минип заңкайып,
Каңылжаары каңкайып,
Мурунуна караса,
Селебенин* кабындай,
Муруттарын караса,
Ай балтанын сабындай,
Айдары * бар аркада
Тору айгырдын жалындай.
Чарайна бар төшүндө,
Жалыны бар көзүндө,
Каармандын күчү бар,
Кайраты толук өзүндө.
Туулга бар башында,
Тулуму бар чачында,
Карыпчы бар колунда,
Калканы бар жонунда.
Үч жүз батман * салмагы
Соот деген тонунда,
Найзасы бар колунда.
Шайтанча кирди бакырып,
Пайналап *ураан чакырып.
Бул ишти көрө салганы,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Астынан жөнөп калганы.
Алиги капыр акырып,
Айбаттанып бакырып,
Камыштан кылган найзанын
Желегин жерге жапырып,
Жетип келди качырып.
Көкчөгө найза салганы,

Кагып ийип найзасын,
Кан Көкчө шилтеп калганы.
Көкчөнүн сайган найзасы
Көкүрөккө такалды,
(Көрбөсөк да укканбыз,
Бабаңардын макалы).
Мен-менсинген капырга
Эр Тугалык баатырга
Көкчө барды бетине,
Жанчуу менен Көкчөнүн
Ээринин минди көтүнө.
Найзасына такалып
Эр Тугалык чыгалбай,
Баатыр Көкчө сайып тур
Ат үстүнөн жыгалбай.
Астындагы сары атын
Бура тартып алганы,
Калың колго бет алып
Капыр качып калганы,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Жонго найза салганы.
Алтынкемер чети деп,
Ай далынын бети деп
Эр Көкчө найза салыптыр.
Аттын мойнун кучактап,
Аккан каны бурчактап
Өбөктөтүпалыптыр,
Өлө турган болгондо
Колуна кирип калыптыр
Барча капыр күңгүрөп,
Пайнасынайтып дүңгүрөп,
Айгайды бийик салыптыр,
Аскерине киргизии
Айдаркануулу эр Көкчө
Кайра тартып калыптыр.
Атадан туубай калгын деп,
Каарланып күүлөнүп,
Тугалыкка сүйлөнүп,
Жамыра деген жайсаңы,
Колуна алып найзаны
Көтөрүлүп күүлөнүп,
Көкчөнү көздөй сүйлөнүп,
Жамыра келет кеп айтып,
Жаалданып бек айтып,
Күйгөнүңоту күнүңө
Шоодайым деп айтып.
Жамыра чыкты баркылдап,
Көк темир кийип жаркылдап.
Алагер деген аты бар,
Аяк башы үч кулач

Айбандан бөлөк заты бар.
Асый өгүз белиндей
Асынып жүргөн жаасы бар,
Артында айдар чачы бар.
Саадактын огу найзадай,
Киричине чалыптыр,
Жакындабай Көкчөгө
Жаа менен тартып калыптыр.
Жебенин огу жеткени,
Жети кабат калканын
Катар жарып кеткени.
Соотун тешип өтүптүр,
Оң кабырга сыртынан
Бир эли кирип кетиптир.
Кабыргага кадалып
Октун учу сайылды,
Оң жагына жамбашка
Кызыл каны жайылды.
Эти ачынып эр Көкчө,
Кайраты калктан бөлөкчө
Тартып огун салганы,
Тарамыштуу найзаны
Колго Көкчө уштады,
Коломсоктон * ок алып
Киричине чалганча
Жетип барып эр Көкчө
Көөдөнгө найза муштады.
Көкчөдөн найза жеткени,
Алагердин үстүнөн
Аңтарылып кеткени.
Төштөн найза салыптыр,
Эки карыш төрт эли
Сыртына чыга калыптыр.
Алагер атын алганы,
Ал капырды өлтүрүп
Айдаркан уулу эр Көкчө
Аскерине барганы.
Кабыргасы катуу ооруп
Кан Көкчө жатып алганы.
Мөндү-Чебең балбаны
Кайнаган капыр колунан
Бөлүнүп чыга калганы.
Бурут болсоң келгин деп
Бөлөкчө айгай салганы,
Окчу кыргыз эр Мажик
Ого жетип барганы.
Ортодо уруш салганы,
Башы-бети жарылып
Мажик качып калганы.
Адам болбой калгын деп

Кыпчактардын эр Үрбү
Кыйкырып кирип барганы,
Кыйлага уруш салганы.
Кытайдын Мөндү-Чебеңи
Төрө Үрбүнүн колунан
Төрт бөлүнүп калганы,
Төгүп канын салганы.
Күүгүм кирип, кеч болуп
Жалпы колдун баарысы
Жай-жайына барышып
Жайнап жатып калганы.
Эртеңки күн таң атып,
Эл ордундатынч жатып,
Тулус деген балбаны
Салып чыгыпбарганы,
Жалгыз-Кырды жердеген,
Жанчышып пенде жеңбеген,
Байың калмак балдары,
Майданга айгай салганы,
Бакырыгы баш жарып
Кел бурут деп калганы:
Караң коюп, кан келгин,
Жалгызың коюп, сан келгин,
Жаның тирүү кутулбайт,
Өлөм дегенжан келгин,
Бириң коюп, миңкелгин,
Лөгүң * коюп, пил келгин.
Сөз айтып капырсүйлөгөн:
Зериккениң келиңер
Тиричилик дүйнөдөн.
Тойгонун келгин жашыңдан,
Миң жаны болсо кутулбас
Бир-бир кара башыңдан.
Атым Тулус, өзүм эр,
Акунбешим паашага
Атам тууган, кемеңгер,
Ажалдуу бурут барболсоң
Мага жакын келиңер,
Алпболмоктон, дөө болгун,
Орунун болоркара жер.
Сагынсаң жердин койнуну,
Өлүмгө сунсаң мойнуңу
Жекеме-жеке мага кел.
Кыргыз менен казагың,
Колуңа берипазабың,
Араандаган аз бурут
Азыр демиң басамын.
Муну айтып Тулус акырды,
Бат жүргүн деп бакырды.
Кыйын экен Тулус деп

Мусулман, капыр кеп кылып,
Эр Манас уруш салса деп
Кыргыздын баары эп кылып.
Аккула минип болкоюп,
Найза колдо койкоюп,
Накери бутта чойкоюп,
Кылыч белде кыңгырап,
Ай балта жанда шыңгырап,
Аккелте жондо жаркылдап,
Ак асаба, сур желек
Найзасында жалпылдап,
Ак шумкар куштай баркылдап
Майданга баатыр барганы.
Алиги Тулус акырып,
Айбаттанып бакырып:
Акылыңдан жаңылып,
Ары жок кана куу кыргыз,
Ажалыңды сагынып,
Манас деген сенсиңби?
Башың таштан болсо да
Аккула ат минип желдиңби,
Ажалың айдап келдиңби?
Муну айтып күрсү салганы,
Баатыр Манас имерип
Башка калкан кармады.
Калканга күрсү чабылды,
Кара жалын дүркүрөп
Канчалык жерге жабылды,
Оён Манас баатырдын
От көзүнөн чагылды.
От чагылды көзүнөн,
Ачуусу келди Манастын
Тулустун айткан сөзүнөн.
Айтылуу кылыч Ачалбарс
Кыраан эр кындан алыптыр,
Кыябына келгенде
Оң ийинден салыптыр.
Ушу капыр оңбоду,
Жерге түштү оң колу,
Сол колу жалгыз калганда
Ай балта менен бир салып
Арстаның Манас оңдоду.
Өлтүрүп атын алганы,
Муңканышып ыйлашып
Капырдын шагы сыныптыр,
Мурдар итти өлтүрүп
Баатырдын көөнүтыныптыр.
Ал кордукка чыдабай
Отуз балбан бөлүнүп
Ат коюшуп калыптыр,

Сары кыяр калдайы,
Самсыган капыр далайы
Сапырылып калганы.
Каптагын деп, элине,
Кан Бакай айгай салганы,
Канкор Манас баш болуп
Өзү жөнөп калганы.-
Он беш жүз миң колу бар,
Акунбешим зору бар,
Арылбаган шору бар.
Шору болбой неткени,
Согуш болуп кеткени,
Тап кушундай баатырлар
Талабына жеткени.
Ай балта жандан чечишип,
Аманат жандан кечишип,
Аралашып кетишип,
Найзалуу найза сундуруп,
Айгай кулак тундуруп,
Кылычтуу кылыч чабышты,
Кыргыз, кытай салышты,
Канжарлуу канжар алышты,
Капташып кетип эки кол
Кайрыла албай калышты.
Саадакка жебе чалышып,
Салгылашып калышып,
Жебенин огу кыркырап,
Тийген жери быркырап,
Жаасы бар саадак тартышып,
Мылтыктуу мылтык атышып,
Бузук менен катышып.
Төө мылтык * атып күркүрөп,
Үнүн уккан адамдар
Үйүндө бою дүркүрөп.
Жазайыл үнү жаңырып,
Койчагыр * үнү чаңырып,
Бараң мылтык бадырап,
Басылбай добул дабырап.
Ай балта башка шак этип,
Найза төшкө так этип,
Күрсү башка күп этип,
Темири жок найзалар
Муштаганда дүп этип.
Обонун баарын чаң алды,
Асмандан күндү көрө албай
Адамдын баары таң калды.
Тозоңу тоодой бурады,
Отуз жүз миң көп аскер,
Оңой уруш турабы?
Азаптуунун баарысы

Ойбой салып сулады,
Ажалдуунун баарысы
Жаны чыгып кулады.
Жүдөгөн адам көпболду
Жүрө албаган күлүктөн,
Солоп калды көлүктөр
Сойлоп жаткан өлүктөн.
Туягы менен атынын
Тозоңу тоодой бурады,
Айчылык жерде адамдар
Бул эмине тозоң деп
Бир-биринен сурады.
Эки күнү, эки түн
Уруш болуп бүпбүтүн
Басылбай тоок чуулады,
Азууларын аркайтып
Ат жыгылып сулады,
Азамат аттан кулады,
Аралашкан эки кол
Айгай салып чуулады.
Туу түбүндө турушуп,
Туубуз качпай турат деп
Кубат кылып урушуп,
Аралашкан эки кол
Ач бөрүдөй жулушуп.
Ачуудан колтук чоюлуп,
Уучтап жүрүп жарагын
Алаканы жоюлуп,
Канаттын баары кайрылып,
Чапандын баары айрылып.
Этектин баары түгөнүп,
Ээрдин кашы үбөлүп,
Эриндин баары кесилип,
Эмчектин баары эзилип,
Тизенин баары созулуп,
Тизгиндин баары үзүлүп,
Тон тосулуп электей,
Томуктай болгон курган баш
Жошолоп салган челектей.
Колу сынып шалактап,
Коркоктуң көзү алактап,
Кабырга сынып кайышып,
Кайрат кылып сайышып,
Калбаны катуу салышып,
Кай бирөөбү калжырап
Кансырашып майышып,
Каптаган эки аскерге
Кара жер жүзү кайышып.
Күндүн көзү көрүнбөй
Тосоң тосту нуруну,

Согуштагы эрендер
Топодон бүттү муруну.
Көп адам өлүп тыртайды,
Көздүн баарыжыртайды.
Чопкуттар болду электей,
Согушуп жүрүп баштары
Жошологон челектей,
Айрылып бүтүн чапаны
Найзага таккан желектей.
Ай балта башка шака-шак,
Найза төшкө така-так,
Кылычтар жондо чака-чак
Мылтыктын үнү тапа-тап.
Күрсү чаап күпө-күп,
Төө мылтык * атып дүпө-дүп.
Койчагыр үнү чаңырып,
Жазайыл үнү жаңырып,
Жамандар эстен жаңылып,
Жазбай турган баатырлар
Самаганы табылып
Мусулманы, капыры
Бура тартпай акыры
Аралашып калыптыр.
Тумшугу жок Акун шаа,
Туура жүз миң кол менен
Туруптур туунун жанына.
Арстан Манас баатырың
Бет алып жөнөп калыптыр
Акунбешим канына.
Кан болуп учу кызарган,
Душманын көздөй шилтесе
Кырк жети кез узарган
Кылычты колго алыптыр,
Кыйкырып кирип кыраан эр
Туу түбүндө жүз миңин
Астын-үстүн салыптыр.
Алтын таажы кийиптир,
Ак жал кара ат миниптир,
Акунбешим каныңыз
Арстан Манас баатырдын
Астына качып кириптир.
Маңдайындабагы бар,
Кулагында шамы бар,
Куюндай учкан жаныбар
Аккула менен жетиптир,
Аркага найзанетиптир,
Ак жал кара ат үстүнөн
Куланган бойдон кетиптир.
Арт жагынан акырып,
Айнакул жетти бакырып.

Айнакул эр барыптыр,
Кызыталак капыр деп,
Кызыкты көргүн акыр деп,
Акун шааны ал жерден
Кылычтап башын алыптыр.
Кадик тулпар Кула атка
Камчы салып эр Манас,
Шиберге койсо өрт кеткен,
Шилтегени мүрт кеткен,
Тоого чапса таш кескен,
Белге чапса баш кескен,
Туткан колдуталдырган,
Түн ичинде суурса
Жанган оттой кызарган,
Уруштуу күндө узарган
Кылычын алды колуна,
Кыйкырып кирди капырга
Кылчайбастан соңуна:
Аккан жерде жаш калды,
Алмадай кулап баш калды,
Төгүлгөн жерде кан калды,
Төрөңү көргөн таң калды,
Жазгы жөө тумандай
Тозоң басып чаң калды.
Аккула ат менен чуратып,
Ач албарс менен сулатып,
Талаа толгон капырды
Таа-таалатып чуулатып
Чакчелекей салганы.
Арстан Манас баатыры
Аралап кирип акыры
Айгайлатып капырды
Ар тарапка жапырды,
Тозоңун көккө сапырды.
Кытайга кыргын салыптыр,
Бу кыйналбай турган жанбы деп
Кылым журт айран калыптыр.
Качып калчу менби деп,
Кайратым андан кемби деп,
Ал сөздү айтып ат минип,
Ат минсе да бат минип,
Айдаркан уулу эр Көкчө,
Айбаты журттан бөлөкчө,
Ал кошулду Манаска,
Арстан эрге жанаша.
Баатыр Көкчө кошулду,
Алар колго киргенде
Арбак урган капырдын
Атактуусу тосулду.
Асманга чаң созулду.

Дагалактын Мунары
Дагы келип кошулду.
Ал үчөөнүн артынан
Атка минсе ак жолтой,
Атышкан жоого сан колдой,
Жортуп чыкса ак жолтой,
Жоого тийсе сан колдой,
Арстан Манас баатырдын
Абакеси Бакай кан,
Айбаты катуу бу бир жан,
Төрөсү баштап төрт баатыр,
Дөөкүрсүгөн каапырдын
Төгүп канын баратыр.
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Абдылда,
Кара токо Мажиги,
Камбардын уулу Чалиги,
Акбалта бийдин Чубагы,
Айтылуу Кыргыз бу дагы,
Жолборс кыял, бөрү көз,
Жооруну калың, жайык төш,
Ачуусу токтоо, жатык сөз,
Ар кылган иши Манаска эп,
Ат коюлган Бердибек,
Акыр заман журтуна
Атагы калган Сыргак деп,
Сыны-сыргак, өзү эр,
Сынын билген айткан эл —
Сырттандардын өзү дээр.
Көрө салып эр Сыргак
Көкказык атын кындыйтып,
Көк найзаны зыңкыйтып,
Он эки баатыр кириптир,
Ойрон салып ийиптир.
Кайнаган маңгул, калмактар,
Кайраттуусу калбаптыр.
Көз жыртайтып чаң менен,
Кайраттанып урушкан
Кечеги күнкү таң менен,
Кез-кездешип салышып,
Кечке чейин чабышып,
Майданга кирип турушуп,
Барсылдашып урушуп,
Мергендер мылтык атышып,
Ажалдуу өлүп жатышып,
Күлдү журт уруш салыптыр,
Урушкан жерден кеталбай,
Кош-кошуна жеталбай,
Түн боюнча калыптыр.
Түрсүлдөшүп урушуп,

Түн боюнча жулушуп,
Таң атарда далдайып,
Кол-аягын жыя албай
Кара журттун баарысы
Калган экен шалдайып.
Чагалалап чуркурап,
Чаң ободо буркурап,
Ала качып жаныны,
Арстан Манас өлтүргөн
Акунбешим каныны,
Кытайды кыргын алсын деп,
Кыпындай жаным калсын деп,
Калмакты каран алсын деп,
Кара жаным калсын деп,
Кайгайлашып чуркурап,
Калмактардын баарысы
Качып калды быркырап.
Качкан жоонун артынан
Аламанды кара журт
Коюп кетип баратыр,
Ай балталап чокусун
Оюп кетип баратыр,
Алтымыштан-элүүдөн
Союп кетип баратыр,
Кара канга камбылдар
Тоюп кетип баратыр.
Качкандары кутулуп,
Калганы калды тутулуп,
Түмөн кытай кол качты
Дүнүйө жүзү бузулуп.

[Качкан колдун арасында Мерки жайсаң, Шамы шаа да болот. Алар Олуятага качып барышып Меркеш, Мерки, Шамың шаа, Дабагы болуп, биригишип кеңеш курат да, ошол жерди жердеген чантуунун баарын кырып өлтүрөлү, булар бизге акыры жөн букара болуп бербейт экен деген бүтүмгө келишет. Ошондо Кетелик деген калмак Күдүңбай аттуу кыргызга келип, калмактардын курган кеңешин айтып, качып кутулгун дейт. Күдүңбай элге кабар айтып, эл үркөт. Төрт калмак болсо кол курап, камына баштайт. Ташкенди бийлеп турган Панус кан Акунбешимдин өлгөнүн угуп, анын өчүн Манастан өзүм алам деп, калың колун курат. Ташкендин айланасындагы жашаган казак, кыргыз урууларын талкалоого да кеңеш болот. Панустун даярдаган көп колу Манаска каршы аттанат. Бул кабардын чет жакасын угуп, калмак-кытайлардын түрүнөн шекшинген кыргыз мыктылары Асылбек баатыр баш болуп, ошол жерде жашаган көптү көргөн Көкөтөй деген кары бар экен, ошого келишип акыл сурашат. Көкөтөй Манас кимдерди жеңгенин, жерин-элин бошотконун, ата-тегин айтып, Манаска кошулалы дейт. Чогулган эл анын сөзүн макул көрөт да жергиликтүү кыргыздар камданып, Манаска каршы кеткен калмак аскерлеринин артынан жөнөшөт. Качкандардын артынан кууган Манастардын алдынан ага каршы аттандырган Панустун колу жолугуп, согушта жергиликтүү кыргыз, өзбек, казактардын жардамы менен Манас дагы жеңишке ээ болот. Кытайлар качып Ташкенге бет алышып кубалай келген кол шаарга кирет. Ташкенге Көкөтөй кан көтөрүлөт. Манасты байкап, ыгы келсе чаап алууга келген калмак баатыры Кыйтуучанын колу жергиликтүү элдин жылкысын тие качат. Манас

жылкыны куткарып калып, келген жоону кыйратат. Манастан качкан кытай-калмактардын баары чогулган Араник талкалангандан кийин Манас өз колу менен Алтайга кайтат. Жолдо Талас өрөөнү аркылуу өтүп баратып, анын кооздугуна ыраазы болот.]

МАНАС БАШТАГАН КЫРГЫЗДАРДЫН АЛТАЙДАН АЛА-ТООГО КӨЧКӨНҮ

Атамдан калган Анжиян
Акыры издеп табам ден.
Алда таала буюрса
Алоокени чабам деп
Арстан Манас баатыры
Айбатын салып акыры,
Астыңкы ээрди албайып,
Үстүңкү ээрди далбайып,
Ал муруту сеңирдей,
Айбаты албарс темирдей,
Муруну тоонун кырдачтай
Муруту чөлдүн камыштай,
Көзү көлдүн буткулдай,
Каарданып караса,
Көрүнгөндү жуткундай.
Ар мүнөзүн караса
Ажыдаар болсо туткундай.
Алтын менен күмүштүн
Ширөөсүнөн бүткөндөй,
Асман менен жериңдин
Тирөөсүнөн бүткөндөй,
Айың менен күнүңдүн
Бир өзүнөн бүткөндөй,
Алды калың кара жер
Жерлигинен түткөндөй!
Ай алдында дайранын
Толкунунан бүткөндөй,
Абадагы булуттун
Салкынынан бүткөндөй,
Асмандагы ай-күндүн
Жаркынынан бүткөндөй.
Көркү — калча, көзү тик,
Көбүнө айтса сөзү тик,
Жолборс жүрөк, таш билек,
Жооруну калың, жар кабак,
Жоругуна карап бак.
Аңдагын мунун кылышын:
Атасы Жакып болсо да
Мойнуна койсо кылмышын
Кайсаса канын төгүүчү,
Жаны калбай аянып
Жатпай чыкты үч түнү
Жалаң кылыч таянып.
Чыканак жерге салбады,
Чырым уйку албады,

Сырын билген чоролор
Коркуп жаны калбады.
Тилимди билген журт болсо
Тилим менен келсин деп,
Тил билбеген журт болсо
Тилмечи жооп берсин деп,
Өзүмдү билген журт болсо
Өзүмдү билип келсин деп,
Өзүмдү билбей калгандар
Өкүмөттүү Манас деп
Сөзүмдү билип келсин деп
Кабар салды калкына,
Калың кыргыз жалпыга.
Бир жумадан бир жума
Элин жыйып жупжуда.
Атасы Жакып кары бар,
Акылмандын баары бар,
Акбалта, Ошпур дагы бар,
Бердике менен Дамбылда,
Берендердин баары бар.
Байжигит баатыр дагы бар,
Айдаркан, Үмөт ал да бар,
Айдаркан уулу эр Көкчө,
Баары келген чагы бар.
Үмөт уулу Жайсаң бар,
Өлүмдөн коркпос көп жандар,
Пилдин жүгүн кийгендер,
Бири миңге тийгендер,
Жараган темир кийгендер
Жалгызы санга тийгендер,
Башчысы Бакай кары бар,
Баатырлардын баары бар:
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай,
Кыргызда кыраан Кутунай,
Кара токо Мажиги,
Камбардын уулу Чалиги,
Сары Үйшүндүн Сатайы,
Алчындардын Атайы,
Үйшөндөрдүн Үмөтү,
Үмөт уулу Жайсаңы,
Аргын Каракожосу —
Акылга дыйкан кошосу,
Бообек, Шаабек, Шүкүрү —
Болбогон ичте пикири,
Арбандардын Алтайы,
Астына келди жыйылып
Акылмандын далайы.
Дөрбөндөрдүн Төртайы—
Төп сүйлөгөн сөз жайы,

Төлгөчү кара Төлөгү —
Төгүн эмес өнөрү,
Агыдай далы көрүүчү —
Акыр заман оодарып
Ашкере айтып берүүчү,
Топтун башы Токотай,
Эл билгиси Элеман.
Калк башчысы Калкаман,
Сырттан Сыргак, Сереги —
Сырттан Манас баатырга
Кысылса тийген кереги.
Кош башкарган Ыбышы —
Козголбойт ар кез кылышы.
Алымдын уулу Алакен,
Манжурия калмактан
Манжуусуна бек койгон
Баатыр Мажик бар экен.
Караңгыда кол жүрсө,
Казатка ыраак жол жүрсө
Карсактын изин жаңылбас
Кадыр жайнак Шууту —
Калктан чыккан куусу.
Түн ичинде кол жүрсө,
Түмөн кыргыз жол жүрсө,
Түлкүнүн изин жаңылбас
Түмөн жайнак Шууту —
Түмөндөн чыккан куусу.
Казактардан Жоорунчу —
Кайгыл, Бөгөл, Тоорулчу.
Шыңгынын уулу Кербени,
Шыпты кашка Дөрбөнү,
Бөрү жолдуу Бөгөлү,
Ыраман уулу ыктуусу,
Эр Тазбаймат мыктуусу —
Казат десе камданып
Каршы жоого чыкчуусу.
Көй баатырдын баарысын
Көрүңүз жыйып алышын.
Акбалтанын Чубагы —
Арстандын бири бу дагы,
Айкөл Манас баатырдын
Иш кылуучу убагы.
Кырктын башы Кыргылы —
Кылымды жеңген дыңгылы
Кашына келди жыйылып,
Кадыр алда колдо деп
Бир кудайга сыйынып.
Набаттардын Калдары,
Мажилиске * жыйылган
Атпай кыргыз балдары.

Баатыр Манас кеп айтат:
Мажилиске жыйылдың,
Баарың уккун деп айтат.
Атамдан калган жер үчүн
Аттанганы турамын.
Акылмандын баарынан
Бабаңардын жоругун
Баштан аяк сурадым.
Атамдан калган жер экен,
Намысты кыргыз санайбы,
Ынтызар болдум алууга
Испара менен Алайды.
Алдырып коюп кытайга,
Намысың жоктон жүрүпсүң.
Чапкан балта өтөбү
Чакырлоонун ташына.
Нелер келип, не кетпейт
Эр жигиттин башына.
Бабамдан калган жер үчүн
Башым ооду, калайык,
Ойлонуп көргүн калкым сен,
Көрүп келдиң көбүңөр,
Көөнүңө салдым Манас мен.
Туулмак бар, өлмөк бар,
Алда берген аманат
Ажал келсе бермек бар.
Аттангандан тартынба,
Айтууга калсын артыңа.
Көптүгүнө ишенген
Көңкү кытай капырды
Көрүп турсуң көз менен,
Аягың чыгар кишенден!
Арбынмын деп ишенген
Арбак урган капырга
Санын бириң өлтүрүп
Зарыкпай аяк чечиңер,
Саныңды чыгар кишенден!
Оолугуп турам бу күндө
Орчун Кокон, Анжиян,
Ушу жакка барганы,
Кызыл чоктуу кытайдын
Кетирмек үчүн айласын,
Кыргыздын издеп пайдасын,
Жүр-жүргө алып көчүрүп
Жүдөтпөсүн майдасын,
Ата уулулар, малдуулар
Алайды барып жайласын.
Башы Жылдыз, Каркыра,
Байкаган жетер баркыма.
Баш тартпагын өлүмдөн

Бабандын кылган наркына.
Азыр турган кара журт
Айтыңар жооп мунума,
Акылыма бул келди
Азиреттин кара тоо
Ага дүкөн курууга.
Калганың калгын буякка,
Тарбагатай, Ара-Тоо,
Эдил суунун боюна,
Элди баштап барууга
Не жумуш түштү оюма.
Көчүүгө калды көңүлүм,
Көрүп турсуң баарыңар
Кусарыш менен Көбүлүн,
Күн чыгыш жагың Шиберди,
Көрбөгөн жерге баргын деп
Зордобосмун силерди.
Алтайда ата жериңер,
Анжыянга барууга
Бизге уруксат бериңер!
Калганыңар калыңар,
Каалаганың барыңар,
Катаган, дөөлөс, набаттан
Калың кыргыз баары бар,
Окчу менен думара,
Найман, шаңгай дагы бар.
Калганым калса Алтайда,
Кармашар болсом кытайга
Калкыма кийин чоң пайда.
Атаңар өскөн Алайда,
Анжыяндын боорунда
Ар уруу кыргыз далай бар,
Алооке кандын өзүндө
Алтындан салган сарай бар.
Жакканың айткын — жакты деп,
Араң турган журт бардыр
Алтайдан бизди какты — деп.
Көчпөдүң деп кордобойм,
Көпчүлүгүң өзүң бил,
Көч деп сени зордобойм.
Калганың мында калыңар,
Караң түгүл, каныңар,
Каалаганың барыңар.
Азыр мында олтурсуң
Аз болгондо бу топто
Алты жүздөй карыя,
Жакканы болсо — жакты деп
Жакпаганы — жакпайт — деп
Айтыңарчы жарыя!
Алтайдын жери жерге чет,

Ант урган кытай барында
Ар канча десең жоого бет.
Муну айтты Манас көбүнө,
Жайнаган чалкар көлүнө.
Айдаркан, Жакып карысы,
Акылдашып калышты
Ал жердеги баарысы.
Кыргыздын кыйла башы бар,
Кырка олтурган жакшылар,
Кыпчактын чечен Тазы бар.
Таз сүйлөдү жыйынга:
Үрбү деген бир уулум
Калтырды деди кыйынга.
Даңгүлү калаа— Кемин шаа,
Дат айтамын журтум саа,
Ойсалкын кызын алыптыр,
Ошого кылып убада,
Ошо жерге барууга
Ойротту кылды убара.
Кыргыз, кыпчак уругум,
Кыз үчүн балам кетем деп
Кыйналып жаман курудум,
Кыргыз көчпөй койсо да
Мен көчүүгө турумун,
Кылым кыргыз олтурсуң
Кыйшыгы барбы мунумдун?
Кыз үчүн өзү жоголгон
Кылыгы кандай уулумдун?
Таз ушуну сүйлөдү,
Айтканын Үрбү сүйбөдү:
Кашар-Сууга баргын деп
Качан Үрбү сүйрөдү?
Төгүн дебе баарыңыз,
Колуңузда турбайбы
Төрт түлүктүү малыңыз,
Кааласаң мында калыңыз!
Эр Үрбү сүйлөп салганы,
Эне-атам калсын деп
Көңкү журттун ичинде
Көчмөкчү болуп калганы.
Айдаркан уулу эр Көкчө —
Айбаты журттан бөлөкчө,
Ордунан турду кеп баштап,
Ой калайык деп — баштап,
Биринчиси жер пайда,
Билим керек мындайда.
Экинчиси эл пайда,
Эмгек кылып баш байлап
Эл табуучу эр кайда?
Жети-Суу жердин соорусу,

Атынын жеми күрүчтөн,
Намыс ойлоп мен турам
Ага барбай жүрүштөн.
Терс-Маёо менен Темирдик,
Текес менен Куястын
Барганда башын кемирдик,
Каркыраны көргөндө
Бой аттуу жүрүп семирдик.
Ченедим Челек, Чарыны,
Дариясын жээктеп
Көрүп келдим баарыны.
Барганда бардык тоо менен,
Барсылдашып жоо менен,
Келгенде келдик чөл менен,
Кара-Өткөл деңиз көл менен.
Мурун көргөн жер эмес,
Бу сапарда мен көрдүм,
Ал жерди барып жердесек
Алтайыңдан кем эмес.
Уксаңар ушу сөзүм деп,
Азыркысын сырым шул
Алма-Коюр жердөөгө
Ашык болдум өзүм деп,
Эл калса да мен барам.
Аны айтып Көкчө басылды
Кул;урады кыйла журт:
Кубаттап Манас баатырды,
Көрөрсүңөр, артында
Көчпөйт Көкчө акыры.
Көт жагында кой кашка,
Көпчүлүк сөзү бир башка,
Күбүрөшүп калышты:
Күүлөп айтат Көкчө деп,
Күңкүү кылып салышты.
Кандарың каалайт экен деп
Карыянын баарысы
Каткырып күлүп калышты.
Казатка барды деп жүрсөк,
Калгандын камын жеп жүрсөк
Казат деп мурун барыптыр,
Калбалуу катын алыптыр,
Кайта келип, көрүңөр,
Калбаны калкка салыптыр.
Карыялар муну айтып
Каткырып күлүп калыптыр.
Көкчө менен Үрбүсү,
Көпкө маалим үлгүсү!
Каалады барсын кайнына,
Каратып келген айлына.
Манастын барар кайны жок,

Барабыз кайда дайны жок?
Кыз алып келген эли жок,
Кызыгышы эби жок.
Кыргызга кыйын болот го
Кызматы жеткен эли жок.
Бул сөздү айтып салышып,
Муңайбай күлүп калышып,
Көчмөкчү болду көпчүлүк,
Көңүлгө түштү көп түлүк.
Эл келгени эп болду,
Эртеден кечке кеп болду.
Баштын көркү чач болду,
Баш-аламан сөз сүйлөп
Баары жаман ач болду.
Эми сөздү коюңар,
Эт, кымызга тоюңар.
Сойдурган экен шол күнү
Сегиз жүз кой, сексен бээ,
Жай олтуруп тамак же.
Ак сакалдын баарына
Жал менен жая тарттырып,
Ал күнү антип жаткырып,
Эртең менен нанүштө
Ар түрлүү даам таттырып,
Ата уулуга бир тондон
Аземдүү тондон жаптырып.
Айыл башы, ак сакал,
Топ башынын баарына
Жоргодон тандап миндирди,
Жоо бөрүсү эр Манас
Жоомарттыгын билдирди.
Ак сакалдар ат минди,
Арстандыгы билинди.
Ажыраш аяк деген сөз
Атпай журттун мойнуна
Куржун сындуу илинди.
Той тарады, эл кетти.
Ошондо Манас канетти?
Аземин элден арттырды,
Алтын ооз кернейди
Арылдата тарттырды,
Алтын доол кактырды,
Алты кежим абайы
Аргымакка жаптырды,
Алты жүз экен атаны,
Ак ордо үйүн арттырды.
Коколору көнөктөй
Коңгуроолуу кара нар,
Колго көчү барабар,
Козголгондо төрөңдүн

Салтанатын караңар!
Жебилгеси жер чийип.
Жекесаны * баш жарып,
Кыйбаты көп, арзаны аз,
Кыз-келини кыял мас.
Алтайдын бети жоюлуп,
Аземдүү сулуу чоюлуп,
Алты миң, беш миң аскери
Ашуулуу белге коюлуп,
Арстандын көчүн көргөндөр
Аш ичпей карды тоюнуп.
Жылкынын баарын жыйнатып,
Жыранты менен Аңыртты
Жык толтуруп жайнатып,
Жылдырып жылкы айдатып,
Жылкычынын баарына
Сызылтып казы чайнатып,
Чөлгө жылкы салбайлык,
Чөөлүктүрүп кыйратып
Бөөдо кырып албайлык.
Алтайдан өтсүн Жылдызга.
Жылдыздап сыртка салыңар,
Турпан, Кер-Көл арасын
Тууралап алып барыңар.
Саламатты баш кылып,
Жылкычыны башкар деп,
Ыйманга бекем тапшырып,
Көчтөн жылкы бөлгөнү,
Бөлгөнүн көзү көргөнү,
Малымдан мен да калбайм деп,
Бай Жакып кошо жүргөнү.
Атасын ээрчип Абыке
Ал жөнөдү малына.
Бара турсун Манасың,
Барсын Жакып жылкыга
Ээрчитип алып кашына
Эр Абыке баласын.
Аны таштап салыңар,
Айдаркан уулу Көкчөнүн
Кабарын угуп алыңар.
Улуу тоонун оюнан,
Оркун дайра боюнан
Жибек аркан тарттырып,
Аз болгондо көчүнөн
Алтымыш атан арттырып,
Алтындуу доол кактырып,
Кошмок кара нарларга
Коңгуроону тактырып,
Ырастап көчтүн борумун
Ыспаны килем жаптырып,

Дүңгүрөтүп жылкысын,
Түпөктүү найза боз балдар
Түрмөгү менен бастырып,
Тарбагатай кайда деп,
Күрмөлдү ара талаадан
Күрмөлтпөй жылкы айда деп,
Күн жүрүш жак Жылдыз деп,
Алтайда арбын кыргыз деп,
Каран калган жылкыны
Кагып-согуп айда деп,
Каркыра менен Терс-Маёо
Текестин жери кайда деп
Айдаркан көчтү күңгүрөп,
Атпай алач дүңгүрөп.
Аз гана эмес мол көчүп,
Ай жарымына жол көчүп,
Кан Айдаркан жай алып,
Каптап келип жыгылды
Каркырага таянып.
Аны таштап салыңар.
Кыпчактардын Үрбүнүн
Кылганын угуп алыңар.
Сапырылып сан кыпчак
Туура басып Тур-Көлдү.
Турбай көчкөн көп эли
Басып өтүп Бар-Көлдү,
Кыңгырдын жолун кыдырып,
Жети-Суу боюн сыдырып,
Баштап кыпчак, кыргызды,
Басып өтүп Жылдызды,
Акыяс башы бел менен,
Айдарым шамал жел менен,
Отоо кылдык үйдү деп,
Оодук, качан табабыз
Ойрон болгон Чүйдү — деп
Кыпчактар жолго салыптыр,
Кыйла күнү жол басып
Кер-Көл келип калыптыр.
Көчүп өтүп Көтмалды,
Кетилтпей айдап көп малды,
Чүйдүн башын таянып,
Үрбүң жатсын жай алып.
Аны таштап салыңар,
Арстан Манас каныңар,
Алда эмне сөзү бар
Кабарын угуп алыңар.
Арбын экен көчкөнү,
Алтымыш миң үй экен
Маңгул менен калмактын
Манас жакка өткөнү.

Аңдасаң анда кыргызды
Азыраагы ашып Жылдызды,
Арбыны ашып Куу-Тезди,
Бурбай ашып Муз-Белди.
Баштаган Манас бул элди,
Марал-Башы, Долонду,
Кечип Аксы, Шаяны
Басып өтүп олорду,
Өзөндү бойлоп салыптыр,
Жакага малы туралбай
Жай-Көлдү көздөй барыптыр.
Жай-Дөбөгө жай алып,
Кашкардан кара чай алып,
Какыраган караташ
Какшаал тоосун таянып
(Алда билер бу сөздү
Чыны канча, жалганы),
Сегиз ай жатып калганы.

АЛООКЕ КАНДЫН МАНАСКА БАГЫНГАНЫ

Анжыян, Кашкар арасы,
Адырынан көрүнбөйт
Алакандай талаасы.
Тоолору арбын, жери тик,
Токтолуучу жери жок,
Алооке жатыр чоң душман,
Арстан Манас баатырдын
Ал жерге жатар эби жок.
Сегиз ай алып тынччылык,
Сергитип журтун тынч кылып
Анжыян менен Кашкардын
Арасында жайланып,
Арки-берки жүргүнчү
Айбатына байланып.
Айбаты жетип далайга,
Айлы барып Алтайга,
Сегиз айга карк толуп,
Эми Манас баатырың
Серпише турган чак болуп,
Отуз эки жашында,
Оёндору кашында,
Себилдүүсү * сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Капчыгайдын жол менен,
Сексен миң аскер кол менен,
Бабасы Жакып зор менен,
Артыштан ашып бел менен,
Айбаты катуу эр менен,
Ат жүргүз кыйын жер менен
Анжыян жаккы бетине
Алоокенин элинин

Аралап кирди четине.
Бай Жакып көчүн кондуруп,
Саадактын огун жондуруп,
Отуз-Адыр оюна,
Бөксө жолдун боюна,
Караптыр малдын жайына,
Айдап жылкы сугартып
Кара-Кулжа сайына.
Айыл конуп, үй тигип,
Ар шайманын бүтүрүп,
Адамынын баарысы
Алооке экен душман деп
Азырланып күтүнүп,
Алар минтип алыптыр,
Алтымыш жигит кошчу алып
Манас ууга барыптыр.
Карлуу бийик тоо менен,
Көз учкан бийик зоо менен,
Ташы бийик аскадан
Тамашасын баштаган,
Кашындагы көй мерген
Атканын ар кез жазбаган.
Тоолуу токой жери бар,
Жолборс, илбирс, шери бар.
Ар тарабын чуу кылып,
Арстаның жүрдү уу кылып:
Буруштан атып бугусун,
Булардын көргүн жумушун.
Курбудан атып кулжасын,
Кубандырып курдашын.
Эчки-теке кийигин,
Эгиздин * издеп бийигин,
Адырдан аркар үркүтүп,
Аяк, колун сындырып,
Артынан кууп мүргүтүп,
Кыйкырып чыгып бийикке,
Кызыгышып кийикке,
Тоого кетип баарысы
Тогуз күн токтоп калышты.
Аккелте атып түздөшүп,
Адырдан аркар издешип,
Мылтыктан түтүн буратып,
Бугудан атып сулатып,
Олжо дешти мунусун,
Алардын көргүн жүрүшүн
Тамашага батышып,
Талаага түнөп жатышып,
Тандашып кийик атышып,
Эрлиги эмей неткени,
Эрегишкен Алооке

Эсен-аман жатканда
Элебей ууга кеткени!
Баатырлыгы эмей неткени,
Басташкан жоосу турганда
Байкабай ууга кеткени!
Кыраандар чыгып бийикке,
Кызыгып алып кийикке
Тогуз күн тоого калыптыр.
Алар тоодо жүргөндө
Толкуган аскер барыптыр.
Аларды таштап салыңар,
Алооке деген каны бар,
Андан кабар алыңар.
Беш жүз миң аскер алыптыр
Беленденип калыптыр.
Туура жагы Коконду,
Журтун тамам которду.
Аяк жагы Маргалаң,
Асты койбой кол жыйып
Атка токтоор калбаган.
Кыштагы кырк беш болуптур,
Кылымга саны толуптур.
Чоң Анжыян, Сузагы,
Чогулткан экен ошону.
Көргөнгө сонун ушу бар,
Көгарт суунун бою шаар.
Үйдүн үстү үй болгон,
Үйгө жери карк толгон,
Там үстүнө там болгон,
Талаасында чолоо жок
Даңгыт, маңгул карк толгон.
Беш жүз миң толук аскери,
Пери урган кытай өз эли,
Кайнап жатыр калмагы,
Катуу душман келди деп
Калкына кабар салганы.
Андагы аты Андакен,
Анда киши калбаптыр
Атасы кыргыз көп элден,
Маңгул менен калмагы,
Тыргоот менен даңгыты
Тыйпыл баарын алганы.
Кыпчак менен тейитти
Кыргызыңа кеткин деп
Кыбылага сүрүп кейитти.
Окчу менен думара
Орун бербей буларга,
Нойгут менен дөөлөстү
Оолак жүр деп жөөлөттү.
Алтайга кеткен кыйласы,

Алдагы жетип ыйлашы.
Катагандан калыптыр,
Кайнаган калмак калктыр,
Кыргызыңа кеткин деп
Катардан сүрүп салыптыр.
Карк алтын туун көтөрүп
Кан Алооке аштады,
Беш жүз миң аскер кол жыйып
Мээнетти минтип баштады.
Баатыр менен балбанды,
Баарын жыйып алганы,
Бар Манаска деп айтып
Тизелик деген баатырын
Арага киши салганы:
Кордук кылып элиме,
Конбосун де жериме.
Болбос иш кылбай элиме,
Боктобосун жерими.
Эсенкандан качкандыр,
Эси чыгып шашкандыр.
Какан кандан качкандыр,
Карк дүйнөсүн чачкандыр,
Кара жан алып качкандыр.
Каалайт экен кай жерди,
Өткөрөйүн жол менен,
Өзүм баштап кол менен.
Мага келсе баш коюп
Беттешип мени жеңе албас,
Белен жарак, бедөө ат *,
Беш жүз миң аскер эрим бар,
Оолуксам ойрон салармын,
Он жүз миң орчун элим бар,
Сураксыз келип конгондой
Оолугуп кайдан демиң бар?
Азыр берсин жообуну,
Алайын арбын сообуну,
Качканын айтсын жашырбай,
Ачып берип жолуну
Жайлашып жолго салайын,
Жакшылык кылып калайын,
Жайын айтсын чын сырын
Жан жолдош кылып алайын.
Бу жерге бекер келген жок,
Азып көчүп жүрүптүр
Алтайда арбын элден жок.
Тууганынан айрылып,
Турарына жер таппай
Туташ кыргыз кайгырып,
Жакшылык көргөн эли жок,
Жалгыз ат тоёр жери жок,

Карайлаган бу чантуу
Кашкарда турчу эби жок.
Кашкарда турду бир жылы,
Мындай-мындай чантууга
Мурунтадан сынбаган
Мурутумдун, бир кылы.
Арманда болуп өлбөсүн,
Алын билип жөнөсүн.
Атанга жүгүн деңкейтип,
Айлын не үчүн кондурад
Анжыянга эңкейтип?
Эсенкандан качпаса,
Эси чыгып шашпаса
Жыргалдуу киши бер жакка
Жылдызды ашып качабы?
Арзан жоосу менминби,
Же ажал айдап келдиби?
Сураксыз конуп жериме,
Чуулган салып элиме,
Чыдай албай Бээжинге,
Чыйраксынып келиптир
Кең Фергана жериме.
Көтөрүлгөн кыргыздын
Көрүнөрмүн көзүнө.
Эки болсо биримин,
Жүрүшүмө жан жетпес
Жүк көтөрчү пилимин.
Бири болсо — өзүмүн,
Угуп, билип, тез келсин
Урматтап айткан сөзүмө.
Колун жыйып белендеп,
Кокус Манас келер деп,
Коркуп жүрүп элеңдеп,
Опузалап кеп сүйлөп,
Орунсуз сөздү көп сүйлөп
Элчини жолго салыптыр,
Элүү киши кошчу алып
Эрдемсинип Тизелик
Манасты издеп барыптыр.
Бөксөдө конгон Жакыпка
Коомасын * айтып кобурап,
Тизелик баатыр баш болуп,
Өңкөй баатыр шоодурлап
Бай Жакыпка барыптыр,
Балдар атын алыптыр:
Учурашып бүгүлүп,
Улук киши бу да деп
Урмат кылып жүгүнүп.
Ошо кезде дапдаяр
Олтурарга оруну,

Оңдурбастай көрүнөт
Ошолордун боруму.
Конок кылып жаткырды,
Колунан келген даамыны
Конок ашын тарттырды.
Айылга душман келди деп
Аркасынан Манастын
Алты киши чаптырды.
Кайтамын деп ашыгып,
Кабарга келген Тизелик
Ат токунду түзөлүп,
Азыр Манас келээр деп
А күнү кайра жаткырды.
Барды Манас баатырга
Алты киши чапкылап,
Ала-Тоодо жүрүптүр
Аң кийигин кубалап.
Тоонун издеп бийигин
Тозмолоп атып кийигин,
Кырга чыгып алыптыр,
Кыйкырып айгай салыптыр.
Тоого чыгып алышып,
Тозгун, бер жак кийик деп
Дооштоп айгай салышып,
Аңга кызып калыптыр,
Айгайды бийик салыптыр.
Арстан Манас баатырга
Атасы Жакып жиберген
Алты азамат барыптыр:
Баатыр келдик мында деп,
Байкап сөздү тыңда деп,
Ашыгып келдик мында деп,
Айткан сөздү тыңда деп,
Алоокеден кол келип,
Аябай черүү мол келип,
Калааны басып карк толуп,
Калабасы көп болуп,
Караса карап берсин деп,
Карабас болсо бир жолу
Казат кылып аттанып
Кармашар жерге келсин деп
Элчиси келди элге деп,
Эндиреп сүйлөп энтелеп,
Жүрүңүз деп эртелеп,
Айылга келди арачы,
Алооке буйруп ийиптир
Алып кел ден Манасты.
Ашыгып сүйлөп барыптыр,-
Ага жообун бергенче
Асты жаккы курбудан

Алда канча чубаган,
Арышын керип чураган,
Курсактары чалкактап,
Мүйүздөрү калкактап
Көп бугу чыгып калыптыр,
Булардын сөзүн аңдабай
Бугуну көздөй ат коюп
Бууданга камчы салыптыр
Аккелтенин түтүнүн
Асманды көздөп булатып,
Аккула менен чуратып,
Тозмологон жолунан
Алты бугу сулатып,
Минтип кетип калыптыр.
Бир артылмак бели бар,
Ушу күндө атагы
Миң-Бугу деген жери бар.
Арбыган экен кийиги,
Анжыян, Кашкар арасы,
Ала-Тоонун бийиги.
Андагы аты — Ара-Түз,
Аңга кызып ушул кез,
Азыркысы атагы
Арпа деп айтат анык сөз.
Арасында тоосу көп,
Аска бийик зоосу көп,
Тар капчыгай коосу көп,
Курбусунда кулжа бар,
Кайыптын баары мында бар,
Будурунда бугу бар,
Көрбөгөндүн муңу бар.
Дүйүм жыгач баары бар,
Жабыр баян * дагы бар,
Кылыч куйрук, тайбасы,
Кыйындардын баары бар.
Кабылан менен шери бар,
Не түрлүү сонун баары бар,
Аң уулаган киши жок,
Алаткак *, жезит * дагы бар,
Тумшугу жез киши бар —
Убара чаркөө * дегени.
Адам ноо *, чыңыроон *,
Айтылгандын баары бар,
Жер жүзүндө кесенде *
Ар сонундар дагы бар.
Азыркы жер ээн экен,
Арстан Манас баатырың
Аңга ышкылуу эр экен,
Күн түштүгү жагынан
Ала-Канчык дээр экен.

Аңга кысып алыптыр,
Кароолдуунун тоосунан
Карыя Бакай абасы
Көмүрдөй кара кулжадан
Көбүн атып салыптыр.
Акыр заман журтуна
Кара-Кулжа атагы
Так ошого калыптыр.
Марал менен бугу атып,
Бар адамын чуулатып,
Аркар менен кулжа атып,
Ар сонунду мында атып,
Кырк нөкөрү кашында,
Оён Манас баатырың
Отуз эки жашында
Дөөлөт кушу башында
Тура турсун аң уулап
Таң-Шаң тоонун кашында.
Аны таштап коюңуз,
Алооке деген каны бар,
Кабарынан болуңуз.
Тизелик эки конуптур,
Аң уулаган Манастан
Кабар келбей коюптур.
Келбеди сенин балаң деп,
Кегимди сенден алам деп,
Кетте пааша Алооке,
Келбей койду Манас деп
Кебиңди айтып барам деп,
Соо калбайсың өлөрсүң,
Сонунду шондо көрөрсүң,
Кызың катын болгондо
Кыңк этпестен көнөрсүң.
Калкыңда болгон катын деп,
Катының болор отун деп,
Как ошондо саргайып
Улутунуп отур деп,
Укуругуң шиш болор,
Унуткусуз иш болор,
Туурдугуң ичмек кылынып,
Туташкан журтуң кырылып,
Үзүгүң болуп токулга,
Үшкүрүп карап олтурба.
Түндүгүң менен чай кайнап,
Жүрбөгүн шондо көз жайнап.
Темирден кылган очогуң,
Ат така болуп ошонуң,
Тебеленип мончогуң,
Тепсендиде болбогун.
Батарыңа жайың жок,

Баш калкалаар байың жок,
Алоокеге бу күндө
Алышарга шайың жок.
Чамгарагың чагылып,
Чантуундун баары чабылып,
Журтуң баары сабылып
Көрө элегиң көрөрсүң,
Жакшылыкча жарашпай
Жамандыкка көнөрсүң!
Эркиң менен иш кылган
Эн Алтай жериң жок,
Эни алыска жайылган
Калдайган казак элиң жок.
Катылып коюп каканга *
Кайрат кылар эбиң жок.
Алооке пааша аз эмес,
Азыркы какан журтунан
Аскерин жыйса аз келбес.
Алыңды кыйын билемин,
Айдаган малдан үмүт үз,
Аманат жаның тилегин,
Ал малың болсо биздики,
Аман калса сүйүнгүн
Аманат жаның сиздики.
Тизелик айтып көп сөздү
Кайтмакчы болуп калганы,
Карыясы Жакып бай
Кандай келген элчи деп
Тогуз ат токуп салганы.
Элүү желдет, Тизелик,
Эстүүсүнүп түзөлүп,
Алоокеге барууга,
Айтып кабар салууга,
Аскер менен кол келип
Айлын чаап алууга,
Кыргызын чаап таратып,
Кытайдын көзүн каратып,
Баарысын алып талатып,
Маңгулдун көзүн каратып,
Кыргызга кыргын салмакка,
Кыйындардын баарысын
Кызматкер кылып алмакка
Баатырлык айтып мактанып,
Бара турсун Тизелик
Алооке канга аттанып.
Беш жүз миң аскер кол жыйып
Бели катуу балбандан
Беш жүз балбан мол жыйып,
Ордого доол согулуп,
Оёндун баары чогулуп,

Көзгө аткан мерген машынан,
Көп жалтанар башынан,
Көңүлгө толук жакшыдан,
Айтууга даана чеченден,
Арбагы чыккан неченден,
Карысын коюп, жашынан,
Аягын коюп, башынан,
Кан Алооке камданып,
Лаанатка сыйынып,
Жата турсун Алооке
Ыксыз аскер жыйылып,
Баңдулуну кактырып,
Баш көтөргөн баарына
Бат кел деп кабар чаптырып,
Туу желектен көп болуп,
Тура турсун токтолуп.
Манжурия калмагы,
Мунун аты Балкыбек.
Маргалаңдын шаарына
Базар кылып барсам деп,
Базарга малын салыптыр,
Баарын пулдап алыптыр,
Бакылдаган көпчүлүк
Манасты чабам деген сөз
Кулагына барыптыр.
Пулдап алып малыны,
Бу сөздү угуп баарыны,
Айтор кыйын экен деп
Анжыяндын шаарыны,
Балкыбек жолго салыптыр,
Баяндап айтып көргөнүн,
Бай Жакыпка барыптыр:
Эсеп жеткис эл көрдүм,
Нечен түрлүү эр көрдүм,
Жайыт жеткис жан көрдүм,
Азыркынын мазары
Алооке деген кан көрдүм.
Конуш жеткис кол көрдүм,
Кошунун кумдай мол көрдүм,
Колун койдой айдаган
Алооке деген зор көрдүм.
Алачык үйдөй күрсү алган,
Ачууланса токтолбой
Ала-Тоону бир салган,
Бир салып тоону жок кылган,
Ташты чапса чок кылган
Алптын көрдүм сонунун,
Азыр көрдүм таңыркап
Аскеринин борумун.
Күрсүлөрү өгүздөй

Күчтүүлөрдү мен көрдүм,
Ажыдаар айбаттуу
Түстүүлөрдү мен көрдүм,
Аянбай чыгып майданга
Түшчүүлөрдү мен көрдүм.
Өлтүрмөккө Манасты
Кекенгенди мен көрдүм.
Өкүмат * кылып урушка
Бекигенди мен көрдүм,
Кызылдай коркуп кыргыздан
Шекигенди мен көрдүм.
Эми кандай кылабыз,
Эмгекти тартып кыйлабыз?
Алооке улук кан экен,
Азыр андай элде жок.
Болот капка дарбаза
Болгон экен чоң пааша
Карап турсам калаба
Чыгабы дейм каргаша,
Аскери арбын мол экен,
Жетип келет деп ойлойм
Жең-этекке жармаша.
Кабарды барып ким берет
Каңгырып кеткен Манаска?!
Чабылып кетсек кытайга
Калганга болдук тамаша,
Ким берет барып кабарды
Кийикке кеткен Манаска?!
Алып койсо Алооке
Ааламга болдук тамаша.
Ургун, Дарба, Амурду —
Ушуну жердеп тим жатсак
Кудай билет эле го
Эсенкан келип аларды.
Эл бөлүнүп жерде жок,
Эгем билер бир мындан
Эсен-аман каларды.
Алооке деген бул экен,
Аскери арбын кум экен,
Аял-уял кылбастан
Азыр келип чаап алса
Армандуу дүйнө бул экен.
Көрүп барган Балкыбек
Көбүнө айтты мындай кеп.
Бай Жакып шондо кеп айтып.
Кийигиң менен куруп кал,
Башы кургур деп айтып
Башы курган бала деп,
Басып алса Алооке
Барбы буга даба деп.

Душмандар жатыр өч болуп,
Өзүбүз жүрсөк көч болуп,
Конуш жок жүрсөк кор болуп,
Коркутуп келди элчиси,
Алооке деген зор болуп.
Алты киши жибердим,
Алда кандай заман деп
Камыңды жедим силердин.
Жана да киши чыгардым,
Саясына конуппуз
Жапырактуу чынардын.
Манастын башын жутам деп
Бадыша деми басылды,
Бадрек кытай Алооке
Балама не үчүн асылды?
Мен-менсинген капырды
Берчү эле кудай акыры,
Бу жерге көчүп келүүгө
Манастын жетип жүргөндүр
Бир нерсеге акылы.
Мен барбасам болбоду,
Мерген болуп ойноду.
Аттанбасам болбоду,
Акыры бул иш оңбоду.
Ушуну айтып бай Жакып
Уларбоз минип болкоюп,
Улуу тоого бет алып
Барды Жакып солкоюп,
Кырдын баары кыйкырык,
Кыйла жол экен арасы,
Кыйкырышып аң уулап
Кызыгып жүрөт баласы.
Жалама таштар жаңырык,
Беш-Бугу деген бир жер бар,
Жаңыдан кийик табылып,
Ойдо-тоодо айгайлап
Адамдар жүрөт жабылып.
Балам, бери токто деп
Бай Жакып барды сабылып:
Астыңдан жайган тор чыгып,
Алооке деген зор чыгып,
Али дагы атаңдан
Арылбаган шор чыгып,
Элүү киши элчиси,
Элге келди ченчиси,
Боктобо деп жеримди,
Боктоор болсоң жеримди
Болтурам деп элиңди,
Болтуруп аскер алам деп
Мойну жоон эриңди.

Жердебе деп жеримди,
Чендебе деп элимди,
Жердээр болсоң жеримди
Ченетип салдат алам деп
Жекеге чыгар эринди.
Оём деп эки көзүңдү.
Ойлонгун айткан сөзүмдү,
Манас баштап келсин деп,
Кылууга жигит өзүңдү
Элчи келди кандан деп,
Не кылуучу ишиң бар,
Эртелеп балам камдан деп,
Үшүм кетип мен турмун,
Үмүт үзүп жандан деп—
Бай Жакып айтып салганы,
Бакай баштап кубалап,
Марал менен бугу айдап
Бадалга келип калганы.
Байкабай атам сөзү деп
Манас кетип калганы.
Кайтарып жооп бербеди,
Кандай сөзүң дебеди.
Кара шакка бет алып
Айдап бугу, маралды,
Бир жагын аска жар алды,
Аткылашып кийигин
Адамдар андан тарады.
Жоноюл жондо турганда
Соңунан Жакып барады.
Баласы жүрөт баш болуп.
Баары кийик атууга
Калган экен маш болуп.
Санап ар бир жумушту
Сандыргалуу Жакып бай
Сакал ылдый жаш болуп.
Алтайга кетип акылы,
Ар нерсе ойлоп акыры.
Бар-Көлгө кетип көңүлү,
Көзүнүн жашы төгүлдү.
Атасы жердеп жүрсө да
Анжыян көргөн жер эмес,
Тыгылыш жерде жолдошу
Тыргооттон болгон эл эмес.
Бабасы жердеп жүрсө да
Баякы Ала-Көл эмес,
Бастырып жүргөн бу тоосу
Башта көргөн төр эмес,
Баркын билип иш кылчу
Манжурия толо эмес.
Бакырып Жакып токтотту

Манастын баары жолдошун.
Бакай менен Айнакул,
Баары токтоп турду бул.
Бакай, Кыргыз турганын
Манас көзүн салыптыр,
Бай Жакып кандай жүрөт деп
Байкап тура калыптыр.
Баркырап төөдөй бай Жакып
Баласын айгай салыптыр:
Элүүгө жашым жеткенде,
Эсимден бала кеткенде,
Көп ойлоп көзүм жашталып,
Көр жагыма башталып,
Наалып көзүм жашталып,
Ак кепиним жазданып,
Акыретке баштанып,
Туяксыз өтүп кеттим деп,
Өлөргө жакын жеттим деп
Түңүлгөндө көргөнүм,
Дүйнөгө калар өрнөгүм,
Эриккенде эрмегим,
Эмгектүү Жакып кургурга,
Эгем таалам бергеним.
Карганда берген каралдым,
Артымда калар карааным,
Сүрдүккөндө сүйөнчүм,
Тайгылганда таянчым!
Азап салдың атаңа
Балаа салдың бабаңа!
Өнгөн жерден не көчтүң?
Өнөрүң барбы кылуучу,
Өчмөндүүң барбы кыруучу?
Өскөн жериң Алтайды,
Өрткө салдың далайды,
Баары душман эл экен,
Башта ушул Анжыян
Бабаң өскөн жер экен.
Алтайда туруп алышпай,
Ант ургур арбын эл экен.
Ары-бери аңдасам
Алтайда болсок эп экен.
Калмактан болгон каңгай бар,
Каран калган Түркстан
Үйрөнгөнчө далай бар.
Ээлеп калган эл көрдүм,
Өз жериме келтирбей,
Өкүматтуу эр көрдүм!
Алооке элчи салыптыр,
Элүү дорго * кошчусу,
Тизелик деген башчысы:

Мен өлтүргөн эмесмин
Чоң бабасы Ногойду.
Баса конуп жериме
Бай Жакып деген бу кыргыз
Тапкан экен оңойду!
Келсе менин жериме,
Кеңешип көрсүн элине,
Өкүматтан айрылып
Өкүнбөс болсо турсун деп,
Улуктуктан айрылып
Урушпас болсо турсун деп,
Манас алам ак үйлүү*,
Мага моюн сунсун деп
Элчиси элүү келиптир,
Эмгек бизди эриптир.
Аскер жыйып мол кылып,
Алты жүз миң кол кылып,
Көнбөгөнгө көнөр деп,
Көрбөгөндү көрөр деп,
Көп чыгар менде өнөр деп,
Каяша кылган кыргызды
Казбай жерге көмөм деп,
Каңгыраган бул кыргыз
Аргасы жерден кеткен соң
Алтайга кайра жөнөр деп
Алган экен оюна,
Аскер кумдай толуптур
Анжыяндын боюна.
Аскер менен толсун деп
Анжыяндын бою деп,
Алакандай буруттун,
Абдан болор тою деп,
Алооке киши салыптыр,
Азапка атаң калыптыр,
Азыркы кошо жүргөнүң
Азыраак кыргыз калктыр.
Айтканы өттү мага деп,
Акыл кылгын балам деп.
Алооке аман бар турса
Алтайга кайра барам деп
Айтып турду Жакып бай,
Айтканын Манас угуптур
Ашыкпай туруп жайма-жай.
Сандыргалуу Манастын,
Сакалы саадак кабындай,
Муруту Букар шабындай*,
Каарданып караса
Көзүндөгү ызгаары
Көөрүктүү оттун жалындай.
Кылая багып күлбөгөн,

Күлгөндүн сырын билбеген,
Күңгүрөнө сүйлөгөн,
Күчү артылган дүйнөдөн,
Жакыпка көзүн салганы,
Жаалданып карады.
Сол бөйрөгү солк этип,
Оң бөйрөгү олк этип,
Анда баатыр бир күлдү
Ал муруту былк этип.
Кайда кондуң ата деп,
Кайраттанып айтты кеп.
Аң уулаган адамын
Алды-алдындан тара деп,
Аяк-башың жыйылып,
Азыр келгин мага деп,
Отуз-Адыр башы бар,
Айлы конгон ал жерге.
Бай Жакып баштап барганы,
Барган жерден бу Манас
Баштагы пейли калганы:
Арстандын түрү бар,
Ажыдаардын сүрү бар.
Алдасына сыйынып,
Аяк-башы адамы
Үч күн, үч түн — алты күн,
Аскери келди жыйылып,
Төрт жүз миң экен баарысы.
Төрөгө тамам барышты.
Отуз-Адыр оюна,
Орчун Көгарт боюна,
Капчыгайга карк толду,
Канча түрлүү кол болду,
Кырк чоронун баары бар,
Кыргыл, Бакай кары бар.
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай,
Күлдү баатыр баары бар.
Каратоко Мажиги,
Камбар уулу Чалиги —
Кармашар жоого каныгы.
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Бешке белги төрт болуп,
Бет алган жагы өрт болуп,
Салтанаттуу сайкашка,
Сөөлөтү журттан бир башка.
Кызыл байрак кырк кашка,
Кылганы журттан бир башка.
Кыраан Манас падыша
Арстандардын баарысын

Айдатып алып шоодурап,
Алоокеси кайда деп,
Адамдардан жол сурап,
Катылса канын төгөрбүз,
Катаалдык кылса көрөрбүз,
Казабыз жетсе өлөрбүз,
Ойротту бузган көй баатыр,
Улуу суунун боюнда
Уюган аскер кол жатыр,
Ушуга уруш кылсак деп
Умтулуп келет көй баатыр.
Бакай, Манас кой-койлоп,
Башка түрлүү ой ойлоп.
Кытайдын колу кыжылдап
Кара калмак, маңгулу
Кара курттай быжылдап,
Аралап жолго салыптыр,
Айбатын көргөн капырлар
Айран азыр калыптыр:
Көлүктүн бели ийилген,
Көпкөк темир кийинген,
Бедөө тулпар аттары,
Пери заттай заттары,
Ат чабым жерге ок учкан,
Алмабаш бараң атканы.
Асынып алган жаалары —
Аңдап көрсөң алары —
Саадагы тайдын белиндей.
Астындагы сай тулпар,
Басканы сырттын желиндей.
Көрүп туруп калмагы,
Көпсүнбөйлүк буга деп
Көңүлү чочуп калганы.
Байкап туруп маңгулу
Башы жаман каңгыды.
Кыжылдаган кытайы
Кылымдан мурун көрбөптүр
Кыйындыгы мындайды.
Манас барбы мында деп,
Албарс кылыч кында деп,
Арстанбы булар, жолборсбу,
Манасыңар бу болсо
Жарашкан экен жолдошу.
Каарынан катылбай,
Айбатын көрүп асылбай,
Бардашынан баталбай,
Көчөнүн бою жол болуп,
Көз кайкыган кол болуп,
Маргалаңдын башында,
Алоокенин чарбагы

Кара-Суунун кашында.
Улуу Анжыян учунда,
Арабанты тоосунун
Учу кирген тушунда.
Алооке кандын сарайы,
Аның үчүн сарп болгон
Арбын дүйнө далайы.
Зоокалап чоюн түптөгөн,
Дүйнө малы түтпөгөн.
Кокак деген жемиш бар,
Телегейи тегиз бар.
Алма менен жаңгагы,
Анжыр, курма бар дагы.
Аралап кирген адамдын
Арылгандай арманы.
Мисте менен алча бар,
Биз көрбөгөн канча бар.
Жүзүмү жерде төгүлүп,
Көргөндүн көөнү сөгүлүп.
Аралап өтүп анысын,
Аңдап көргүн арстан эр
Алоокеге барышын.
Сейил кылып Алооке
Чыккан экен багына,
Олтурган экен ол күнү
Падышалык тагына.
Чатыры сексен кубулган,
Жан жагынын баарында
Сандугач * салган чуулган,
Сары барпы таңшыган,
Таң күнү чымчык шаңшыган,
Булбулу сайрап таңшыган,
Булагы агып ташыган,
Муңу бар бенде жашыган,
Миң түрлүү гүлү гүлдөгөн,
Милтелүү булбул * сүйлөгөн,
Кызыгы артып дүйнөдөн,
Тотукуш куйрук сүйрөгөн,
Азем тоту деген бар,
Адамдай тили сүйлөгөн.
Көлүндө бака чардаган,
Көргөн адам таң калган.
Көгүндө күкүк сайраган,
Бир бирине окшошпой
Миң түрлүү гүл жайнаган
Бирин койбой жыйыптыр,
Бу дүйнөлүк пайдадан,
Атагы жок, аты жок
Андан бетер көп жатыр
Адамга найда майдадан.

Багыптыр жети кабылан,
Аземге күткөн айбанат
Алоокеден табылган.
Бакма кылган шери бар,
Байкабай кирген бенденин
Барса келбес жери бар.
Бир тайбастын өзүндө
Токсон жолборс күчү бар.
Тарыйнак деген бири бар,
Паашалыкка бактырган,
Он бир кара пили бар.
Кылыч куйрук баяс * бар,
Кызыл аюу, саяс * бар,
Маймыл дарек деген бар,
Жабыр баян * бир жандар,
Пил, керикти жеген бар.
Жолборсу он үч төлдөгөн,
Ошолордун баарысы,
Бири-бирин көрбөгөн.
Катын аюу-кетелик,
Карышкырдан жүз баккан,
Ажайыбын нетелик,
Илбирси бар, чөөсү бар,
Желмаян-айса төөсү бар,
Мүйүзү бар аты бар,
Бу дүнүйө жаандан
Кулак уккан баарысын,
Күткөн экен каркыбар,
Кауз* кылган көлү бар,
Ал көлүнүн ичинде
Түрлүү балык көбү бар.
Алоокенин өзүндө
Ар ишти билген аяр бар,
Кауз кылган көлүндө
Алтымыш кулач жаян бар,
Ажайыпка киргизген
Алты жүздөй кулан бар,
Ар түрдүү булбул үнүнө
Адам укса кубанар.
Ажайыпкана * далаасы,
Айланасы чеп коргон,
Ал коргонго багылган
Ажыдаар деген балаасы.
(Төгүн чынын ким көрдү,
Берген да алда ушуну)
Ажыдаар багыптыр
Төрт жүз кулач узуну,
Жети таш * жерден кишини
Көзү көрсө оп тартып
Жеп бүтүрөт ишини.

Угуп көргүн ушуну,
Бактырган экен Алооке
Жалгыз канат кушуну.
Куштун аты Өгөрөк,
Казылык дейт кай бири,
Көрбөгөндүн баарысын
Айта берүү не керек.
Аркардан багып миң кылган,
Аземди андай ким кылган?
Кулжасын багып жүз кылган.
Ажайып коргон жеринин
Аяк башы түшчүлүк,
Ар орунун түз кылган.
Маралды багып мал кылган,
Байкап көргөн кишинин
Акылы жобоп, дал кылган.
Төө кийиктен төртөө бар,
Жыйырма жылан — кара мар*.
Жылас болгон Алооке
Салтанатын караңар!
Адам айтып бергисиз
Алоокенин сырыны,
Акыл жетип болжогус
Аңгеме кылган чырыны,
(Кайдан таап айтайын
Калп кошулбай чыныны).
Өлөңчү өлөң айтышып,
Өкүматтын ээлери
Буйругун угуп кайтышып.
Аземи минтип артылып,
Бакка пааша киргенде
Баркыраган кернейден
Алты жүзү тартылып.
Кернейдин үнү бапылдап,
Сурнайдын үнү такылдап,
Аскер жатыр жүз миңдей,
Асабасы жалпылдап,
Найзанын учу жаркылдап,
Айбатын көргөн адамдар
Барар эмес жакындап.
Сыбызгы, чоор ызылдап,
Жезнай үнү тызылдап.
Жезден кылып койдурган,
Пил терисин чойдурган,
Каптатып пилдин терисин
Каккан болсо көчүрөт
Маргалаңдын керүүсүн,
Узундугу үч кулач,
Үнүн уксаң оолак кач,
Жоондугу үч кучак,

Доолбасын карап бак.
Казандай күрсү алганы,
Кагарда чабат балбаны,
Эгер чапса балбаны
Жаман-жуман тамдардын
Чыгуучу экен далдалы.
Ал доолбас кагылса
Аманат айбан жыгылган,
Алты күндүк жерлерге
Ашпай-шашпай угулган.
Доолбасы согулуп,
Тыргоот тыйпыл чогулуп,
Алооке мөңгү кытайы,
Арстан Манас келээр деп
Күтүнгөн экен атайы.
Алты жүз миң аскери
Адамдарга сез кылып
Аркы-терки жүрүп жүр,
Даңгыты беш жүз өгүздөй,
Алты-беши арсылдап,
Ар тараптан үрүп жүр,
Салтанаттык чатырын
Паашалык бакка куруптур,
Баш убазир жакыны
Кашында төрт жүз туруптур.
Ортон колдун шадысы
Он жашар бала билектей,
Билектерин караса
Бир казан батчу челектей,
Күчү кайнап ташкандан,
Күрөшүүгө жан таппай
Өз күчүнөн шашкандан,
Мойну бука белиндей,
Оп тартканда деми бар
Улуу-Белдин желиндей,
Териси пилдин теридей,
Төш жайыгын карасаң
Дөбөлүү тоонун керидей,
Кышкы кирген буурадай
Кычырлап тишин чайнаган,
Кылып иер балаа деп
Кынжы салып байлаган,
Өрттөй көзү жайнаган,
Токсон экен балбаны,
Согушуучу адамдын
Чыга турган далдалы.
Азыркысын ааламга
Алдырбастай чагы бар,
Алты жылдык иш билген
Алты аяры дагы бар.

Алты миң киши тим баткан
Саябандуу чатыры,
Аргымак, бедөө ат минип,
Он эки миң санаты,
Ордо багар баатыры,
Олтурган экен Алооке,
Ушу жалган дүйнөгө
Алдырбастай акыры.
Кыя тартпай тик барган
Кыргыздын Манас баатыры!
Манастын жайын айталык
Баштай түшүп кайталык:
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Бешке белги төрт болуп,
Бет алган жагы өрттөнүп,
Карала байрак, сыр найза,
Карылыкка салгандай,
Ажыдаар — жыланы
Артынан сойлоп калгандай,
Көсөө куйрук көк бөрү —
Көк жал эрдин жөкөрү —
Көтүнөн ээрчип алгандай,
Асман жаккы айбаты
Алп кара куш арбайып
Асмандан бутун салгандай,
Кара башыл ак буура
Оң капталдан туптуура
Калжаң уруп качырып
Кабактан чыга калгандай.
Каршы алдында көрүндү
Кара чаар жолборсу —
Кайып эрен — кырк чилтен
Каңкор эрдин жолдошу
Кырк чилтендин бирөөбү
Ажыдаар болуп сойлошуп,
Кабылан бири, бири шер,
Кашында бар сексен төрт,
Бири миңге тийген эр.
Чилтендин бири куш болуп
Алоокени алчудай
Асмандан бутун салыптыр,
Чагарак куйрук, чаар тон,
Чамынганы соо болбос,
Шаңын көрсө сур жолборс,
Кырк чилтен болгон боо жолдош,
Кыраан Манас баатырга
Кылапат айткан жан оңбос.
Аяр экен Алооке,
Алыстан көзүн салыптыр,

Айбатын көрүп баатырдын
Айран азыр калыптыр.
Астында бар жыйырмасы,
Андис баатыр жыласы,
Арстан Манас жолдошу,
Атканы жазбас жолборсу,
Ата турган баштанып
Бетине мылтык алыптыр,
Кароолго көзүн салыптыр,
Кан Алооке бет алып
Каптап кирип барыптыр.
Арт жагында жыйырмасы,
Ашкере баатыр жыласы,
Мубакүлдүү сыр найза
Манасын көздөй сундуруп,
Добушу кулак тундуруп,
Оң жагында жыйырмасы,
Ойротту бузган жыласы,
Кылычын жалаң алыптыр,
Чаба турган баштанып
Оң колдорун көтөрүп
Чакчайышып калыптыр.
Сол жагында жыйырмасы,
Жоо бөрүсү жыласы,
Саадагы бала белиндей,
Зардабы сырттын желиндей,
Оройпо* огун чалыптыр,
Жаа тартуучу немедей
Жандап жүрүп калыптыр.
Асты жагын караса
Алты жасоол жол баштап,
Орто жерде Кула атын
Он эки жайсаң бош коштоп,
Жети желдет желдирип,
Жол ачкын деп бош-боштоп.
Добул согуп күңгүрлөп.
Тоо көчкөндөй дүңгүрлөп.
Толкуган көлдөй шарданып,
Токтолбостон жарданып,
Айбатын көргөн адамдын
Акылы кетип, таңданып.
Арстан Манас барыптыр,
Айбатынан чыдабай
Алооке сындуу зор пааша
Тагынан түшүп алыптыр.
Коомасын айтып кол берип,
Чатыр жакка жол берип,
Баштап калды баатырды,
Баатырга тикти чатырды.
Аярлык көзүн салыптыр,

Айбатын көрүп Алооке
Айран азыр калыптыр:
Кирпиги жалын, көзү чок,
Кишиден мындай сонун жок.
Айткан кеби — аткан ок,
Адамдан мындай борум жок.
Айбат менен караса
Азырейил * түзү бар,
Кирпигине караса
Албарстын * учу бар,
Бир өзүнүн башында
Миң балбандын күчү бар.
Жолборс маңдай, таш жүрөк,
Жооруну калың, пил билек,
Кыр мурундуу, кызыл көз,
Кыйгач каштуу, заар сөз.
Айбат сакал, тик мурут,
Ачууланса каарына
Турар эмес эч бир журт.
Жалжагай ооз, жар кабак,
Жаалы катуу көрүндү.
Качырганы соо болбос
Каары катуу көрүндү.
Акылы терең, ачуу кем,
Айткан сөзү журтуна эм.
Алооке көрдү айбатын.
Ал-кубатын, кайратын.
Найза жанчып, ок атып
Алуучудан көрүнбөйт,
Кармашканы соо болуп
Калуучудан көрүнбөйт.
Беттешкени мерт болбой
Кетүүчүдөн көрүнбөйт,
Талабына тартышкан
Жетүүчүдөн көрүнбөйт.
Алоокенин акылы,
Аңдап туруп мүнөзүн
Башынан кетти акыры:
Катылбайын кол салып,
Кара жанга зор салып,
Баштабайын буга уруш
Балакетке жол салып.
Ажайыпта шерлер бар,
Күнөкөрдөн бир миңин
Айдап кийрип жиберсе
Аш кайнамада жеген бар,
Баарысынан кыйыны
Жабыр баян деген бар.
Көрөмүн деп окустан,
Көңүлдөнсө кокустан

Барса келбес жолуна
Баарын кийрип иейин,
Кабыландар жеген соң
Калган кыргыз малына
Эрким менен кирейин!
Көөнүнө муну алыптыр,
Ажайыпкана көрсөм деп
Көк жал эр айтып салыптыр.
Арстан Манас жөнөлдү
Барса келбес жолуна,
Баары басты сексен төрт
Баатырынын соңуна.
Бирине бири жете албай
Күркүрөп жаткан көп жолборс,
Темирден салган дубалы,
Тешиктен киши көрүнсө
Сом темирден коргону
Адамды алып жесем деп
Тербелтер эле булары.
Темирди келип кажашып,
Чыгып тышка кете албай,
Көрүнгөн жанга жете албай,
Урунуп жүрүп тажашып,
Калуучу экен токтолуп,
Караанын көрсө кишинин
Качырчу экен октолуп.
Панжарага жетчү экен,
Башы менен бир тийип,
Кайра басып кетчү экен.
Кабылан Манас барыптыр
Капкасын ачып алыптыр.
Бир жанында миң жаны
Болсо бири калбас деп
Көчөгө кийрип салыптыр.
Качты жолборс канкордон,
Катылары болбоду,
Кармап алып кай бирөөн
Куйруктарын толгоду.
Жолборстор турду жыйылып,
Башын ийип баатырга,
Ишарат кылып сыйынып.
Жолборс түгүл тайбасы,
Анык бүгүн ачылды
Алоокенин пардасы.
Жырткычтан бирөө карабай
Сексен төрт жүргөн кишини,
Агулук деген башчысы,
Айбанатка жем берип
Ар качан күтүп бакчусу,
Ачыгып турган арстандар

Ага салды тишини.
Агулукту талады,
Булуп кетип жолборстор
Алакандай калбады.
Алооке карап сыртынан
Акылынан танганы.
Жабыр баян жандары
Жалгызы кылбай жамандык
Жанын тилеп калганы.
Жалпы турду токтолуп,
Залал кылып кол салып
Катылары жок болуп,
Карап турду токтолуп
Кабыланы, шерлери,
Кандай кыйын жерлери,
Кашында жолдош сексен төрт,
Катылып бири келбеди.
Кырк уруу экен уругу,
Жалпы жырткыч ичинде
Жабыр баян улугу.
Ичинде жүрөт эр Манас,
Катылганы болбоду,
Карап турган Алооке
Капалыкка толгону.
Ажыдаар бар, көрсүн деп
Айгай салды тышынан,
Ажыдаар жутар бекен деп
Үмүт кылды ошондон.
Токтобой Манас барганы,
Желкесинен кармады.
Сүйрөгөн бойдон чыгыптыр,
Көчөдөгү адамын
Аштыкана тамына
Коркутуп баарын тыгыптыр.
Бошонгон соң ачуудан
Дүркүрөтүп ышкырды,
Бакмадагы куландар
Мардын ышкырыгынан
Баары да үркүп бышкырды.
Падышалык чарбакка
Ажыдаар сойлоду,
Алиги турган Алооке
Арстан Манас баатырды
Не жан бу деп ойлоду.
Айбан, жырткыч баарысы
Залал кылбайкойгону,
Ким жараткан муну деп
Өлүм түшүп оюна
Өз жанынан тойгону.
Ажыдаар кетти жайына,

Аттуу киши көрүнгүс
Сойлоп кеткен сайына.
Сойлогон жери коо болду,
Барганы Соктун тоо болду,
Тоого барып жоголду,
Ажыдаар сокту деп,
Сок атагы шо болду.
Алооке жыйган үстүнө
Алты жүз миң көп колду,
Урушарга ниети бар,
Ошондой иш көргөн соң
Алооке аты жоголду.
Урушуп үшүм келбес деп,
Ушу дүйнө жыйылса
Бу Манасты жеңбес деп,
Атышып алым келбес деп,
Ааламдын баары жыйылса
Акыры муну жеңбес деп,
А көрөкчө Манаска
Катылбастан калайын,
Караттым дүйнө далайын.
Канга забын болбостон
Кайтарып жолго салайын,
Катарлаш турсам тим койбос,
Кара жаным куткарып
Каканды көздөй барайын!
Наамандын жери Түркстан,
Айныдым мында жүрүштөн.
Эки атам өткөн анда экен,
Эсендик тилеп өзүмө
Каспан шаар Туңшага
Качсам керек деди мен.
Ою терең Алооке
Ойлоноюн иш деген,
Ар түрлүү санаа ой ойлоп,
Амандыгын издеген.
А күнү туруп Манасты
Коносузбу сиз деген.
Эли-жоосун байкабас,
Эрдиги артык, акылы аз,
Баатырлык менен күчүнө —
Өз боюна болгон мас,
Кономун деди баатыры,
Конок ашка Алооке
Даярланды акыры.
Саясы салкын терек бар,
Сандыргалуу Манаста
Салтанаттуу Серек бар:
Алооке кылар конокту,
Алоокеден аш жесең

Арбыттыңар дүмөктү.
Аш жегенди коюңар,
Малынан алып союңар,
Өзүңөр колго бышырып,
Өлчөө менен тоюңар.
Ал сөзүн макул алганы,
Абакеси эр Бакай
Алоокенин мойнуна
Алты бээ, төрт өгүз
Он мал салык салганы.
Тандап туруп семизин,
Алып калды сегизин.
Семиз малын союшуп,
Сексен төрт киши ушулар
Чала-була тоюшуп,
Кызмат кылган калмакка
Кыйласын берип коюшуп,
Жатты жайлап конушуп.
Кытай жатты жайына,
Өзү билген заң менен,
Эрте туруп Ажыбай
Азан айтты таң менен.
Азандын үнүн угуптур,
Адамдын баары туруптур.
Алты дуу-дуу ээрчитип
Азыр келди Алооке
Арстан эрдин үстүнө.
Таазым кылып киреди,
Душманыңмын мен деди,
Душман да болсом жан кыйбай
Амандык бергин сен деди.
Катылбадым, карадым,
Тынччылыкты кааладым.
Ары-бери карадым,
Алышар алым калбадым.
Күрөшөргө күчүм жок,
Жүдөп жаным сурандым.
Жүрөгүмдө бүтүн жок,
Ар кандай айтсаң көтөрдүк
Амырыңа чара жок,
Амандыкты өтүндүм,
Анжы, Манжы, Таңшанды
Караган менен кара жок,
Кайратым бойдо калган жок,
Чын айтамын, жалган жок,
Чыр кылар шайым калган жок!
Ушу Анжыян жериңе
Уруксат берсең жердедим
Уруксат сизден жок болсо
Узак жол издеп дегдедим.

Жооп берсең турайын,
Жоолабай моюн сунайын.
Жол берсең кетип тынайын,
Карап бер десең карайын
Бүгүн айтып угузуп
Эртең кайра танбайын,
Букара кылсаң боо бармын.
Упалуу беттен кан акса
Убалы кимдин мойнунда?
Сурмалуу көздөн жаш акса
Суусу кимдин койнуна?
Атышсам аман калбадым,
Аманат жаным жалмадым,
Өкүнчүм жок сөзүмдө,
Өлүм жакын өзүмө,
Арстан Манас экенсиң,
Ажал огу сайылып
Турат экен көзүңдө!
Атышып алар алым жок,
Кармашып алар каруум жок,
Чыкпайм ушу жерден деп
Чыр саларга чагым жок.
Кеңчилик кылсаң турганым,
Кеңчилигиң жок болсо
Кетмекке моюн сунганым.
Урматтасаң турганым,
Урматтабайм, жок десең
Урушарга шайым жок,
Үзүүгө моюн сунганым.
Өлбөй тирүү турушум,
Өлүмдөн кыйын жумушум.
Айрылдым таажым-тактымдан,
Кармашып адам жеңе албас
Башыңда сыймык бактыңдан!
Катыла албай Алооке
Канкор Манас баатырга
Кадырын салды жепжеке.
Өлүмүн тилеп өтүндү,
Жанын тилеп жалбарды,
Кыйын экен Алооке
Кыларын билип кыйналды,
Кыйла сүйлөп кеп салды.
Кылая багып күлбөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген,
Күңгүрөнө сүйлөгөн
Кыраан Манас кеп айтат:
Мынча не деп кысталдың
Эй, Алооке, деп айтат.
Жалбарып жаның сурадың,
Жайыңды көрүп турамын.

Түп Бээжин жаткан жериңиз,
Түмөн кытай элиңиз.
Бабам өткөн жерибиз,
Байкасаң ушу кебибиз.
Башкы балаң Боокени
Мага жолдош бериңиз!
Ак үйлүүгө алганым,
Ал сөзүмө көнбөсөң
Азыр бүгүн башыңа
Акыр заман салганым!
Коңгуроолу бай деген
Бир агаңыз бар экен.
Абыш аттуу уулу бар,
Айтканымды угуп ал.
Кошабышын бериңиз,
Кошабышты бербесең
Койгулашар жериңе
Колуңду курап келиңиз!
Бергин Бооке балаңды,
Бербес болсоң балаңды
Түптүз кылам калааңды!
Көчүп алып тез жогол,
Көргөзбөгүн караңды!
Өлөм деп билсең кообуңду
Атышар болсоң колуң жый,
Азыр бер деп жообуңду
Күчөдү Манас күркүрөп,
Жаалына чыдабай
Алты дуу-дуу, Алооке
Оно бою дүркүрөп.
Кошабыш, Бооке келгени,
Кой баатыр, урушбаймын деп
Кошуп экөөн бергени.
Алооке уулу Бооке экен,
Атканын жазбас мергени.
Кошабыш деген эр экен,
Кошу болсо, кол болсо
Э дегиче аскерди
Эсебин алчу неме экен.
Баласы менен анысын
Баатырга кошту Алооке,
Баркын кийин билерсиң.
Кармашып каны төгүлбөй,
Качып калкы сөгүлбөй,
Урушуп уят болбоду,
Улуктук кылып Алооке
Ушинтип ишин оңдоду.
Каалаган экөөн алыптыр,
Канкор Манас саламат
Кайта жолго салыптыр.

Анжыяндын башы бар,
Аңдап көргүн жакшылап
Сай тулпарды байлатып
Акыр кылган ташы бар,
Аппак таштан үйдүргөн,
Ат акыр кылып койдурган.
Калмактан алып буудайын,
Кас буудандын* баарысын
Жемге байлап жудайын,
Алты ай тынчтык алыптыр,
Анжыяндын шаарынан
Кытай, калмак баарысын
Айдап кууп салыптыр.
Алооке кандын калмагы
Жылып качып астыртан
Жыл маалына калбады.
Уруш-талаш, бүлүк жок,
Атылбаган замбирек,
Жазайыл мылтык жана топ.
Жыл маалына жеткенче
Жалгыз калмак калган жок.
Кеткендерин кетирип,
Келгендерин келтирип,
Алооке Манас айкашып,
Жата турсун жайкашып.
Алооке деген кан чыккан,
Манастан мурун байкасаң
Айбатынан жан чыккан.
Асили болгон кытайдан,
Аскери болгон канча сан*,
Кара кыргыз, казактан,
Калк кутулбай азаптан,
Түтүнүнө бир киши
Баштан алган алымды,
Падышадан ким көргөн
Бул өңдөнгөн залимди?
Бошонду казак, кыргызы,
Болгон экен ал элдин
Артыгыраак ырысы.
Алоокенин мойнуна
Артылды кылган кылмышы.
Кылмышы эмей неткени,
Кылым журт колдон кеткени.

**МАНАС БААТЫР ӨЗҮ КАТЫЛГАН ШООРУК КАНДЫ ЖЕҢИП,
АКЫЛАЙ ДЕГЕН КЫЗЫН ТАРТУУГА АЛГАНЫ** ²

Башы маймун элинен,
Жолун Дөбөт атаган,
Күн батышы жагында
Күлдү* кыргыз катаган,

Кундуз, Талкан жери бар,
Кубайыс деген калаасы,
Алардын жердеп турганы
Таш-Котондун талаасы.
Эл байы көп, калаасы аз,
Жерине бүтпөйт эч бир саз.
Дөбөт чөлү атанып,
Жакасы кум, тоосу таш,
Алайдын түштүк жагында,
Башы Даң-Дуң тоосунда,
Маймундуктун Шоорук кан
Жаткан экен ушунда.
Калча деген калкы бар,
Калча жайын сурасаң
Кыргызга жакын каркыбар.
Алтайлык кыргыз барыптыр
Ополдун тоосун оролуп,
Кенжутка жетти көчмөнү,
Аягы өтүп Алайдан
Ызар тооно өткөнү.
Ырысы каткан Шоорук кан
Манасты билбей көпкөнү:
Качып жүргөн салты бар,
Кара кыргыз деген эл,
Мунун кайдан чыккан калкы бар?
Ээ кылбай оттоп жеримди,
Элебей жаткан элимди,
Басып оттоп жеримди,
Байкабай жаткан элимди.
Элимди илбей көзүнө,
Не десем болор кыргыздын
Эрдемсип келген өзүнө!
Зордук кылып жер оттоп
Сонунду көргөн жүргөн го,
Күн чыгыштан — Алтайдан
Буларды бир сонун мээнет сүргөн го?
Жамаама* келген кыргызды
Жалмабай болбойт экен деп,
Жаны бар адам болгон соң
Жалпайып жатыш бекердеп,
Бул баатырсып келген кыргызга
Барсылдашсам нетер деп.
Кыйындыгын көрөйүн,
Кыргыздан жылкы бөлөйүн.
Жалпайып жата бергенге
Жаман деп мени ойлойбу?
Жаңы келген кыргызды
Чаап четин тойлойлу.
Кыргыздан жылкы бөлөйүн,
Кытайдан качкан кызталак

Мунун кыйындыгын көрөйүн.
Үйүр кылбай боюма,
Келтирбей Көнөр оюна,
Жакынын чаап алайын,
Жакындатпай ушуну,
Жадатып кууп салайын!
Келгенин чаап алайын,
Келтирбестен ушуну
Кебезге сүрүп салайын!
Өздөрү жүрүп өлө албай
Өкүмөт кеби бир далай.
Жандары жүрүп жай албай
Жайылдык кеби бир далай.
Аскерди жыйнап албасам,
Анча-мынча бүлдүрүп,
Анжыянга, Кашкарга
Артылта кууп салбасам!
Кошун жыйып, кол жыйып,
Кошунду арбын мол жыйып,
Кысмакты буга кылайын,
Кыйыктык кылган кыргызды
Кылычка салып кырайын,
Кызылдан ары өткөрүп
Кыр ашырып тынайын!
Кошун алып жүрөйүн,
Аягын өөдө түрөйүн,
Айдап тоодон ашырып,
Алайды көздөй сүрөйүн!
Кезектин уулу Шоорук кан,
Кесиреттүү бу бир жан.
Ат ордуна мингени
Кызыл куйрук, кызыл нар,
Татала деген журту бар,
Таза сонун ушулар.
Төөнү багат мал кылып,
Кышында барбайт ээлери,
Кырга кетип төөлөрү.
Төөгө ылайык чөбү бар,
Жапайы кетип жан сактап
Төө кийиктин көбү бар.
Сууга таңсак, баары чөл,
Мар-жыланы — баары төл.
Чөлдө жүргөн кулан бар,
Урун мар деп аталат,
Уча турган жылан бар.
Кай бир булак көзүндө
Кайнап жатат куланы,
Качырганын соо кылбас
Канаты бар жыланы.
Жетигендин тарабы

Жери Кенжут карады,
Күн чыгышы Ималай,
Шолорду да жердеген
Шооруктун эли бир далай.
Калкына кабар салыптыр,
Казаттын жолун билбеген
Капилет өскөн калктыр,
Эки жүз да токсон миң
Элин жыйып алыптыр.
Чечендер аттуу баатыры,
Ченсиз айбан акыры,
Күлтүкан аттуу балбаны,
Күлдү журтун алганы,
Күйөнүш, Кеймен аяры,
Эр Шоорук кан баш болуп,
Күңгүрөп жолго салганы:
Чаталак ашуу бел менен,
Эки жүз да токсон миң
Ар түрдүү сонун эл менен.
Шоорук кандын кызыл туу
Асабасы жалбырлап,
Алтын купа* добулбас
Какса угулуп каңгырлап,
Тартып керней бапылдап,
Дап кактырып дапылдап,
Чымылдагы, сурнайы,
Карап көрсө каранды
Чын балакет турбайбы.
Эркек үчөө, кызы экөө
Шоорук кандын баласы,
Акылай улуу кызы экен,
Ургаачынын сарасы*.
Он алты жарым жашы бар,
Оролгон кара чачы бар
Саат салган топчудай
Келишкен кара кашы бар.
Инжи тиштүү, кыйгач каш,
Тамагынан көрүнгөн
Кара мейиз жуткан аш.
Колу күмүш зымындай,
Бели канжар кынындай,
Сонундугу этинин
Зооттон чыккан чыныдай,
Карагаттай көзү бар,
Канттан ширин сөзү бар.
Аскерин жолго салыптыр,
Эртең аттанамын деп
Эр Шоорук үйдө калыптыр.
Кериле басып Акылай
Кеп айтуучу кези бар,

Кыздын кеткен үшү бар,
Түндө көргөн түшү бар:
Ата, сизге кеп айтам,
Алысты санап мен айтам,
Аттанбасаң деп айтам.
Шымал жактан сел келди,
Селдей көчүп жер келди,
Жер учурган жел келди!
Аккан селин аңдасам
Кара баткак ылайы,
Карайлатып куткарбай
Каптап калды далайды.
Сел баткакка калыпмын,
Сенделип качып алыпмын,
Агып сууга өлөрдө
Алтын барик чынарга
Өзүм жетип калыпмын.
Чыктым чынар башына,
Ачасында олтурсам
Атакем келип кашыма.
Теректе калдык тербелбей,
Кериде калдык кебелбей.
Суу каптады, сел болду,
Кыян менен кыжылдап
Агып жүргөн эл болду.
Табирчиңиз бар бекен,
Атаке, бул иш не болду?
Жүрөгүм чочуп айрылып.
Жүдөдүм жаман кайгырып.
Алтайдан келген кыргыз деп,
Каңгайдан келген качкын деп
Асыла берип атаке
Жүрбөгүн тактан айрылып?
Башың курган бала деп,
Башчы болбо мага деп,
Бакшы болуп кеттиңби!
Жашабай жатып кандай түш
Айтасың азыр мага деп.
Кыян каптап сел келди,
Сел болгон бул эмеспи.
Кыргыз деген эл келди.
Чыккан чынар терегиң
Чындап кудай бергени,
Чаап алып кыргызды
Чынарга чыгып турганың,
Чырагым сенин тунганың.
Такка минген өзүмдүр,
Так ушу балам сөзүңдүр.
Айтып аны Шоорук кан,
Адамдар болду айран таң,

Добулбасы кагылып,
Тууга байрак тагылын,
Шоорук жолго салыптыр.
Бара турсун каныңыз,
Баатыр Манас не болду,
Кабарын угуп алыңыз.
Айлы конуп баатырдын
Азиреттин Кара-Тоо,
Бардап көрүп элини,
Байкап көрүп жерини.
Баатыр шонтип туруптур,
Шол чакта келип туурадан
Шоорукту кудай уруптур.
Кара-Тегин жол салып,
Алайда жаткан кыргызга
Кошуну келип кол салып,
Нойгутка ойрон салыптыр,
Ошпурдун айлын оңдурбай,
Окчуну чаап алыптыр.
Окчу кыргыз уругу,
Ойбой салып куруду.
Күн бейшемби чак түштө
Кан Шооруктун аскери
Каптап уруш салыптыр,
Жер жайнатып жылкыны
Жети миңче алыптыр.
Жума күнү кечинде,
Бешим өткөн кезинде
Күлүшаанын тоосуна
Кийик атып, аң уулап
Келиптир Манас ушунда.
Карк алтын алган бир калта.
Каңкорго кабар айтмакка
Качып барган Акбалта.
Көзүн салып кийикке,
Кийикчинин баарысы
Чыккан экен бийикке.
Акбоз атын моюндап,
Ак сакалын коюндап,
Акбалта барды акырып,
Айгай салып бакырып.
Жүлүндөй боз ат алдында,
Жүр Манас деп чакырып.
Уу кылганы көп киши,
Арзан жумуш эмес го
Акбалтанын бул иши,
Ашыгып мынча не келди?
Калыбет эле бу киши,
Кабарын сурап билелик
Кандай да болсо бул ишти.

Акбалтага жыйылып,
Аң издөөдөн тыйылып,
Келип кебин угуптур,
Айтканын угуп Манастын
От көзүнөн чыгыптыр!
Аскер ылдам келсин деп
Алты киши чаптырды,
Анжыяндын боорунан
Адам калбай келсин деп
Кошунуна чакырды.
Кара-Кулжа тарынан,
Көкүрөк, Көк-Арт баарынан,
Кара-Алма кайкы белинен,
Калба деп кыргыз элинен,
Топурак-Бел, Кара-Суу,
Ортосу Оган дабаны,
Орчун шаар Анжыян,
Тез келсин деп аларды,
Маргалаң менен Зымыны,
Калбасын деп Чымыны,
Кожент менен Жызакты
Бачым-ылдам келсин деп
Баруучусун узатты.
Айтып кебин эр Манас
Анжыянды чакырып,
Айтып Манас болгончо
Акбалта сөгүп бакырып:
Жакыптын уулу Манасым,
Жаныңды жечүү баласың,
Айрып келип Алтайдан
Азапка салчуу балаасың!
Атамдан калган жерим деп
Жетим уул, тул катын,
Чаптырып ийип кыргызды
Убалга минтип каласың!
Кытайдан бөлөк жоо жок деп
Кыялыңа аласың,
Кырып кетсе кыргызды
Кыбаң шондо канасың!
Алтайдан элди көчүрүп
Кыянатчы адамсың!
Адыры чөптүү, жери жай,
Ар түлүк малга эли бай,
Маңгул, калмак аралаш
Башыбыз Мамыр, кең Алтай!
Бар-Көл, Төр-Көл көлүбүз,
Баштап келип балаага
Малынтканын көрүңүз!
Алдырып коюп Алайдан,
Арманда өлөр далай жан,

Алтай деп жүрүп көбүбүз,
Анжыян, Алай жериңиз,
Арзыбады көөнүбүз.
Калкыңа түштү калаба,
Капталып калып кечээ күн
Кажылдаган балаага!
Нар төө минген адам бар,
Ажаалаган арамдар,
Кара желек найза алган,
Карарганды кайсаган,
Кабагы бийик, көзү үңкүр,
Кара сакал, тик мурут,
Кайдан чыккан бу журт!
Каңылжаары каңкайган,
Кайсы бирөөн карасак
Кара нар минип даңкайган
Айылга кирип кол салып,
Аткылашып биздин эл,
Кыйласы өлүп сулады,
Кыз-катындын баарысы
Кырга качып чуулады.
Арбыны жаа, аз мылтык,
Айдады жылкы дыргытып.
Ар бирөөсү күрсү урат,
Казандай болгон күрсүсүн
Канчалык жерге ыргытып.
Төө минип жүрүп найза алган
Төбөдөн урган кандай журт?
Нар минип жүрүп найза алган
Наадандыгы ашкан кандай журт?
Найза деген бир жарак
Ат мингенге ылайык,
Кайта электе бат барып
Калабаны кылалык.
Акбалта барып ашыгып,
Кырып кетти элди деп,
Кызыл ээк чалдарга
Кыйын түйшүк келди деп,
Чаап кетти элди деп,
Жаштарынын башына
Жаман дүмөк келди деп
Акбалта айтып салыптыр,
Аны-муну дегенче
Алтымыш миң кошуну
Азыр болуп калыптыр.
Ак асаба, кызыл туу,
Айгайлаган ызы-чуу,
Көк асаба, кызыл туу,
Көк жаңырган улуу чуу.
Көк жал Манас баатырдын

Жүрүп калган жери бу.
Алтайга барчу белинен,
Ашыгышып ашышып
Ат баспаган жеринен,
Кийик ашпас тоо менен,
Тар капчыгай зоо менен,
Ашып кыя бел менен,
Өлгөнчө кармашайын деп
Өзү тийген эл менен
Ашып түштү Алайга,
Аңдап турсаң мунун да
Арты кетер далайга,
Үркүп кыргыз кетиптир
Анжыян жаккы тоосуна
Шоорук кандын кошуну
Тоо таянып жетиптир.
Караанын жаңы көргөндө
Караңгы кирип кетиптир.
Урушту түндө салбайын,
Убарага калбайын.
Калбаны түндө салбайын,
Канга забын* калбайын.
Не болсо эртең көрөрмүн,
Үрүстөм өзү болсо да
Үстүн-астын бир салып
Үлгү кылып жөнөрмүн.
Каарданып муну айтып
Кабылан төрө Манасың
Жатып тынчтык алыптыр.
Багымдат намаз окушуп.
Азырлап атын токушуп,
Жарагын белге чалынып,
Жаратканга жалынып,
Ак күбө тонду кийинип,
Саадагы бала белиндей,
Тасма тартып ийилип.
Алыскы-жуук айныбас,
Ыраакы-жакын ылгабас,
Ортосу болот, оозу албарс,
Түтүнү туман, түбү Ыспан,
Кароолу дажаал,* огу ажал,
Асынып жүрсө Аккелте
Ашыкпаса — койчагыр,
Ачууланса — замбирек —
Аккелте мылтык асынып,
Шай колдогон бадирек,
Камыш кыйып каптаган,
Тарамышка чаптаган,
Темирин сегиз кырдаган,
Он эки түрлөп сырдаган,

Бөрү тил мизин чыгарган,
Учун ууга сугарган,
Шамалга тийсе ырдаган,
Тийген жери ырбаган,
Чагарак алтын тактырган,
Душман жакка бактырган
Салды найза карыга,
Сандыргалуу султаның
Бүгүн минип каарына,
Түн ичинде суурса
Өрт өңдөнүп кызарган,
Уруштуу күндө узарган,
Заарын тарткан мунардан,
Учун кайкы чыгарган,
Тоого чапса таш кескен.
Белге чапса баш кескен,
Шиберге койсо өрт кеткен,
Шилтегени мүрт кеткен
Алды колго кылычын,
Аңдап көр жоого кылышын!
Таш көмүргө таптаган,
Как ыргайга саптаган,
Көөкөрчө кылып ийдирген,
Кыл кыял чаап чийдирген,
Чагарак алтын сомдогон,
Чапкан жоосу оңбогон
Эшик эндүү айбалта
Кыстарып алып белине,
Кыргын салып келүүгө
Шоорук кандын элине,
Коргошун-чоюн куйдурган,
Сабын темир бурдурган,
Башын болот каптаган.
Сабын темир саптаган,
Бери болсо күрсүсү
Беш жүз батман салмагы,
Бербердигер колдо деп
Беленденип алганы,
Ээринин кашына
Кыпчып алып чатына.
Мунун баарын көтөргөн
Айраңмын минген атына!
Өңү кула, кара жал,
Өзгөчө сонун бу бир мал,
Арстан эрдин мингени
Аккула деген аты бар,
Айбандан бөлөк заты бар:
Чаткаягы чаткалдай,
Жүрүп берсе чатына
Жүктүү төө баткандай,

Куюшкандын кошконго
Он бир карыш казанды
Ойноп-күлүп аскандай,
Болжолу жок чоңдугу,
Бооруна карандын
Момолой ийин казгандай
Таноосуна-мурдуна
Кирер болсо жөргөлөп
Азыркы жүргөн адамдар
Кийими менен баткандай.
Камыш кулак, сом туяк,
Балтыры бала белиндей,
Басканы сырттын желиндей.
Чарайна төшкө тартынып,
Каруу-жарак карк алтын,
Көпкөк темир артынып,
Карыпчысы, кыягы,
Каармандай сыягы,
Белдемчи* темир байланып,
Бел булуттай айланып,
Бербердигер бергин деп
Жаратканга жалбарып,
Майданга барып турганы,
Ажаалалап кыйкырып
Капырды кудай урганы.
Дөгөшө аттуу балбаны
Төрт миң кошун алганы,
Төрөнү көздөй ат коюп
Баары жөнөп калганы.
Арстан Манас баатыры
Алиги төрт миң баатырды
Астын-үстүн салганы,
Аккуланы жүгүртүп
Аралашып калганы.
Дөгөшө келип качырып
Төрөгө найза салганы,
Дөгөшөнүн найзасы
Төрөгө батпай калганы.
Төшүнө найза такалды,
Карылар айткан макалды.
Төшкө сайып Дөгөшө
Жыгууга алы жетпеди,
Найза сайган капырга
Аккула ат менен кептеди,
Найзасы сынып качырап,
Өз найзасына илинип
Чалкасынан кеткени.
Жыгылып калган капырды
Сырттан Манас беттеди,
Жерден өөдө турарда

Шыпырма кылыч кара курч
Башын кагып кеткени.
Башы калды томпоюп,
Өлүгү калды зоңкоюп.
Төрө Манас баатыры
Төрт миң келген капырды
Төгүп канын акыры
Эт бышым койбой жапырды,
Канын суудай сапырды.
Үч миң алты жүзүнү
Жерге басып түзүнү
Кырып-жоюп сап кылды.
Жана Шоорук жиберди
Чечендер аттуу балбанды,
Он эки миң кол менен
Манасты көздөй жапырды.
Күлтүкан аттуу балбаны
Күркүрөп күрсү алганы,
Жеке өзү бир минип —
Жетимиш кулач пил минип,
Күрсүсү бар молодой,
Караса көзү капырдын
Кайканга казган ороодой,
Көзүндөгү чылпагы
Кайнаткан батман шородой.
Он эки миң жабылып,
Аккелте мылтык бир атты
Арстан Манас камынып.
Аккелтенин дабышы
Алты күндүк угулду,
Огу тийип капырдан
Отуз-кыркы жыгылды.
Түтүнү басты тумандай,
Кулап түштү Күлтүкан
Жер силкинген дубалдай.
Найза салды Чечендер,
Андай найза салгандан
Алек болгон нечендер.
Найзасын баатыр кагыптыр,
Арстан эр кылыч салыптыр.
Найзасы тийбей кеткени,
Найза салган Чечендер
Ажалынын жеткени.
Жетпегенде неткени,
Төрө чапкан бу кылыч
Төбөсүнө жеткени,
Ат-маты менен бөлүнүп
Жардай кулап кеткени.
Кыргыздын баары күңгүрөп,
Бакай баштап баарысы,

Кыргыз баштап карысы
Алтымыш миң көп аскер
Ат коюшуп калышты.
Аш кайнамга калбады,
Он эки миң кошунун
Ойрон кылып салганы.
Кан Шоорук кан акырды,
Качыр, капта, койбо! — деп
Кайраттанып бакырды.
Жүргүзүп ийди майданга
Сексен төрт миң капырды,
Аз экен деп ойлонуп
Арстан Манас баатырды.
Миңинин саны — сексен төрт,
Билгенге болду кызыл өрт.
Жеткен ажал далайга,
Уруш болду Алайда.
Шоорук кан, Маймун зор экен,
Жүрүп келген кошуну
Үч жүз миңче кол экен.
Өлдү көбү теңделип,
Жаны тирүү калганы
Жарадар болуп сенделип.
Эртеси жок кечинде,
Түш эңкейген кезинде
Көтөргөнү туу болуп,
Көзүнүн жашы суу болуп,
Сандыргалуу төрөнүн
Заарына чыдабай
Шоорук каны баш болуп
Качып алып жөнөдү,
Ар тушунда бел менен
Ашып алып жөнөдү,
Өлгөнүнөн калганы
Эки-үч бөлөк бөлүнүп,
Шашып алып жөнөдү.
Мургапты көздөй бет алып
Каны Шоорук салыптыр.
Үч жүз миң келген аскерден
Шоорукка жолдош көп элден
Алтымыш миң калыптыр.
Кабандар деген жол менен,
Бузулуп качкан кол менен
Эки күн түн качыптыр,
Энтелеп жаман шашыптыр.
Шоорук барды жерине,
Аныктап кабар сала албай
Өз караган элине.
Бири миңден коркпогон
Баатырды көрүп келдим деп,

Баш кесүүдөн сезбеген
Капырды көрүп келдим деп,
Караанын көрсөң өлөсүң,
Кача көргүн элим деп
Кууган Манас баатырдан
Куруп калган Шоорук кан
Жарым күн мурун барыптыр,
Жар чакыртып туш-тушка
Калкына кабар салыптыр.
Ую, төөсүн айдашып
Убарага калыптыр.
Таң атканда Шоорук кан,
Калкы үркүп дооруккан,
Ордосуна барыптыр,
Ойбоюн айтып салыптыр.
Шашкеге калбай эр Манас
Шатырап кирип барыптыр.
Саркерлерин* сап кылып,
Таш-Котонун талкалап,
Качып тоого кан Шоорук
Кара жанын калкалап:
Кытайдан качкан качак деп,
Маңгулдан качкан байкуш деп
Байкабай барып кол салдым.
Кол салбай куруп калсамчы
Балакетке чоң калдым!
Калкыма кылдым залалды,
Катын-бала таланды.
Элиме кылдым залалды,
Эр азамат калбады.
Аңдабай туруп катылып
Абыдан айттым сырымды,
Жарашпасам жалынып
Элимден койбойт ырымды.
Ойлонуп аны Шоорук кан,
Оболу барып катылып
Ойрону чыкты канча жан.
Муну ойлонду Шоорук кан,
Мурунтадан ойлонбой
Мурдар болду канча жан.
Көрүндү дүйнө көзүнө,
Көпмөнсүгөн кан Шоорук
Эми келди эсине,
Бармак болду тартуу алып
Эр Манастын өзүнө.
Ордодо жүргөн отуз кыз,
Окуп жеткен баары да уз.
Кыйбат баа кийгизип,
Кылтылдаган жорго аттан
Отуз бедөө мингизип,

Жасап кыздын баарысын,
Таштады Шоорук намысын,
Өз баласы Акылай,
Ойлонсоң кара жан кыйын,
Ошону баштап алышын.
Он алты жарым жашы бар,
Олоңдой кара чачы бар,
Тал чыбыктай бою бар,
Салтанатын коюп сал.
Кашы кара кыйылган,
Канга ылайык бу бир жан.
Көзү кара коюлган,
Көргөндүн көөнү тоюлган.
Ар мүнөзү бир башка
Ак тасмадай чоюлган.
Тиши байман күрүчтөй,*
Өң шоошагы, сыпаты
Зымга тарткан күмүштөй.
Ачык кабак, жатык сөз,
Кобуш мурун,* марал көз,
Алма моюн, түймө баш,
Кепичинин такасы
Жаркыраган жакут таш.
Шоорук шондо кеп айтып,
Акылай балам деп айтып:
Башында балам кой дедиң,
Байкабай туруп бок жедим.
Урушпай ата, кой дедиң,
Угуп туруп бок жедим.
Тилиңди балам албадым,
Тигилди капка арманым,
Тим кетти балам дарманым,
Жаным тирүү калса деп
Тилендим да зарладым.
Нуркталып калган эл экен,
Ушу күндө бу кыргыз
Урушка туулган неме экен.
Түптөлүп калган эл экен,
Түк качпаган өлүмдөн.
Дүмөккө тууган неме экен.
Алсаң балам кебимди
Тартуу кылып барсам деп
Таап турам эбиңди.
Ат уяты сатуу деп,
Кыйладан угуп жүрөмүн
Кыз уяты тартуу деп.
Айтканда тилим алсаң дейм,
Атакеңди өлүмдөн
Ажыратып калсаң дейм.
Каалаган атың миниңиз,

Кайышканым билиңиз.
Таңдаган тонуң кийиңиз,
Табытта турам билиңиз.
Тартуу тартып, багынып
Жан аргасын кылбасак
Аман калбас бирибиз.
Муну айтты Шоорук кызына,
Кыз сүйлөдү тышына:
Өкүнбө өткөн ишиңе,
Өкүнүчтүү ажал келгендир
Өлгөн далай кишиңе.
Тандоо менен ат минип,
Талап менен тон кийип
Байытат белем кыргызды.
Байкабастан катылып
Башында сизди тер кысты.
Кырк бир кызыл нар менен,
Кырк көмүркөй зар менен,
Чабындыдан кутулган
Алты жүз айдап мал менен,
Отуз бир сулуу кыз менен,
Нан көтөрүп, туз менен
Астына барды каныңыз.
Алтымыш нөөкөр кашында,
Алтындуу таажы башында
Эми келди Шоорук кан
Элүү сегиз жашында,
Бото куру мойнунда,
Эки колу боорунда,
Жаш төгүлгөн койнуна,
Болдум душман сизге деп,
Каар салдың бизге деп,
Арстан Манас баламсың,
Ата жолун изде деп,
Кылар болсоң тез кылгын,
Эртерээк ишиң иште деп,
Тартып келдим кызымды,
Жалынып жаным сурайын,
Жалпы журтум кысылды.
Жан билбеген сырымды,
Салдым сага чырымды,
Жайыңды билбей катылып
Далай журтум кырылды.
Өзүң билгин эр Манас,
Ырайым бизге кыларды,
Өчөшсөң өзүң да билгин
Өмгөктөтүп кыларды.
Чабамын деп камындым,
Аскер алып үч жүз миң
Алайыңа жабылдым,

Алдырып коюп өзүңө
Жан соога деп сабылдым.
Арзан деп барып тиём деп
Арстанга катылып
Акылымдан жаңылдым.
Ажалы жоктон өлбөдүм,
Акыр аргам кеткенден
Акылай балам баш кылып
Астыңа тартуу жөнөдүм.
Айтты Шоорук мудаасын,
Арстан Манас баатырдын
Адам билбес мүнөзүн.
Кылая багып күлбөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген,
Күңгүрөнүп сүйлөгөн,
Күлпөнү арткан дүйнөдөн,
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш
Кашкайып чыгып алыптыр
Абакеси Бакайга
Арстан эр көзүн салыптыр,
Абаке, бу сөз кандай деп
Арсаңдап күлүп калыптыр.
Ачууңдан аба жаныңыз,
Астыңа келди каныңыз,
Өзүңүзгө сыйынып
Өтүнүп келген жан экен,
Айтканын азыр кылыңыз.
Ал сөздү айтып салганы,
Ушундай болсо макул деп,
Орчун жыйын көпчүлүк
Оң сөз дешип калганы.
Ордоңузга киргин деп
Оболунда Шооруктун
Өзүн баштап барганы.
Шоорук кирди сарайга,
Шоораты кетти далайга.
Тартуу келген кыздарды,
Таттуу болду сөздөрү,
Тандаганга бу кыздар
Өзү каалап тийсин деп,
Тандасын деп өздөрү
Көңкү турган көпчүлүк
Кыздын өзүн кыстады.
Ойрот журт турду жардашып,
Ортодогу отуз кыз
Көпчүлүккө көз салып
Кыдырата карашып.
Кыздар карап тек турду,
Каалагын деп бир-бирин,

Сен каалагын деп турду.
Кыргыздын баары кыйкырып
Мейли кары, мейли жаш,
Бейбак кыздар, көзүңдү ач,
Самап турган силерди
Кара кыргыз эл болот,
Кайсы бирин кааласаң
Кармаганың эр болот.
Ортого коюп кыздарды
Оңдонушуп бойлорун,
Мени кармар бекен деп
Оодарып кызга ойлорун,
Кырдап кийип бөрктөрүн,
Кыз үчүн оңдоп көрктөрүн,
Сай кашканын баарысы,
Жашы менен карысы
Сакал-мурут тарашып,
Жардап кызга карашып
Тамаша сөзүн айтышып,
Жамандыктан кайтышып,
Көзүн кызга салышып,
Көркүн оңдоп кай бирөө
Көрөр бекен мени деп
Көбүрөөк сүйлөп калышып,
Курчап турду кужулдап,
Кайсы бирөө урушуп,
Сен илгери турдуң деп
Ачуусу келип куучуңдап,
Ортодо кыздар турушуп,
Теги койбой алат деп
Тийүүгө моюн сунушуп.
Кара турат, кан турат,
Каалайт экен бизди деп
Канча түрлүү жан турат,
Уругу кыргыз эл экен,
Улугу Манас эр экен,
Эркибизге койгону,
Кааламак бизге эп экен.
Камалып турду канчалык,
Кыздын баары кысылып,
Ырас коркуп кай бирөө
Ыраңдары бузулуп.
Ботодой көзү жоодурап,
Болоттой чачы шоодурап,
Сүйгөнүңдү карма деп
Астыртадан кобурап.
Кичүүсү айтып улуусун:
Кишиден башка бою узун,
Каалоого болбой камалып,
Ушу киши болбой курусун.

Улуусу айтып кичүүсүн:
Кысылбай барып кармай кой.
Кыргыздын кыйын кишисин.
Кыздын баары кысылды,
Тер боюнан сызылды.
Аядил айтып салыптыр:
Жакасынан тону деп,
Астыңкы тандоо биз эмес,
Акылайдын жолу деп.
Шооруктун кызы Акылай,
Шоодураган капырай!
Короз моюн, аппак эт,
Койкондогон кара бет!
Карагат көздүү, кардай эт,
Кашкаңдаган кара бет!
Болгон бизге керим * деп,
Болсун Манас эрим деп,
Кыздардан чыгып бөлүнүп,
Кыргоолдой мойну көрүнүп,
Сунала басып суйкайып,
Суу чыбыктай буралып,
Султан эрге бет алып,
Манасты башта көргөндөй,
Барып, келип көнгөндөй
Баатырдын барды кашына,
Кыз да болсо Акылай
Конду дөөлөт башына.
Теңин тапты теңи деп,
Келди мунун эби деп,
Акылай мурда каалады,
Артыкпызбы андан деп
Алиги турган отуз кыз
Бирден-бирден кармады.
Карап турган көпчүлүк
Каткырыгы баш жарып
Катуу күлүп калышып,
Мыктысып туруп алдың деп,
Кыйын да болсоң бу сапар
Кыздан куру калдың деп
Шылдыңдашып калышып.
Арстан Манас баатырың
Акылай сулуу алганы,
Отуз кыз барып кыргыздан
Отуз жигит кармады,
Ар тарапка бет алып
Алтымыш киши чаптырды,
Аскердеги адамды
Баары мында келсин деп
Самбылага чакырды.
Бир жумадан бир жума

Той баштады жупжуда.
Ат, кунанды чаптырып,
Балбан, сайыш, көкбөрү,
Бар өнөрүн арттырып
Отуз күн оюн салышты.
Кызын алып жарашып.
Кырк күн тамам өткөн соң
Кыргыздын баары тарашып,
Кабылан Манас баатыры
Анжыянга бет алып
Аман келди акыры

АЛООКЕ КАНДЫН АНЖЫЯНДАН КАЧЫШЫ

Казатка Манас кетиптир,
Согуш салып Шоорукка,
Чоң үйдүн баары калыптыр
Анжыянга оорукка.
Өрүш толуп мал калган,
Өбөктөгөн чал калган,
Өңкөй зайып жан калган,
Көңүлдөнүп көчүүгө
Эр Алооке кан калган.
Анжыян болуп калаасы,
Алооке кандын баласы
Атын койгон Коң төрө,
Кытайга кыйын чоң төрө.
Он үч жашка жетиптир,
Бээжинде жакын тууганы
Беш жыл анда кетиптир.
Окушун билип кытайдын
Он сегиз жашка жетиптир.
Асталап көчүп алганы
Кытайдан калбай кылкылдап,
Кыргыз кырып салат деп,
Араба менен былкылдап,
Кербен болуп чубашып,
Кебирлешип чуулашып,
Алтай ээн калды деп,
Анжыянды, Нааманды
Ант урган кыргыз алды деп,
Алооке берип уруксат,
Адамы чыгып жолго узап,
Көчкөндөрү көчүшүп,
Көчөбүз деп баарыбыз
Көөрүктөн чубап өтүшүп,
Эки ай жарым жол жүрүп,
Элинен азды сүйрөлүп.
Эл бузулуп калыптыр,
Аркасында элинин
Аста бирден жөнөтүп
Алооке жатып алыптыр.

Он сегизде Коң төрө,
Дуңша деген Бээжинде,
А да кыйла чоң төрө,
Анын уулу Кур экен,
Коңбай мында барганы
Кызматында туру экен.
Коң дегени өз аты,
Бай дегени — амалы,
Курду кошуп алганы.
Анжыянда Алооке
Көчүп чыгып калганы.
Эки таш жерге барыптыр,
Алооке конуп алыптыр,
Коңбай менен Кур экөө
Конгондо келип калыптыр.
Жолдогу элди көргөндө
Жобоп келди эр Коңур.
Көчкөн элди көргөндө
Көп кейиди Коңбайы,
Анжыянда түк калбай
Качкан экен далайы.
Калган экен кытайдын
Карк алтын далай сарайы.
Сайылган бойдон бак калып
Курулган бойдон так калып,
Тигилген бойдон тал калып,
Салынган бойдон там калып,
Заңгыраптыр сарайы,
Сапырылып жатыптыр
Кытай, маңгул далайы.
Беш жылдан бери көрбөгөн,
Бээжинге кетип жөнөгөн,
Алооке менен катыны
Келген кенже балам деп
Өбүүгө барды акыры.
Өппөй өлүп калгын деп,
Кол силкип Коңбай капыры,
Жакындатпай энесин,
Жаман көрүп атасын:
Өлбөй тирүү калыпсың,
Өрттөнүүчү калыксың!
Атаң тапкан Фергана,
Атпай кытай эл кана?
Наамандык бүтүн караган,
Туңша кытай уругу
Сун кытай кайда тараган?
Манжурия, тыргооттун
Баарын кайда жоготтуң?
Кара калмак калкыны
Билбепсиң элдин баркыны,

Ферганадан көчүрүп
Кетирипсиң тарпыны.
Кыргызга кыргын салбайсың,
Кытайга элди сүйрөбөй
Кырылып неге калбайсың?
Казакка каран салбайсың,
Каканга калкты сүргөнчө,
Кара жер кучуп калбайсың!
Кармашпай калкты көчүрүп
Атаке, өзүң кандайсың?
Анжыян эле туругуң,
Ушу кылган ишиңе
Айран болуп турумун!
Бээжинде кытай уругуң,
Бу жерде жатып атаке
Кимден коркуп курудуң?
Өңкөй кытай кеттиби,
Өз жериң Бээжин барган соң
Өлбөскө көзүң жеттиби?
Алтайга айлың кеттиби,
Алтайдан өтүп барган соң
Азбаска көзүң жеттиби?
Угууга жакшы кеп бекен,
Ушул сага эп бекен?
Кызылдай дүйнө чачарбы,
Кыргыздан кытай качарбы?
Азезил мындай атарбы,
Азапка журтуң батарбы!
Окушка кетип оюлдум,
Элден-жерден тоюндун,
Мен-менсинген чантууга
Бет алышпай калганым,
Мээнеттүү менин арманым!
Өзүм болсом бул жерде
Өлүшпөйт белем чантууга,
Жумшакты чайнап жутуптур
Тиши тийбей катууга!
Эми амал-айла жок
Эл кетип, мында жатууга.
Намызданды Коңбайы,
Айран болду сөзүнө
Турган кытай далайы.
Атаке, сага нетти деп,
Не балаа болуп кетти деп,
Кидирбестен көчүпсүз
Ким түбүңө жетти деп
Коңбай айтып турганы.
Алооке акыл ойлонуп,
Ары бери толгонуп:
Кылайтпай кырып салгыдай

Кыргыз арзан көрүнбөйт,
Айтасың балам мыктылык,
Касташканды соо койбос
Манас арзан көрүнбөйт!
Буруттун жери Нааманды
Мурунку атаң алганы,
Бу сөздүн жок жалганы,
Атамдын жерин бергин деп
Алтайлык келип калганы,
Алар түйшүк салганы,
Артыкча доолап асылып
Манас келип калганы.
Көрүп, билди бабаң деп,
Көтөрүлө сүйлөйсүң
Көпкөнсүң белем балам деп.
Кыжылдап кирген кыргызды
Арзансыткан оюңуз,
Нааман жери Түркстан
Чантуунун жери, коюңуз,
Манасы тирүү бар турса
Баң эли Бээжинде
Болор деймин тоюңуз.
Түткөнүңдү көрөрмүн
Түмөн кытай элинде,
Сүрүшпөй калар неме эмес
Түп Бээжиндин жеринде.
Бээжинге барбас эл болсо
Мен бу жерден кетип не кылам
Каканга барбас калк болсо
Качып көчүп не кылам?
Бет албай буга жоо калбас,
Белин ашпай тоо калбас,
Бекерге балам эрсинбе,
Бээжин да мындан соо калбас!
Катылбай буга жоо калбас,
Кайкысын ашпай тоо калбас,
Кара күчкө балам эрсинбе,
Какан да мындан соо калбас!
Көчүп барам өзүм деп,
Көкүрөгүң өргө айдап
Көөсөрлүк айткан сөзүң деп.
Бул Манастын барында
Бузукту кыйла көрөсүң
Бурта Бээжин шаарында.
Түгөнгөн чантуу барында
Дүмөгүн кыйла көрөсүң
Түп Бээжиндин шаарында.
Бейкапар сөздү сөздөп ал,
Бел кубатың толгондо
Бу жерде дебей Манасты,

Бээжининден көздөп ал!
Бедөөнүн жалын өрүп ал,
Бейкабар сөздү мага айтпай
Беттешсем десең Манаска
Бээжининден көрүп ал?
Айттым муну мен деди,
Аяганым сен деди,
Нааманга Бээжин алты айлык
Арасы кыйла жер деди,
Кармашсам десең Манаска
Камыңды кыла бер деди.
Түркстан бизге жер эмес,
Түмөн кытай эл эмес,
Сүрүшө кетсек бул жерде
Түгүндү коёр неме эмес!
Алыңа карай ойногун,
Акылың менен ойлогун,
Атам тең деп асылып
Арам өлүм болбогун,
Атаңдын көзүн ойбогун,
Ак сакал болгон Алооке
Арманда кылып койбогун,
Акылың болсо сен балам
Ал жетер жоого ойногун.
Айбатына-сүрүнө
Акылым ойлоп жетпедим,
Ажалымдын жогунан,
Желмогуздун өзү экен,
Жерге кирип кетпедим.
Курусун жалган дүнүйө,
Кутулар жагын беттедим,
Ажыдаар жаткан бакчага
Көчөсүнө баргандан
Калбаган жалгыз тирүү жан,
Көзгө илинсе жалмаган,
Атаң да бекер калбаган,
Ажыдаар жутсун деп
Барса келбес көчөгө
Барыңыз деп айдагам.
Атаң түгүл бул Манас
Ажыдаар сунду моюнун,
Атакең көрдү оюнун.
Сүйрөп чыгып ордунан
Алып келди ордого,
Ордодугу көп кошун
Корголоду коргонго.
Байкап сүйлө, сен балам,
Манасты арзан ойлобо,
Кабылан, шери, бөрүсү,
Адамды көрсө умтулган

Айбан жырткыч баарысы
Атасынын көрүсү
Катылбастан койгону,
Байкап турсам баарысы
Манаска нөкөр болгону.
Карап туруп атакең
Кара жандан тойгону,
Анжыяндан кетүүнү
Атакең анан ойлоду,
Кеткенден бөлөк кейиш жок
Кейишсең тирүү калбайсың,
Тирүүлүктөн бейиш жок.
Качуу керек кайгы жок,
Өз тууганга баруудан
Өзөк кылар айбы жок.
Бекерге айтпа сөзүңдү,
Бейпай кылба чантууга,
Бээжинге алып бар өзүмдү,
Көсөл Манас бир барар,
Көрөмүн шондо күчүңдү!
Ал сөздү айтып Алооке,
Жүк артканы токсон нар,
Каралап калган канына,
Канынын калган жанына
Жыйырма беш миң киши бар.
Атасынан уккан соң
Коң төрө тили байланды,
Көңкү журту баарысы
Көчөрүнө шайланды.
Үй кылышты чатырдан,
Жогунда көчүп кетүүгө
Коркуп Манас баатырдан,
Алооке сындуу улук кан,
Катарында канча жан.
Каарына чыдабай
Кан Алооке Манастан
Кеткен экен ушундан.
Төрт ай жарым жүрүшүп
Кыргыздын келди Манасы,
Бошоп жери калыптыр
Анжыяндын калаасы.
Катарлаш болуп Кошойго,
Кара тейит, найманга
Кабардаш болуп ошого,
Кыйырдаш болуп кыпчакка,
Кышында кирип кышташып
Кара-Өтөктүн кыштакка
Жата турсун Манасың.

АЛМАМБЕТТИН ОКУЯСЫ ³

[Сагымбайдын вариантындагы. Манас баштаган кыргыздар Алтайдан Ала-Тоого көчүп келгенден кийинки өзүнчө чоң окуялардын бири Алмамбеттин аңгемеси. Окуя ушул вариантта Алоокенин качып кеткен жеринен улай жайгашкан. Бөлүмдүн кыскача мазмуну төмөнкүчө: Кытайдын белгилүү кандарынын бири жана бүт кытайдын аскер башчысы Соорондук 54 жашка келгенче эркек балалуу болбой, көп капа болот. Акыры анын аялы Экзердин боюна бүтүп, эркек бала төрөйт. Чексиз кубанган Соорондук чоң той берет. Той учурунда баланын атын коюп бергиле — деп, Соорондук элден өтүнөт. Балага ылайыктуу ат таба албай көпчүлүк кысылып турганда кытай думанасы пайда болуп, балага «Алмамбет» деп ат коёт. Ал думана Кыргыз экен. Алмамбет бала күнүнөн боорукер, калыс болуп өсөт. Он төрт жашынан тартып атасынын ордуна такка минип сурак жүргүзөт, калыстыгы, адилеттиги менен атагы чыгат, кытайдын башка кандыктарындагы адамдар ага келип арыз-муңун айтуу, качып келип анын карамагына өтүү көп болот. Бул иштер, айрыкча баланын адилет, калыс адам катарындагы эл арасындагы даңкы кытай кандарынын күнүчүлүгүн туудурат. Алмамбет кытайда колдонулган айрым адаттарга каршы чыгат. Мисалы: башка жактан улук келсе анын урматына адамдан курмандык чалынат экен. Соорондуктун ордуна аскер башчысы катары Алмамбет шаарларды кыдырганда анын урматына да адам чалмак болушат, ал билип калып тыюу салат. Кытайдын башкы каны Эсенкан үчүн жаңыдан бойго жеткен кыз балдар менен эркек балдарды өлтүрүп, алардын боорунан кары адамды жашарта турган дары жасашчу экен. Алмамбет буга да каршы болот.

Аскер башчысы катары түрлүү жерлердеги согуштук даярдыктарды көрүп кыдырып жүргөн Алмамбет Эсенкан турган Чоң-Бээжинге келгенде анын акылчы аярлары: бул бала түбү бизге эл болбойт, өлтүрүп салып кутулалы — деген кеңеш беришет. Бирок, Соорондуктан корккон Эсенкан ага ачык кыянатчылык кыла албай, азыр кое туралы деген чечимге келет.

Ууда жүргөн Алмамбет Манастан качып барышкан Алоокенин элине жолугуп, алардан Манастын жайын угуп, кыргыздарга күүлөнөт. Уу кылганча Алтайдын жолун чалып, байкап келмек болуп жөнөйт да, Көкчөгө жолугат. эн талаада жолуккан өзүнөн жашы улуу адамга Алмамбет «кома» деп кытайча салам айтып учурашат. Ага Көкчө жооп бербейт. Алмамбет бул бизче тил билбеген адам экен го деп ойлоп, сырткы түрүнө карап, ушундай кийинген адамдар бири-бирине салам айтып учурашуучу эле го деген ой менен салам айтат. «Өзүң каапырсың, мага салам айтканды сага ким коюптур» деп Көкчө орой сөздөр менен ачууланат. Буга таң калган Алмамбет мусулман деген эмне, капыр деген эмне, алардын эмне айырмасы бар? — деп сурайт. Көкчө Алмамбетке мусулманчылыктын жолун айтат. Алмамбет мусулман болууну чечет. Үйүнө кайтып келип, мусулман болгула десе атасы да, энеси да тил албайт, Атасы карматып өлтүрмөк болгондо Алмамбет качып чыгат. Жолунан тосуп кармамакчы болгон Мурадилди, Жолойду, Коңурбайды, Буданчанды жеңет. Бирок, жалгыздык кылып аларды өлтүрө албайт. Чоң согушта кайра качкан кытайлардын ичинен алдына туура келген бирөөнү тааныбай туруп эле аркасынан сайса өз атасы Соорондук экен. Тааныган соң атасына кол көтөрө албайт:

«Бирди кылмак кыялы,
Биле коюп атасын
Өлтүрүүдөн уялды».

Көп куугун жана тосмолордон аман кутулуп чыккан Алмамбет Көкчө менен болжошкон жерге карай жөнөйт. Көкчө менен жолугушуп, согушта олжого түшүргөн аттарын элге бөлүп берет. Мага эле жеке берсе болот эле деп Көкчөнүн ичи ооруксуп калат. Көкчөнүн аялы акылдуу Акеркеч Алмамбетти чоң сый, урмат менен тосот.]

Эр Алмаң анда конуптур,
Эртеңки күнү болуптур,
Атам болду көрөм деп
Алмамбет бармак болуптур.
Алмамбет мында келер деп,
Айдаркан жаткан күтүнүп
Аш-тамагын белеңдеп.
Казактан чыккан көп макал,
Айдаркан анда ак сакал.
Соорондуктун ордуна
Сонун тутуп алсам деп,
Кызматына бел байлап
Ата кылып алсам деп,
Акылына муну алып,
Алмамбет аман келгенге
Айдаркан катуу кубанып.
Алмамбет менен көрүшүп,
Айдарканы карыя,
Айтканына көнүшүп,
Алмаңа кошо келгенге
Аш-тамагын беришип,
Алынып калган казактар
Арт жагынан эришип.
Айдаркан айгай салыптыр,
Чакырып алып Көкчөнү
Акылдашып калыптыр:
Тогуздап кара сойбогун,
Сойбоймун деп тим коюп,
Балам, томсорткон бойдон койбогун.
Беш-төрттөп кара сойбогун,
Сойбо десе сумсайтып
Бекерге куру койбогун.
Бээден бирди соёлук,
Беш-алтылап кой союп,
Баш куттуктап коёлук.
Айдаркан, Көкчө биригип,
Акылдаш болгон коңшудан
Алтоо-жетөө илинип,
Атына минип алышты,
Аралап жылкы барышты.
Алты жүз экен жылкысы
Ар кайсысын караса
Артыкча жакшы жылдызы:
Айгыры жакшы бу бээнин,
Курсакка кулун бүтүптүр.
Бирөөн көрсө дагы айтат:
Ээр менен эгешкен,
Арыктабай алты айга
Минип жүрсө түттү деп.
Ар бир бээсин чыгарат

Аябаган сүттүү деп.
Жана бирөөн көрүшүп,
Кулунун жакшы бакты деп,
Жана бирөөн дагы айтып
Уйдан жоош жаныбар,
Кыялы мага жакты деп.
Жана бирөөн дагы айтып
Бу табылбас мүлүк деп,
Дагы бирөөн дагы айтат,
Тууганынын баарысы
Тулпарга чалыш күлүк деп.
Жана бирөөн дагы айтып
Карматат жоош колго деп,
Кадам койсо жолго деп
Адам зээнин кейитпес
Тууганынын баарысы
Тукуму менен жорго деп.
Алты жүз жылкы бир далай,
Аралаш жүрөт бир малай,
Аталуу бала ээрчишип
Аралап жүрдү жайма-жай,
Кандайын кармап соёрун
Кан Айдаркан, Эр Көкчө
Экөө жүрүп биле албай.
Соёюн десе кай бирин
Өзү жакшы көрүнүп,
Не бир семиз бээлер бар,
Көзү жакшы көрүнүп.
Намыс кылат Алмаңа,
Бир жылкы сойбой коюшка,
Колдору барбай союшка
Көрүндү жакшы баарысы,
Кышта согум болсун деп
Беш-алты бээ карысы,
Шашкеде барып ушулар
Жылкыга көзүн салышты,
Кеч бешимге калышты.
Аңги кирип аралап,
Айгыры келип каралап,
Алышып аңги калганы,
Кулунуна каралап
Куру бээден барганы,
Куучук кула байталды
Курсакка тээп салганы.
Тебишип жылкы жабылып,
Куучук кула байталдын
Тас карды кетти жарылып.
Мыкчыйып туруп калганы,
Муну сойсо болот деп
Жылкычы барып кармады.

Жылдырып айдап алганы,
Эр Көкчөнүн үйүнө
Айдаркан баштап барганы.
Бээ сойдук деп союшуп,
Беш-алты кой бер жакка
Айдаркандын үйүнө
Аны кошо союшуп,
Ага-тууган, айыл-апа
Анча-мынча тоюшуп,
Башың куттуу болсун деп
Бата кылып коюшуп.
Алмамбеттин олжосун
Атпай казак алды деп,
Чык татырбай башкасы,
Чыгымы мага калды деп
Эр Көкчө айтып элине,
Не дейсиң ушу кебине?
Көөнүнө алды Алмамбет:
Айдаркан болор ата деп,
Алыска минген арычу,
Атага бала барычу,
Айдарканга барайын,
Атанын көзүн карайын,
Бар кудайым жар берсе,
Байытууга жарайын.
Муну ойлонуп Алмамбет
Айтканына жеткени,
Аттанып алып Алмамбет
Айдаркандын үйүнө
Токтолбостон кеткени.
Айдаркан айтып мындай кеп
Коңшусу экен Меңдигул:
Алмамбет балам келди бул,
Келиниң, уулуң бөлүнгөн,
Кемпир-чалсың көрүнгөн,
Бир балаң бар жети жаш,
Бизден болсун жегенге аш,
Алмамбет өзү жалгыз баш,
Үйүңүзгө кирсин деп,
Ак сакалдуу Айдаркан
Алмамбеттин камын жеп,
Араң эле төрт башсың,
Бир үйүңө кең батсын,
Айдаркан айтып салганы,
Берсең төшөнчү-орун деп
Меңдигул макул алганы,
Меңдигул менен жайланып,
Айдаркандын айлына
Алмамбет турду байланып.
Арадан өттү токсон күн,

Алмамбет ойлоп күнү-түн:
Манжуруя калмагы
Байып жатып алганы,
Тыргооттон бар Алтайда,
Жылчыксыз байып алыптыр,
Эсил менен Жалбыска
Самсыган жылкы жайыптыр.
Калмакка салып азапты,
Бар кудайым жар берсе
Байытармын казакты.
Муну ойлонуп Алмамбет
Жылкы алууга келди нээт.
Токсон жолдош алыптыр,
Токтолбой жолго салыптыр.
(Казак, кыргыз калкына
Жортуп жылкы алмагы
Шол Алмаңдан калыптыр).
Токтолбостон мол жүрүп,
Он жети күнү жол жүрүп,
Манжуруя калмагын
Аңдап көргүн Алмаңдын
Аралап өтүп алганын.
Он төрт байдын малы экен,
Отуз миңче бар экен.
Оодарып айдап алганы,
Ойбойду калмак салганы.
Чагалалап * буркурап,
Көкөнө * деп чуркурап
Куба келди көтүнөн,
Куугунуна Алмамбет
Каршы чыкты бетинен.
Эрөөлгө чапкан эрендер,
Мен баатырмын дегендер
Алмамбетке жетиптир,
Жеткенде Алмаң нетиптир?
Он үч күн кыргын салыптыр,
Алмамбеттен корккондон
Калмактар токтоп калыптыр.
Астынан тоскон буугун жок,
Артынан келген куугун жок,
Жылкысын жыйнап айдатып,
Жылантыга жайнатып,
Бир ай туура болгондо,
Отуз беш күнгө толгондо
Алмамбет келип калыптыр,
Караанын байкап, көп казак
Жылкыга көзүн салыптыр,
Эскисинен кеп сурап,
Эсеби жок көп жылкы
Ээси кайда деп сурап,

Көргөндөрү таң болду,
Көз айныган чаң болду.
Дарыянын жээги бар,
Казактын калың эли бар,
Жазында жайлоо эл көчүп,
Минеринин жогунан
Көчө албаган эри бар.
Калмак жака барарда
Алмамбет көзүн салыптыр,
Көчө албай калган адамды
Көңүлүнө алыптыр,
Ошол үчүн Алмамбет
Оодарып калмак жылкысын
Оту менен алыптыр.
Калган элин жыйнатып,
Ата уулусун териптир,
Алып келген жылкысын
Айдап бөлүп бериптир.
Бөлүп берди малыны,
Казактын баары үлөшүп
Талап алды баарыны.
Эчтеме жетпей калганы
Экиден жылкы алганы,
Жыл маалына жеткирбей
Жыргатып элин салганы.
Келерки жыл маалында
Алмамбет мал берер деп
Келди түгөл жыйылып
Кедейлердин баары да.
Эр Алмамбет кеп айтат,
Э, калайык деп айтат!
Кытайга салар элчим бар,
Калмак менен маңгулда
Бөлүнбөгөн энчим бар.
Алайын деп энчим деп,
Аттанамың, келсин деп
Казакка кабар салганы,
Эр Алмамбет барарын
Эми билип алганы,
Элинин жыйган жасоосу *
Эки миң болуп калганы.
Эки миң аскер кол менен,
Эртиштин бою жол менен
Эр Алмамбет барыптыр.
Көкө-Ноор көлүнөн,
Көбү-Шаму чөлүнөн,
Маңгул, калмак аралаш,
Санам кытай элинен
Жыйырма миң жылкы алыптыр
Жыйып кара малынан —

Сыйыр, төөсү баарынан
Он беш миң кара алыптыр.
Кыйратып кууп келгенин,
Куугунга келген эрлерин,
Тогуз жүз атын олжо алып,
Тон-тоноосун мол алып,
Сары-Аркага бет алып
Алмамбет кайтып калыптыр,
Кыныгып калган казактар
Кыйласы тосуп барыптыр.
Бакырлары бөлүшүп,
Напсиси артык ар кимдер
Барсылдашып өлүшүп,
Жылкы, сыйыр, төө экен,
Ата уулуулап бөлүшүп,
Ал жылы тынчтык алыптыр,
Төрө Алмамбет келгени
Төрт жыл болуп калыптыр.

КӨКЧӨНҮН ТЕГЕРЕГИНДЕГИЛЕРДИН БУЗУКТУГУ

Алып берген Алмамбет,
Асылын көргөн казактар,
Кыйратып берген Алмамбет,
Кызыгын көргөн казактар.
Калмактан айдап мал келет,
Казакка бөлүп тим берет.
Маңгулдан айдап мал келет,
Баарысын бөлүп тим берет.
Жалпы баары бай болуп,
Оригиналда — бул жерде тема жок.
Ичкени кара чай болуп,
Кийгени тубар шайы болуп,
Катынсыз жаштар бой болуп,
Уулаганы той болуп,
Эл байыса экен деп
Эр Алмамбет ойлонуп,
Толгонуп мында келгени,
Тогуз жылга карк толуп.
Арасынан алачтын
Уурулугун. айыбын,
Уруш-талаш майыбын
Эрден чыккан зайыбын
Алмамбет акыр бүтүрөт,
Кимдин калса мүдөөсү
Алмамбетке жүткүнөт,
Арызчы-муңчу баарысы
Алмамбетке барышчу,
Кара кылды как жарып,
Кан Алмамбет бүтүрөт.
Казактын канча калкы бар
Калк ичинде баркы бар —

Төрө заада төртөө бар,
Кан заададан канча бар,
Бек заададан бешөө бар;
Балаа кылды калмак деп,
Пастады биздин арбак деп,
Мурункудай жемиш жок,
Бузук кылды кытай деп,
Бузулгандын алчу элек
Анча-мынча малын жеп.
Калтырып барат бийликтен,
Кара жолтой Көкчөгө
Калабалуу бу кытай
Кайдан келип кийликкен?
Адылсынып калды деп,
Алаар арбын олжодон
Айрып бизди салды деп.
Олуясып калды деп,
Оолго түшкөн тамактан
Оңдурбай айрып салды деп.
Эндекей кылды элди деп,
Элинен кечкен бу кытай
Элирип кайдан келди деп,
Кылмыш кылган ким болду,
Алмамбет аны бүтүрүп
Кызыл чака пул бербей
Кылчайбай бизге тим болду.
Күнөө кылган ким болду,
Күнөөсүнө жараша
Бу күйдүргү кытай бүтүрүп,
Күлдү бийлер тим болду.
Ага-иниден чыр чыкса
Ана-мына дечү элек,
Анча-мынча дүйнө алып
Макул кылып жечү элек.
Балааны кылды бул калмак,
Капкайдагы доо, жаңжал,
Калысмын деп бүтүрүп,
Калкты бузду куу калмак.
Элди алынтып саларбыз,
Эгер калмак бар болсо
Эңгиреп куру каларбыз.
Калкты алынтып саларбыз,
Калк алынып кеткен соң
Каңкайып куру каларбыз.
Казакты кудай урарбы?
Каңгырап келип бир кытай
Калкты бийлеп турарбы?!
Мурунтадан бу Көкчө
Муңайбаган эр эле,
Доо-добурдуу чыр-жаңжал

Сиздер бүтүр дээр эле.
Бүтүргөнүн бүтүрдүк.
Бүтпөй башын булгаса
Бүкөсүнөн түшүрдүк.
Житиргенин житирдик,
Сурак колдон чыккан соң
Чыкпай барат биздин жик.
Көкчө баатыр эр эле,
Көңдөй терек неме эле,
Көз көргөнгө сөз айткан
Көөлдөгөн кем эле,
Дүнүйөсүн жок кылса
Кенебеген неме эле.
Мал жагына бадирек
Кер-Көлдөн чалкар кең эле,
Катынын бирөө караса
Касаптай турган неме эле.
Башка жакка калганда
Паашалыгы бар эле,
Катын жакка калганда
Кара башыл адамдан
Эсеби жок тар эле.
Агызып ийсе алтынын,
Күйгүзүп ийсе күмүшүн
Эсине эгер албас деп,
Катының жакын деп койсок
Өлбөй тирүү калбас деп,
Алтымышы жыйылып,
Акылдашып алышты,
Алмамбеттен айрууга
Кеңеш кылып салышты:
Алымсейит, Дөөкүрү,
Алым, Бообек дегени,
Найман, Айтак эрени.
Тынымсейит, Согорбай,
Алмамбетти көрө албай,
Ар уруудан алтымыш,
Акылдашты жайма-жай.
Алчындардын Бообеги,
Абактардын Шаабеги,
Кичи жүздүн Үмөтү,
Алмамбет келелегинде
Алардын бирге ирети.
Орто жүздүн Жанышы,
Байжигиттин Багышы,
Аргындардын Алымы,
Наймандардын Элими,
Коңураттын Селими,
Жагалбайдын Жанбайы,
Жамы олтуруп далайы,

Залимдер баары зар кылып,
Алмамбет элин билгенге
Ата уулулар ар кылып,
Акылдашат ар качан.
Эр көкүрөк кай бирөө:
Ушунетип жүргөнчө
Адам болбой калбайбы?
Коржойгон жалгыз кытай го,
Колго бычак албайбы?
Алмамбет сизге кеп бар деп,
Оолак алып барбайбы?
Окустатып калмакты
Жара тартып салбайбы*!
Кун сурарга жан барбы?
Кубаңдаган заңгарды.
Кутулбайбы, калбайбы?
Жашыл сап канжар албайбы?
Жалгыз жүргөн бир жерде
Жара тартып салбайбы?
Жакыны жок бир кытай
Жалпайып жатып калбайбы!
Жоголду деп кытайдын
Жообун сурар жан барбы?
Жоготмогу арзан го
Жолдошу жок заңгарды,
Ичин жарсаң кытайды
Издей турган жан барбы?
Ит өлүмү кылбайбы
Ага окшогон заңгарды.
Абай деген бир жигит
Ал сөздү айтып турганы,
Акылсыздан кыйласы
Маакул көрүп тунганы.
Элимбай менен Селимбай
Эми айтат жайма-жай:
Кызуусу менен кымыздын
Кыйын болгон жандырсың,
Кыйрыңдан азган кардырсың,
Кыйын болсоң кытайдын
Соорондукча бардырсың.
Соорондук сонун эр болгон,
Толкуган кытай эл болгон,
Согушуп Алмаң эр менен
Соңунан келген не бир дөө
Оруну кара жер болгон.
Кызыл чоктун баатыры,
Эр Коңурбай баш болуп
Ошол элдин жок бекен
Абайым, сенче акылы?
Бир бычактан өлүүчү

Минтип басып жүрө албайт,
Капкайдагы тешигиң
Калыстык кылып бүтүрүп
Тинтип басып жүрө албайт.
Өлөмүн деген тийбесе,
Өзгө бенде тие албайт,
Мыктысып бычак салган жан
Мындан эгер тирүү калбайт.
Ажалы жеткен тийбесе,
Асили бенде тири калбайт,
Арзан адам тие албайт,
Айдаркандын балдары
Азыр ушу кезинде
Алмамбетсиз сие албайт.
Ага-ини болуп алыптыр,
Аралашып калыптыр.
Катылганды соо койбойт,
Кадырлаш болуп алыптыр.
Ар кандай деп сүйлөсө
Көкчөнүн сөзү эм болор,
Алмамбетке катылган
Казакка тамам жем болор.
Ал көрөкчө бир амал:
Дүнүйөгө калганда
Көкчөдө көөдөк кеңдик бар,
Калктан башка бир мүнөз
Катынына жаман тар.
Акеркеч деген катыны,
Алмамбетти ар качан
Аземдеп күтөт акыры.
Аңдагын, Көкчө баатыр, деп,
Аз экен сенде акыл деп,
Алмамбет деген кытайдан
Азып келген капыр деп,
Атасын сойгон бу кытай,
Аскерин сойгон куу кытай
Аясын кимди акыр деп,
Көкүрөктө жаныбыз,
Көкчө баатыр каныбыз,
Бөлөк экен теңибиз,
Бир күнү калмак өлтүрүп
Коёт го дейбиз сени биз.
Атилес, тубар өөнү бар,
Акеркечти алууга
Алмамбет кулдун көөнү бар,
Жандан кечкен кытайдан
Сак болуштун жөнү бар.
Катын эрге душман деп,
Каныбыздан айрылып,
Калк болбосун бушман деп,

Акыры сизди өлтүрөт,
Акеркеч менен Алмамбет
Абыдан сөзү бышкан деп
Айдаркандын Көкчөгө
Ал сөзү айтып багалы,
Таянганы, Көкчөгө
Так ушинтип чагалы,
Көкчөдөн чыгып калган соң
Көңүлүн элге бура албайт,
Көчүгү батып казакка
Алмамбет асты тура албайт.
Алмамбетти чагыңар,
Ачылар болсо багыңар,
Жалаң бизге ишенбес,
Ургаачыдан-катындан
Жакшы бир күбө табыңар.
Акеркечтен өткүн деп,
Астына чыгып кеткин деп
Буудайбегин алыңар,
Байбичеден өткүн деп,
Басып салып кеткин деп.
Калмактан келген каран деп,
Кайдан күттүм ап-септеп,
Жаман атты кылды го
Жалгыз кытай арам деп,
Акеркечтен сөз тиер,
Айылы дүрбөп жүргөнгө
Айдаркандан көз тиер.
Акеркеч коёр барктабай,
Акеркеч күтпөй койгон соң
Жалгыз жүргөн бир кулдун
Жай тапмагы бир далай.
Кетер акыр казактан,
Куудуруп жолго салбасак
Кутулбайбыз азаптан.
Алымсейит сүйлөдү:
Көкчө тилди албайт деп,
Көкчө тилди алган соң
Көмүлбөй калмак калбайт деп,
Акеркеч деген катын деп,
Ак болгон соң ал өзү
Чычалабас акыр деп,
Ак элечек баарынан
Акеркечте мол турат
Алда берген акыл деп.
Айтсаң, айта бергин деп,
Назарына албас такыр деп
Аныңар да куруган
Айла кеткен бу бир кеп.
Алмамбетти көп көрдү,

Ата уулулар ал жерден
Акылдашып, сөз түйүп,
Алтымыш күн өткөрдү.
Көкчө чыкса жан-жакка,
Көрмөккө барса мал жакка,
Тоого чыкса бийикке,
Ууга чыкса кийикке
Аңдап жүргүн баатыр деп,
Акеркеч деген катын деп,
Алмамбет менен жакын деп,
Ар кайсысы айтып кеп,
Көкчөнүн көөнүн калтырды,
Көкчө келип үйүнө
Көп аңдыды катынды.
Аңдып жүрүп ар качан
Көрө албады акыры,
Алмамбет сага жакын деп
Акеркечти каардап,
Алда канча такыды.
Такыганда Акеркеч
Эр Көкчөгө күүлөнүп,
Не болдуң деп сүйлөнүп:
Алмамбетти ким дейсиң,
Адамдын сырын билбейсиң.
Көрө албаган көй жаман
Артынан түшүп алыптыр,
Көкчө илгери болду деп,
Көрө албай сени калыптыр.
Элиңдин тилин аларсың,
Эзил эрден айрылып
Эмгекке түшүп каларсың.
Калкыңдын тилин аларсың,
Кан заададан айрылып
Кайгырарсың, каларсың.
Кайын энелүү күйөөдөй
Карап койбойт өзүмө,
Канетейин кан Көкчө,
Какаарлаган сөзүңө,
Кас душмандар биригип
Кылганы жүргөн өзүңө.
Кайнаталуу келиндей
Тик карабайт бетимди,
Мени менен мындай деп,
Мерт кылганы жүргөн го
Бээжинден келген жетимди.
Акеркеч деген катын деп,
Айттырбай билет датын деп,
Бул Акеркеч болбосо
Кетирер элек акыр деп,
Акыл менен сыйлап жүр

Акеркеч деген капыр деп,
Алмамбет мындай дей албай,
Казактан арам жей албай,
Көкчө мындай дей албай,
Көбүрөөк пара жей албай,
Сөздөрү калып талаага,
Өздөрү калып балаага,
Айырмакка Көкчөдөн
Ар нерсе алып санаага,
Өткүрдөн кылыч алалбай,
Өлтүрүүгө Алмаңды
Өздөрү эбин таба албай,
Буудайбекти бурууга,
Баары даяр болгондур.
Акеркечтин үстүнөн
Күбөлүк айтып турууга.
Ишенсең, Көкчө, муну кой,
Ишенбесең бу сөзгө
Азгырган мен экенмин,
Аны кой да, мени сой!
Өлүп калар бир катын,
Өксүбөсүн көп калкың!
Жатып калар бир катын,
Жарыбасын көп калкың!
Алмамбет турса колунда
Алтындан болор чарбагың,
Ааламды басар салмагың,
Алмамбеттен айрылсаң
Арылбай калар арманың!
Азытка кирсең азарсың,
Аныктап кара басарсың,
Акылыңдан шашарсың,
Бузукка кирсең азарсың,
Бурулбай кара басарсың.
Алмамбет жолдош болду деп,
Көкчөгө арбак конду деп
Көрө албай жүргөн тууганың,
Көңүлүң ынап калабы,
Көзүң көрүп олтуруп
Артына түшүп турганын,
Казактын азыр канысың,
Калк жакшысы көрө албайт
Алмамбеттин калысың,
Алардын тилин аларсың
Алмамбетти өлтүрүп
Астына жердин саларсың.
Азыркысын сен Көкчө,
Өрт отундай жанарсың,
Кетсе дагы Алмамбет,
Өлсө дагы Алмамбет

Өзүң өчүп каларсың!
Башка сая бак бол деп,
Кара жүрбөй, ак бол деп,
Калк ичинде шумдук кеп,
Ушу кепке сак бол деп,
Көрө албай жүргөн көөсөр бар,
Баталбай жүргөн байкуш бар,
Өтө албай жүргөн өксүк бар,
Жете албай жүргөн жезит бар.
Ак ишке жүргүн сак болуп,
Айрыларсың бир күнү
Алмамбеттен сап болуп.
Акеркеч айтты акыл кеп,
Анда Көкчө токтолду
Айтканың сенин макул деп.
Казактан болгон ата уулу
Алтымыш экен баарысы,
Арман менен жүрүшкөн
Айылына жетпей арышы.
Азган бир кытай жетти деп,
Айдаркандын Көкчөсү
Арбагы ашып кетти деп,
Айтканды укпай баратыр
Аңдабай биздин кепти деп,
Тозгон бир кытай жетти деп,
Тозоку кытай келгени
Чоңоюп Көкчө кетти деп,
Тоотпойт биздин кепти деп
Ойлоп келет ичине
Бузукчулук алаңды,
Келгени болсо Көкчөгө
Мурун айтат саламды:
Акеркеч жеңем үйдөбү?
Акеркечтин кашында
Алмамбет баатыр жүрөбү?
Какшык айтып бектери
Айдаркандын Көкчөгө
Катуу тийип кептери,
Айта берип көпчүлүк,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Айланып көңүл кеткени:
Айлымды алыс көрбөйүн,
Алганым деп ынанып,
Акеркеч айткан тилине
Абыдан анык көнбөйүн,
Азып келген бир кулдан
Арманда болуп өлбөйүн.
Ага-инимди чогултуп,
Аңгарып сөзүн көрөйүн,
Арамдыгы бар болсо

Ал ант урган кулду көмөйүн,
Казактан чыккан ата уулун
Алды Көкчө чакырып,
Аяк-башын жыйдырып,
Буудайбектин ак отоо
Мунун баарын сыйдырып.
Чоң үйдө болчу чогулуш,
Кичи үйдө жыйын жыйыптыр.
Буудайбектин отоого
Алтымыш араң сыйыптыр.
Кара-аламан боз балдар,
Кан Алмаңа дос балдар
Тышында калып шыкаалап,
Кире албай үйгө шыйпаңдап,
Эшикте жаштар калыптыр,
Буудайбектин үйүнө
Эл башы батып алыптыр.
Жуда журт тышта калыптыр,
Эр Көкчөнүн үстүнө
Журт билчүүлөр барыптыр.
Күчтүү болсун арак деп
Күчаладан салыптыр,
Үч элиге келтирип
Үзүп-үзүп алыптыр,
Үзүр айтып сөз баштап,
Үлпөткө кирип калыптыр.
Масчылыктан көз жаштап,
Баатыр Көкчө сөз баштап:
Чыгарыңар жакшылар
Чыр кылуучу ишим бар,
Ишене албай баарыңа
Чыгар чыкпас жан менен
Коюп жүргөн кишим бар,
Алмамбет менен жакын дейт,
Акеркеч деген итим бар.
Айтыңарчы аныгын,
Аңдасам, соодой көрүнбөйт
Алмамбет кулдун калыбын.
Эркектин көзү көрбөсө,
Э десе катын карганат,
Эр Көкчө буга таң калат.
Чыгаргыла аныгын,
Айнытпай койгун мойнуна
Акеркечтин таныгын,
Аман-соодой көрбөдүм
Алмамбет кулга калыбын.
Ылгайлык арман-алалды,
Көңүлүмө койбоңор,
Көз жетпеген мылалды,
Көрбөйлүк бөөдө залалды.

Арамдыгы чын болсо
Азыр кармап соёлук,
Алалдыгы чын болсо
Андай апсана * сөздү коёлук.
Олтурган орчун бийлер деп,
Оңой-олтоң иш эмес,
Олуттуу кепти сүйлө деп,
Олуту жок сөз айтып
Ойрон болуп жүрбө деп,
Эр Көкчө сурайт элинен.
Алтымышы адашпас
Алты жылдан бер
Акылдашкан. кебинен.
Ар кимде бар акыл деп,
Айткан менен ишенбей,
Аянды Көкчө баатыр деп,
Алмамбет бир жан турбайбы,
Бир кишини батырбай
Билбей айтсак жамандап,
Бизди кудай урбайбы!
Бирибиз эмес, баарыбыз
Жашыбыз эмес, карыбыз
Ак болсо кантип булгайлы,
Ага да боор бурайлы.
Бизге ишенбей койсоңуз,
Алган жарың турбайбы,
Буудайбектен сурайлы.
Баталашкан немедей
Баары сүйлөп калганы,
Катын, кандай көрдүң деп,
Буудайбекке бурулуп
Көкчө көзүн салганы.
Көргөнүң айткын, жеңе деп
Көй төрө чуулап калганы,
Ээрин тиштеп, көз кысып,
Байбичеден өттүң деп,
Күбүрөшүп салганы.
Өңү сулуу болсо да,
Өзүндө акыл аз экен,
Арак ичип бир чыны,
Буудайбек мындай мас экен.
Аңдабады Буудайбек
Ал олтурган көй төрө
Алмамбет менен кас экен.
Буудайбек анда кеп айтат:
Бузук да болсо байбичең
Менден жакшы деп айтат.
Чын айтпасмын, күнүмүн,
Чыгаан жакшы катының
Күндө көрүп жүрүмүн.

Байбиче билет эрини,
Баатырың билет элини.
Катыны айтып күбөлүк,
Кан Көкчөдөй баатырдын
Калды көөнү түбөлүк.
Андай болсо эл деди,
Алмамбетти чакырып,
Азыр алып кел деди,
Туз арамы кул деди,
Азабын берем мен деди
Азыр муну сойбосом
Алганым калсын тул деди,
Атайбек желдет, тур деди.
Чакырып келгин кытайды,
Чыдап күтүп ким жүрсүн
Чыйырдан чыккан мындайды!
Айдап келгин кытайды,
Алып акыр ким жүрсүн
Арам заада мындайды.
Билбеген экен өлөрүн,
Бир көрөйүн өнөрүн.
Аңдабай жүргөн экен го
Акыретке жөнөрүн!
Күчүк эмес, ээси айтар,
Оозунда айтпай койсо да,
Оюнда ойлоп, нээт айтар.
Күчүкчө сурар эли жок,
Кытайдан келген кызталак,
Күчөшүнүн эби жок.
Тоогу өлгөн киши толгонор,
Тоогум кандай өлдү деп
Токсон эки ойлонор.
Тоокчо жоктур сурары,
Тоголонсо кокустан
Өөдө болуп бу кулдун
Өзүнүн жоктур турары.
Калкымда жүрүп караандап
Катынымды арамдап,
Айлымда жүрүп караандап
Алганымды арамдап.
Жалган го деп ишенбей
Жакшылардын сөзүнө,
Жакынмын деп жүрүпмүн
Жайыл кытай өзүнө,
Жамандыкты мен бүгүн
Көргөзөйүн көзүнө,
Келдесин кесип бу жерде,
Келтирейин эсине,
Өлүмдүн даамын татпайбы,
Өжөрлөнгөн калмак кул

Өлгөндө шору катпайбы?
Андай, өз күйөрү жок кулдар
Өрт өчкөндөй жатпайбы?
Алмамбет кулду соёюн,
Акеркечке бир далай
Азап салып коёюн.
Калмагын кармап соёюн,
Катынды кантип коёюн?
Атка жайдак мингизип,
Казакка бүткүл билгизип,
Эскисин эске киргизип,
Эл кыдыртып жүргүзүп,
Кааласам катын кылайын,
Каардансам жанын кыяйын.
Калмакты кел деп чакырып,
Канын төгүп коймокко
Казактын баары чыгынып.
Калмак кирсе бул үйгө
Кайратың кетсин ташып деп,
Канжарың сенин жашык деп,
Канжардан курчун алгын деп,
Как жүрөккө малгын деп,
Калдарбек деген балбансың,
Калмак келсе катарга
Капилет баса калгын деп,
Аябай ичкен арагын,
(Арак деген арамдын
Азгырганын карагын,
Аш эсиртсе ар жерде,
Асты болбойт жакшылык
Арак, бозо бар жерде),
Мас болгон соң казактар
Баш кошушуп калышты,
Алмамбетти жутмакка
Баталашып алышты.
Алып кел деп калмакты
Токтор менен Чаянды
Эки желдет чаптырды,
Алмамбетти чакырды.
Чабуулдап Чаян, Токтору,
Чоң кеңеште жоктору,
Алмамбетти чакырды.
Алып кел деди сизди деп,
Бачым алып келгин деп
Ашыктырды бизди деп,
Арбын ичип аракты,
Шашпай ичип шарапты
Элдин баары незирээк,
Эрте жүргүн тезирээк.
Токтор менен Чаяны

Токтолбой айтып барганы.
Көргөндөн соң экөөнү,
Алмамбеттин жүрөгү
Алып учуп дегдеди,
Асты тынчтык бербеди,
Атама душман болордо
Нак ушундай бир белги
Көрдүм эле мен деди.
Алмамбет кармап бергин деп,
Аны кармап бербесең
Атышар жерге келгин деп
Кастарын тиккен кан барбы,
Мага, жамандык издээр жан барбы?
Урунарга тоо чыгып
Узак бир жумуш болгон го
Урушарга жоо чыгып.
Айтышарга доо чыгып,
Арбын бир жумуш болгон го
Атышарга жоо чыгып.
Элге кабар салган го?
Эгей-шыгай * көй баатыр
Эр Көкчө жыйып алган го.
Ар иш ойлоп Алмамбет,
Падышалык бөркү бар,
Башы бапик алтын чок,
Казактан кастык болот деп
Кан Алманда капар жок.
Желдеттер атын байлады,
Ар тарапка бир карап,
Алмамбет көзү жайнады,
Кытайды келсе кыйрат деп,
Кыйындар айткан мындай кеп,
Калмакты келсе какшат деп,
Катуулап айтып мындай кеп,
Бабырап жатыр, сүйлөшүп.
Калмак менен кытайга,
Казат * кылат экен деп
Кан Алмаң алды оюна,
Өлтүрөт экен мени деп
Өзүнүн жуутпайт боюна.
Акылга албай ар неме,
Аны кайдан ойлонсун
Арамдыкка иши жок
Ачык жолу шар неме.
Эсине албай эчтеме,
Эр Алмамбет кириптир,
Эшиктеги ак таяк *
Эсеттердин Бөкөсү
Эшик ачып ийиптир.
Салам айтып бийлерге

Салды башын Алмамбет.
Айбатына баатырдын
Апкаарыша калышып,
Саламга алик алышып,
Баары турду дүрбөшүп,
Башта булар олтурган
Баатырлык кебин сүйлөшүп.
Көкчө төрдө каркыбар,
Көк сүлөөсүн бөркү бар.
Бар жастык коюп башына,
Буудайбекти алып кашына,
Сол чыканак таянып,
Сонун жаткан жайланып.
Ачуусу келди Көкчөнүн
Алмаңа тура бергенге,
Эл бийлеген эрлерге,
Белине таңуу бектерге,
Бет албай тура бергенге.
Ачууланып акырды:
Ажыдаар башын салдыбы?
Же бир арстан кирип калдыбы?
Айткан сөзүң эмне эле?
Атпай казак баарыңды
Арбак уруп салдыбы?
Орду-ордуңду алгын деп,
Ордуңду берип калмакка,
Оңолбогон кесек ит,
Оолактап кайда бардың деп
Кан Көкчөдөн кеп чыкты,
Эр Алмамбет баатырды
Калмак, кытай деп чыкты.
Кырк жигиттин баарысы
Кырка олтуруп калышты.
Ортодо калды Алмамбет
Олтурууга орун жок.
Алмамбет кайдан аянды,
Төрдө жаткан Көкчөнүн
Сол тизесин таянды.
Көрөр Көкчө көзү жок,
Көңүл тынар сөзү жок,
Тетири Көкчө багыптыр,
Суук сөздүн баарысы
Алмамбет жакка агыптыр,
Суук сөздү көп айтып
Сурданып Көкчө калыптыр:
Кадырлуу казак бектери,
Кайдан жүргөн бу калмак,
Качан болгон келгени?
Келген киши кетпейби?
Кетпей жүрсө өлүмү,

Кес ажалы жетпейби?
Каңгырган киши кайтпайбы?
Кайтпай жүрсө өлүмү,
Капилетке батпайбы?
Карайлаган мындай кул
Каттам * болуп жатпайбы?
Көкчө баатыр күүлөнүп,
Көк жал Алма султандын
Көзүнө айтып сүйлөнүп,
Ар түрлүү сөздү салганы,
Аш кайнамадай Алмамбет
Алда кимди айтат деп
Айран-азыр калганы.
Ачууландың кимге деп,
Жадаганда Алмамбет
Жайын сурай салганы.
Азыткы кулду айтам деп
Аягы менен Алмаңды
Азыр түртүп салганы,
Буту менен көрсөтүп,
Бузук кул, сени айтам деп
Бурулуп Көкчө калганы,
Ойнубу деп, чыныбы?
Алмамбет оюна алганы.
Көкчө баатыр сенби деп,
Көп көрүнгөн менби деп,
Укпадым эле кыйладан,
Көөсөр сөз кайдан келди деп,
Бууданым Көкчө сенби деп,
Мурунтан мындай жок эле,
Бузук сөз кайдан келди деп,
Эсирик сөздү басыңыз,
Экөөбүздү көрө албас
Элиңде көптүр касыңыз,
Эми бир, Көкчө, жөн айтчы,
Элиңде элким мен жүрөм,
Неликтен келди ачууңуз?!
Элиңе чыккан бар күчүң,
Бул эсирген сөзүң ким үчүн?
Жамандык көрсөң жайыңы айт,
Жашырбай журтка жайып айт.
Арамдык көрсөң ачып айт,
Апторой * журтка чачып айт.
Тийген болсо, тилим айт,
Бир күнөөм болсо билип айт,
Биле албасаң, эр Көкчө,
Жамандык сөздөн жанып кайт!
Көргөнүң болсо, көзөп айт,
Көрө албасаң сен, Көкчө,
Көөсөрлүк сөздөн кайра кайт!

Не түрлүү айткан кебиң деп,
Эми бир айтып бергин деп,
Алмамбет антип сурады,
Ата уулунун баарысы
Апкаарышкан убагы.
Ары баатыр, ары мас,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Азыркысын акылы аз,
Алмамбетке ичи кас.
Көкчөнүн кара сүйлөшүн,
Көргөзүп айткан күнөөсүн:
Ачыгып чыккан арбаксың,
Бузулуп калган чарбаксың,
Калаба кылып калкыма,
Кайдан келген калмаксың,
Кыйрыңдан азган кытайсың,
Кыйла сөздү оттойсуң,
Кытайың жок бул жерде,
Кыргызга кайдан токтойсуң?
Каңгайдан келген калмакты
Кайт десеңер болбойбу?
Алда эмне сыры бар,
Арыз-абалы бар болсо
Айт десеңер болбойбу?!
Кытайдан келген кызталак,
Кыйыры казак журтума
Эмине үчүн кысталат?
Кет десеңер болбойбу,
Жергесине калмактын
Жет десеңер болбойбу?!
Көкчө сүйлөп бул сөздү,
Көңүлгө тийген куу сөздү,
Көбүнө көзүн салганы,
Көк жал Алмаң сөзүнө
Ачуусу келип калганы:
Атаңдын көрү ит Көкчө,
Алдың жерге жит, Көкчө!
Адам болбой кет, Көкчө,
Айныган сенден нээт, Көкчө!
Кара жер сорсун нээтинди,
Карарткан кудай бетинди!
Ата уулуга бир карап
Анда Көкчө кеп айтат:
Айтпайсыңбы, көйтөрө
Азгырчу кулду соо коюп
Адырайып олтурбай
Баарыңды, капат алсын бу көрө!
Карап баарың олтурдуң,
Кажылдатып калмакты
Карап минтип олтурбай

Кайта гой деп койбойбу?
Кайтпас болсо калмакты
Кара койдой сойбойбу?
Канын төгүп койбойбу!
Жумуран калгыр журт болбой,
Сураганын ал дечи,
Сурданбай жолго сал дечи!
Каалаганын ал дечи,
Бул кулду, камсыкпай жолго сал дечи!
Анда Алмамбет муну айтат:
Айныбагын сен, Көкчө!
Айтканыңды бер, Көкчө!
Казатка чыгар касым бар,
Майданга чыгар башым бар.
Сапарга жүрөр салтым бар,
Жакындан болгон жатым бар.
Жан кыйбасам, эр Көкчө,
Сага айтууга датым бар.
Каалаганым Көгала,
Камсыкканым Көккүбө.
Атыңды берчи минейин,
Арстандыгың билейин!
Тонуңду берчи киейин,
Тойгондугуң билейин!
Башымды катпай сактанып,
Басташып жүргөн душманга
Барып мен бир келейин!
Жанымды катпай сактанып,
Жанчышып жүргөн душманга
Барайын да, келейин,
Баркын билип берейин!
Баданаң менен тонуңдун
Майы болсун меники,
Башы болсун сеники.
Көркөм күлүк Көгала,
Күчү болсун меники,
Күдөрүң үзүп тим калба,
Башы болсун сеники.
Адам айтар сөздү айттың
Каалаганыңды алгын деп,
Кайда барсаң баргын деп.
Суктанганыңды алгын деп,
Сурданбай жолго салгын деп.
Айтканыңдан жанба деп,
Арстан Көкчө, танба деп
Алмамбет кармай калганы,
Ал сөздү айтып салганы.
Анда Көкчө кеп айтат,
Астыңкы катар элге айтат:
Алмурут чыккан жерлерге

Ит мурун чыгат дечү эле,
Ит ичпей турган ашынан
Үмүт этет дечү эле.
Арстандын баскан жеринен
Аюу жойлоп турарбы?
Атымды сурап бул калмак,
Атаа, мындай кудай урарбы?!
Бул сөздү айтып салганы,
Арстан Алма баатырдын
Ачуусу келип калганы.
Жаалы чыгып сөзүнөн,
Жалын чыгып көзүнөн:
Кирбедим, Көкчө, ойнуңа,
Анты-шертиң мойнуңа,
Алмурут Көкчө сен болсоң,
Ит мурут жыгач мен болсом,
Мен да куруп калайын
Ит Көкчө, сенден кем болсом!
Арстан Көкчөм, сен болсоң,
Лапшыйган аюу мен болсом,
Аныктап арбак урган го
Айбаным, сенден кем болсом!
Элинде туруп эркексиң,
Маалаңда туруп баатырсың,
Бастырып карыш сен чыксаң
Кош бою бар катынсың,
Короондо болгон коңшуңа
Коржоңдогон капырсың!
Кут болсун өлбөй тирлигиң,
Куп кылар элем бул жерде,
Кудай кошкон бирлигиң!
Бул сөздү айтып салганы,
Эсине келип эр Көкчө
Кеттиби жана калмак деп
Баш көтөрүп алганы,
Алмаңды көрө калганы.
Көрө сала кеп айтат,
Көкчө баатыр нени айтат:
Кытайды кудай урабы,
Кылганы мага турабы?
Калмакты кудай урабы,
Катылганы турабы?
Кет дегенге не кетпейт,
Кесенип калмак не кектейт?
Чык дегенге не чыкпайт,
Чырмалып калмак не ыктайт,
Чык деген кепти не укпайт?
Бел ашса буудан арбайбы,
Меники деди ар жайды,
Бери ургандай бу кытай

Бергени болсо албайбы?!
Мени камап олтурбай
Мындай, бери ургур жолго салбайбы!
Көкчө сүйлөп калганы,
Айтканыңдан жанба деп,
Убадаңды танба деп,
Айтканың жакшы болду деп,
Алып кел Көкчө колду деп
Алмамбет баатыр кол сунду,
Кол берип Көкчө озунду.
Алмамбет турган ордунан,
Төшөктө Көкчө олтурду.
Кармап колун Көкчөнүн
Кан Алмамбет силкиптир.
Калбаны катуу баштады,
Силккенинде оң колу
Үзүлүп кете жаздады,
Көк сүлөөсүн кундуз бөрк
Учуп түштү баштагы.
Арак аскан отуна
Анча-мынча чалдыкты,
Ага Көкчө ардыкты.
Акылы кетип азыраак,
Арак ичкен масыраак,
Абыдан чындап тарыкты,
Кулду кармап, музда деп
Көбүнө кылды жарлыкты.
Кайда кетти кара бет,
Кармасын деп кучактап,
Тентиреген бу кулду
Тез өлтүр деп бычактап.
Качпасын чыгып жылыштап,
Канын төк деп кылычтап.
Канжар сал деп кардына,
Каарданды Көкчө баарына.
Байкаган бою дүркүрөп,
Мас болгон нардай күркүрөп,
Алмамбет турду ордунан
Ооздон түтүн буркурап,
Көөрүктөн чыккан жалындай
Көздөн оту шыркырап.
Көөдөнгө урса баш жарган,
Жыгачка урса таш жарган
Сууруп алды кылычын,
Карап тургун көптөгөн
Казактардын кылышын:
Катындардай ыргытып
Капшыттан урду кылычын.
Кашына келген бир жан жок,
Кармай турган тири жан жок.

Тушуна келер бир жан жок,
Тута турган тири жан жок
Ылактырып-ыргытып
Урду канжар бычагын.
Жалпагы тийип шалдырап
Канжарлар жерге төгүлдү,
Калды жайнап жалтырап.
Сабы тийип кай бирөө
Сайылды учу жерге түз
Алмамбетке келиптир
Жараткан берген каар жүз.
Ылактырган-ыргыткан
Ушу турган канча жан,
Казактардын жарагын
Тушарга чыкты карагын.
Өлтүрмөк экен иттер деп
Өткүр Алмаң ойлонуп,
Кан Көкчөсүн баш кылып,
Катарда болгон кишисин
Капилеттен кырармын,
Касчылыкты кылармын!
Капыр менен мусулман —
Калк баарына жоо болсом
Кайда барып тынармын?!
Итчилик кылса бу кылсын,
Азыр сабыр кылайын!
Өлөңдүү жерди өрттөбөй
Өзүм жүрүп кетейин,
Канын жүктөп казактын
Кар болуудан кечейин!
Эч бирөөнө карабай
Эшикти көздөй бет алды,
Жолугарга бир жан жок,
Алмамбет баскан жол жагын
Ача берди казактар,
Каарына тура албай
Кача берди казактар.
Айрылдык калмак кулдан деп
Ата уулу калды шаттанып,
Казатка минер Кылжейрен
Алмамбет атка аттанып,
Көңүлгө түшкөн алам деп,
Көй төрө бузду, арам деп,
Эр Алмамбет ойлонуп
Эми кайда барам деп,
Атка минип алганы,
Оолжуй басып Акеркеч
Ордодон чыгып калганы.
Дарайы көйнөк шоодурап
Караса көзү жоодурап,

Булаңдай басып Акеркеч
Бура тарткын, аяш деп,
Акеркеч наалып кеп айтып
Аттаныпсың деп айтып:
Атадан бала таарынчу,
Алыска кайда баруучу?
Агадан ини таарынат,
Ар кандай кызмат кылса да
Ага кайдан табылат?
Анык өзүн көрдүңүз
Ата уулунун кастыгын,
Көзүң көрүп турасың
Көкчөнүн көкүш мастыгың
Күүлдөгөн эр эле,
Көңдөй челек неме эле.
Мурун келип ким айтса
Анын кебин сүйлөгөн,
Атакемдин бул уулун
Ар ким ишин бийлеген.
Аталуу-бала урушат,
Агалуу-ини жулушат,
Анткен менен кетеби,
Айланышып турушат.
Энчиге малын бөлүшөт,
Эки ага-ини өрүшөт,
Не түрлүү уруш болсо да
Эртеси өңүн көрүшөт,
Өлүп калса бир-бирин
Өкүрүп, ыйлап көмүшөт.
Кылчайбай атка минишиң
Келбес бекен эбиңиз,
Бир сапаркы ачуунду
Минтпей мага бериңиз?
Атаңыз калды бейкапар,
Азган жан кайдан жай табар?
Энеңиз калды бейкабар,
Элирген кайдан жай табар?
Мас тараса соо болор,
Калаба кылган ким болсо
Карышкан кара доо болор.
Жаманга сени кыя албас,
Жарыкылар оңбо деп
Жашын Көкчө тыя албас.
Бугу ичине сыя албас,
Бузукулар оңбо деп
Муңканып Көкчө тыйылбас.
Акеркеч тосуп муну айтты,
Алмамбетти муңайтты.
Калып көөнү Көкчөдөн,
Канжар менен бычакты

Как тушардан көз көргөн,
Албарс тийген боюна,
Арстан Алма султандын
Ар нерсе түшүп оюна:
Башка адам болсо өлбөйбү
Маа тийген канжар бычакка,
Кылыч, канжар, баарысы
Батар эмес кучакка.
Таянганым Көкчөбү?
Так куткарды кудай деп,
Алмамбет наалып өксөдү,
Ишенгеним Көкчөбү?
Ишим актан чыктым деп,
Имерилип өксөдү.
Толгонуп жоктур өнүмүм,
Токтолсом болор өлүмүм.
Кайтадан болбос өнүмүм,
Кайрылсам болор өлүмүм.
Аман болгун жеңе деп,
Асылы токто дебе деп,
Эр Алмамбет муну айтат,
Эркечти кошо муңайтат.
Бурулбасы билинип,
Акеркечтин сөзүнө
Муңканып араң илинип,
Кетмекчи болгон Алмамбет,
Акеркеч наалып айтат кеп:
Жарашып калган жериң жок,
Жакшы айтышкан эриң жок,
Же жайнаган кытай элиң жок,
Жалгыз кетүү эбиң жок.
Жээниң да жок, тайың жок,
Жердеп турар жайың жок.
Баш калкалар байың жок,
Батып турар жайың жок.
Бөлөктү койдум бөлө жок,
Эңкейип кетсең жөлөк жок,
Кай жерде болор турагың?
Айтып кетсең экен деп,
Кадаланып сурадым.
Урматың үчүн улайын,
Уккан, көргөн эл болсо
Ушундай жерге бармак деп
Уламалап сурайын.
Кадырың үчүн угайын,
Кайгырайын, турайын,
Как ушу жерде болмок деп
Кабарыңды сурайын,
Аны үчүн азыр сураймын.
Ал сөздү айтып Акеркеч,

Айыбы ургаачы болбосо
Андан чыгар көп кеңеш.
Ол сөздү угуп Алмамбет,
Акеркечтен башканы
Ар жерге барса жан небес:
Сурадың барар жерими,
Султандын уккун кебини.
Курган кара башым бар,
Кургабай аккан жашым бар,
Жакындан чыккан касым бар,
Тарабай ичкен масым бар,
Ышкы тийген өзүм бар,
Ыйлоодо жүргөн көзүм бар,
Арманда айткан сөзүм бар!
Арман эмей неткеним,
Ата-энемден кечкеним!
Өз элимди өрттөдүм,
Жат элимди жалмадым,
Жан бурадар Көкчө деп,
Жайсыз жерди кармадым.
Батарыма тоо да жок,
Барарыма жер да жок,
Баш калкалар эл да жок!
Текөөрү болот шумкардай
Тегеренип учармын,
Терек көрсөм конормун,
Тербелбестен көтөрсө
Ошого жолдош болормун.
Канаты күмүш ак туйгун
Калкылдап кайып учармын,
Кайыптуу жерге узармын.
Кайыңды көрсөм конормун,
Кайышпай кайың көтөрсө
Как ошо жерде болормун.
Ал сөзгө Алмаң келгени,
Кара жашы төгүлүп,
Кадырын билер Акеркеч
Кабыргасы сөгүлүп,
Кайышып көңүл бөлүнүп:
Катын эмес, эр болсом,
Кан Көкчөңдөй мен болсом
Канетер элем Алмамбет!
Таамай ук айткан сөзүмдү
Жараткан жалгыз алдага
Тапшырдым аяш өзүңдү!
Артыңа түшкөн көп шайтан,
Ашкере күнөө кылсаң да
Ардыкпай турган эрди айтам.
Талкаласаң талыгып
Тантынбай турган эрди айтам.

Так ошондой эр күткөн
Таалайы артык элди айтам,
Талаалатып жибербей
Таяна турган жерди айтам.
Арамзаада жыйылып
Ажалга сени баалашты,
Көрбөй өтүп кетпегин
Көк жал төрө Манасты!
Тоодон улук иш кылсаң
Ашырганын жан билбейт,
Эр өлтүрсөң, кан төксөң
Жашырганын билбейт,
Айдаркандын Көкчөдөй
Алтымышын көзгө илбейт.
Суудан улук иш кылсаң
Кечиргенин жан билбейт,
Жамандык кылсаң, жакшылык
Келтиргенин жан билбейт,
Талабына жигитти
Жеткиргенин билбейт.
Төрүнө өтсөң, жектебес,
Кейишке салсаң кет дебес.
Бүлүндүрсөң кейибес,
Мүнөзү жумшак мөл болгон,
Төгүп жатсаң тосулбас
Дарыя чалкар көл болгон.
Кадырың билер как ошо,
Кан зааданын баарысы
Кашында жүрөт аа кошо.
Бейлинди билер бек ошо,
Бек зааданын баарысы
Бетинде жүрөт аа кошо.
Акеркеч аны сөздөдү,
Алмамбет сөзүн көздөдү:
Көкчөдөн көргөн күнүм бул,
Көсөмгө кантип барамын?
Өлөңдүү жерге өрт койгон
Көсөлгө кантип барамын?
Кара сууга кан куйган
Каңкор неме деди эле.
Калайыкка чаң салган
Анткор неме деди эле.
Биринен качып бирине,
Нарынан качып пилине
Барган менен нетейин?
Башымды алып кутулуп
Башка бир жакка кетейин.
Анда Акеркеч муну айтып,-
Наалып турду муңайып:
Ак жибектен тор жайдым

Абада туйгун кушума,
Эмки сөзгө көнбөсөң
Тапшырам аяш тузума.
Кыргыз, казак туушкан,
Кызыр чалган мурунтан,
Таарынганың Көкчөнү
Башынан арбак унуткан.
Жакшысын билбей, жаман деп,
Жадатканың кандай кеп?
Жаманын билбей, жакшы деп
Жиндисин билбей, бакшы деп
Тийишкениң кандай кеп?
Баш койдум аяш сен үчүн,
Манаска барып тийип өт
Башканы коюп, мен үчүн.
Жакшыны жаман дегениң,
Жарабас аяш бул күчүң.
Насыятым тыңдап өт,
Азат боюң чыңдап өт,
Арстан Манас баатырды
Аз имерип сындап өт!
Билимдүүлөр кеп айткан,
Миң күнчүлүк бейиштен
Бир күнкү жарык деп айткан,
Билбесе алар нени айткан.
Алар Манас барыкка,
Теңебе Көкчө тарыкка,
Теңирден ажал жетпесе
Турганың жакшы жарыкка.
Ал сөздү айтып Акеркеч
Алмамбетти торгоду.
Акеркеч жеңе сен үчүн,
Баянын айтып Манастын
Баш катырдың мен үчүн,
Тийсе тийип өтөйүн,
Тим таштап кантип кетейин,
Байкармын баатырыңызды,
Аңдармын айткан кишиңди,
Азыр кетип мен барам,
Кыйла сынап көрөрмүн,
Кыйындардын ишини.
Ушуну айтып Алмамбет,
Нар төөдөй боздошуп,
Аман болгун жеңе деп
Акеркеч менен коштошуп,
Алмамбет жолго салыптыр.
Ар сөз ойлоп Алмамбет,
Мастыктан кылган иши деп,
Тараган соң мастыгы
Аркамдан киши чабар деп,

Алыстан кайдан табар деп.
Масы тарап болгон соң
Акеркеч айтар кабар деп,
Артымдан келген кишилер
Нак ушу жерден табар деп
Шашкелик жерге бурулуп,
Жаңгактуу черге урунуп,
Атын тушап откоруп
Алмамбет жатты токтолуп.
Арактын масы тараар деп,
Агам Көкчө караар деп,
Эсине эртең алар деп,
Эркечтен укса дайынын
Энтелеп келип калар деп
Көзүн салып артына,
Көкчөнүн кыйбас дартынан,
Шашкелик жолго шалкайып,
Ана келет деп жатып
Адырдан ышкын жеп жатып,
Мына келет деп жатып,
Балтыркан ышкын жеп жатып,
Арадан үч күн өтүптүр
Баатыр Алмаң нетиптир?
Элимден небак аздым деп,
Эр Көкчөнүн элине
Не бейлимден жаздым деи,
Көкчө кыйбайт деп жүрүп
Бир күндүк жолду үч күнү
Бекер ачка бастым деп.
Айдаркан кыйбайт деп жүрдүм,
Көкчө кыйбайт деп жүрдүм,
Артымды карап көп жүрдүм,
Көк ышкын терип жеп жүрдүм,
Артымды карап көп жүрдүм,
Айдарканды сактадым,
Айлынын тузун актадым,
Айдаркан, Көкчө деп жүрүп
Апысын * эч бир таппадым.
Эр эшиги сом темир,
Эритмекке эр керек,
Эр Көкчө деп сагалап
Эми туруш не керек?
Батарыма жерим жок,
Барарыма элим жок,
Алда таала ыйлаймын,
Андан бөлөк кебим жок.
Бул сөздү айтып муңканып,
Буластаган Алмамбет
Буурканып сурданып,
Алмамбет жүрсүн жол менен,

Албан түрлүү ой менен.
Аны таштап салыңар,
Арстан Манас баатырдын
Алда эмне сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.

МАНАС БААТЫР ТҮШ КӨРҮП, ТОЙ БЕРИП ЖОРУТКАНЫ

Капкасы болот коргондо,
Карабөртүн ордодо
Башына жастык коюлуп,
Баатыр уктап чоюлуп,
Написи бөлөк уйкунун,
Абыдан канып тоюнуп,
Жатып баатыр түш көрүп,
Далай сонун иш көрүп,
Кур биябан *-чөл эмес,
Дарыя чалкар көл эмес,
Бөксө кара жол менен,
Бөтөн-бөтөн коо менен
Жолго баатыр салыптыр,
Келе жатса, кезигип
Жолунан чыгып калыптыр.
Байнеги * алтын, сабы жез,
Узундугу үч-төрт кез,
Сырты калың, мизи курч,
Алкымы түз, кайкаң уч,
Кандай болду бул кылыч?
Жерден Манас алганы,
Өткүрлүгү кандай деп
Жаткан уйдай кара таш
Кылычты Манас салганы,
Боордоюн лып этип
Кесип кетип калганы.
Таш бөлүнүп калганы,
Таштан өтүп бу кылыч
Зардабы жерге барганы.
Байланып алып, сүйүнүп
Баатыр жолго салганы.
Жолдон бара жатканда
Жандагы жалаң кылычы
Жолборс болуп калганы.
Соңунан ээрчип Манастын
Жолдош болуп алганы,
Жон дөбөгө барганы.
Төрт тарабын карады,
Күркүрөп жолборс марады,
Атагы кайып болгондун
Эч кайсысы калбастан
Айбатына барганы:
Моюндарын сунушуп,
Таазим кылып турушуп,

Кайып тарап калыптыр,
Карап турса жолборсу
Карчыга болуп алыптыр.
Чалгыны күмүш, ак туйгун
Чаңырды көккө карата.
Талпынды бу, куш чаңырып,
Канча түрлүү канаттуу
Акылынан жаңылып,
Арстан Манас астына
Таазим кылды жабылып.
Кукулуктап унчуккан,
Куштан башка үнү бар,
Куйрук-башы жаркылдайт,
Куудан аппак жүнү бар,
Аңдап көрсө баатырың
Алп кара куш сүрү бар.
Конгону туйгун куш болду.
Коңгуроосу баш жарат,
Түшүндө сонун иш болду.
Оң колуна кондуруп,
Ойгонуп Манас калыптыр,
Ою терең бу баатыр
Оңой эмес бу түш деп
Оюна кыйланы алыптыр.
Азирет тоосун жайлаган,
Ыраң толук жаз экен
Байлар бээ байлаган.
Окторулуп эр Манас
Ордунан туруп алыптыр,
Орчун кыргыз журтуна
Ой-тоого кабар салыптыр:
Угузду журтка кабарын,
Кырк күндө тойго келсин деп
Ар тарапка чаптырды
Алтымыш бир чабарын.
Калбасын деп кырк күндөн
Кабарчылар бүлүнгөн.
Айткан жердин баарына
Аралап кабар салыптыр,
Аты күлүк, көөнү чак
Адамдардын баарысы
Бармак болуп калыптыр.
Кабар берди калкына,
Кара кыргыз жалпыга,
Калайыгы таң калды:
Катыны эркек тууган жок,
Кандай той деп таңыркап,
Каңкордун кылган наркына.
Каркап жайлоо толуптур,
Камданып журту болуптур,

Күлүктүн баарын байлатып,
Күлгүндүн баарын жайнатып!
Сабанын баарын бүктөтүп,
Салтанаттын баарысын
Жайлоону көздөй жүктөтүп,
Эл келер кези болуптур.
Эңкейип сыртка конуптур.
Казандай селде чалынып
Кожо келди бу тойго,
Каны, беги, карасы
Кошо келди бу тойго.
Күрсүлөрүн күүлөгөн
Балбан келди бу тойго.
Күлдү журтун бийлеген
Зардал келди бу тойго.
Тоюн баштап салыптыр,
Ар өнөрдөн чыгартып
Аңгеме кылып калыптыр.
Үч жүз жылкы, бир миң кой
Байгесине байлады,
Чабуучу аттын баарысын
Коконду көздөй айдады.
Багыштын аты Суркийик
Барып тууга бир тийип
Көй күлүктөн чыгыптыр,
Көтөргөн тууну жыгыптыр,
Сай күлүктөн чыгыптыр,
Сайган туусун жыгыптыр.
Олжосун кыргыз алыптыр,
Намысы бирге кыргыз деп
Ортого Багыш салыптыр.
Кыргыз, казак, кыпчагы,
Майдан жүрбөй бычагы,
Барган сайын коноктоп
Той тартышы кычады:
Шекер менен бал берип,
Казы менен жал берип,
Канча түрлүү май берип,
Кандыра кара чай берип.
Өзгө журт тарап алыптыр,
Өзүнүн эли калыптыр.
Кырк баатырдын баары бар,
Кыргыл, Бакай кары бар.
Чакырып алды баарысын,
Бай Жакып баштап карысын.
Керегесин керттирген,
Он эки канат ордо үйү,
Түндүгүн түрүп тептирген,
Ууктарын учтаган,
Учуна манат тыштаган,

Бастыргычы дейилде,
Ак манат менен тыштаган,
Чийин жибек чырмаган,
Уук менен кереге
Отуз түрлүү сырдаган,
Карабөртүн ак ордо
Жакынынын баарысын
Жалпы-аламан киргизип,
Төрдө олтурду карысы,
Төгөрөк тартып баарысы.
Кырк чанач кымыз киргизди,
Эр башына бир кесе —
Сары аяктан тийгизди.
Коноктон арткан шекер бал,
Кошо кирди казы, жал.
Аш-тамакка тоюшуп,
Аңгемеде болушуп,
Олтурган орчун бийлери
Оюна келген сөздү айтып
Аңгемесин сүйлөдү.
Базарлуу жерде баасы
Алты миң, беш миң дилдеге
Араң баалап алуучу
Эл байына жолукса
Төгөрөк ирктен төрт миңге
Баасы тынып калуучу,
Арзан жок анын келгиси,
Ал тонду азыр ким кийсе
Алты миң үйгө бий болгон
Акимдиктин белгиси,
Улуктук тонун алыптыр,
Сол карыга салыптыр.
Душмандын баарын каарыган,
Темирди талдай таарыган,
Урушту күндө узарган,
Учунан оту кызарган
Кылычын жалаң таянып,
Кылар ишке шайланып,
Көй баатырдын жолунда,
Кылычы жалаң колунда
Жүүртө басып олтуруп,
Анда Манас кеп айтат
Аңдаңарчы деп айтат:
Акылы терең арстандар,
Кылыгы башка кыйындар,
Кыла турган ишиң бар,
Жоруй турган түшүң бар:
Бөксөдө улуу жол экен,
Жеринде жемиш мол экен.
Аккула ат экен мингеним,

Ак күбө экен кийгеним,
Жайбаракат бастырып
Жалгыз жолго киргеним.
Жалгыз жолго салганым,
Кызымталдуу бир кылыч
Жолдон таап алганым.
Байнеги* алтын, сабы жез,
Табылды жолдон мага кез.
Сырты калың, өткүр миз,
Учу кайкы, мойну түз.
Сынамакка кылычты
Ташка чаптым ошо кез,
Ташты кести эттен тез.
Курч экен деп алганым,
Кубанып кынга салганым,
Байланып алып жаныма
Бастырып жүрүп калганым.
Салмактанды бир кезде,
Салаңдап жерге жетиптир,
Боосу узарып кетиптир.
Учу жерге тийгени,
Тийген жерин чийгени,
Кылычым бөлөк сүрөткө
Нак ошо жерде киргени.
Кыйшык айткан сөз болбос,
Кылычым болду бир жолборс,
Жолборс болду маа жолдош,
Алтындан нокто катылат,
Ар тараптан аң көрсө
Атырылып атылат.
Аңдап көргүн көй төрө,
Ай талаанын бетинен
Алдымдан чыкты бир дөбө.
Дөбөнүн чыктым башына,
Жолборсум жолдош кашымда.
Күн батышка бир карап,
Күн чыгышка бир карап,
Жолборсум түрдү ыңгырап,
Күн тарапка бир карап,
Түн тарапка бир карап
Жолборсум түрдү күркүрөп,
Төрт тараптан айбанат
Төгүлүп келди дүркүрөп.
Жан-жаныбар жыйылып,
Дөңдө жалгыз өзүмө
Таазим кылды сыйынып.
Уруксат берип тараттым,
Жап-жайына караттым.
Айбанат тарап алганы,
Алиги турган жолборсум

Ак туйгун болуп калганы.
Кукулуктап унчукса,
Куштан бөлөк үнү бар,
Куйрук-башы жаркылдап,
Куудан аппак жүнү бар,
Айбат менен караса
Алп кара куш сүрү бар.
Текөөрү болот, сары аяк,
Темингенин куткарбас,
Үңкүр кабак, үнү ачуу,
Умтулганын узатпас,
Сегиз арыш буту бар,
Куйругунда куту бар.
Саңоорлору сары алтын,
Таканак* жүнү баары алтын,
Талпынды канат жаркылдап,
Ачуу чыкты добушу
Асманды көздөй баркылдап,
Алп кара куш баш болуп,
Аяк жагы короолу,
Асманга толуп калкылдап
Сыярат кылып сыйынды,
Ачып канат ирмеген
Астына келип жыгылды.
Бу дүнүйө жандарын
Койбодум деп ойлодум,
Кондурган бойдон колума
Ошо түштөн ойгондум.
Жоруңар деп ушуну,
Кылыч, жолборс, кушумду,
Айтты түштүн жөндөрүн.
Арзан эмес бу түш деп
Акылмандын баарысы
Акылдары бөлүндү,
Абдылданын көзүнө
Айнектен тунук көрүндү.
Угулган экен мурунтан,
Узактан келген канча жан,
Дайын болгон далайдан,
Алмамбет келди Көкчө деп
Айтып келген далай жан,
Какандын болгон каны деп,
Кара баштуу бендеден
Адам жеңбес аны деп.
Башында Ажы сөздөдү,
Алиги турган көй баатыр
Бирин-бири көздөдү.
Баарысы батпай токтолду,
Көрүнгөн кебин айтууга
Ажыбай чечен октолду:

Билинди айткан түшүңүз,
Оңолгон экен ишиңиз,
Оолуккан экен сени издеп
Ойдогу азиз кишиңиз!
Кытайга намыс бербеген,
Кылымдан ашык эр деген,
Кыйындары жыйылып
Кырылышып, жеңбеген,
Оолаты* кытай эл деген.
Кара чок калмак жыйылып
Кармашып жүрүп жеңбеген,
Кара баштуу кишиден
Кашкая жалгыз эр деген,
Аркы атасы Чылаба,
Намысын колдон бербеген,
Берки атасы Солобо,
Адам уулу жеңбеген.
Өз атасы Соорондук
Өкүмөттүн башында,
Өңкөй Бээжин аскери
Кызмат кылган кашында,
Соорондук уулу Алмамбет
Согуш кылып кытайга
Он сегизде жашында,
Айдыңы тийген өзгөгө,
Айтса сөзүн узартып
Арбак болгон Көкчөгө.
Кызматы тийген өзгөгө,
Кылган ишин узартып
Кызыр болгон Көкчөгө.
Жаманга башы чарылып,
Жайын билбей казактар
Эр Көкчөдөн таарынып,
Өткүрлүгү кылычтай,
Айтканына бек турган
Убада сөздөн жылышпай!
Айбаты бар жолборссуң,
Жолборс болсо жолдошуң
Алмамбет келип сиз жакка,
Аркасы тийип биз жакка,
Ак туйгун болгон кушуңуз,
Душманга тийген мушуңуз,
Канаттуулар жыгылып,
Кашыңызга келгени
Көк өзүңө сыйынып
Сыймыктуу эрдин баарысы
Сыйынат экен өзүңө,
Кайыптын баары сыйынып,
Көрүнгөн экен көзүңө.
Бул дүйнөдө жолдошуң,

О дүйнөдө колдошуң,
Келет экен түштөгү
Алмамбет арстан жолборсуң!
Ал сөздү айтып Ажысы,
Баштап колун көтөрүп
Бата кылды баарысы.
Кан Жакыптын баласы,
Кабылан сындуу Манасы
Көңүлү өстү жетилип,
Көшүлүп бою чечилип.
Эбедей бою эзилип,
Эт жүрөгү созулуп,
Алмамбет келип эми эле
Калгандай болуп кошулуп,
Каалгадай кашка тшд,
Калайыктан башка тиш
Кашкайып чыгып алганы,
Карк алтындан дейилде *
Ажыга жаба салганы:
Акылың башка Ажысың,
Арзысам киер башыма
Алтын жыга* таажысың.
Аманатың аманда
Айтар сөздөн, акылдан
Алдырбайсың адамга.
Жаның тирүү турганда
Жаактуудан адам жанашпас,
Таалайыңды адам талашпас,
Бийлик тонду алдың деп,
Бий болдуңуз ажым деп,
Тоң кийгизди өзүнө,
Кубанып айткан сөзүнө.
Ажы бий болду атагы,
(Ажыбай деп атаган
Акындар билбес чатагы).
Бай Жакып баштап баркылдап,
Баарысы күлүп шаңкылдап,
Ажы акең чыкты эшикке
Алтын тон кийип жаркылдап.
Куш келди Манас канына,
Кубаныч келди баарына.
Жай өтүп күзгө тартыптыр,
Жайлоонун көрүп үзүрүн
Жайкалышып жатыптыр.
МНАСТЫН КЫРК ЧОРО МЕНЕН УУГА ЧЫККАНЫ ⁴
Арстан Манас баатыры,
Бейшемби күнү таң менен
Аккелте атты акыры.
Аккелте үнү чаңырды,
Айылы жакын баатырды

Келиңер деп кыйкырып,
Арстан эрдин бу күндө
Ач кыйкырык жаңырды.
Кырк баатырдын баарысын
Азыр кел деп чакырды,
Алыстагы чорого
Алты муршап чаптырды.
Келди баары кырк баатыр,
Ата уулунун баарысы
Ар тараптан келатыр.
Кырк чоронун баарысы,
Кыргыз, Бакай, карысы,
Кыйындары барышты,
Кызмат барбы бизге деп
Кыраандан сурап калышты.
Анда Манас кеп айтат,
Азаматтар, деп айтат-
Бекерге беш ай жаттыңар,
Беш чака кайдан таптыңар?
Тамактан бөлөк олжоң жок,
Талабың тыштан болгон жок.
Эки жакка жылбадык,
Эркектин ишин кылбадык,
Айың менен ушакты —
Айтылганды тыңдадык,
Алты жылдан бер жакка,
Айылдан карыш жылбадык.
Мылтыктын ичи дат болду,
Кулан болуп кутуруп
Кур семирген ат болду,
Талаанын тамашасынан
Сайкашкалар жат болду.
Көтөргөнүң туу болсун,
Көк жаңырган чуу болсун,
Көй кашкалар аттанып
Көп бир жакшы уу болсун,
Көрүүгө сонун бу болсун,
Кийик издеп, аң уулап,
Киши жүрбөс улуу тоо,
Тоону басып кадуулап,
Адырдан аркар аталык,
Аңгемеге баталык,
Аркардын этин таталык,
Арзыган жерге жаталык.
Курбу жерде кулжа бар,
Кудай берсе олжо бар,
Курбудан кулжа аталык,
Кубанчка минтип баталык.
Аңгеме болор мунуңар,
Алтымыш айры бугу бар,

Бугудан атып буктайлык,
Талаага көнгөн курган баш
Бут-колду чечпей уктайлык.
Аркардан атып буктайлык,
Аттанып көнгөн курган баш
Аяк чечпей уктайлык.
Жан казан ашын сагындык,
Жай билбеген катынга
Жакшы эле жатып багындык.
Анжыян, Алай арасын,
Басып тоонун дарасын,*
Не түрлүү токой чери бар,
Жан жүрбөгөн жери бар,
Аюу, жолборс, кабылан —
Албан түрлүү шери бар,
Мээнет кылган азамат
Беттен агар тери бар.
Маңдайыңдан өткөрүп
Абада күндүн ысыгын,
Аттанып чыгып көрөлүк,
Аң-кийиктин кызыгын.
Калкына Манас кеп кылды,
Карысы Бакай, Кыргыз чал
Уу кылганын эп кылды.
Урунарга тоо да жок,
Ушу күндө эриккен,
Урушууга жоо да жок.
Жоо ордуна аң издеп,
Түн ордуна таң издеп,
Бармак болду баатыры,
Кырк баатырдын баарысы
Даяр турган акыры.
Минер аты шайлоолуу,
Уруш чыкса кокус деп
Бирден тулпар байлоолуу.
Жем баштыгы манаттан,
Жем үзгөрбөйт бар аттан,
Куйрук берип—май берип,
Кындырдай кылып жараткан.
Үртүгүн торко жаптырган,
Аттарынын мойнуна
Алтындан тумар тактырган.
Кандагайга каптаган,
Кара боюн чаптаган.
Тула бою күймөлүү,
Түягынан башкасы
Баары күмүш түймөлүү.
Кездеп атса ок өтпөйт,
Кечип чапса чок өтпөйт.
Соот менен кыягы,

Аң уулап ууда жүрсө да
Жортуулчудай сыягы.
Огу менен дарысын,
Бөлүп алып баарысын,
Төрө Манас жолборсу,
Төрт жүз болуп жолдошу,
Бастырып чыгып калышып,
Бадандын башы Тегинде
Кызык кылды чуулашып,
Эки күн кийик уулашып.
Он эки айры бугу атып,
Текесин таштан кулатып,
Эки күндүн ичинде
Беш жүзчө кийик сулатып.
Терисин кайыш кылышып,
Күн жүрүш көздөй жылышып.
Анжыян, Кашкар арасы
Ала-Тоонун бийиги,
Арбын экен кийиги,
Эки күн өргүп жатышып,
Капкара болгон кулжадан
Элүү төртүн атышып.
Маралын кошуп, бугу атып,
Мастан аюу дегенден
Жетөөн атып сулатып,
Жолборстон атып сегизин,
Бугунун атып семизин,
Илбирс менен чөө атып,
Ийри моюн төө атып
Баатырлар жолго салыптыр,
Кара-Кулжа атакка
Жер атагы калыптыр.
Ала-Жууку, Үч-Ташка,
(Ал кезекте алардын
Салтанаты бир башка),
Анжыян башын айланып,
Жолдош менен жоросу
Ар сонундун терисин
Салаңдата байланып,
Аркардын эти, кой эти,
Абыдан канып тоюту,
Бугунун жешип жаясын,
Мынча кызык көргөн соң
Булар кайдан жай алсын,
Илбирстин атып баёсун,*
Өлүүсү чирип дөң болгон,
Өрүгү чирип көң болгон,
Жер кайыбы өм* болгон,
Алчасы чирип дөң болгон,
Алмасы жатып көң болгон

Саяң-Жайлак, Ара-Көл,
Алардын аңын уулашып,
Айгайлашып чуулашып,
Ара-Түз менен ылдыйлап,
Тоонун башын сакташын,
Ат күлүгүн бапташып,
Күндө кийик атышып,
Күлкүгө минтип батышып,
Анык он беш күнүндө
Ашып өтүп Чаначты
Күн жүрүш жагын карашты:
Бөксөсүн көр, сазын көр,
Бөлүнүп учкан казын көр,
Коктусун көр, сазын көр,
Каркылдап учкан казын көр!
Өлкөсүн көр, сазын көр,
Өрдөгүн көр, казын көр!
Ат жортпогон тулаңы,
Ар тараптан сандаалап
Агып түшкөн булагы!
Жетиген жагын караса
Жери чыбыр, майда адыр,
Көтөлөк деген жер экен,
Көрдү муну көй баатыр.
Калмактын койгон аты деп,
Катуу күлүп, эр Манас:
Калмактын атын жоёлу,
Башка бир ат коёлу.
Ортодо өзөн, кенен сай,
Орчун жакшы жер экен
Ою-тоосу малга жай.
Абасы Бакай кеп айтып:
Талас болсун деп айтып,
Бул Таластын ээси
Манас болсун деп айтып.
Баары сүйлөп салыптыр,
Абамдын сөзү макул деп
Калайык кабыл алыптыр,
Каткырыгы баш жарып
Катуу күлүп калыптыр.
Баатыр Кошой абаңа
Туу байлатып алган жер,
Боз байталды сойгон жер,
Боорсокко тойгон жер
Манастын жаткан жери шо,
Бото-Мойнок жайык дээр.
Алиги Бото-Мойнокко
Алты күн орун алыптыр,
Эртең кетээр эр Манас
Эригип чыгып бастырып,

Кайтсамбы деп ойлоп үй жакка,
Эриккенден эр Манас
Көзүн салып карады
Көк жайык өзөн Чүй жакка:
Көз учунда мунарык,
Көз жетпеген тунарык!
Таз кара учса шашкандай,
Таңдайы күйүп качкандай,
Таз адам барса жазганбай
Маңдайы күйүп качкандай.
Куркулдай барса шашкандай,
Куйругу күйүп качкандай,
Куландар барса азгандай,
Туягы күйүп качкандай!
Томуктай болгон тоосу жок,
Кашыктай болгон кары жок,
Кара-бута шаары жок.
Абаңды талаа сары өзөн,
Оюна көзүн салыптыр,
Жейрени койдой жайнаган
Жерине айран калыптыр.
Аны таштап салыңыз,
Арстан Алмаң баатырдын
Кабарын угуп алыңыз.

**АЛМАМБЕТ БААТЫРДЫН КАПАЛАНЫП КЕЛЕ ЖАТЫП
ЧҮЙДҮН АЯГЫНДА МАНАС БААТЫРГА УЧУРАГАНЫ.
МАНАС БААТЫРДЫН КАНДАЙ КАРШЫ АЛГАНЫ**

Казактан чыгып кайгырып,
Кадырлашы Көкчөдөн
Каргаша болуп айрылып,
Узак жолго жол басып,
Күн батышты алып маңдайга,
Тили кургап таңдайга,
Чыканак жерге салбастан,
Чырым уйку албастан,
Эскиси түшүп эсине,
Эркин дүйнө жалган жай
Эч көрүнбөй көзүнө,
Жалгыздык түшүп жадына,
Ат керт этип чөп жебей,
Чөп жесе да көп жебей,
Эр кылт этип суу ичпей,
Аманат жан күн кечпей,
Жолдо Алмамбет бел чечпей
Эрини чарта кесилип,
Ачкадан боору эзилип,
Айнектей көзү сүзүлүп,
Акыр жалган дүйнөдөн
Абыдан күдөр үзүлүп:
Каралашкан казагым,

Казак берди азабым,
Каңгып жүргөн шум башым
Кандай жолду басамын?
Жалындым кудай өзүңө,
Жайлуу жерден бир ажал
Жеткире көр өзүмө
Болгон карып экен деп
Болжосом боор бурар жок,
Жатып калсам алсырап
Кандай жаткан жансың деп
Жайы-күйүм сурар жок.
Аркамдан издээр ага жок,
Тек-жайын айтып телмирип
Артымда калган бала жок.
Издеп келер иним жок,
Ит ордуна мен өлсөм
Ичи ачыр бенде бири жок.
Таянарга тага жок,
Жараткан Жапар кудурет
Тагдырыңа дабаа жок,
Өлсөм калдым талаада,
Өзүңдөн бөлөк баана жок.
Бадышадан башкага
Баркы болбос көөхар таш,
Курган башым бир жалгыз,
Кургабай аккан көздөн жаш!
Көбүнөн калган аз болуп,
Тобунан азган кас болуп,
Ызгыч кара кашка куш
Канаттары курүлдөп,
Катуу учуп дүрүлдөп,
Бардашы кыйын канаты,
Адамды көрсө тийүүчү
Баштатан бери адаты.
Аттатып кара суулардан,
Асты Алмамбет кутулбайт
Ызылдаган булардан.
Жакынынан жат болуп,
Көңүлү кирдеп дат болуп,
Элким болуп элинен,
Медери кетип белинен
Кужуру кайнап куршугуп,
Кыжыры кайнап кырданып,
Кырааның Алмаң сурданып,
Суу көтөрбөй сиркеси
Ызгычка айткан бир сөзү:
Ызылдаба ызгыч куш,
Ырасын айтсам ушул иш,
Тызылдаба ызгыч куш,
Чынын айтсам ушул иш —

Канаттуудан сен жалгыз,
Какшыган чөлгө бүтүпсүң,
Кара башта мен жалгыз,
Кайыры жок элге бүтүпмүн,
Кылып кыйла пайданы,
Кызматым жерге житипмин!
Куйруктуудан сен жалгыз,
Кубарган чөлгө .бүтүпсүң,
Жумуру башта мен жалгыз,
Куруган элге бүтүпмүн,
Куруп келем жапжалгыз,
Кубанычым жерге житипмин!
Уяң менен ишим жок,
Учурарга кишим жок,
Ушу жерде мен өлсөм
Кишим түгүл, жаныбар,
Улуп калар итим жок!
Балаң менен ишим жок,
Бара турган кишим жок,
Мына шу жерде мен өлсөм
Мааналарга итим жок!
Айбандан жалгыз атым бар,
Алдама айтар датым бар,
Адамдан жалгыз өзүм бар,
Армандуу наалыш сөзүм бар,
Айланып келип башыма
Нечүн тиер кезиң бар,
Оору тийбей, соо жүрүп,
Ооп турган эсим бар
Койсоңчу, ызгыч, кордобо,
Жолума чыгып торгобо,
Өзүңдү зордобо,
Айдаркандын Көкчөдөй
Жалгызсың деп кордобо!
Ал сөздү айтып далайып,
Ачкалыктан шалайып,
Эки буту салайып,
Ал сөздү айтып сүйлөнүп,
Алмамбетке бул ызгыч
Келип тийди күүлөнүп.
Өз жеринде жүргөндө
Өкүмөт күткөн бир далай,
Өзүнчө келип Көкчөгө
Нөкөр болгон — бир малай.
Туңшасында турганда
Журт сураган бир далай,
Саптап келип Көкчөгө
Санатта жүргөн бир малай.
Санаасы санга бузулуп,
Таноосу демге кысылып,

Ачкалыктан Алмамбет
Кара тер бойдон сызылып,
Камсыгып келген каркыбар,
Жаага кыйын салты бар,
Коломсокко кол салды,
Ошо кушка ок алды.
Киричке жебе чалыптыр,
Телпилдеген ызгыч куш
Чыйылдап келип калыптыр,
Алмаңдын көргүн санатын,
Ызгычтын атты канатын.
Канатын огу сындырды,
Ызгычтын жанын тындырды.
Чыйраксынды көккө учуп,
Жыгылды ызгыч жер кучуп.
Азыр ызгыч жыгылды
Алмамбеттин жолуна,
Аны Алмамбет көрмөккө
Эңип алды колуна.
Канаты сынды калы жок,
Кармап көрсө жаныбар
Былк этерге алы жок.
Бөдөнөдөй өзү бар,
Бөтүрөйгөн көзү бар,
Насият кылып ызгычка
Алмамбет айтар сөзү бар:
Алда жүн берген далыңа,
Аңдабай өзүң алыңа
Адамга не үчүн катылдың?
Арманда өлүп атылдың.
Алыңды чактап билбедиң,
Айланып сага тийбедим.
Катылба десем болбодуң,
Кадалып жолум торгодуң,
Кадемиң каткыр оңбодуң.
Тийбегин десем болбодуң,
Титиреп жолум торгодуң,
Тийгенден кайсыл оңгонуң?
Чөөлүккөн чөлдө сен болдуң,
Чөккөн арстан мен болдум.
Аңкаган чөлдө сен болдуң,
Ач арстан мен болдум.
Алыңды билбей не тийдиң?
Сенден бетер мен дагы
Алымды билбей баш кошуп
Ажалдын тонун мен кийдим.
Өз алың билбей сен тийдиң,
Өзүңө окшоп баш кошуп,
Өлүмдүн тонун мен кийдим.
Берсе кудай жолумду

Чечейин өлүм тонумду,
Бүтүрөйүн канатың,
Бейкүнөө жанга катылбай
Сен да тап деп жолуңду
Кайнатма кара дары бар,
Канатын азыр бүтүрчү
Канча дары баары бар.
Сүйкөп алып жарага
Сынып калган канатын
Кыябына салганы,
Алып алтай кырмызы
Канатын аста таңганы.
Дарыга канат сырдады,
Тал жебек менен чырмады,
Учурмакка Алмамбет
Ызгычты кармап ыргады.
Аралдан чыгып Алмамбет
Боз жерге келген чагы бар,
(Ошо келген боз жери
Ушу күндө дагы бар —
Ак-Эрмендин ою дейт,
Ашмаранын бою дейт).
Үйүңдү тап деп жаныбар,
Уяңда балаң дагы бар,
Учуруп ийген чагы бар.
Ызгыч учту көк жакка,
Ызгыч учкан көк жагын
Алмамбет карап көт жагын
Асманга көзүн салыптыр,
Манастын турган жеринен,
Бото-Мойнок белинен
Аккула ат менен болкоюп,
Арстан эр кырда золкоюп,
Баятан байкап алыптыр,
Баатыр эр көзүн салыптыр.
Аңдап турган мурунтан,
Аркардан бөлөк айбан жок,
Айдап мал адам жайган жок.
Бөрүдөн бөлөк айбан жок,
Маралдан бөлөк малдан жок,
Бараандап чыгар жандан жок.
Кулан жатыр жайнаган,
Кудугу жатыр кайнаган.
Адамы жок жер эле,
Арстан Алмаң арбайып,
Аралдан чыкты дардайып,
Ашмаранын оюнда,
Ак-Эрмендин боюнда,
Каруу-жарак карк алтын,
Келе жатыр калдайып.

Алда кандай адам деп,
Ат-тону бөлөк не жан деп
Алыстан көзүн салыптыр,
Арстан эр айран калыптыр.
Атынын мойну бир кулач,
Айбандан түрлүү көрүнөт,
Алеңгир жаа асынган,
Адамдан сүрдүү көрүнөт.
Саадагы өгүз белиндей,
Салкыны сырттын желиндей,
Атышканын уткандай,
Анча-мынча адамды
Ат, тону менен жуткандай.
Өзү дөбө бир тоодой,
Өчтөшкөнүн туткандай,
Өжөрлөнсө кишинин
Өзүн бүтүн жуткандай.
Карк алтындан уютма
Каралжын ыраң тон менен,
Калдайган кара талаада
Бөксөгө чыкчу жол менен
Бөлүнүп келе жатыптыр,
Бөрү жолдуу Алакең
Көрүнүп келе жатыптыр.
Кара бою үпчүлүү,
Капталынан топчулуу.
Малакайы алтындан,
Бардашы журттан артылган,
Башында көөхар диңсе таш,
Жаркыны көккө тартылган.
Башында жыга бөркү бар,
Бадышалык көркү бар,
Кайратына жан түргүс,
Канга ылайык каркыбар.
Байкап турат алыстан,
Канга ылайык кашы бар,
Ошо келе жатышы,
Жыйырма сегиз жашы бар.
Анда Манас муну ойлоп,
Албан түрлүү көп ойлоп,
Арстанга чын болжоп:
Алдам бердиң бишарат,
Аң уулап мында келишим
Аңдасам артык ишарат.
Түштө тапкан кылычым,
Кылычымды кез кылган
Кудурет сенин кылышың.
Түштө көргөн жолборсум,
Бул Алмамбет болот го
Дүнүйөлүк жолдошум

Алмамбет эмей ким деди,
Арстан эрди аңдасаң
Айтпай-дебей билгени,
Кайра тартып жылт берип,
Кабакка Манас киргени.
Кайра тартып калыптыр,
Алмамбет ызгыч учуруп,
Кайкаңга көзүн салыптыр,
Карышкырдай кылаң деп,
Түлкүдөй куйрук булаң деп,
Элесин көрүп эр Алмаң
Элейип тура калыптыр.
Мергендердей бет менен
Чекесинин чет менен
Ченеп Манас караса
Элесин көрүп Алмамбет
Карап калган калкайып,
Кылжейрен аты даңкайып.
Анда Манас ойлонду:
Кызыл түктүү пил экен,
Кыраан эрдин бири экен.
Алыскы ишти ойлонгон
Акылмандын бири экен,
Айбатына жан түтпөс
Баатырлардын бири экен.
Кең көкүрөк, сом далы,
Туткандын чыгар далдалы,
Балбандардын бири экен,
Кездешкенин мент кылып
Алгандардын бири экен.
Азуусу албарс, уу тырмак,
Арстандардын бири экен,
Айбаты менен ааламды
Баскандардын бири экен.
Качыргандан токтолбос
Камандан алган мүнөзү,
Кайгырып жоодон шашпаган
Жолборстон алган мүнөзү,
Жолдош болуп кезиксе
Бүткөндөй болуп көрүндү
Эр Манастын мүдөөсү.
Абыдан көрүп айкөлүң
Кайра чапты калкылдап,
Аккула ат менен алкылдап,
Өзүнүн боюн жыйнабай,
Өңүрү кеткен жалпылдап:
Жоого сүрдүү жолборстор,
Жолдошту кудай бериптир,
Сүйүнчү — деди,— жолдоштор.
Айтканымды туюнчу,

Арстан эрлер сүйүнчү!
Сөз айтамын туюнчу,
Төрөлөрүм сүйүнчү!
Баштап жүрсө барааның,
Калкыңда жүрсө карааның,
Бетинде жүрсө бедериң,
Белиңе таңуу медериң,
Элинде жүрсө эркегиң,
Түндүктү тирер түркүгүң,
Жолго кирсе жолдошуң,
Жоголор жерде колдошуң,
Жоо качырсаң жолборсуң,
Өнөрү ашык дүйнөдөн,
Өмүр сүрсөң жолдошуң
Алмамбет келет мен көрдүм,
Ар мүнөзүн, айбатын
Арстанга тең көрдүм!
Көңүлүн адам тапкандай,
Көргөн адам баккандай,
Көптөн аны токтоткон
Көл-дарыя ырыска
Көз көрүнөө баткандай!
Акылга адам тапкандай,
Айла кылып токтоткон
Аккан суудай ырыска
Алдам берсе баткандай,
Сунса колу узарып,
Жумулса көзүн ачкандай!
Кетирбей токтоп калышын
Кебин кылгын көй баатыр,
Аздырбай алып калыштын
Акылын кылгын көй баатыр!
Айрылып калып Көкчөдөй,
Арманда болуп бөксөрбөй,
Жергеңде жүрсө жектебей,
Окус жаман иш кылса
Осол көрүп кектебей
Батыларың маалим кыл!
Чогоолдук кылса көтөрүп,
Өжөрлүк кылса өткөрүп,
Кейишке салса кечирип,
Кеткени болсо келтирип,
Өчтөшкөнүн өлтүрүп,
Күтөрдүн камын кылыңар!
Бүлүндүрсө бүлк этпей
Түтөрдүң камын кылыңар!
Жарлык кылса буйругун
Тутардын камын кылыңар,
Өчтөшкөнүн өлтүрүп,
Жутардын камын кылыңар!

Алмамбетти кетирбей
Тутардын камын кылыңар!
Алышсак душман ар жерде,
Алмамбет баатыр бар жерде
Ал жетпеген душманды
Жутардын камын кылыңар!
Башын тартпас өлүмдөн
Баатырлык жайы көрүнөт,
Бас адамга тең жүрчү
Бакырлык жайы көрүнөт,
Карарса кайра жанбаган
Капырлык жайы көрүнөт!
Келе жатыр жол менен,
Кейиш тартып ой менен,
Ашмаранын оюнда,
Ак-Эрмендин боюнда,
Алтындуу саадак колунда.
Аттанып чыгып беш баатыр
Бөксөгө чыгып келгенде
Азыр тургун жолунда.
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай
Сырттан Сыргак, Кутунай,
Акимдин бири бу дагы
Акбалтанын Чубагы,
Белиме таңуу беш баатыр
Азыр кайрат убагы!
Көк колот ылдый салыңар,
Көрүнбөстөн барыңар.
Жаныңа жакын келгенде
Айгай салып бакырып,
Каракчы болуп чыгыңар
Капилет сайып жыгыңар.
Жортуулчу болуп чыгыңар,
Жол боюна жыгыңар.
Атын коштоп алыңар,
Айдап жолго салыңар,
Бол жүргүн деп шашыңар,
Ботонун белин ашыңар.
Тоноп тонун алыңар,
Топоңдотуп кубалап
Топту көздөй салыңар.
Кожойтуп айдап алыңар,
Колду көздөй салыңар,
Койбойм тирүү жаның деп
Коркутуп айткын баарыңар.
Жүткүндүрүп келиңер,
Жүрөгүн сынап билиңер!
Алкындырып келиңер,
Акылын сынап билиңер!

Көк жайыкта жатканың
Төрт жүз сексен кишисиң,
Төлгөсүн көрсүн ишиңдин.
Эки жүз ордо салыңар,
Элүүң жөнөп төш жакка
Ат откоруп барыңар,
Кыркың кызык ойнотуп,
Чатыраш ойнун салыңар,
Тогуз, онуң биригип
Тогуз коргоол алыңар.
Жыйылып алып жыйырмаң
Топ таш-чакмак алыңар.
Он эки желдет ат алар
Оолактан атын алыңар,
Ороюң суук салыңар.
Сөөлөткө тигип алганың
Төрт төбөлүү көк чатыр,
Дөөкүрсүгөн көй баатыр
Саламын алик албаңар,
Жакшы экен деп көрүшүп
Жарбаңдашып калбаңар.
Жатканың турбай кырданып,
Жаалыңды салын сурданып,
Которуп орун бербенер,
Козголуп келгин дебеңер,
Сырыңды сыны толтурар,
Сырттандык кылса зыңкыйып,
Ою терең эр болсо
Олутун таап олтурар.
Бабырап башкаң үндөбөй,
Баянсыз кепти сүйлөбөй,
Сыр бербестен зымпыйып,
Кыраан куштай кымпыйып,
Жок сөздү айтып чуулабай,
Жол-жобосун сурабай
Адептүү болгун баарыңар,
Ар кандай жумуш болсо да
Аңдап менден алыңар.
Арстан эрдин өзүнөн
Адеп тутуп калыңар.
Кытайдан келсе казакка,
Казактан калса азапка,
Кыргыз дагы шек берип
Калбайлык кара мазакка.
Капия баштап албаңар,
Калкыңдын жөнүн биле элек,
Капалантып салбаңар,
Аңгеме баштап албаңар,
Адамың жайын биле элек,
Арстан эрдин өзүнү

Ызалантып салбаңар.
Бирок менин айтарым.
Арстан сындуу эрдир ээ,
Алып келип үстүмө
Ар канча кыйын болсо да
Ат менен салам бердирбе.
Жөөлөп айтсын саламын,
Жөнүн билип аламын.
Бас келип айтсың саламын,
Баркын билип аламын.
Алмамбет мында келгенде
Азат боюң күүлөбөй,
Аламандап сүйлөбөй,
Артык айтпай сөзүңдү
Аңдаңар менин өзүмдү.
Кыл дегеним кылыңар,
Кыйла кыйын сыры бар,
Караса көрөр сыны бар.
Сыныңды сынап билбесин,
Сырттан эрдин бир өзү
Сызып жолго кирбесин.
Жоо бөрүсү эр деген,
Жоругуңду билбесин,
Жолобой жолго кирбесин.
Кытайдан келген бир эрди
Кыйрынан казак жиберди,
Көкчөнүн жигиттеринче
Көтүнөн түшсөң ал эрдин
Көрүнөө кырам силерди.
Каңгайдан келген бир эрди
Кадырын казак билбеди,
Каңгытып кууп жиберди,
Как ошондой кылганча
Каныңды төгөм силерди.
Беш баатырын белендеп
Көк колот ылдый салыптыр,
Көй төрөлөр калыптыр.
Эки жүз ордо чийишип,
Оюнга кирди баарысы,
Оён эрдин айтканын
О жерде кылып алышты.
Көк колот менен салыптыр,
Көй баатырдан бешөөсү
Көрүнбөй тосуп калыптыр.
Аккан жашын көзгө алып,
Белден көргөн белгиге
Бет алып жолго салыптыр,
Белендеген беш баатыр
Кабактан чыгып калыптыр.
Мылтык атып тарс коюп,

Добул согуп карс коюп,
Желегин шамал жапырып,
Жеп ийчүүдөй бакырып,
Чукул жерден чубуруп,
Жакын жерден жабылып
Качырып чыга калганы,
Келе жаткан Алмамбет
Чил учкандай селт этип
Бир да карап албады.
Коргошун жүрөк, пил билек,
Коркпой турган Алмамбет,
Айбаты жолборс, ач курсак,
Ар мүнөзүн аңдап бак:
Жайык маңдай, жазык төш
Жалаяк ооз, жалын көз,
Жан катылчу неме эмес.
Ач арстандай ыңгырап,
Найзасы колдо зыңгырап,
Албарсы белде шыңгырап,
Жолдон азган бир жолборс,
Жологон бенде соо болбос.
Кесенип чыккан беш баатыр
Келди токтоп кала албай,
Кезиккен менен беш баатыр
Бардашына болду таң,
Батынып колун сала албай.
Сундурган найза жарагын,
Султан Алмаң кебелбей
Бастырышын карагын!
Кабагы бийик, өңү саз,
Кабыландай мараган,
Каар менен караган.
Менменсиген беш баатыр
Кайратына таң калган.
Кол салса кокус кылгандай,
Койго тийген бөрүдөй
Кырып салып тынгандай.
Барганы менен бакырып,
Бар кайратын чакырып,
Кайраты мындай ким болду,
Каары катуу беш баатыр
Катыла албай тим болду.
Бардашы мындай ким болду,
Барган менен беш баатыр
Батына албай тим болду.
Кыраан Алмаң бастырган
Кылжейрен менен калкайып,
Кыйкырып барган беш баатыр
Кошулуп калды бастырып,
Саламын айтып шалкайып.

Кылжейрен атын кындыйтып
Кыйгактуу найза зыңкыйтып,
Адам өлчөр неме эмес,
Байкап көрсөң айбатын
Манасыңан кем эмес.
Бар кудай берген экен деп,
Баатыр Сыргак жол баштап,
Астына түштү тепеңдеп.
Ашты Мойнок белинен,
Астынан барган беш баатыр
Алмамбетти көргөндө
Айрылып калды мурунку
Алаптап жүргөн деминен,
Жалгыз ооз жайын укпады
Алмамбеттин кебинен.
Алиги келген бешөөнү
Адам го деп аңдабай,
Алда кандай жан бу деп
Аңкарып анык карабай,
Кейпин көрүп беш баатыр
Кеп суроого жарабай.
Дөбөгө тиккен кырк чатыр,
Эки жүзчө адамы
Бакылдашып ордо атып,
Чатыраш оюн салыптыр,
Кишисинен кырк-элүү
Киштеге кирип калыптыр,
Чакмак-топ таш алыптыр,
Курдап алып элүүсү
Кумалагын салыптыр.
Жатканы турбай кырданып,
Жаалданып сурданып,
Карап койгон бир жан жок,
Кандай жүргөн адам деп
Капарына алган тири жан жок.
Алардан бетер кырданып,
Айбатын салып сурданып,
Төрт төбөлүү көк чатыр,
Төрө Манас үстүндө
Дөөкүрсүгөн көй баатыр.
Кыргыз, Бакай кары бар,
Кыйындардын баары бар.
Оңдоп алып борумун,
Манас менен Бакайдын
Ортосунан коюптур
Болор болбос орунун.
Аңырайган тешиктен,
Ачылып турган эшиктен
Арстан Алма султаның
Аты менен келүүгө,

Айтып салам берүүгө
Бастырган бойдон барыптыр.
Эшикке жакын барганда,
Элүү кадам калганда
Айткан Манас канынан
Беш баатыр бекем угуптур
Ат менен салам бердирсең
Үмүтүң үз деп жаныңдан,
Эт жүрөгү болкулдап,
Эч аргасын таба албай,
Эстери чыгып кыпылдап,
Эшигине Алмамбет
Жакын жетти чукулдап.
Чыдай албай Ажакең
Бастырып чыйрак барганы,
Баатыр Алмаң султандын
Чылбырынан кармады:
Сабагыңды карасам
Сары алтындын кенисиз,
Жөн-жайыңды карасам
Дөө кызматкер перисиз.
Кадамыңыз кут болсун,
Каалап мында келипсиз,
Кадыр алда жар берсе
Калың кыргыз журтуна
Карашуучу шериксиз.
Көөхарсың көз айныган,
Куйругуң кучак куудайык
Көк асманда дайрыган.
Капаланып чыгыпсың
Казактын калың элинен,
Кадыр алда буйругу,
Арстан эрге жолуктуң
Ашмаранын белинен,
Аңдап уккун арзымды
Асирет кайгы кебимден.
Улук да болсоң ушу жол
Биздер үчүн кичик бол.
Каары катуу каныбыз,
Ат менен салам берсеңиз
Калбас тирүү жаныбыз.
Кесилип кетер саныбыз
Асылы түбүн ойлосоң
Аман калбас жаныбыз.
Айтканынан кайтпаган,
Азыр өлүм турса да
Ажалдан башын тартпаган,
Өкүмү экөө болбогон,
Өчтөшкөнү оңбогон.
Өзүн кудай колдогон

Өкүматтуу төрөбүз.
Өткүрлүк кылсаң тил албай
Биз, өзгөчө кордук көрөбүз.
Жардыгы жалган болбогон,
Жамандык кылган оңбогон,
Жаратканы колдогон,
Жаалы катуу төрөбүз.
Жайылдык кылып койсоңуз
Жайыбыз ушу — өлөбүз.
Оңо турган неме эмес,
Оңой-олтоң эр эмес,
Окус өлүп кетпейлик,
Комсоо көрүп иш кылып
Кокус өлүп кетпейлик.
Өлөңдүү жерди өрттөгөн
Өткүр шердин бири ушу.
Өзүн-жатын карабас
Жеткир эрдин бири ушу.
Кара сууга кан куйган
Каңкор эрдин бири ушу,
Калайыкка чаң салган
Анткор эрдин бири ушу.
Кылыгын адам биле албас,
Кыйыгы тутса тил албас,
Кыйын эрдин бири ушу.
Жоругун адам билбеген
Жоомарт эрдин бири ушу.
Жоо көрбөсө бууруккан
Дөөбант эрдин бири ушу.
Нуска сүйлөп, сөз байлап,
Чечендик жайы дагы бар,
Беш тараптан жоо сайса
Көптөйт деп көөнүнө албаган
Бекемдик жайы дагы бар,
Айткан сөзгө ар качан
Жеткендик жайы дагы бар.
Жаалы катуу каңкорго,
Жандан тойгон анткорго
Жаман кылып салбаңыз,
Кас кишидей иш кылып
Канга забын калбаңыз.
Аттан түшүп алалык,
Ыгы бөлөк каңкорго
Ызат кылып баралык,
Эби болсо, баатыр деп,
Эптүү Ажың айтып кеп,
Алмаңды алды жылоодон.
Кол тийген соң жылоого
Козуп кетип эскиси
Алакең кирди ыйлоого:

Өз журтумда иш кылган
Өжөрлүгүм калганы,
Өлбөй тирүү бар туруп
Өнөрүн көрдүм жалгандын,
Көтөрбөсөм чарам не,
Көтөрдүм кудай салганын.
Карыптык башка жеткенин,
Каалабай жүргөн экенмин
Кандыгым колдон кеткенин.
Башыма балаа жеткенин,
Байкабай жүргөн экенмин
Паашалык колдон кеткенин.
Карып болгон кандырмын,
Кара жез болгон зардырмын,
Кайгылуу болгон жандырмын.
Төмөн болгон төрөмүн,
Мурунтан ишим бузулган,
Муну кимден көрөмүн!
Алмамбетти көргөндөр
Айбатына таң калып,
Асталай басып барганы.
Салам берди заңк этип,
Арстан Манас, эр Бакай
Алик алды барк этип.
Бөлөгүнө карабай,
Бөлөгүнүн баарысы
Кол сунууга жарабай,
Абакеси Бакайга
Кол узатып жайма-жай,
Абасы Бакай кол берди.
Эр Бакайдан кол алып,
Эр Алмамбет баатырың
Төр жагынан жол алып.
Төрө Манас баатыры
Колун сунуп акыры,
Айбатына Алмаңдын
Козголуп Манас акылы.
Оңолгон Алмаң борумдуу,
Ортодон алды орунду.
Чарт айрылган эрини,
Чактап билген эр Манас
Алмамбет чыккан жерини.
Ачкалыгын билиптир,
Алып кел ылдам тамак деп
Ашпозго буйруп ийиптир.
Бал чайкаган кымыз бар,
Баатыр Мажик көтөртүп
Эки желдет кириптир.
Сары алтындан жан кесе,
Бири отуз төө ал кесе,

Баса куюп кымызын,
(Байкап туруп баарың ук
Баатырлардын кылышын),
Кош колдоп аяк сунуптур,
Абакеме сунгун деп
Алмамбет айтып туруптур.
Эр Бакай эрин малыптыр,
Эңиле басып Жабыке
Алмаңа сунуп калыптыр.
Алмамбет алып аягын,
Асылы билдирбесем деп
Ачкалыктын баянын,
Аз гана жутту кылт этип,
Өзөгүнө түшүптүр,
Өбөктөп Алмаң шылк этип,
Көзү илинип кор этип,
Көкүрөгү кыр этип,
Кирпикке кирпик илинип,
Илингени билинип,
Өлүп барып тирилип
Баш көтөрдү баатыры,
Арстан Алмаң эс алып
Тамагын ичти акыры,
Олтуруп боюн тер басып,
Ордуна келди акылы.
Олтуруп Манас кеп айтат,
Ой, азамат деп айтат!
Ошондо Манас кеп сурайт,
Кайсы элденсиз деп сурайт:
Кай жерде болот жериңиз,
Кабарын айтып бериңиз?
Качан мында келдиңиз?
Кайда болот элиңиз?
Жолоочудай жүрүпсүз,
Жообун айтып бериңиз.
Минип турган атыңыз,
Ат жарагы салтыңыз
Кытайча турат боруму,
Кийген кийим баарысы
Кытайча турат оруну.
Кирерге барбы шаарыңыз?
Ачуу жеңип бу күндө
Ачылбастай баарыңыз,
Айтып аны салыңыз.
Учураштык бу жерде,
Нуркуңуз болгон не жерде?!
Көз көрүштүк бу жерде,
Көбүңүз болот не жерде?
Мүнөзүң кытай уругуң,
Азып мындай жүрүшкө

Айран болуп турумун.
Атаңыз ким, атың ким?
Айтып берер жайын деп
Ан үчүн сурап турам тим.
Жоо бөрүсү эр Алмаң
Жоопко кирди бермекке,
Кулак салып эр Манас
Куп тыңдады эрмекке:
Сураба ата-жөнүмдү,
Журттан кечкен бир жалгыз
Мойнуна алып өлүмдү.
Жооп берер менде эс кайда?
Жобоп жүргөн кишидей
Жол сурамак не пайда?
Эркимди айтар эс кайда?
Эсерлер жүрөт ар жайда,
Элким жүргөн бир жандан
Эл сурамак не пайда?
Барарыма жерим жок
Маңып жүргөн бир жанмын.
Батарыма элим жок
Каңгып жүргөн бир жанмын.
Ой жетпеген иш издеп,
Оң караган киши издеп
Ооп жүргөн бир жанмын!
Ат жеткисиз жол издеп
Азып жүргөн бир жанмын,
Алымды билер адам жок
Басып жүргөн бир жанмын.
Кетмен өтпөс кериден
Келер бекен суусу деп
Кечээ күндүн арыгын
Казып жүргөн бир жанмын,
Кеткенин билбей курчумдун,
Кезешин албай журтумдун
Жазып жүргөн бир жанмын.
Карсак * жүрбөс калыңда
Карайлаган бир жанмын,
Кара башым өлүмгө
Даярдаган бир жанмын.
Канча кылсам кызматты
Калайыгым эп көрбөй
Жай албаган бир жанмын,
Калкасы бийик кара тоо
Таянбаган бир жанмын.
Балапан учуп уядан
Ыгын билбей конордун
Канатым талып жыгылып,
Караган менен көз жетпей
Ырыскым кайдан болорун

Жолдо калган бир жанмын.
Баргектен * боо мээлейим
Колдо калган бир жанмын.
Чылбырым үзгөн тулпармын,
Акырда калган жемим бар,
Ал акырга жеталбай
Акылымда кемим бар.
Азып келип турамын
Анжы-Манжы, Таңша,
Киричте, Кентун шаарынан,
Айт деп баатыр сурадың,
Ата-тегим баарынан:
Аркы атам аты Чылаба,
Чылабадан Солобо,
Солобо уулу Соорондук ,
Ошондой болот биздин жик,
Соорондук түн баласы
Азып жүргөн элинен
Алмамбет бакыр өзүмүн,
Артыгы жок сөзүмдүн.
Ал сөздү айтып Алмамбет,
Айтуудан тили байланып,
Азыркысын башына
Акыр заман айланып,
Сандыргалуу Манастын
Салтанатын, борумун,
Ар иш кылган орунун
Бар белем мынча деп ойлоп,
Башка белем деп ойлоп,
Жаш имерди көзүнө,
Жарандар кулак салыңар
Манастын айткан сөзүнө:
Аркайган бийик Ала-Тоо
Ак марал кууп ким ашпайт,
Айкын талаа, узун жол
Адашса жолун ким баспайт.
Чакырса келбес Чын каны
Чыйрыма келип турганы,
Кааласа келбес Каканчын
Кашыма келип калганы,
Кутман келип, кут келип
Кудайдын берип салганы!
Алдадан ар жан күчтүү эмес,
Калабалуу кырк баатыр,
Калыбынан билбейсиң,
Кан тартуусуз түшчү эмес!
Камдаңар ылдам тартуусун,
Кандык жолун кылган соң
Кааласа турар элиме,
Каалабаса калкымды

Өзү билер кайтуусун,
Күлүктөн тартуу камдаңар,
Күрөөкө тондон жамдаңар,
Баш тулпардан байлаңар,
Баатырдын көөнүн жайлаңар!
Самаган сапар жолуна
Аялуу мүлкүм Аккелте
Асалык анын жонуна,
Албарстан учтуу Сырнайза,
Аны берип колуна,
Кийгизиңер, Аккүбө
Кийүүчү кийит тонуна!
Алтын саптуу Ачалбарс,
Аны байла белине,
Арзыбаса кыргызга
Ала кетсин баруучу
Каканчын-Бээжин жерине,
Кааласа кетсин каркыбар
Капыр да болсо улуу журт,
Калың кытай элине.
Кашындагы көй баатыр
Айткан жерден макул деп
Арстан эрдин кебине,
Аягы жерге тийбестен
Алек-далек жүгүрүп,
Аким-бийдин баарысы
Ач арстандай бүгүлүп,
Айтып оозун жыйганча,
Аны-муну кылганча,
Ачып көздү жумганча
Ат даярлап алыптыр,
Аккуланы кындыйтып,
Астына аны жетелеп,
Азаматтын баарысы
Атасы келген немедей
Алып кел деп энтелеп,
Баатырдын аты чоң Кула,
Баш ат кылып жетелеп,
Маңдайында багы бар,
Кулагында шамы бар,
Куюндан бүткөн жаныбар
Ач маралдай шаңкайып,
Аккуланын соорусу
Ак дөбөдөй даңкайып,
Алтын ээр, сырдуу каш,
Көмкөрө ээр бетинде
Көрчөгөсү көөхар таш,
Алыскы-жуук айныбас,
Ыраакы, жакын ылгабас
Ортосу болот, оозу албарс,

Түтүнү туман, түбү Ыспан,
Кароолу дажаал, огу ажал,
Бургулап ичин түздөгөн,
Аткан огу жөн учпай
Ажалдуу жанды издеген
Аккелте илип кашына,
Алтын ээр башына
Сырнайзаны сайылтып,
Асабасын жайылтып,
Кылычын илип ээринде,
(Кыргыз уулу кулак сал
Кыраан эрдин кебине),
Эшик эндүү ай балта
Кол канжыга байлаптыр,
Кошундун көөнүн жайлаптыр
Саадагын салып ээринде,
Сапар келген Алмамбет
Салтанаттуу бегине,
Тартууга чыкты тогуз ат
Эр Алмаңдын келүүнө.
Адамдар турду жабылып,
Аты-тонун бергенге
Арстан эрди таң кылып,
Акыры өзү кантет деп
Арстан эр үчүн сабылып.
Аккуланын үстүнө
Аккүбө тону жабылып.
Аккуланын артынан
Маралтору бууданы,
Кызкара деген бир күлүк,
Кызкаранын артынан
Ачкула деген бүгүлүп,
Бадаң бийдин Торуча,
Баары бедөө көй күлүк.
Жабыгар жалдуу, кең соору,
Жалпоочтоп жүргөн тулпары
Кокондуктун Кошчабдар,
Койчумандын Карасур
Аккулага кошкону
Тогуз болду карап тур.
Ал тогуздун артынан
Алмаңа келген тартуудан,
(Арстан Манас баатыры
Айтканда жоктур кайтуудан),
Кулагы ашкан жалынан,
Ырыска шерик малынан,
Кулжадай төшү салынган,
Сулүүлугун караса
Күмбөзгө салган сүрөттөй,
Жал-куйругу түпөктөй,

Тумшугуна караса
Суусарга койгон күбөктөй *
Сарала атын кындыйтып,
Кулжадай санын түрүлтүп,
Кундактай белиң бүгүлтүп,
Белин тартып мекийип,
Кош кулагы чекийип,
Сарала менен тогуз ат,
Аккула менен он сегиз,
Баары буудан тептегиз,
Сай күлүктү тарттырып,
Сандыргалуу Алмаңдын
Салтанатын арттырып,
Сары улакты таптырып,
Садагасын чаптырып,
Казыначы куу жигит,
Кашына Манас чакырып,
Чоң куржунун ачтырып,
Кызыл алтын, дилдеден
Алмамбеттин башына
Кырк миң дилде чачтырып,
Аскерине талатып,
Алты челек май эрип,
Айланып Алмаң башынан,
Алтымыш тайган-иттерге
Төгүп берип жалатып,
Кийик эти, кой эти
Үч каранын этиндей,
(Алмамбетиң олтурду
Атасы өлгөн жетимдей),
Айланып Алмаң башынан
Канаттууга чокутуп,
Алмаңа кылган садага,
Куш тоюнду дагы ага.
Анжыяндан чыгуучу
Аркагы жибек сарала,
Букардан келген дүрүйө,
Булун оор карала,
Катар-катар кийгизип,
Эски киймин эр Алмаң
Карыптарга тийгизип,
Бээжинге кийчү белгилүү
Баатырлык тонун алыптыр,
Башкасын таштап салыптыр.
Улуктукка кийинген
Урматтуу тонун алыптыр,
Ушаланган эскисин
Ушу элге таштап салыптыр.
Такасы карыш накери
Аягына кийинип,

Арстан Алмаң баатырдын
Азыр көөнү бир жаркып,
Аккан жашы тыйылып,
Олтурган Алмаң орундуу,
Азыр ашты ааламдан
Алмамбеттин поруму.
Тай семизин сойдуруп,
Сары казы, кыйма жал,
Салып этин койдуруп,
Тамашага киришти,
Байкабай Манас бир ишти.
Сайгашка сөзүн билип ал,
Кырк баатырдын ичинде
Билгичилден бири бар:
Саясы салкын тереги,
Кысылса тиер кереги
Кыйбат баа Серегеи.
Таар ордуна бөз тапкан,
Тарылган жерде сөз тапкан,
Талкаланган сыныкка
Дары жагып, эп тапкан,
Такалган жерде кеп тапкан
Турду Серек ордунан,
Тунук сөз чыгар оюнан:
Мурун кыргыз наркы экен,
Мал таанылса жан түшүш,
Баатыр сизге бир айтам,
Кандай болот биздерге
Дарбаан кылбай кан түшүш?
Эсине Серек салганы,
Атаны жакшы кеп бол деп,
Шаңкылдап күлүп эр Манас
Санын чаап алганы.
Ырас айтат Серегим,
Ыгы менен ар качан
Тийип калат керегиң.
Ат чабылбай кан түшүш,
Абыдан жаман ошол иш.
Кан келгенге ат чап деп,
Карап турбай бат чап деп
Каңкор салды айгайды.
Эр Алмамбет муну ойлойт,
Карап туруп далайды:
Аккула Манас аты экен
Кара жанына өлчөгөн,
Кас тулпарын мингизген
Ашкере чыккан март экен.
Аккүбө Манас тону экен,
Азыркысын сүйүнүп
Мага кылган жолу экен.

Аккелте Манас мүлкү экен,
Байкап турсам, Сарала ат
Мага ылайык жылкы экен.
Ыракмат деди кылышын,
Атына байлап тартыптыр
Ай балта менен кылычын.
Ала келди найзасын,
Ат-тонунан мен айрып
Кетирбейин айласын,
Өспөгөн жаман жан кылар
Өз жанынын пайдасын,
Ойлонуп Алмаң алыптыр,
Октой болгон көй күлүк
Отуз-кыркын чыгарып
Чубатканы калыптыр.
Ошонгуча эр Манас
Алмамбетке айтып салыптыр:
Кан деп ызат бу кылып
Кандайлыктан берет деп
Аты менен тонун деп,
Токтосо токтоп калар деп,
Токтолбой кетсем бу жерден
Тоноп тонун алар деп,
Айрып атын калар деп,
Токтолсом кадырга алар деп,
Токтолбосом бу жерге
Капа болуп калар деп
Албагын катар нээтиңе,
Адам чыкпас бетиңе.
Азгырбайын жолуңдан,
Тоспоюн айтар жообуңан,
Торгобоюн изиңен,
Найзага белги желектир,
Аккула атым минип кет,
Азамат эрге белектир,
Аккелтени атып кет,
Аманат жанга керектир.
Аккула менен Сарала ат,
Ал экөөнү баш кылдым,
Баары буудан он сегиз,
Тап этинде тептегиз,
Манастын көөнүн жайлап кет,
Бара турган жолуңа
Баарын бирдей айдап кет.
Аккүбө тонум кийип кет,
Бара турган жолуңа
Кидирбестен кирип кет,
Кишиминби, итминби,
Баатыр сизге айтарым
Алым ушул, билип кет.

Найзага тактым ак желек,
Азамат эрге бир белек.
Күн чыгыш барсаң Бээжин бар,
Күлдү кытай элиң бар,
Кай жакка тарткан мейлиң бар?
Кааласаң кайта барарсың
Кан Көкчөдөй эриң бар,
Калың казак элиң бар.
Күн батыш барсаң арап бар,
Күн жүрүш жакка бет алсаң
Ысбахан менен Ындыстан,
Кандай барсаң андай бар,
Ар керегиң камдай бар.
Керегиң болсо дагы да айт,
Кеңешиңе салып айт,
Көңүлүңө алып айт.
Дүйнөдө болсо табайын,
Улук эр мында келипсиз
Кадамыңды куттуктап
Кас буудандын баарысын
Тийип өткөндүгүңө
Кубанчыңа чабайын.
Тур дейт экен Манас деп,
Туюнтуп айткан бу бир кеп,
Капарыңа албагын,
Кааласаң тур, каала кет,
Капаланып калбагын,
Калыс болор биздин нээт.
Ал сөздөн Манас токтолду,
Турам-кетем деген сөз
Алмамбетте жок болду.
Аттын баарын айдатып
Ат чабуучу балдарын
Арчындап жоолук байлатып,
Көкүлүн көккө түйдүрүп,
Көздөрүн шамдай күйдүрүп,
Куйругун жерге шүйдүрүп,
Балдарынын баарына
Машаты күрмө кийдирип.
Аккулага бир бала
Азыр минип алганы,
Ат меники, чаппайм деп,
Алмамбет алып калганы,
Чапкан атка чубатып
Сараланы салганы.
Сай кашканын баарысы
Айдады атын жиберип,
Кошто калды токтолуп,
Сүрөбөйлүк муну деп
Сүрөмөсү жок болуп.

Чыккан аттын пайдасы,
Не болду деп байгеси,
Байге сайбай ат чапкан
Манастын кандай айласы?
Ат айдаган жери түз,
Адамдын саны жети жүз,
Кожурашты баарысы,
Байге кайда, баатыр деп
Манастан сурап барышты.
Алмамбет менен сүйлөшүп,
Аңдабай баатыр калыптыр,
Айтпаса, кайда байге деп
Ажыга көзүн салыптыр.
Элден түрү бир башка,
Эрегишкен кырк кашка,
Аты чыгып бирөөнүн
Астына келип калар деп,
Өлчөп жүргөн жанына
Бир-бир атын сайган соң
Чыккан аттын ээси
Чын ушу жерде алар деп,
Атым чыкты, алдым деп
Чырга башын салар деп
Сырттан Манас муну ойлоп,
Камдап жүргөн байге жок,
Кандай кылат айла жок,
Токтолуп Манас калганы,
Баягы Серек Манаска
Дагы сүйлөп салганы:
Кырк баатырдын кырк күлүк
Кубаныч үчүн чабылды,
Айдап жүргөн малы жок,
Артып жүргөн пулу жок,
Байге кайдан табылды?
Байгеге чапкан көй буудан
Манастын тапкан күлүгү,
Жаманчылык, жакшылык
Башына түшсө кырк баатыр
Манаска түшөт түлүгү.
Бардигер атын Манасың
Тартууга берип салды го,
Аккуланы чаптырбай
Аңдап турдуң өзүңөр,
Азыр көрдү көзүңөр,
Алмамбет алып калды го.
Талаада жүргөн Манаска
Табылсын кайдан байгеси,
Кылган иши баарысы
Кырк баатырдын пайдасы,
Жыйырма чоро жаштардан

Байге боло калбаспы.
Атты чапкан өзүбүз,
Макул болсо сөзүбүз,
Башканын аты алабы?!
Кырк баатырдын атынан
Байгеге кирбей калабы?
Адамдан байге сайды деп
Алмамбеттин көңүлүн
Бир көтөрүп салалы!
Өз аты келер өзүнө,
Манас кулак салыптыр
Серектин айткан сөзүнө.
Аты-тонун талашып
Уруштуруп жүрбөйүн,
Ач бөрүдөй буларды
Жулуштуруп жүрбөйүн.
Серектин макул кеби деп,
Жаш жигиттер бөлүнүп
Байге болуп турганы
Абыдан келди эби деп,
Кылая багып күлбөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген,
Күңгүрөнө сүйлөгөн
Кабылан Манас баатыры
Катуу күлдү акыры.
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш,
Кашкайып чыгып алыптыр,
Катуу күлүп эр Манас
Каткырыгын салыптыр:
Серектин сөзүн алыңар,
Силерди бирөө олжолоп
Алып кетип жатабы,
Макул экен бул кеңеш,
Байге боло калыңар!
Манас айтып салганы,
Башчы болуп Бозуул
Он жети жигит алганы.
Башкы атка сайып жетини,
Экинчиси үч болду,
Үч атка сайды экини,
Андан кийинки аттарга
Бирден-бирден сайыптыр,
Тогуз аттын бирөөнө
Байге жетпей калыптыр.
Мына, мен эле байге болдум деп,
Мажик баатыр барыптыр,
Ана-мына кылганча,
Ачып көзүн жумганча,
Иреттелип турганча

Чапкан ат келип калыптыр.
Туяк тийген жерлери
Жер очоктой казылып,
Сапырылган тозоңу.
Жөө тумандай жазылып,
Алмамбеттин Сарала ат
Суулугу жерге басылып,
Оозуна алы жете албай,
Эки колдоп тизгинге
Чапкан бала асылып
Астына келип калыптыр,
Кырк чоронун баарысы,
Кыргыз, Бакай карысы
Алмамбет деп чуу тартып
Айгайды бийик салыптыр.
Алмамбеттин көңүлүн
Билдирбей туруп кырк баатыр
Бир көтөрүп алыптыр.
Эки болуп Бакайдын
Салкызылы барыптыр,
Үчүнчүсү Кыргыздын
Шалтору келип калыптыр.
Төртүнчүсү Ажыңдын
Аксур аты барыптыр,
Бешинчиси Сыргактын
Көкказык келип калыптыр.
Алтынчысы Кутунай
Аркарбозу барыптыр.
Жетинчиси Чубактын
Көктөкеси барыптыр.
Токотойдун Тору аты
Сегизинчи барыптыр.
Тогузунчу Мажикиин
Төөсур аты барыптыр.
Кырк баатырдын баарысы
Кыргыз, Бакай карысы
Эр Мажикке кеп айтып,
Тилмеч белең атыңа,
Так өзүңө Төөсуруң
Таанып келди деп айтып,
Каткырыгы баш жарып
Катуу күлүп калышып,
Кайбана жүрүп сыртынан
Кетет го деп Алмамбет
Кеңеш кылып салышып,
Алмамбет асты сыр айтпайт,
Сырынын четин кылайтпайт,
Каары катуу кан экен,
Карап турсак мүнөзү
Касиеттүү жан экен,

Кайрылбай бизге кеткендей
Мында кандай мүдөө бар экен?
Бул сөздү айтып кай бирөө
Муңайышып калышты,
Байге болгон жетөөсү
Алмамбетке барышты:
Ак сакалы Бозуулу,
Андан кийин Жоорунчу,
Үчүнчүсү Тоорулчу,
Төртүнчүсү Кербени:
Төрөбүз биздин Алмамбет,
Алмамбетке келгени.
Бешинчиси Бөгөлү,
Алтынчысы Алыке,
Жетинчиси Тазбаймат,
Манаска да карабай,
Караганга жарабай,
Башкага да карабай,
(Байыркы өткөн бабаңар
Ыкыбалын караңар),
Алмамбет деп байыбыз,
Башканын аты келгенде
Кетет эле жайыбыз.
Коңшу болдук сизге деп,
Кожоюнсуз бизге деп,
Нөкөр болдук сизге деп,
Биздерди алып, Алаке,
Өлбөс жагыңды изде деп
Башкасын таштап салышты,
Басса-турса тигилип
Алакелеп калышты:
Турса кепич оңдошуп,
Тунуп жыргап ойношуп, -
Түшсө атын алышып,
Олтурса орун салышып,
Алмамбетке ал жетөө
Жабышышып алышып.
Башканын сөзүн байкабай,
Кыраан Алма баатырдын
Кылайтып кебин кайтарбай,
Кызматына жүгүрүп,
Кыя баспай бүгүлүп,
Кырк баатырдын баарысы
Улуктугун урматтап,
Алмамбетке жүгүнүп,
Айтар кебин айтышпай
Алмамбетти сүйлөтүп,
Аттанарын-турарын
А дегенден бийлетип,
Манас баштап баарысы,

Бакай, Кыргыз карысы
Баркка Алманды алышты.
Эр Алмамбет келген соң
Эбелек сары талаага
Эки күн жатып калышты.
Кетсекпи деп кеңешип
Эр Алмандын үстүнө
Эл жыйылып барышты.
Макул болсо баатыр деп,
Кайтууга биздин акыл деп,
Бай Жакып деген атаң бар,
Барсак кандай акыр деп:
Жүр десеңиз жүрөбүз,
Сиз менен доор сүрөбүз,
Тур десеңиз турабыз,
Суурсаң кылыч чабууга
Мойнубузду сунабыз.
Кыргыз урук элибиз,
Кылса сизге жамандык
Кырып салсаң мейлиңиз.
Кетсең мына жолуңуз,
Урматыңа жүгүндүк,
Уксак экен жообуңуз?
Жол узунун чала кет,
Кетсең мына жолуңуз,
Кашыңда жети баатырды
Кайда барсаң ала кет.
Эрге берген бир белек,
Эки дүйнө жүзүндө
Эр жигитке мал керек,
Калкына келип кыргыздын
Кашында жолдош жок жүрүш
Калкка намыс чоң жумуш.
Чабыттап учкан шумкарсың,
Туягың болот тулпарсың,
Текөөрүң болот темирсиң,
Серпкениң өлгөн себилсиң *
Жайыңды балан дегиниң.
Көөнүңө толсок күтөлүк,
Мактанбайлык жокту айтып,
Бары болсо түтөлүк.
Казак, кыргыз туугандыр,
Көкчөгө бүткөн көй кашка,
Ар кимдин иши бир башка,
Көрө албай сени куугандыр.
Алардай болот экен деп
Акыры баатыр, ойлобо,
Алынганбыз Манаска,
Арстандыгын болжобо,
Так жообуңду угууга

Талапкербиз ошого.
Кетсең, кетип түңүлдүк,
Турсаң, тутуп сүйүндүк!
Муну айтып көй баатыр
Алмамбетти караган
Арстан эрдин көзү өттү,
Ажыкеңден ар түрлүү,
Албан түрлүү сөзү өттү.
Алмамбет акыл ойлоду:
Таарынып чыктым Көкчөдөн
Жамандык иши бар үчүн,
Талаага кандай ит жүрсүн
Тамтыксыз дүйнө мал үчүн.
Көөхар да таш, таш да таш,
Көрүп келди далайды
Алмамбеттин курган баш.
Көөхарга ташты теңейби,
Көрүнгөн жерди сүйлөсөм
Бул олтурган көй баатыр
Кошоматчы дебейби.
Алтын сары, жез сары,
Коло сары, мис сары,
Кошулуптур мисалы,
Байкап көргүн буларды,
Баарыда окшош кубаары.
Саргарганды алтын деп
Санаама келип, жез алдым,
Билбестиктен миз алдым,
Кошуп алдым колону,
Алтын кылып сактасам
Көкчөдөн напы болбоду.
Үй деп кирип калыпмын
Үстү күмбөз ак сарай
Үйүлүп жаткан топурак
Өлүккө салган молону,
Үч күн, үч түн олтурдум,
Урматы анын болбоду.
Ачка өлөрдө чыгыпмын,
Арстан Манас атагын
Айтуудан жаман угупмун,
Келгенден соң кейпине
Айран калып турупмун.
Башка да барбы мүнөзү?
Бадыша экен сүйлөшү.
Артык да барбы мүнөзү?
Арстан экен сүйлөшү.
Ар бир жерден табылар
Азамат эрдин дүйнөсү,
Акыры минтип турган соң
Арстан эрди болорбу

Алмамбеттин сүйбөсү.
Бастыргамын, жүргөмүн
Балаасын тартып дүйнөнүн,
Батаарыма жер таппай,
Баркымды билер эр таппай,
Өлгөн болсом кокустан
Өмөлүп көмөр эл таппай.
Тирилик болсо көрөрдү,
Өлсөм кейип көмөрдү,
Баркын билип өнөрдүн
Кызматка салып көрөрдү,
Талаада калбай жасатым *
Таптым бекен деп турам
Табытка салып жөнөөрдү.
Ага да жок, ини жок,
Ажал жетсе башыма
Айланар тууган бири жок.
Тууган болсоң кырк баатыр,
Тутууга келдим мен акыр,
Жибектен алган өөнүм бар,
Жигиттен калган көөнүм бар,
Ырас мени тур десең
Ынтымак сурайм көбүңдөн,
Кудай берсе ынтымак,
Куусаң кетпейт, ырыс бак.
Мени коё салыңар,
Ынтымактуу жүрмөккө
Бата кылгын баарыңар!
Алмамбет айтып салганы,
Азыр турган кырк баатыр
Акылыңа бали деп,
Кошомат кылып калганы,
Кол көтөрүп дубага
Бата кылып алганы.
Алмамбет кетпес болгону,
Арстан Манас баатыры
Көңүлү көлдөй толгону.

МАНАС АЛМАМБЕТТИН КЕЛИШИНЕ ТОЙ БЕРГЕНИ ⁵

Көй төрөнүн баарысы
Көрүнөө тийди намысы.
Күлкүсү чыгып күркүрөп,
Күлдү баары аттанып,
Жүрмөк болду дүркүрөп.
Арстан Манас жолборсу,
Алмамбет болуп жолдошу,
Бакай, Кыргыз карысы,
Бабырашып кубанып
Баатырлардын баарысы:
Алмамбет балаң келди деп,
Алда тилек берди деп

Бай Жакыпка барыңар,
Байбичеге кабар салыңар!
Баладан дүйнө аярбы,
Сүйүнчүсүн алыңар!
Табылды балаң жолдошу,
Бул дүйнөдө колдошу,
Жоо качырса жолборсу,
Аманат жайда сүйөрү,
Акырет жайда күйөрү,
Учам десе канаты,
Узакка калар санаты,
Коном десе куйругу,
Алмамбет мында келиши
Алда таала буйругу.
Жекеге чыкса найзасы,
Эрегиш жерде айласы,
Чабыша келсе кылычы,
Жаңы келди дегиле
Жалпы кыргыз ырысы.
Атыша келсе мылтыгы,
Арстан Манас баатырдын
Ашык болгон ынтыгы.
Чаба келсе бууданы,
Алмамбет арзып келди де,
Атадан арта тууганы.
Көрөрүнө көз келди,
Көкүрөккө эс келди,
Айтууга накыл сөз келди,
Атадык дегин Алмаңа
Кырк уруу кыргыз көп элди.
Ал сөздү айтып салыптыр,
Жоорунчу, Бозуул баш болуп
Төрт чоро жөнөп калыптыр.
Самаркандын сыртында,
Бээ байлап Бел-Саз, Кырчында,
Жаткан экен Жакып бай,
Малын багып жайма-жай.
Төрөдөн барган төрт жигит:
Сүйүнчү, Жакып ата деп,
Сүйлөсөк болбос ката деп,
Качырганы жолборстой,
Кайсаганы албарстай,
Эрегишкен душманы
Эсен-аман калбастай
Келди Алмамбет балаң деп,
Айтып калды Манасың
Атаке сизге салам деп.
Айтып барды бу сөздү.
Байбиче Шакан угуптур,
Айтканын угуп ордодон

Азыр басып чыгыптыр:
Манасым он беш жашында
Жуманын түнү түш көрсөм
Алмамбет жүргөн кашында,
Он алты жылдан мен мурун
Качан келет балам деп
Ойлонгонмун башында.
Төө баштаган үч тогуз
Төртөөң бөлүп алыңар,
Бозжорго атым кайда экен,
Азыр токуй салыңар,
Астын тосуп баламдын
Азыр мен да барамын,
Баштап алып барыңар.
Бери жакка бет алып
Беш күн болгон чапканы,
Келип калат экен деп
Байбиче, Жакып шашканы.
Жылкычысы Ыйманы
Чапкылап жылкы жыйганы.
Ак сакалдуу чалдардан,
Айылы жакын жандардан
Атакеси Жакып бай
Алтымышын камдаган,
Алмамбет келет экен деп
Атпай кыргыз даңдаган.
Он эки кемпир алыптыр,
Байбиче Шакан баш болуп
Аттанып чыгып алыптыр,
Торко тон менен жайкалып,
Бозжорго менен чайпалып,
Байбиче жөнөп калыптыр.
Алтымыш чалын ээрчитип
Алардан мурун ак сакал
Бай Жакып баштап барыптыр.
Атаңыз келди мына деп
Ажыбай айтып салыптыр,
Атынан түшүп, арыштап
Алмамбет жөөлөп калыптыр.
Көздөгөнү табылып,
Айланайын ботом деп
Атасы Жакып жалынып,
Каралдым балам келдиң деп,
Кадыр алдам бердиң деп
Бай Жакып ыйлап баркырап,
Сакалдан жашы төгүлүп,
Жамгырдай болуп жаркырап.
Алмамбет көрүп атам деп,
Анык атам бул экен,
Бенделиктен өтпөсүн

Бекерчилик катам деп,
Агып жашы тыйылбай,
А деген үнү жыйылбай,
Бакырып төшүн жыттады,
Жакыптын жашы Алмаңдын,
Сагынышкан немедей
Жакасын жууп чыктады.
Ал аңгыча артынан
Ак чач болгон байбиче
Чыйырдынын үнү чыкканы,
Алмамбет аны укканы,
Энекем келет мына деп
Шүгүр кылып кудайга
Жакасын Алмаң тутканы.
Байбиченин Бозжорго
Аркыраган боюнча
Алтымыш чалга аралап
Туучунак атка тийиптир,
Байбиченин эмчеги
Жаш төрөгөн келиндей
Алмамбетти көргөндө
Ат үстүнөн ийиптир.
Кубанып Алмаң титиреп,
Байбиченин эмчеги
Чийдей болуп зиркиреп,
Тамырынын баарысы
Ташып кетип диркиреп.
Балам, Манас, келгин деп,
Бала күндө эмдиң деп,
Сен эмгенсиң мурун да,
Баштап ээмп бергин деп
Байбиче айтып салганы,
Мамаңды, эне, бергин деп
Алмамбет чуркап барганы.
Оң эмчегин алганы,
Оозуна Манас салганы,
Сол эмчегин алганы,
Алмамбет ээмп калганы.
Эмчектин сүтү эн таттуу,
Экөөнү бирдей жыргатты.
Отуздагы баласы
Зоңкоюп эмчек эмди деп
Бай Жакып күлүп калганы.
Энеден экөө болдум деп,
Эр Манас айтып мындай кеп,
Атадан төртөө болдум деп,
Дайрадай ташып толдум деп,
Арстан Манас айтып кеп,
Кубанбаган бир жан жок,
Куп дебеген тири жан жок.

Шат болбогон бир жан жок,
Жамандык ойлор тири жан жок.
Айылын көздөй бет алып
Бай Жакып жолго салыптыр.
Бакдөөлөт угуп бу дагы,
Барбай токтоп турабы,
Он эки катын ээрчитип
Жолдон чыкты а дагы.
Абыке, Көбөш бул экөө
Ат жарышып, куш салып,
Антип жүргөн убагы.
Айры өркөчтөн төө алып,
Ак саргылдан бээ алып,
Уйдан камдап семиздеп,
Төрт түлүк малдан тегиздеп,
Абыке, Көбөш айдатып
Кырк бир мал алып келгени,
Акылга дыйкан Абыке.
Алмамбетке садага
Карып менен мискинге
Бүт таратып бергени.
Манаска Алмаң келгени,
Баштатадан маалим кеп,
Баш куттуктаар тоюм деп
Сексен бээ союп, сел кылды,
Мусулман, каапыр баарынан
Коногуна жыйганы
Сегиз уруу эл кылды.
Алмамбетке бергени
Беш жүз кара, бир миң кой,
Сегиз кандын журтуна
Баштап салды улуу той.
Бай Жакып бар башында,
Бакайы бар кашында,
Кырк жигиттин баарысы,
Кыргыз баштык карысы
Байбиченин ак сарай,
Кеңдиги бар бир далай,
Кирип баары олтуруп,
Ар жемиштен аябай
Дасторконго толтуруп,
Жээрине карын жок,
Сай төрөнүн баарысын
Тамак-ашка болтуруп
Жалпы олтуруп жайланып,
Суусун канып чайланып,
Олтурганда кеп айтат,
Оён Алмаң бек айтат:
Бактыңа кудай бериптир,
Ырыскыңа келиптир,

Мээ кайнаган ысыкка,
Белсенишкен кысыкка
Чаап жүрсөң чаалыкпас,
Алты айга минсең талыкпас
Аккула экен атыңыз,
Аккулаң колдон бир чыкса
Айбанга өтпөс датыңыз.
Тула боюң тууш күч,
Кара боюң катуу күч,
Коргошундай салмагың,
Козголгон алыс арбагың,
Ар кандай тулпар минсең да
Арылбас аттан арманың.
Марттык кылып башында
Мага берип салганың,
Байкамакка бейлиңди
Макул көрүп алгамын.
Атакемдин үйүнө
Азыр болду келгеним,
Урматы үчүн энемдин
Аккуланы бергеним.
Сандаган журтум бүт болсун,
Сарала ат мага кут болсун.
Атпай кыргыз журт болсун!
Аккула сизге кут болсун!
Ал сөздү айтып Алмамбет
Азыр кылды батасын,
Кубандырды карыган
Жакып бай сындуу атасын.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз, Бакай карысы,
Ата уулдан түк калбай
Атына минип алыптыр,
Ат чабуучу коногун
Атыңарды чубат деп
Айттырып кабар салыптыр.
Беш жүз жылкы, бир миң кой
Байгесине бөлүштү,
Он беш атка сайдырып,
Эки жүз жылкы, үч жүз кой
Баш байгеден көрүштү,
Тогуз жылкы, отуз кой
Аягына бөлүштү.
Төрт жүз сексен күлүгү,
Алмамбет арстан келгенге
Кыргызга түшкөн түлүгү.
Айдап атты салыптыр,
Самаркандын талаадан
Сай күлүк келип калыптыр,
Көкөтөйдүн Мааникер

Аттардын мурун астында
Аш бышым келип алыптыр.
Аркасынан Аккула,
Үчүнчү болуп барганы
Байжигиттин Малкара,
Төртүнчү болуп киргени
Төрө Алмаңдын Сарала,
Бешинчи болуп киргени
Эр Бакайдын Көкчолок,
Жорголугу аткан ок,
Алтынчы болуп киргени
Ажыбайдын Карала,
Жетинчи болуп жетиптир
Кейкубаттын Тобурчак,
Сегизинчи киргени
Кыргыз чалдын Акборчук
Жал-Куйругу бир кучак.
Тогузунчу келгени
Токотайдын Тору аты,
Тоорулчу эрдин канаты.
Онунчу болуп келгени
Ошпурбайдын Карасур,
Орчун бедөө көй күлүк
Тамашасын карап тур.
Он биринчи барганы
Калкамандын Кара аты,
Жакын жерден чабылып
Жазылбай калды канаты.
Он экиге барганы
Жанайдын аты Жаркызыл,
Он үч болуп жетиптир
Торум кыздын Наркызыл.
Он төрт болуп келгени
Он алтыда Абыке,
Жаңы бышты мал экен,
Кактелки деген бар экен,
Абыке өзү мингени,
Бай Жакыптап бакырып,
Манастап ураан чакырып,
Абыке өзү киргени.
Он беш болуп илинди
Куту бийдин Куласы,
Арстан Алмаң баатырдын
Куп жетиптир мудаасы.
Кубанды Алмаң, той тарап,
Аты келген адамдар
Кара малын жетелеп,
Кайдасың деп энтелеп,
Өңөрө чаап кой талап,
Той тарады, кеч болду,

Алыскылар кете албай,
Конок болор кез болду.
Ата уулунда кыз болсо,
Акылга дыйкан уз болсо
Алмамбетке алып берсем деп,
Сурамжалдап элинен,
Атактуу кыздан барбы деп
Ата уулу арстан бегинен,
Оюна Манас алыптыр,
Ойку-кайкы бастырып,
Ар тарапка барыптыр,
Жакып байдын үйүнөн
Эки келип Алмамбет
Манасты таппай калыптыр
Карабөртөн кеп сурап,
Кайда кеткен деп сурап.
Карабөрк катын кеп айтат:
Кайда кеткен, билбедим,
Канышынын үйүндө
Жаткандыр төрөң деп айтат.
Каныш деген ким деди,
Какшыгын Алмаң билбеди.
Эми катын кеп айтат:
Эркесинин үйүндө
Жаткандыр төрөң деп айтат.
Эми Алмамбет билбеди
Эрке деген ким деди.
Карабөрк шондо кеп айтат,
Катуу күлүп, бек айтат:
Көрө элек белең жеңенди,
Тиги, какчаңдаган кара бет
Шооруктун кызы Акылай,
Шоодураган капырай,
Акылай сулуу дегенди?
Анын үйүндөдүр деп
Карабөрк айтты канча кеп.
Күнүлүктүн зардабын,
Какшыгын мага айтат деп,
Алмамбет ойлоп мындай кеп:
Кыз күнүндө кыйлача
Баатырлык кылган экен деп,
Баатырлык менен балбандык
Ургаачыга бекер деп,
Чоң болгондо чорт сүйлөп
Чогоол өскөн экен деп.
Акылайдын үйүнө
Ал бойдон барып Алмамбет
Эшигинен сурады,
Адам барбы мында деп.
Олтурган төрдө Акылай

Орунунан турбады,
Ат менен адам чакырган
Атың ким деп сурады.
Эр Алмамбет кеп айтып,
Мен Алмамбет деп айтып,
Баатыр барбы мында деп,
Бастырган жагын көрдүңбү?
Сурарым ушу тыңда деп,
Алмамбет айтып акыры.
Тышка чыгып жөн айтпай
Ал Акылай катыны:
Байбичеден чыга албай,
Жаткандыр деп баатырың.
Байбичеден баш булгап
Бастырмагы кыйын деп,
Башта дагы бир жөндүү,
Маа жолобойт быйыл деп
Акылай жообун бергени.
Болжолун көрүп Алмамбет
Азыр Манас баатырың
Бойдок экен дегени.
Жарадар болгон жолборстой
Ыңгыранып Алмамбет
Жакып байдын үйүнө
Жанып кайра келиптир.
Желдеттер атын алыптыр,
Басып үйгө киргенче
Баатыр келип калыптыр,
Балам, кайда бардың деп
Бай Жакып сурап салыптыр.
Балаңа издеп катынды
Бастырып жүрдүм акыры.
Кыйыны барбы кыргызда,
Кадырлуу барбы казакта?
Кыз бар деп угуп кыпчактан
Кырк жигитти кыдыртып
Самаркандын кыштактан,
Калктан карап сурадым,
Катынсыз турса Алмамбет
Мен канткенде дууладым?
Сегиз күндөн бери
Септүү кыздан табам деп
Чырым албай куурадым.
Бу сөздү айтып салганы,
Мурду-башы былк этип,
Мурутунан бир күлүп,
Мында Алмамбет кеп айтат:
Иш кылгын баатыр ойлоп деп,
Мен бир эрте жолоочу,
Өзүңүз да жүрүпсүз

Карабөрк менен Акылай
Катын деп коюп, бойдок деп.
Калыңдык менен кайгырбай,
Баатырлык менен байкабай,
Эрдигиң менен элебей
Карабөрк менен Акылай
Катыным деп ойлопсуз,
Карап турсам өзүңүз
Кадимкидей бойдоксуз!
Бу сөздү айтып салганы,
Алмамбет сөзү ырас деп
Астындагы Айбанбоз
Моюнга чаап алганы,
Ар бир акыл ойлонуп,
Баатырыңыз бу жерден
Бастырып кетип калганы.
Жакыпка салмак салууга,
Жаңыдан катын алууга
Оюна Манас алыптыр,
Оолугуп жолго салыптыр,
Ошо бойдон о жерде
Он күн жатып калыптыр.

МАНАСТЫН КАНЫКЕЙДИ АЛГАНЫ⁶

Манас баатырдын төртүнчү окуясы. Атемирдин кызы Каныкейди алганы. Өз аты — Санирабийга. Кандын никесинде болгондуктан, Кан Никайи — Каныкей деп айтылып кеткен имиш. Атемир үч бир тууган болуп, эң ак сакалы Атемир, экинчиси Абылкасым, кенжеси Шаатемир. Атемир кандын өңү кара киши экен. Кара кылды как жарган адыл болгон экен. Өңү кара болгондуктан Атемир канды Кара кан деп аташкан имиш⁷

Каралды балаң мен болдум,
Караган атам сен болдуң,
Кабарың жок эч иштен
Кан Жакып ата не болдуң?!
Катын алып бермегиң
Карыздар ата, мойнуңа,
Кайып даңдын Карабөрк
Катын жатат койнумда.
Кастык кылып жол тосуп,
Ымалайдын тоосунда,
Каңгурдун кара коосунда,
Үч жүз нөкөр кашында,
Кайып даңдын Карабөрк
Колума түштү башында.
Алигече жүрөмүн
Кыябыма толбостон,
Кыз алгандай болбостон.
Алтайдан көчүп алган соң,
Алайга келип калган соң
Өнбөгөн ишке чатылып,
Өзү келип катылып
Каратегин калчасы,

Кара тажик канчасы,
Каар көрүп барчасы
Таш-Котондун талаадан,
Тагызманын калаадан
Шооруктун кызы Акылай,
Шоодураган капырай,
Карматып алдым камоодон,
Кызын тартуу кылган соң
Кара тажик баарысы
Кутулган эле талоондон.
Кыз алгандай болбодум,
Кызык оюн көрө албай,
Кысталгандай болжолум
Кулдук уруп дайындап
Куда болуп кайындап
Кутулбадың карзымдан,
Куйкалап ийип дүйнөңдү
Ата сага кылбайын
Эскербеген дартыңдан.
Жашым жетти отузга,
Шашып калба окуска.
Катын алып бербейм деп
Калбаны бөөдө көрбөгүң
Аманат жаным өлбөсөм
Ар канча чыгым болсо да
Нагыз өзүм төлөймүн.
Эркелеткен эли бар,
Эдир-эмиш кеби бар,
Эртели-кечти көз кыскан
Жандама күткөн эри бар
Бийдин кызы болбосун.
Аалимдигин ашырып,
Ар иш кылса жашырып
Пирдин кызы болбосун.
Үкүлүү сексек, дөң маңдай,
Түштө туруп мен кандай,
Жардынын кызы болбосун.
Жамандык көрсө кектеген,
Жарыбаган иш кылып,
Талабына жетпеген
Ардуунун кызы болбосун
Чачылуу чачпак, чалма этек,
Караңгы үйдөн каймак жеп,
Атамдын көзү барында
Ар ким кардал малына,
Алар эрим мырза деп
Байдын кызы болбосун,
Малга кароо башыңды
Балакетке койбосун.
Туурук таман, тултук бет,

Туура тилин чайнаган
Кул кызынан болбосун.
Атам өзүң билерсиң
Анча-мынча ургаачы*
Купулума толбосун.
Эркелетип өстүргөн
Эркеги жок, кызы бар
Жалгызынан болбосун,
Атасын билбей башка өсүп,
Нөкөр-жөкөр өзүндө,
Өз эркинче кашка өсүп
Кан кызынан болбосун.
Өкүмү бар өзүндө,
Аят-адис сөзүндө
Казы кызы болбосун.
Карып калган чагыңда
Карайлатып бир адам
Капталтып сени койбосун.
Айтканыңда чының бар,
Анча-мынча сының бар,
Ачып кара көзүңдү,
Айтып кара сөзүңдү,
Абыдан чыңда өзүңдү.
Тарткан тасма белденген,
Тал чыбыктай теңселген,
Саамай чачы сеңселген,
Акылын терең ойлогон,
Ак сүлөөсүн баштанып
Аста басып сойлогон,
Ар бир түрлүү жумуштун
Аркасын аңдап болжогон,
Жазык маңдай, көөхар көз,
Инжи тиштүү, ширин сөз,
Ашкере кылган сабырын,
Адамга салбай жабырын,
Айтар сөзү акырын,
Эл алмакка жиберген
Нечен түрлүү акылын,
Боло турган жумушту
Болжоп билип алыстан,
Акылына жеңдирип
Ар кылган билбей калыштан,
Акылга дыйкан айдалуу,
Ааламга толук пайдалуу,
Көңүлү сылык, бейли кең,
Төрт тарабы болгон тең,
Жылдызы ысык, жылуу сөз,
Чырагы жарык, жоодур көз,
Алача моюн, түймө баш,
Акылга терең, боору таш,

Көкүлү көркөм, колоң чач,
Ошондой кызды көрмөккө
Аянбай ата көзүңдү ач.
Акыл менен эр баккан,
Айла менен эл баккан,
Баркын билип мал баккан,
Жалбарып акка жан баккан,
Ойротто жок уз болсун,
Ою терең кыз болсун!
Болсо болсун болгондой,
Көзү түшкөн бенденин
Көңүлүнө толгондой!
Дүнүйөгө ээ болуп
Түбү таштан коргондой,
Аз болгондо кайып иш
Алты жылдык жумушту
Азыр билип койгондой,
Берекесин көргөндө
Бейли бузук адамдар
Ичпей-жебей тойгондой,
Санаганы баары амал,
Турган менен жүргөнү
Туташ баары сарамжал,
Сөзү болсун шекер бал,
Ошондойдон ойлогун,
Оңой-олтоң кыз издеп
Окус кылып койбогун!
Баланы ата үйлөмөк
Баштагынын наркы экен,
Жаман да болсо балаңыз
Манас деп чыккан даңкы экен.
Малга кароо сырың бар,
Мал жагына калганда
Басылбаган чырың бар.
Ал сөздү айтып эр Манас
Атасын жолго салганы.
Атайдын уулу Боокени,
Акымбек уулу Меңдибай,
Алыбек уулу Жоокени
Кашына жолдош алыптыр,
Кан Жакып бай жөнөдү
Эки атка кошун арттырып,
Жаадай болгон бедөөгө
Жалаңдан аркан тарттырып,
Кыз табылса кокустан
Кысынып кантип турам деп,
Кызыл чака пул бербей
Кулдукту кантип урам деп
Алтымыш жамбы пул менен,
Кызматкери кул менен

Алда деп жолго салыптыр,
Аттанып чыгып калыптыр.
Самаркан элин саралап,
Жарды-байын аралап,
Оро-Төбө, Жызакты,
Онун баарын кыдырып,
Кыз таба албай сыдырып,
Кечип дайра Сырынан,
Боз үй тиккен эл байы
Чыйырчыктын кырынан
Көөнүнө кыз толтурбай,
Тынчып Жакып олтурбай,
Жай саратан баарына,
Ташкендин кирди шаарына.
Эл байы бар тыштагы,
Нече бөлөк кыштагы,
Айлыңда кыз барбы деп
Ата уулусун кыстады.
Табылбады Ташкенден,
Эми Жакып жөнөдү
Кыз кароого башка элден.
Күн батышта Кыйба бар,
Атактуу журт кыйла бар.
Нээтине алып эр Жакып
Аралады буларды,
Көөнүнө алып Букарды:
Улама бар илимдүү,
Улуктары билимдүү,
Ушул элге барайын,
Кыдырып кызын карайын.
Көңүлүнө кыз толбой,
Баарын Жакып аралап,
Манаска жагар кыз болбой,
Көсөл Жакып өтүптүр,
Кыйба тажик журтуна
Кылчайбастан кетиптир.
Дүнүйөсү көп чал дешип,
Жүргөн кандай жан дешип,
Жакшы кызды аябай,
Мейли жарды, мейли бай,
Көрсөтүп аны сал дешип
Кыйба тажик бектери
Кыз көрүүгө бу чалга
Уруксатты бергени,
Аз болгондо алты жүз
Ал шаардын кызын көргөнү.
Кыз жактырбай Букардан,
Ушунчадан кыз жакпай,
Не жан дешип бул адам,
Кыз көрөм деп кыдырып

Кандай жан деп бу наадан
Узатты жолго салышып,
Ушакташып калышып.
Кыз таба албай булардан,
Кыдырып өтүп Букардан,
Кечип өттү Кейипти,
Карып калган чагында
Кыз издетип кылымдан
Жакыпты Манас кейитти.
Эки жамбы пул берип,
Эл башчысын чакырып
Эр Жакып кызын сурады.
Кыз сураган бай Жакып,
Алым мырза дегени
Бай Жакыпка кыз бар деп
Барып кабар бергени,
Кандай түрлүү көрөм деп
Кан Жакып жооп бергени.
Алым мырза кеп айтат,
Ак сакал аңда деп айтат:
Атасынын аты Атемир,
Отуз калаа болгон кан,
Санирабийга деген кыз,
Өкүмүнө караган,
Өзү билет канча жан,
Кырк нөкөр бар жолдошу,
Кыйын болор ал кыздын
Эр жынына бой кошуу.
Ага кошо окуган,
Акылдашып олтурган
Эки кайып, бир пери,
Эркек беңде эч көрбөйт
Анын кыйын бир жери.
Кыз жактырбай кылымдан
Кыдырып келген экенсиз,
Эгер жакса ушу кыз
Кантип алат экенсиз?
Балаңызды алуучу,
Аламын деп жан айтпайт,
Аламын деп айткан жан
Алек болуп калуучу.
Өз колуна караган
Аламын деп айткандан
Өлүп калган канча жан,
Падыша бөлөк — башка кан
Алам деп кардал болбосо
Батына албайт көп адам.
Бу сөздү айтып талдырды,
Жакыпты айран калтырды.
Эки жамбы жеп алып,

Кыз көргөзөм деп алып
Алым мырза барганы,
Он чактысы жыйылып
Удаа келип калганы.
Жаман көрбөйт пулдууну,
Жакшы кыз көрсөтөбүз деп
Ак таяк* менен корбашы*
Жуда келип калганы,
Алиги эки жамбысын
Эптеп бөлүп алганы,
Баштап алып Жакыпты
Бакчасына барганы.
Башкаларын таштаптыр,
Бай Жакыпты баштаптыр.
Аккан суунун четинде,
Калың куурай бетинде
Бай Жакып көзүн салыптыр.
Аягы барып ал суунун
Абуз болгон көл экен,
Айланасы тең жемиш,
Чытырман калың чер экен,
Кыласына абуздуң
Кыз ойноочу жер экен.
Этектери элбиреп,
(Далдадагы бай Жакып
Карап жатыр элдиреп),
Жеңдери кетип желбиреп,
Ашуланы* айтышып,
Ары-бери тартышып,
Ар түрлүү оюн ойношуп,
Аккан сууну бойлошуп,
Жакыпка жакын барышып,
Жайнап турган жемишке
Жабылып кирип калышып.
Жаткан жаңгак сууда бар,
Алма, бадам жуда бар,
Алча, жүзүм бу да бар.
Жабылды жемиш теришип,
Сонун экен бу дешип
Созуп колун беришип,
Жакыпка жакын келишип.
Жакып менен иши жок,
Жакыпты көргөн киши жок.
Бакчаны кыздар аралап,
Бай Жакып көрдү дааналап,
Жатып алып куурайга,
Чок камышка бааналап.
Бай Жакып көзүн салыптыр,
Арууке менен Каныкей
Кокко деген жемишке

Кол узатып калыптыр.
Узаткан колу жетпеди,
Ушулар узап кетпеди.
Кыздарынын баарысы
Чылк жибекке чырмалып,
Жыгылчуудай ыргалып,
Алтынданган жыгасы
Оң чекеде кырданып.
Санирабийга кыз экен,
Сап сулуунун өзү экен,
Жыла сүйлөп шыңк этип,
Акыл толгон кези экен.
Он алты жарым жашы бар,
Олоңдой кара чачы бар,
Сары алтындан түймөдөй
Келишкен кара кашы бар.
Боростой кийим кийинип,
Ботодой бели ийилип,
Чийдей кашы чийилип,
Жазык маңдай, кара көз,
Жатык тилдүү, ширин сөз,
Аркасы кайкы, аркар төш,
Ай чырайлуу, бото көз,
Кызыл жүзү нурданган,
Кыпча бели буралган.
Коктоктон бирин түшүрүп
Колго алып кыздар бөлгөнү,
Ары-бери басканда
Аныктап Жакып көргөнү.
Кыздар кийген кырмызы,
Кырк бир кыздын ичинен
Артык турат жылдызы.
Айтсам балам алар деп,
Арылбаган шорум кеп,
Арты болбой калар деп,
Тууса бирди тубар деп,
Тумшугу жок жаныма
Тукумдан кудай урар деп.
Желке жагы тар экен,
Жетигип жашы толгончо
Туубастык жайы бар экен,
Тууган менен тукуму
Турбастык жайы бар экен.
Аман болсо алганы
Жаман деп киши айтпаган,
Сыйлуу болор киши экен,
Алганынан айрылса
Кирпиги узун тунук көз,
Ыйлуу болор киши экен.
Бир бүлөнү он бөлүп,

Оюн терең жиберип,
Оң жагынан имерип,
Кирпиктей кирди койбостон
Боюн сылап тараган,
Аяк-башын имерип
Жыртык койбой караган,
Болжолу жок боорукер,
Эзилтип адам көңүлүн
Эт боорунан жараган
Үзүлгөнүн улаган,
Көзү чалган бенденин
Үзүрү болсо сураган,
Жетишпедим дегенге
Жеңин кесип бергендей
Берендик жайы бар экен,
Жеткире акыл ойлогон
Тереңдик жайы бар экен.
Короз моюн, колоң чач,
Босого маңдай, боору таш,
Бекемдик жайы бар экен,
Болжогондой сөзү бар,
Болор кепти бир айткан
Чечендик жайы бар экен.
Ылайыктап адамга,
Ыгын салбай нааданга,
Ыраазы кыла сөз айткан
Ыгын билип ар жанга,
Бечарага карашкан
Бекемдик жайы бар экен,
Азамат бакса айнытпас
Жетерлик жайы бар экен.
Кылган иши баары амал,
Кызылдай бою сарамжал,
Жок дегендер табылган
Кастарлуу жайы бар экен.
Кыз мүнөзү кылтайбай,
Тастарлуу жайы бар экен.
Арбын болсо дүнүйөсү
Адамдан төмөн мүнөзү,
Кон болсо көтөрүлбөгөн,
Жаманды-жакшы билбеген,
Жаманды күткөн жакшыдай
Жиндини күткөн бакшыдай,
Бакшыны күтөр кожодой,
Кожону күткөн башында
Падышасы болгондой,
Жигитти күткөн эриндей,
Эрге кылар кылыгы
Эми эле түшкөн келиндей.
Он асыйга тең экен,

Ойрон болсун дүнүйө ай,
Төрөөт жагы кем экен.
Азыркы Жакып бул чалдын
Куурайда жаткан куу чалдын
Сынчылыгы эмей неткени,
Кыздарга көзү жеткени,
Жыла басып жыластар,
Ордого кыздар кеткени.
Санирабийгс деген кыз
Жата турсун ал бойдон,
Жакып байдын жумушун
Калайык карап энди ойлон.
Ордого Жакып барыптыр,
Ордонун орто жеринен
Олтуруп орун алыптыр.
Ордодого супага
Олтурду Жакып даңкайып,
Олуттуу бийдей чалкайып.
Аркалыктай мүнөзүң,
Ак сакал кайдан жүрөсүң?
Эңкейип карган бир жансың,
Эбиңен тайган тири жансың.
Эмне кылып жүргөнсүң?
Арба-дорбо сүйлөшүң,
Аркалыктай мүнөзүң,
Аппак сакал башыңда,
Ордосуна паашанын
Осолдуктан киргенсиң.
Айдап жүргөн малың жок,
Артып жүргөн пулуң жок.
Айткан сөзүң турум жок.
Кан олтурчу орунду,
Каада билип көрбөгөн
Каралыктын боруму.
Календеркана барыңыз,
Конок болсоң ошондон
Кошулуп орун алыңыз.
Олтурба деп бул жерге
Орун ал деп алыстан
Оолак жумшайт бир жерге
Эки желдет, бир беги,
Жакып Байга булардын
Жаман тийди бу кеби
Бекер келген мен эмес,
Бекер неге жүрсүң деп
Бекзаада айтар кеп эмес
Каңгырап келген мен эмес,
Календерге кошул деп
Канзаада айтар кеп эмес.
Ачып кара көзүңдү,

Аңдап сүйлө сөзүңдү,
Азыр мени сойсоң да
Алек кылып жүрбөйүн
Акимсиген өзүңдү!
Оңдоп кара көзүңдү,
Ойлоп кара сөзүңдү,
Он эсе мени бөлсөң да
Ойрон кылып жүрбөйүн
Ушу жерден өзүңдү
Кары дешиң кээ болот,
Кан олтурган орунга
Кан олтурса не болот?
Сенден суук сөзүм бар,
Жуучу келген өзүм бар.
Кырмазы кийген кырк бир кыз
Болжоп көрдүм мүнөзүн,
Боростой кийим кийинген,
Ботодой бели ийилген,
Калемдей кашы чийилген,
Карчыга куштай тапталган,
Каталык иштен сакталган,
Каныңдын кызы экенин
Карап көзүм жетпедим,
Бегиңдин кызы экенин
Менин көзүм жетпедим.
Караңдын кызы болсо да
Кандан артык көрүндү,
Калыпка чапкан күмүштөй,
Жандан артык көрүндү.
Бекердин кызы болсо да
Бектен артык көрүндү,
Мен супада олтурсам
Бек сындырдың көөнүмдү.
Атемириң кандай кан?
Айлына конок келбеген
Ант аткырың кандай жан?
Жуучу келди кызга деп,
Журтуңа айткын мындай кеп!
Кайната келди кызга деп,
Калкыңа айткын мындай кеп!
Атемирге барыңар,
Жуучу келсе өлтүргөн
Ачуулуу экен каныңар.
Эгер мага кол тийсең
Айтты-койду дебеңер,
Аман калбас жаныңар!
Аны айтып Жакып каркылдап,
Ачууланып баркылдап.
Анда желдет* кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:

Аркалыкка кыз берер
Акмак барбы деп айтат.
Чал тоюпсуң жаныңдан,
Атемир кан муну укса
Кашык тамбас каныңдан.
Бенде көрбөс кыздардын
Бетин кайдан көрдүңүз?
Кыйкырып катуу сүйлөсөм
Кыз берет деп көөнүңүз.
Сүйлөгөнүң түркү тил,
Өз уругуң ким болот,
Өз ажалың өзүң бил.
Бек кашында мыршабы*,
Мээнет муну курчады,
Бекем сүйлөп турганы.
Анда Жакып кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
Кара кыргыз уругум,
Азыркымды сурасаң
Азиреттин Кара-Тоо,
Жайланган жайым так ошо.
Кек алганмын далайдан,
Келген жерим Алтайдан,
Кекеп-кекеп сүйлөйсүң,
Жеп ийчүдөй сен айбан.
Аябадым жанымды,
Албарстыдай чачайын
Алдыңарга канымды.
Атам Ногой, Жакыпмын,
Абуздун жогор жагында,
Арасында куурайдын
Намаз окуп жатыпмын,
Анда көрдүм кызыңды,
Жуучу келдим дегенге
Өпкөң мынча кысылды,
Өңүң мынча бузулду,
Кыялыңар мурунтан
Кызга жуучу келгенди
Кырып жүргөн шекилдүү.
Өзүңдү өзүң күүлөйсүң,
Өлтүрөм деп сүйлөйсүң,
Өлсө жалгыз чал өлөр,
Өңкөй Кыйбаң не көрөр?!
Кетсе жалгыз чал кетер,
Тажикке өлүм тез жетер.
Кежилдешип сүйлөшүп
Олтурба менин жаныма,
Орунумду тапмакка
Айткын эрте каныңа.
Өлсөм өлүп калармын,

Өлүп калып тек жатпай
Өзүм өңдүү чалдардан
Өкүмөт билген жандардан,
Өкүмсүп кебин сүйлөгөн
Өкүмсүнгөн заңгардан
Эки-үчөөн кошуп алармын.
Бу сөздү айтып салганы.
Бул аркалык курган чал
Өжөрлөнүп айтат деп,
Өлбөй кантип кайтат деп,
Өлөрманын артат деп
Ээрчитип алып бегини,
Бек укту Жакып кебини.
Ал аңгыча мечитке
Азан айтып ийгени,
Адамдардын баарысы
Намаз шамга киргени.
Окуп болуп намазын
Ордосун көздөй кан жүрдү,
Канга кошо коногу
Отузчалык жан жүрдү.
Акылбайыс бек экен,
Желдет менен кошулуп
Жакыпты сөккөн неме экен:
Ак сакалдуу бир адам,
Айткан кеби чын наадан,
Кыз издеп мында келдим деп,
Кыйбанын көрдүм элин деп,
Сураганы кыз экен,
Суук тумшуктун өзү экен.
Алтай тоодон келдим дейт,
Азыркысын турганым
Азиреттин Кара-Тоо,
Анжыянды жерим дейт,
Ата уулудан кыз көрүп,
Азыр мында келдим дейт.
Кан олтурчу чаркана
Как ошого олтуруп,
Буга олтурчу жер эмес,
Кет десек сөгүп болтуруп,
Жуучумун келген деп
Журт айтпаган айтат кеп.
Мыршап буга күүлөндү,
Буйругу кандын өлтүрмөк,
Өлтүрөм деп сүйлөндү.
Өлтүрө койгун мына деп
Өжөр өкүм чал экен,
Өчөшкөндөй күүлөндү.
Чал сөзүнө бакканда
Өлөт эле бизден деп,

Өлтүрбөдүк, тим койдук
Өтүнө албай сизден деп
Акылбайыс айтты кеп.
Атемир башын чайкады
Ачуу келип бир катар
Мойнуна минди шайтаны.
Оюна ар иш алганы,
Алооке качкан Манас деп
Эсине түшө калганы.
Капкама келип катылган,
Ордомо келип оолуккан
Оңой неме эмес го.
Сурады Акылбайыстан,
Аты-жөнүн сурабай
Акылы кем тайыздан:
Барбы жолдош-жоросу,
Кашында канча жолдошу?
Аттары кандай экен деп,
Аңдабай келип мага айтып
Ачууландың бекер деп.
Азыр кайра чыгыңар,
Аты-жөнүн, атасын,
Анык сурап угуңар,
Аңдабай мага сөз айтыш
Наадандык болор мунуңар.
Бу жерге келип күчөнгөн
Бери бекен, жин бекен,
Асилин сурап көрүңөр
Ата-жөнү ким экен?
Кыйын айткан сөзү деп,
Ак сакалдуу болгондо
Кыз алат бекен өзү деп,
Кыздарды кайдан көрдү экен
Капыр чалдын көзү деп,
Иниси бекен кыз алар?
Издеп журтка чаң салар.
Баласы бекен кыз алчуу,
Кызыңды маа бергин деп
Кыйбанын журтун кыстачу,
Тажиктин элин теңшерип,
Кебин кекеп сүйлөгөн
Кетүүчүдөй эңшерип.
Абалы сурап билиңер,
Оңой-олтоң жан болсо
Кесип алып келдесин
Көрүстөнгө илиңер.
Атемирдин сөзүнү
Анык угуп алышты,
Алиги чаркар супага
Банар алып барышты.

Экөө желдет, үчөө бек,
Өлүм издеп өзүнчө
Жүргөн экен бу чал деп,
Өлүмүн өзү издеген
Өкүмсүгөн куу чал деп
Жакыпка жакын барыптыр,
Капаланып кан Жакып
Караңгыга калыптыр.
Салам айтпай улуксуп
Абдыкалык карганы,
Акылбайыс, Түлөөбек
Үчөө бирдей барганы,
Жакып байга ушулар
Салам айтып салбады.
Эр Жакып да жан дебей
Тынч олтуруп алганы.
Улук сыпат экен деп
Ушулар айран калганы.
Ак сакалдуу адамсыз,
Азып жүргөн адамдай
Кайдан келип калгансыз?
Кыларга барбы ишиңиз?
Кызматта барбы кишиңиз?
Сатууга барбы пулуңуз?
Жаман жорук мунуңуз,
Дигерден бери бу жерге
Тикирейип турдуңуз.
Корбашы чыгып кокустан
Кордук кылып койбойбу,
Кой дегенге тил албай
Түн паашасы корбашы
Зордук кылып сойбойбу.
Календаркана барбапсыз,
Каның тарткан не жансыз?
Кайсы элденсиз элиңиз?
Каңгып кайдан келдиңиз?
Абдыкалык сурады,
Ал сөзгө Жакып турбады.
Анда Жакып кеп айтат
Азаматтар деп айтат:
Карарып жаткан багыңар,
Калдайып жаткан тамыңар,
Атемир экен каныңар.
Көчөдөн көрдүм көпчүлүк,
Калаандан көрдүм канча жан,
Калкың конок көрбөгөн
Каптап кетип алаамат
Калбаса керек жалгыз жан.
Кылычтуудан кыйынды,
Баштап кирип үйүңө

Кырк-отуздай жыйынды,
Сатылуу болсо ашыңар
Мен берейин тыйынды.
Аркалык деп болжойбу,
Аркалыктын баарысын
Алуучу деп ойлойбу,
Ашыңардан беришип
Акыңа алсаң болбойбу?
Капкага камчы илбеген,
Калкың менен куруп кал
Каадалуу нуска билбеген,
Конок келсе коржондоп
Кул-кутаны тилдеген.
Түбүмдү түрүп кеп сурап,
Түбүң барбы деп сурап,
Түртөсүңөр көп сурап.
Тегимди терип кеп сурап,
Тегиң барбы деп сурап
Тексиз киши дедиңби?
Темтейип келген бир чалдын
Тегинен эбеп жедиңби?
Башкы атам бар Бабыр кан,
Уругум улуу кыргыздан,
Бабырдан кийин Буура кан,
Бузук кылган душмандын
Мурунтан башын туураган.
Буура кан уулу Түбөй бар,
Түп Бээжин менен салышып
Түбүнөн алдам болгон жар.
Түбөй, Көгөй бир тууган,
Сүрүшкөн жерин кан жууган.
Түбөйдүн уулу Ногойду,
Түбүнөн иши оңолду.
Ногойдун уулу Жакыптыр,
Ордоңорго кор болуп
Ушу бүгүн жатыптыр.
Ойлоп турсам сиздерди
Башканы конок кылдырбай
Башынан арбак атыптыр.
Кыз үчүн мени кыйнаган
Баламдын аты Манастыр.
Баянын айтты бай Жакып,
Чалдын көрдү чатагын,
Уккан экен мурунтан
Эр Манастын атагын.
Айтты Жакып көп макал,
Абдыкалык ак сакал
Атасы экен Манастың,
Анык жерин укканы,
Алкымга жүрөк чыкканы.

Боконо жүрөк болк этип,
Боор өпкөсү солк этип,
Жүрөгү кетип кабынан,
Билеги кетип сабынан,
Төртөөң мында тургун деп
Абдыкалык жөнөдү
Бай Жакыптын жанынан.
Атемирге киргени,
Ашыгып сүйлөп ийгени:
Көрдүм чалды, каным деп,
Чоң балакет келиптир,
Чоочуп келди жаным деп.
Кыргыздан чыккан бу бир дөө,
Кандай келген билбейбиз,
Аты жок, азыр өзү жөө.
Келген экен дигерде,
Кез келдим деди силерге.
Кел деп айткан тирүү жан жок,
Кеп сураган бир жан жок,
Конок элем мен деди,
Коногун көрсө коркуткан
Копшолгон кандай эл деди.
Жанында жалгыз киши жок,
Азыр жалгыз олтурат.
Ачуудан бөлөк иши жок.
Акылын кылгын каным деп
Ашыгып келди жаным ден
Абдыкалык сөздөдү,
Сөз артынан токтолбой
Атемир сөздү көздөдү:
Кылымдан киши жеңбеген
Кыйынга калган экенбиз,
Ааламдан киши жеңбеген
Азапка калган экенбиз,
Байкабай туруп коноктон
Мазакка калган экенбиз,
Мейманкана сарайга —
Даам берилген далайга,
Бектер кирип олтурган
Мейманкана киргизгин,
Бейкараар адам экен деп
Бейгуда* сүйлөп салбасын,
Бээжинден келген кыргыздын
Мээнетине калбасын.
Алда кандай адам деп,
Аркалыкты наадан деп
Ашепке сүйлөп салбасын,
Азабына калбасын.
Жуучу болуп кыз издеп
Журт кыдырып жүргөн чал,

Жолдошу жок, аты жок,
Жолукканын карап ал.
Аңдап сөзүн сураңар
Алтайдан келген кыргызды,
Жактырыптыр бир кызды.
Олтурбаңар бекер тим,
Ошо көргөн кызынын
Укту бекен, аты ким?
Сурап билип келиңер,
Мааниси мындай экен деп
Баянын айтып бериңер.
Бу сөздү айтып Атемир
Буйруп ийди бектерге,
Бай Жакыптын үстүндө
Бектер кирди кептерге.
Нуркунан сурап нускасын
Узартпай сөздүн кыскасын,
Кайдан катын алганын,
Манас болуп баласы
Каканга чатак салганын,
Аяк-башын сурашты
Анжыянды алганын.
Катын алып бергин деп
Карып калган чагында
Жакыпка чатак салганын,
Барганадан кыз таппай
Кейипке келип калганын
Баштан аяк кеп кылып
Баянын айтып салганы.
Аныгын билип алдырап,
Акылмандын баарысы
Тилден калды жалдырап.
Кийгендери кырмызы,
Көрүптүрсүз көп кызды.
Жактырыпсыз бирини,
Сайраган угуп тилини.
Таамай көрсөң затыны,
Айттың, уктук датыңы,
Анча көргөн кыздардын
Уктуң бекен атыны?
Ушу жерде сөз сурап
Жакыптын башын чатыды.
Жакып бай шондо кеп айтат,
Жайын айтып берейин
Көргөнүмдүн деп айтат:
Жолдошум менен атымды
Тоону көздөй жибердим,
Ордого конок болмокту
Оюма алып имердим,
Ороюңду көрбөдүм

Мындан мурун силердин.
Бакчаны көздөй бет алып,
Басып жолго салганым,
Абуздун жогор жагынан
Камыш экен каралаш,
Куурай чыккан аралаш,
Олтуруп орун алганым,
Кыңылдашып сүйлөшүп,
Как ошо жерде мен көрдүм
Кыздардын келип калганын.
Көрөбү деп шекинип,
Көп куурайдын ичинен
Көзүмдү салдым бекинип.
Аңдап көрдүм алардан
Эки кайып, бир пери
Санирабийга бер кел деп
Коккок жемишти имерди.
Санирабийганы
Жагар го деп балама
Жакыптын кеткен кыялы.
Караңдыкы болсо да,
Каныңдыкы болсо да,
Төрөңдүкү болсо да,
Жөнүңдүкү болсо да,
Бекердики болсо да,
Бегиңдики болсо да
Берерби дейм балама,
Бербей койсоң ал кызды
Мээнет көрбөй коём деп
Бекер өзүң каалаба.
Бүгүн менин коногум
Кудамдан болду корегим,
Куудул сөз айтып бир четтен,
Жакып бай сүйлөп салганы,
Жаман экен бу чал деп
Жайын айтып канына
Жалпы бектер барганы.
Аш-тамагын татышты
Аңгемелеп жатышты.
Теңтуш көрдү чалыны,
Кече билбей кейитип
Жапаа кылган жаныны.
Эрте туруп ал Жакып
Эшигинин астынан
Дагы көрдү Саанини.
Санирабийга баланы
Жакып көрүп алганы,
Тетиги бала кимки деп
Жанындагы бир бектен
Жайын сурап калганы.

Атемир шаанын кызы деп,
Акылга дыйкан узу деп
Айтып беги салганы,
Улугунун кызы экен,
Угуп алып кан Жакып
Кубаныч кылып калганы.
Аныктап алып бай Жакып
Азыр калбас тек жатып:
Жактырган кызым кан кызы,
Бир атанын жалгызы.
Берер болсо берерин,
Мен билбеймин не дээрин,
Бербес болсо бербесин,
Бектер кылып кеңешин,
Жообумду менин бериңер,
Жолуңа түшкүн десеңер,
Берер болсоң берем деп,
Кулдук дейбиз биз жакта,
Бата аягын жесеңер.
Бай Жакып сүйлөп калганы,
Бектеринен бешөөсү
Атемирге барганы.
Канына барып кеп айтып,
Кандай кылып бу чалдан
Кутулабыз деп айтып,
Жатып алып камышка,
Кыздын баарын көрүптүр
Жарыбаган абышка.
Санирабийга баланы
Самап бу чал калганы,
Бербейбиз деп узатсак
Заман акыр салабы,
Башкада эмес, балаңда
Ушу чалдын талабы.
Берсе берем десин деп,
Бектерден жооп берсин деп,
Бербесе бербейм десин деп
Капыр чал бизди камады,
Карап чалдын мүнөзүн
Кайрат бойдо калбады.
Канетебиз аны деп,
Кайрат кылган адамдын
Калар эмес жаны деп
Канына булар барганы.
Атемир анда кеп айтып:
Акылмандар жыйылсын,
Мыршаптын жетөө чабыңар,
Бул шаарда бектерден
Аялдатпай табыңар,
Үйүнө бирин койбоңор,

Удайчы *менен датка * деп,
Ата уулунун баарысы
Азыр минсин атка деп
Атемир буюруп салыптыр,
Желип-жортуп кыштакка
Жети мыршап барыптыр.
Казы менен муптусун
Калкы сөзүн укчуусун,
Удайчы менен бектерин
Үстүнө алып келгени.
Баштатадан жердеген
Букар, Кейип — жер талаа,
Баш жактан чыгып калыптыр
Манас аттуу бир балаа.
Уругу кара кыргыздан,
Аз жыл болду келгени
Алтай менен Жылдыздан.
Ушунда бир чал жүрөт,
Урушкандай жан жүрөт,
Балам Манас эле деп,
Бар дүйнөнүн камын жеп.
Жамандык менен келбептир,
Жалгыз кызым Саанини
Көрүп алып дегдептир,
Манас деген баласы
Ата болсоң мага бир
Катын алып бер дептир,
Келген экен ушул чал
Кезиккени биз болуп,
Издегени кыз болуп,
Манаска бер деп балаңды,
Көтөрүлүп капыр чал
Көөнүмө салды алаңды.
Көбүңөр буга не дейсиң?
Кызды бербей биз койсок
Туу көтөрүп турушуп,
Тулпар минип жулушуп,
Тумшугу жок кыргызды
Жеңебизби урушуп?
Билген-көргөн эл айтат,
Ал айтканда нени айтат:
Бири миңдик деп айтат.
Кара кыргыз калкы дейт,
Карсылдашкан душмандан
Качпай турган наркы дейт.
Наркы болсо мейлине,
Азап салып элине,
Беттешүүгө бел байлап,
Урушууга дем байлап,
Майдан жерге барышып,

Башты аябай жарышып
Ач бөрүдөй алышып,
Арманы жок салышып,
Кол сындырып шалактап,
Бут сындырып салактап,
Коркоктуң көзү алактап,
Төө мылтык тийип окко учуп,
Төбөдөн түшүп жер кучуп,
Найза тийип кан чыгып,
Аңтарылып жан чыгып,
Өмөлүп уруш салышып,
Өлүмдү моюнга алышып,
Өлбөгөн жерде калышып
Урушарың барсыңбы?
Кыз берүүгө бел байлап
Турушарың барсыңбы?
Кылычты кындан чечишип,
Кызылдай жандан кечишип,
Майданга башты салышып,
Бака-шака чабышып,
Калабага киришип,
Кандуу тон чечип кийишип
Кармашарың барсыңбы?
Алтайдын кара кыргызга
Ажыдаардай октолуп
Арбашарың барсыңбы?
Же айкалышып кыз берип
Жарашарың барсыңбы?
Сөзүмдү алып оозумдан
Талашарың барсыңбы?
Көбүңө кылдым мен өкүм,
Өткүрдүн баары жыйылдың,
Угуңар ушу арзымды.
Ал сөздү айтып Атемир
Ал жерде турду токтолуп,
Атемирге жооп айтып
Сүйлөөр бенде жок болуп.
Элейип эли калганы,
Эл ичинде эстүүлөр
Не деген сөзүң ушу деп
Канына сүйлөп калганы.
Мурункулар кеп айткан,
Буюрган сөзүн көп айткан:
Ырысы жокко доочу деп,
Ырас болор ушу кеп,
Ырыстууга жуучу деп,
Ырысы качкан кай бирөө
Келсе жуучу куучу деп.
Балаңыз өсүп кетиптир,
Байкап турсак быйыл жыл

Он алты жарым жашына
Ушу быйыл жетиптир.
Антип-минтип алганча
Ай-күн өтөр ар канча,
Эркекти алып кыз бала
Эл ичинде жүрөбү,
Кызды алып эркек кетмек бар,
Таалайы кандай ким билет,
Талабына жетмек бар.
Кабылан Манас баатырды
Кабары катуу акыры.
Кара кыргыз каны экен,
Кабарын уксак мүнөзү
Канга ылайык жан экен.
Айтор арзан чал эмес,
Ойлоп жүрбүз кечетен
Оңой-олтоң жан эмес,
Манас деген немеси
Кызга теңтуш бала эмес.
Сакал чыккан муруттуу,
Сапырган далай журтту,
Нече жашта болду экен,
Не деген сөзү журтуна эм,
Сурап билсек болбойбу
Атасы азыр колдо экен.
Акылбайыс, Түлөөбек
Айтып салды мындай кеп.
Абдыкалык сүйлөдү:
Жашап калган жан болсо
Бербейт белең кызды деп,
Бербеймин деп узатсаң
Азапка салдың бизди деп.
Абдыкалык кеп айтат,
Ай, калайык деп айтат:
Менин сөзүмдү алыңар,
Аркалыктын өзүнө
Арбын дүйнө салыңар.
Арбыта малды салыңар,
Акылын минтип табыңар,
Ар кайсы малдан бир канча
Айтып-айтып калыңар.
Оюңа келген малды сал,
Оозуңа келген пулду сал,
Кызматыңа кулду сал,
Кыз алам деп аптыгып
Ордо мейманканага
Олтуруптур кузгун чал.
Узаталык мал салып,
Арбын малды салган соң
Убара болор сандалып.

Ушуну айтып салганы
Макул болду баарыга
Абдыкалык карыга,
Акылбайыс, Түлөөбек,
Ал олтурган баарына.
Абдылкасым, Шаатемир,
Анын баары кубанды,
Атемир шондо жөнөлдү
Көрөйүн деп кудамды,
Атемирдин үстүнө
Аз болгондо алты жүз
Ата уулунан куралды.
Ал аңгыча Жакыптын
Атка кеткен балдары
Азыр келип калганы:
Акынбек уулу Меңдибай,
Акылга дыйкан бир далай,
Атайдын уулу Бөкөсү,
Алыбек уулу Жөкөсү,
Ат багар эки кулу бар
Аңгемесин угуп ал.
Белендеген немедей
Бешөө келип калыптыр.
Ак сакал чалдын жолдошу
Азыр келди бешөө деп
Айтып берди бирөө кеп.
Камданып алып капыр чал,
Жалгыз жүргөн экен деп,
Жалпы баары айтып кеп
Жабырашып калышты,
Балкыгандай көңүлү
Бабырашып калышты.
Кыз берсек кызык кеп болот.
Кыргыздан келген куу чалга
Канча мал салсак эп болот?
Удайчың бар, бийиң бар,
Мансаптуунун баарысы
Миңден чыккан бириң бар,
Панжа * башы бегиң бар,
Баарың карап олтурсуң,
Кандай айтар кебиң бар?
Төө деген бир мал бар,
Канча деп айтсак эби бар?
Аспиден * канча салалык,
Айдатып арбын алалык.
Келеден * канча салалык,
Келтирип арбын алалык.
Көспанттан * канча салалык,
Көбүрөөк кылып алалык.
Абдыкалык ак сакал,

Акылбайыс дагы бар,
Ата уулунун бектери
Баары олтурган чагы бар.
Шуудурдан * үчтү салсак деп.
Жылкыдан жүзүн алсак деп,
Беш жүз кой берер бекен деп,
Арбытып айтсак бекер деп,
Напсилүүсү дагы айтат
Алты жүздү айтсак экен деп,
Бакардан * отуз салсак деп,
Башы боолуу кул болсо
Эркек менен ургаачы
Эки киши алсак деп,
Эсирип келген куу чалдын
Эсин, бир оодарып салсак деп
Келди чалдын кези деп,
Малдан чыгар эси деп,
Акылмандар ойлошуп,
Алар малын болжошуп,
Жамбыдан жана салалык,
Кызыл алтын дилдеден
Кыйланы айтып калалык.
Бирөө айтты миң деди,
Жана бирөө сүйлөдү:
Миңди табар ким деди.
Көчмөн кара кыргыз го,
Көрө электир алтынды,
Көбүрөөк бу сөз артылды.
Беш жүздү айтсак бекер деп,
Мыкты болсо бу кыргыз
Эки жүзгө алы жетер деп.
Анда Темир кеп айтат,
Ага-ини, журтум деп айтат,
Кыз берер кыял менде жок,
Айткан малың баары да аз
Кыйын деген бектерим
Кымындай акыл сенде жок.
Качырап болсоң мал жактан
Арбын айтып мал салып
Ушу баштан сен сактан
Кыргыздын малы көп болот,
Кыйналбай келип калбасын,
Кызыңды бергин ылдам деп
Кыйынчылык салбасын.
Бербей турган кыз үчүн,
Жыйып жүрдү дейсиңби
Кыз алам деп биз үчүн,
Күйөөмсүгөн кыргызга
Көргөзөлүк мал күчүн,
Көрөлүк мунун бар күчүн.

Алтымыш шуудур салыңар,
Улуксуңар баарыңар,
Угузуңар, калыңар,
Кудай уруп тапсынбы,
Кутулуп жатып калыңар.
Ойлонбой баарың турбачы,
Ошо алтымыш төөнүн
Отузу болсун ургаачы.
Баштары кара, өңгөсү ак,
Баатырлар муну ойлоп бак.
Эркек болсун отузу,
Жамы бою капкара,
Жалаң башы ак болсун,
Таба албай жүрүп куу кыргыз
Ушуну менен мак болсун.
Бери болсо бу чалга
Беш жүз жылкы салыңар,
Бербей койдун малды деп
Бекер гана кутулуп
Белсенип жатып алыңар!
Эки жүз бакар салыңар,
Эки жүзүн тим койбой
Түрлөп айтып калыңар.
Салган беш жүз аспиден
Маңдайында агы бар,
Тумшугунун үстүндө
Нокто кескен тагы бар
Жүздүктөй болгон кара аттан
Жүзүн санап алыңар:
Кандын бу деп буйругу,
Капкара болсун куйругу,
Оно бою ак болсун,
Кара куйрук, ак атты
Кайдан издеп табам деп
Качып кыргыз токтолсун.
Баары окшошкон пар болсун,
Жоору жок, чаар болсун,
Жолу каткан кыргызга
Таппай турган мал болсун.
Ак, карадан неме жок,
Кыпкызыл болсун жээрде,
Кыйналсын кыргыз табалбай,
Кызды калсын ала албай.
Кара жалдуу куладан,
Каңгырасын бу наадан,
Элүү деп эсеп салыңар,
Чабдар менен торудан
Жыйырма бештен алыңар,
Качсын десең бу чалды
Ушу болсун малыңар.

Эки-үч асый-бакардан
Элүүнү актан салыңар,
Кара болсун букасы,
Жолобосун бу кыргыз
Жондорунун жукасы,
Карадан элүү алыңар,
Актан бука салыңар,
Айтууга болсун малыңар.
Өңкөй таргыл өгүздөн
Элүү өгүз салыңар.
Карала өгүз жыйырма беш,
Сарала өгүз жыйырма беш,
Эки жүз бакар салыңар,
Эсептеп жакшы алыңар,
Кыргызга арзан табылбас
Ушу салган малыңар.
Эки миң көспант салыңар,
Миңин кара, миңин ақ,
Бирин койбой алыңар.
Кызыл алтын дилдеден,
Кыргыз билбес дүйнөдөн,
Кырк миң дилде салыңар,
Жамбыдан бир миң алыңар,
Кыргыз түгүл ар жаккы,
Кытайдан кошо жыйса да
Кыйнаар ушу малыңар.
Угузалык муну деп,
Узаталык жанакы
Кыргыздан келген кууну деп
Таажысын кийди башына,
Бармак болду Атемир
Бай Жакыптын кашына.
Бешөө болуп жолдошу,
Белгилүү Жакып жолборсу,
Улуксунган Атемир
Ушу жерде көрдү Жакыпты:
Үшү кетти канынын,
Тынчы кетти жанынын.
Келбетин көрүп кейиди,
Айбатынан алсырап,
Кайратын көрүп кайгырды.
Мүчөсүн көрүп бөлүндү,
Манастын атасы экени
Маалим болуп билинди,
Салтанаттуу Атемир
Саламга араң илинди.
Аликти Жакып алыптыр
Учурашып калыптыр.
Урматын кылып, келгин деп
Бай Жакыпка Атемир

Оңунан орун салыптыр.
Паашалык менен Атемир
Байкап түрүн билиптир,
Айтты кыйла сөзүнү,
Жакыпка салды көзүнү:
Кадамыңыз кут болсун,
Кас кишиңиз журт болсун!
Кабарсыз кандай келдиңиз?
Кара кыргыз элиңиз,
Кайсы жөндүү келдиңиз?
Байкады кандын өзүнү,
Бай Жакып айтты сөзүнү:
Как ушунда келишим
Кадыр алда буйругу.
Жайдан күйүп кыш издеп,
Бастыргамын бу жакка
Балам үчүн кыз издеп.
Көп жерди көрдүм кыз жакпай,
Көңүлгө толгон кыз таппай.
Көрүндү сиздин балаңыз,
Насип кылса актаала
Макул десең каныбыз,
Балабызга ылайык
Балаңызды алабыз.
Ал сөздү Жакып салганы,
Жаш эле деп балабыз
Атемир сүйлөп калганы.
Жаш дегениң жалган сөз,
Балаңдын тиле бактысын,
Бай Жакып сүйлөп калганы.
Он жаштан ылдый жаш дегин,
Он алты жашка келгенде
Оюнда жок болбосо
Ойротко бүтүн баш дегин.
Ак сакалдуу Жакып бай
Ал сөздү айтып салганы,
Акылдуу чал окшойт деп
Атемирдин адамы
Күбүрөшүп калганы.
Куп десең кулдук урамын,
Кудай буюрса насипти
Кубанычтын үстүндө
Куда болуп турамын.
Артыктыр жаштын талабы,
Кызыңызга мен жуучу,
Көңүлдөрү жарашса
Балам алсын балаңды.
Жамандык менен алат деп
Көңүлгө салба алаңды,
Кыз балаңыз нечөө экен

Сурайынчы балаңды?
Эркегиңиз нечедир?
Адамга адам жолукса
Көңүлдөгү түйүндү
Көрө-биле чечедир.
Бай Жакып антип сурады
Азыркысын Атемир
Жообун айтып турады:
Актааладан амыр күч,
Кыз балам эки, эркек үч,
Бешөө деди мерзентим.
Баянын сурап балдардын,
Балкыганын көрүңүз
Башта чоочун чалдардын.
Эр Жакып шондо кеп сурайт:
Эки кызың бирдей тең
Колуңдабы деп сурайт.
Анда Темир кеп айтат:
Адирабийга бир кызым
Башта барган байына,
Бара турган жайына,
Санирабийга бу кызым,
Азыр турган колумда.
Каалап аны турусуң,
Көрдүк келген жумушуң.
Ак ала сакал Атемир
Ал сөздү айтып салганы,
Акымбек уулу Меңдибай,
Жакыпка карай калганы.
Кулдук пулуң бергин деп
Бай Жакып сүйлөп калганы.
Меңдибай туруп куржундан
Бир шаңшуур жамбы * алганы,
Бейбереке болбо деп,
Берерди өзүм билейин,
Куржунуңду көтөрүп
Алып келгин колго деп
Бай Жакып сүйлөп калганы.
Кол салып Жакып куржунга
Бермек болуп кулдукка
Шаңшуурдан тандап чоңду алды,
Санап туруп онду алды.
Баарысын берер бекен деп
Бек заадалар көз салды.
Чочпарадан * онду алды,
Бай Жакыптын ишине
Байкаганы таң калды.
Тай туяктан * онду алды,
Баарысына баалык
Алтындан койду бир жамбы,

Адамдар көбү таңданды,
Көрмөк үчүн көп адам
Көпчүлүк болуп жарданды.
Чалыбыз кыйын чал экен,
Билинбей алып жүргөнү
Бир кыйла дүнүйө мал экен,
Өларман чал деп биз жүрсөк
Шекер-шербет, бал экен.
Бектер айтып кожурап,
Бештен-төрттөн божурап
Сөзгө кирип алыптыр,
Бата аякка берди деп
Баарысы айран калыптыр.
Бабасы мындай чал экен,
Манасы кандай жан экен?
Атасы мындай чал экен,
Акылга дыйкан бу кызды
Алары кандай жан экен?
Көрсөк дешип дегдешип,
Көпчүлүгү кеңешип.
Жарашты бекен күйөө деп,
Алган адам ким болсо
Саани болор сүйөө деп.
Санирабийганы
Ырыстуу адам алар деп,
Ыгы жок болсо күйөөсү
Убалына калар деп.
Андай сөздү айтышып,
Ата уулунун баарысы
Атемирдин үйүнө
Азыр кирди кайтышып,
Соогат, салам барбы деп
Канга кабар айтышып.
Атемир угуп ал сөзүн,
Азыр көрүп Атемир
Ар адамдын мүнөзүн,
Элге сөкөт калбайын,
Алтын жамбы маа калсын,
Ак жамбыдан албайын.
Ата уулулар бөлсүн деп,
Алда кандай бу жумуш
Артын кийин көрсүн деп
Отуз жамбы чыгарды.
Ордодогу бектери,
Бектер түгүл карасаң
Ойроттун баары келгени,
Ортого салып бөлгөнү,
Ол Атемир канынын
Өкүмүнө көнгөнү,
Бата аяктан олжо алып,

Баары тамам жөнөдү.
Бай Жакып берген пулунан
Баарына пайда тийгизди,
Кыргыздын заңы кандай деп
Биле алышпай турушту,
Билбесек да кийсин деп,
Биздин эл кылган жумушту
Бу да көрүп кетсин деп
Кызыл кымкап дейилде *
Үч сарпайы *кийгизди,
Башайы менен бейкасам
Тогуз сарпай кийгизди,
Жарашып куда болушуп
Жакыпты жолго киргизди.
Үч күн жүрүп арада,
Чөл-биябан талаада,
Азиреттин Кара-Тоо
Азыр келди Жакып бай,
Ага-иниси, эл-журту
Жаткан экен жайма-жай.
Келди деп Жакып үйүнө
Кетте тон алып бир далай
Калкына кабар жетиптир,
Кан Алмамбет, эр Манас
Кара-Тоого уу кылып
Жети күн мурун кетиптир.
Уудан кийик атыптыр,
Азиреттин бөксөгө
Аң уулап келип жатыптыр.
Алмамбет жатып түш көрүп.
Чекеси кетик толгон ай
Колуна кирип атыптыр,
Койнуна бирге жатыптыр.
Ойгонуп алса түшү экен,
Оболдон акыр Алмамбет
Түк көрбөгөн иши экен.
Алмамбет туруп ойгонуп,
Айтайын деп Манаска
Ар бир акыл ойлонуп.
Таң сөгүлүп атыптыр,
Чекеси кетик толук ай
Манас да алып жатыптыр.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыл, Бакай карысы
Бир-бирден толук ай көрдү,
Көзү түшүп, колго алып,
Көңүлдөрү жай көрдү.
Эрте туруп эр Алмаң
Манаска түшүн баштады,
Манас да айтты көргөнүн,

Эр Бакай жоруп берсин деп
Баянын айтты Бакайга.
Бакай көзүн жаштады:
Ай тийгени колуңа
Ала турган жарыңдын
Акылынын жетиги,
Башка чукак экен го
Чекесинин кетиги.
Башкасы алган толук ай,
Балалуу болуп баарысы
Балкыйт экен көөнү жай,
Манас менен Алмамбет
Бала көрбөй зарыгып
Жүрөт экен бир далай.
Анда Манас кеп айтат:
Ай колумда болду деп,
Аягында ошол ай
Артык болуп толду деп.
Алганымда кетилди,
Аягында ай толуп
Кадимкидей жетилди.
Башында кетик болгону,
Аягында толгону
Алардан бала табылып
Элиңе ээ болгону.
Ал сөздү айтып эр Бакай
Жоруп түшүн койгону.
Буруш жерден бугу атып,
Бугудан атып сулатып,
Курбудан кулжа атышып,
Кубанчына батышып,
Адырдан аркар атышып,
Аңгемеге батышып,
Ар бир жерде эрендер
Ат өргүтүп жатышып.
Бадалдан марал атышып,
Баатырлардын баарысы
Мааракеге батышып,
Он бир күн өтүп арадан,
Ойлонуп үйүн ар адам,
Үйгө кайта кетсек деп
Ойго-тоого тараган.
Үйгө кайта тарашып,
Ойдо-тоодо көй баатыр
Оокатына карашып,
Жанып Манас барыптыр,
Манас келип калды деп,
Алмамбет менен Манасты
Азыр мында келсин деп,
Бай Жакып айтып калыптыр.

Атам сизди келсин деп
Айтып жатыр үйдө деп
Абыке мырза барыптыр,
Алмамбет менен Манаска
Айтып кабар салыптыр.
Кыз тапкан белем атаң деп,
Кыраан Манас айтып кеп,
Алмаңа сүйлөп калыптыр:
Тапканы болсо көрөлүк,
Тагдыр кылса көнөлүк,
Таалайда болсо көрөлүк.
Аны айтып эр Манас,
Айбалта, кылыч эгешип,
Алмамбет, Манас кеңешип,
Атына минип алганы,
Ак сакалдуу Жакыпка
Ал экөө азыр барганы.
Ак сакалдуу бай Жакып
Алардан мурун беш күнү
Элине кабар салганы.
Элге кабар салыптыр,
Не кыйындын баарысын
Кашына жыйып алыптыр:
Акбалта менен Бердике
Бу да келип калыптыр,
Айыл билген карыя
Жуда келип калыптыр.
Ошпур менен Акымбек
Ошолор да барыптыр,
Көкөтөй менен Жанайы,
Көргөндөрдүн далайы
Көңкү келип калыптыр.
Көгала сакал Чагоо бар,
Бу да келип калыптыр,
Ороздун уулу Чагатай,
Азаймат менен Бердибай
Жуда келип калыптыр.
Алардын акыр үстүнө
Алмамбет, Манас барыптыр,
Кыргыз, Бакай келсин деп
Кыргызга кабар салыптыр,
Кырк чоронун баарысын,
Жашы менен карысын
Жалпы жыйып алыптыр.
Эр Жакып сөздү баштады,
Эл тыңдады, шашпады:
Жайдан жадап кыш издеп,
Алмамбет келген бала үчүн
Ааламды кездим кыз издеп.
Чаржуй менен Букардан

Чарчап таппай булардан,
Самаркандан, Ташкенден,
Сараладым башка элден.
Жанардын белин ашканым,
Балдарым үчүн кыз издеп
Далай жолду басканым,
Кечип өтүп суусунан
Кейиптин журтун наздадым.
Кейип деген жер экен,
Кеңири тажик эл экен,
Бизден мурун көп жылда
Мусулман болгон неме экен.
Элинде болсо ургаачы
Эбактан берки наркы экен
Эркекке жакын турбасы.
Аларды бийлээр кан экен,
Азыркы көргөн журтумдан
Азада * болгон жан экен,
Атемир деген эр экен,
Арсуу, Кейип жер экен,
Агасы аты Атемир,
Абылкасым иниси,
Кенжеси экен Шаатемир.
Үч ага-ини киши экен,
Кут куп мени жеткирген
Кудуреттин иши экен.
Абыл, Кабыл, Жанадил
Үч эркеги бар экен,
Азыр мага жакканы
Санирабийга бала экен.
Адирабийга дегени
Кеткен экен байына,
Азыркы кыз Саанини
Алган болсо Манасым
Келер дедим жайына.
Кашында бар кырк нөөкөр,
Ошол Саани балада
Ою терең көп жөкөр.
Көрүп кыздын өзүнү,
Атемирин баш кылып
Көбүнө айттым сөзүмү.
Бата аягын бердим деп,
Байкап баарын көрдүм деп,
Кайып экен бир кызы.
Алмамбетим алса деп
Ага да ооду көөнүм деп.
Отуз жамбы мал бердим,
Алтын жамбы зар бердим,
Он эки сарпай кийгизди,
Алып мында мен келдим.

Сарпайы менен тонуну,
Ак сакал болгон атаңа
Атемир кылган жолуну,
Алып келгин эл көрсүн,
Ата улуулар тон бөлсүн.
Ал сөздү Жакып салганы,
Акымбектин Меңдибай
Он эки сарпай көтөрүп
Ортого алып барганы.
Үчөө дейилде шыбама,
Он эки тайпы көп кыргыз
Бу да дешип шыбага
Урууга бөлүп алганы,
Ушуга барсак экен деп
Алмамбет, Манас баарысы,
Бакай, Кыргыз карысы
Көңүлдөнө калганы,
Анда Манас кеп сурайт,
Ай, атаке деп сурайт:
Аңдапсыз наркы тегини,
Айттыңыз мактап кебини,
Ал элдин айттың алыны,
Кыз беришип, кыз алса
Болот бекен калыңы?
Бизге салган мал барбы,
Айтыңызчы малыны?
Анда Жакып кеп айтат:
Даткасы, бийи шок экен,
Байкап көрсөм баштатан
Кызында калың жок экен.
Кызыңды бер деген соң
Кысталышып калды деп,
Кыргыздын заңы мындай деп
Кыйла мал айтып салды деп.
Балаңды бергин дегенде
Балакетке калды деп,
Баркыбызга жараша
Малды арбытып салды деп,
Арбын калың мал алып
Атасы кыздын оңот деп,
Жарым малын кызына
Жасоо кылып коёт деп,
Токтолгон болсо үдөтү
Тоюн арбын соёт деп,
Удайчы менен даткасы
Кызыккан болсоң кыз үчүн
Кызмат кыл деп биз үчүн,
Алтымыш төө бер деди,
Отузу болсун ургаачы,
Отузу болсун эр деди.

аштары кара, өңгөсү ак,
Уругу кыргыз ойлоп бак!
Табалбас деп салган мал,
Кара башыл төө болсо
Калайык муну оюңа ал.
Отуз эркек төө болсун,
Оно бою капкара,
Баштары анык ак болсун.
Ак баш төө табалбай
Агала сакал ушу чал
Айласы кетип мак болсун.
Кыз атасы Атемир
Бу сөздү айтып салды деп,
Бербести сүйлөп калды деп
Бай Жакып айтып салганы,
Кыйын мал салган экен деп
Кыл мурутту солк этип
Кыраан эр күлүп алганы.
Жылкыдан канча салды деп
Жакыптан сурап калганы.
Анда Жакып муну айтат,
Ачык-жарык куп айтат:
Беш жүз жылкы салды деп,
Бери ургурдун кыйнаары
Өңдөш айтып калды деп.
Тумшугунда тагы бар,
Мандайында агы бар,
Жүздүктөй кара жүз деди,
Аркар шыйрак, нар таман
Аркасы болсун түз деди.
Кара куйрук, ак жылкы,
Казатка минсе бап жылкы,
Андан жүздү бер деди,
Элүүнү чаар салды деп,
Эсер каның сүйлөдү
Эсеби жок малды деп.
Манаттай кызыл жээрде
Элүүнү айтып калды деп,
Тору, кула, кызылдан
Жыйырма бештен салды деп.
Эки-үч асый уйлардан
Элүүнү актан салды деп,
Кара болсун букасы,
Катыша албай качсын деп
Кыргыздын жону жукасы,
Жана элүү карасы,
Алты жашка толбогон
Болсун уйдун сарасы,
Актан болсун букасы,
Кыйын дешет Манасты,

Кыргыздын дешти туткасы,
Кыз алары чын болсо
Барбы деп муну укпасы.
Шаа мүйүзү тегизден,
Арыгы жок семизден,
Өңкөй таргыл өгүздөн
Мээнетке тууган бери ургур
Элүү өгүз салганы,
Дыйканчылык кылам деп
Эсепсиз айтып калганы.
Жыйырма беши сарала,
Жыйырма беши карала
Элүүнү салды жана да.
Миңи кара, миңи ак
Кой салышын карап бак,
Коржоңдойсуң Манасым,
Кайнатаң айткан малын тап.
Кырк миң дилде пул деди,
Ургаачылуу-эркектүү
Эки киши кул деди,
Кайнатаңыз Атемир
Айткан кеби бул деди.
Караймын балам алыңды,
Карыганда кыз үчүн
Каңгыраттың чалыңды,
Камдап эми таба кой
Калыңга берчү малыңды.
Жаратканым кут кылса
Акылыңа бир толор
Ала турган жарыңды.
Ал сөздү айтып салганы,
Атпай калың кыргызга
Арстан Манас карады.
Алса катын ушунда
Куда болор тушунда
Ага-иниден кошумча
Наркы бизге калганы.
Баары олтурган көпчүлүк
Башы кара ак төөдөн
Жүз отуз айтып салганы.
Ак баш кара төөм бар деп,
Алты жүз он төрт киши айтты.
Ак маңдай кара жылкыдан
Алты миңге жакынды
Алыңыз деп баарысы
Эр Манасты такыды.
Кара куйрук ак жылкы
Бери болсо беш миңче
Беребиз деп чуулады,
Он эки тайпы кыргызы

Ошо жерде дуулады.
Кырк баатырдын баарысы
Кысталышта ар качан
Кылат экен намысты,
Кылайган малдан койбо деп
Кыйкырыкты салышты.
Катын алса Манастан
Кантип аяп калалык
Кара журттун байы айтат,
Канча десең турдук деп
Кан Манаска жай айтат.
Ыкыбалдуу элди көр,
Ынтымактуу эрди көр,
Бирдей болду эшик, төр.
Каткырышты балдары,
Куда башы болмокко
Карпаңдады чалдары,
Айтканынан үч эсе
Артык малын камдады.

МАНАСТЫН КҮЙӨӨЛӨП БАРГАНЫ ⁸

Сыйда сакал, кер мурут
Он эки миң жигити
Эр Манасты жандады,
Толук жаштуу ак сакал
Тогуз миңи тандалды,
Бай Жакыпты жандады,
Аяк-башын барчасын
Алты күндө камдады.
Байбиче Шакан кудагый,
Барууга болгон ылайык,
Кудагыйдын жолдошун
Тогуз берип тыналык.
Тогуз жүз болду кемпири,
Толуктап баарын келтирди.
Кырк чоронун баарысы,
Кыргыл, Бакай карысы
Кыйырына кабар салыптыр
Бир миңин таштап, бир миңден
Кырк миң адам алыптыр.
Өрүктөн комуз чаптырган,
Үкөктөн капкак жаптырган,
Чарасын терең ойдурган,
Тепкесин тайкы койдурган,
Ичеги кылын тактырган,
Аркы-терки кактырган,
Күүсүн уккан жактырган
Комузчудан жүздү алып,
Кош ооздуу кернейден
Кол ичине үчтү алып,
Сары жыгач кыйдырган,

Саратан күнгө койдуруп,
Усталыктан кылдырган,
Отуз жети жигитте
Сыбызгы менен чоору бар.
Сырттаның Манас барында
Кыргыздын кыйла доору бар.
Айчыгы алтын, найы жез
Алтымыш төрт сурнайчы
Азыр болгон ошол кез.
Чымылдык кылган камышы,
Беш таш жерге угулуп
Безилдеген дабышы,
Элүү болгон өнөрпоз.
Туу көтөрбөй бүктөшүп,
Тулпарга кошун жүктөшүп,
Туура сөздүү кай бирөө
Бирин-бири шүк дешип.
Аңгеме сөзүн аңдашып,
Акылы бар жигиттер
Насиятын угууга
Ак сакалын жандашып,
Кыргыздын көпчүлүгүн көр —
Кырк үйдөн бир кой чыгарып,
Отуз миң кой айдашып,
Нардан жүзүн жетелеп
Ата уулунун башчысы
Айдатып малын чекелеп.
Айрыдан эки жүз алып,
Атарга мылтык түз алып,
Үч миң жылкы айдатып,
Бара турган жолунун
Астын-үстүн жайнатып,
Токсон бээ союшуп,
Тогуз байтал бир бөлөк,
Соё турган тою ушу.
Көкөтөй баатыр канына
Жакыптын кошуп жанына,
Мал башкарчу сен бол деп
Баймырза, Жанай баарына,
Бара жатыр көй баатыр
Атемир кандын шаарына:
Керней тартып бапылдап,
Дап согулуп дапылдап,
Сурнайдын үнү такылдап,
Чилмардан кагып шакылдап,
Көпчүлүктүн баарысы
Көчкөн көчтөй калкылдап,
Асты, артына көз жетпей
Бара жатыр закымдап,
Кейип шаар кайда деп

Жеттикпи деп жакындап.
Жезнай үнү ызылдап,
Сыбызгы үнү тызылдап,
Ырчылар ырын ырдашып,
Ышкылуусу тындашып,
Баатырлар боюн чындашып,
Балбандар күчүн тындашып,
Кой айдатып чубатып,
Уй мөөрөтүп чуулатып,
Кишенетип жылкысын,
Кишинин баары кушубак,
Кубанычтуу болушуп,
Жыргалда болуп ушу чак,
Он эки конуп арада,
Ой биябан талаада,
Он үчүнчү кеч менен
Барып конду баатырлар
Кейип шаар калаага.
Жүгөрү деген бир жигит
Жүргөн экен талаада,
Чү деп кирип барыптыр
Кейип шаар калаага:
Кайнаган калың кол келди,
Калдык деди балаага.
Асманга чыкты тозоңу,
Анык көрдүм ошону.
Абага чыкты чаңы деп,
Ойлонуп көрдүм аны деп,
Бири калбай чыккандай
Бир кылымдын баары деп,
Билбей келдим аны деп,
Аяк-башы түшчүлүк
Аскерге келген жаны деп
Айтып жетип барганы,
Атемир угуп бул сөздү
Айран азыр калганы:
Аскерлер кайда, жыйылсын,
Жайнап душман кол келсе
Алдасына сыйынсын.
Ашыгып калып Атемир
Аскерге кабар салыптыр,
Кырк миң экен аскери,
Кыйласы келип калыптыр.
Арбын дешип, жоо дешип,
Азыркы ушу кишиңди
Аман койбойт соо дешип
Алдырашып калыптыр,
Коркоктору селейип,
Жалдырашып калыптыр.
Алар антип турганда

Ажыбай, Чалыбай, Кутунай
Атемирди көрмөккө
Алар жетип барыптыр.
Капыр дешиң бекер го,
Кара кыргыз экен го,
Акыр болду, болбоду
Карыя чалы жеткен го,
Балама куда болом деп
Мал салдырып биздерден
Бая күнү кеткен го.
Ал сөздү айтып Атемир
Акылы тына калыптыр.
Салам айтып Ажыбай,
Аркасында Кутунай,
Артынан келди Чалыбай,
Атемирдей канына
Амандашып жайма-жай
Кудаңыз келди мына деп,
Кутманым сөздү тыңда деп,
Кылыгы чатак күйөөң бар,
Кыз балдарың чыңда деп
Ажыбай айтып салганы.
Айтып оозун жыйганча
Кой мааратып чуулатып,
Көчөмө-көчө чубатып,
Отуз миң экен барган кой,
Малчысы кандын кайда деп
Малыңды багып жайла деп,
Кой башчысы Коңурат
Коюңду ал деп кыйкырып
Көрүнгөнүн болтурат.
Кайдан келген бу кой деп,
Кара курттай куу кой деп
Кыйбанын көбү кыжылдап,
Тажиктин баары бажылдап,
Көп көспант кайдан келген деп,
Көпчүлүк айтып далай кеп.
Семиз экен, май экен,
Ээси кандай бай экен?
Ушунча койду саткыдай
Не мүдөсү бар экен?
Акчалуусун жандашып
Алуучусун камдашып,
Койду көрүп дүрбөшүп,
Көспант сатып алсак деп,
Пулуңду алып жүр дешип,
Көчөгө сыйбай кетти деп
Көпчүлүктөн жүдөшүп
Алагды болду баарысы,
Ээси кайда деп сурап

Эстүү-баштуу карысы.
Ал ошентип жатканда
Абасы Бакай, Кыргыз чал,
Каратоко Мажиги,
Камбар уулу Чалиги —
Белгилүү бешөө барганы,
Желдеттер атын алганы,
Мал айдатып барганы
Сегиз болуп калганы.
Амандашып турганда
Үч миң жылкы айдатып
Үстүнө жетип барганы:
Кандын кайда малчысы,
Жылкыны жыйнап алчуусу?
Багып-күтүп алсын деп,
Падыша кайда малчың деп,
Жылкычы башы Саламат,
Кашында канча жамагат.
Алардын арка жагынан
Үмөт, Жайсаң, эр Чубак,
Серек, Сыргак, Калкаман —
Булар алтоо барганы,
Амандашып Атемир
Айбатына айран калганы.
Тогуз жүз толук уй айдап,
Уй башкарган Делдеши
Айгай салып акырып,
Бадачы болсоң келгин деп
Ордого келип бакырып.
Мүйүздөрү каркайган,
Өгүздөрү даңкайган,
Букалары өкүрүп,
Бакарды көрүп баарысы
Малды салбай койбой деп
Баштан аяк өкүнүп.
Букалар жатыр челишип,
Тута турган бир жан жок
Бадага жакын келишип.
Аркасынан алардын
Эл башчысы Элеман,
Топ башчысы Токотой,
Казактардан Жоорунчу,
Кайгыл, Бөгөл, Тоорулчу,
Шоңго бийдин Кербени,
Шыпты кашка Дербөнү
Үч жүз төө айдашып,
Шыпкала баары жөнөдү.
Айры төөлөр селкилдеп,
Ач бөйрөгү бүлкүлдөп,
Арасында нар буура,

Айбатын салып күркүлдөп,
Кан төөчүсү кайда деп,
Кармап муну жайла деп
Отор деген төө башчы
Ордого айгай салыптыр.
Атемир баштап каны бар.
Аяк-башы баарысы,
Жашы менен карысы
Алтымыш миң саны бар.
Ээ болбоду малына,
Эмгек түштү бу күндө
Эл-журтунун баарына.
Батпай кетти келген мал
Кейип-Бадаң шаарына.
Малы менен алышып,
Балакетке калышып,
Баатырыңды байкабай
Кошко таштап салышып.
Кырмызыдан чатырын
Кыдырата тигишип,
Союшу бөлөк өзүндө,
Кыйгач калпак, кызыл шым,
Бир-биринин кошуна
Кызматкерлер киришип,
Үйүндө жүргөн немедей,
Үлпөттөрү кебелбей,
Талаадагы, үйдөгү,
Так ошондой жүргөнү.
Сандыргалуу Манаска
Атемирдин адамы
Астына келбей сүрдөдү.
Арадан бир түн өтүптүр,
Мал-пул менен алышып
Атемир билбей кетиптир.
Экинчиси түнүндө
Эр Манас баатыр нетиптир?
Атемир кандай кан деди,
Адамды адам билбеген
Ант ургур кандай жан деди.
Акылга дыйкан, жатык сөз
Ажыбай баатыр бар деди,
Аземдеген бейбагын
Аныктап билип ал деди.
Жайын көрүп, борумун,
Жата турган орунун,
Жакып бай айткан сонунун
Аныктап көрүп кел деди,
Кыз кайтарган сакчыга
Ак жамбыдан бер деди,
Барар жолду тазалап

Макул кылып кел деди.
Баркы, баасын көрөйүн
Мактоолу кызын мен деди.
Арзан көрбө өзүңдү,
Алып барып көрсөтчү
Азыр менин өзүмдү.
Эшик ачып кирейин,
Эркелеткен кызынын
Не түрлүүсүн билейин.
Жалынса жанын коёрмун,
Жаман болсо жай билбес
Жаткан жерге соёрмун.
Акылын аңдап билермин
Акылы кем жан болсо
Кара боорун тилермин,
Капкасынын оозуна
Тирсегинен илермин,
Атемирдин шаарына
Аламандап кирермин,
Атасы менен элинин
Кыйындыгын билермин.
Муну айтып төрө салганы,
Ажыбай макул алганы.
Барбагын деп айта албай,
Баатырдын сөзүн кайтарбай,
Ажыке минди атына,
Айтканда жетмек датына.
Аңдап көрсөң буларга
Арстан минип Кулага,
Аккула минип компоюп,
Атайы күйөө боруму,
Аккүбө кийип зымпыйып,
Арстан Манас абаңыз
Алгыр куштай кымпыйып,
Кыз кызыгы бар үчүн,
Мал өткөрүп, бата окуп
Кудай кошкон жар үчүн
Жүрөгү дегдеп тынбады,
Токтоого такаат кылбады
Ажыбайды кошчу алып,
Аккуласын кындыйтып
Арстан эр жолго салганы,
Дигерден мурун кечинде,
Кечки бешим кезинде.
Он жамбы санап алганы,
Ордо баккан корбашы,
Ак сакалы Маматбек
Астынан чыгып калганы.
Ажыбай менен Манасты,
Ал экөөнү өткөрүп,

Арстан эрди көз көрүп,
Арстандын болду сүйөөсү,
Санирабийганын
Алуучу ушу күйөөсү.
Канжарын каршы байлантип,
Кандын абуз көлүнөн
Алыс жерден айлантып,
Каз, өрдөк баккан шабыр көл,
Суусу тартыш, жери чөл,
Каркылдатпай казыны,
Чалпылдатпай сазыны,
Куркулдатпай куусуну,
Чачыратпай жай кечип
Шабыр кара суусуну,
Кан ордосу капкасы,
Ажыбай менен Маматбек
Алда-кудай колдо деп.
Эшигинин астында
Эр Ажыбай кеп айтат:
Орто үйүндө калайын,
Төркү үйдө карындашыңа
Төрөнү кийрип салайын.
Кенизектен жети бар,
Рабийга бу кыздын
Келбесин деген нээти бар.
Кенизегин кекетип
Келтирбе деп койбосун,
Кеби тийсе бирөөнүн
Кан ичме күйөөң сойбосун,
Карап турган биздерди
Канына забын койбосун.
Жетөөнө жетип барайын,
Жерин өлчөп алайын.
Ол сөздү айтып салганы,
Барсаң ылдам барчы деп
Баатыр сүйлөп калганы,
Жети жамбы көтөрүп
Жети кенизегине
Жетип Ажың барганы.
Канжарлары колунда,
Каршы-терши жатыптыр
Каңкордун өтөр жолунда.
Нааркүл деген акылман,
Артыкчасы бул экен
Алиги жети катындан.
Ажыбай аны ойготуп,
Акыл айтып ойлонтуп,
Эшикте эки калча бар,
Андан башка канышты
Жан багары канча бар?

Айткын мага сырын деп,
Ашык айтпай чынын деп
Ажыкең айтып салганы.
Акыл экен мунуң деп
Нааркүл жөнөп калганы.
Бычак алып колуна,
Жаткан экен кирүүчү
Жер босого жолуна.
Ойготуп калча кыздарды,
Эки шаңшуур жамбыны
Карматып коюп колуна,
(Катын арзан эместир
Карагын сөздүн соңуна).
Ажыбай азыр келгени,
Ачылды баатыр жолуң деп
Арстанга жооп бергени,
Кыздын көрүп кызыгын
Кырааның Манас дегдеди.
Ооздо бөлмө ордодо
Отуз чырак койгондо
Түнүн көрсөң нак түштөй,
Талаа менен чак түштөй.
Бер жагында четинде
Алтын барда бетинде,
Алтындаган тактада,
Алтымыш кабат пактада
Жайнап жаткан Сааниге
Койнуна колун салганы.
Ичиркенип бой жыйып,
Имерилбей сөз кылып,
Чыракка барда тартыптыр,
Чыйрыгып жаман айтыптыр.
Бардасын алды чырагын,
Баатырдын көрдү ыраңын:
Жутуучудай көзү бар,
Журттан бөтөн өзү бар,
Бой өлчөөсү болжолсуз,
Өңү айбаттуу, сөзү түз.
Билмексен болуп кеп сурап,
Эшиктин алды көл деди,
Өткөн кимсиң деп сурап,
Каз, өрдөгү төлдөгөн,
Казандай куулар көлбөгөн,
Бейкараар пенде көрбөгөн,
Шабыр каракөлүнөн
Шашпай өткөн сен кимсиң?
Атакемдин ак ордо
Алтын сарай кең коргон
Ачып өткөн сен кимсиң?
Жети катын кенизек

Басып өткөн сен кимсиң?
Эшик багар канчаны,
Эки кызды-калчаны
Бойлоп кирген сен кимсиң?
Эркек кадам койбогон
Эшиги ачык ак сарай
Жойлоп кирген сен кимсиң?
Ойлонбостон иш кылып
Жандан кечкен сен кимсиң?
Алтын барда көшөгө,
Боосун чечкен сен кимсиң?
Жаткан Рабийгага
Колду салган сен кимсиң?
Ажал өлүм акыбат
Мойнуңа алган сен кимсиң?
Уруксатсыз бу жерге
Келип турган сен кимсиң?
Тарткын азыр колунду,
Тапкын азыр жолунду
Ажал жетпей эртерээк
Айта койгун жообунду?!
Катуу айтып какылдап,
Кан баласы шакылдап,
Желдет-мыршап жетсе деп,
Жер куруткан бу кыргыз
Калабасыз кетсе деп
Санирабийга сурады,
Жай айтпай төрөң турабы.
Атаңызга мал берип,
Айры менен нар берип,
Алтын, күмүш зар берип,
Атың Рабийга деп
Алганы келген мен Манас!
Ашепке артык сөз айтсаң
Акыр заман башыңа
Алганы келген мен Манас!
Карк алтынды үрөөндөй
Чачып келген мен Манас,
Караңгы түгүл күндүздө
Кадам койбос капканды
Ачып келген мен Манас!
Алтындуу бокчо оромол
Чечип келген мен Манас,
Ат бойлобос кара көл
Кечип келген мен Манас!
Каркылдатпай казыңды,
Шарпылдатпай сазыңды,
Кукулдатпай кууларды,
Куп окшотуп буларды
Бугуп келген мен Манас,

Санирабийга деп
Салтанатың, атыңды
Угуп келген мен Манас!
Алтын капка ордонун,
Атакеңдин коргонун
Ачып кирген мен Манас,
Калча кызды жалтантип
Өтүп келген мен Манас!
Бата аякка мал берип
Сөзү келген мен Манас,
Баркымды билер жарым деп,
Өзү келген мен Манас!
Ортосу жыпар бардаңды
Беттен алган мен Манас,
Ак чүчтөдөн көйнөгүң
Эттен алган мен Манас!
Рабийга кеп айтат,
Ынтыкпаңыз деп айтат.
Аңда сөздүн соңуна,
Алганда барам колуңа,
Азыр не үчүн көнбөйсүң
Айтып турган жообума.
Асыласың келип тим,
Аты-жөнүң, өзүң ким?
Жайыңды айтчы өзүңдүн,
Жалыны чыгат көзүңдүн.
Атым Манас, кыргыздан
Бар кудайым башыма
Бакты дөөлөт тургузган,
Талабыма жете албай
Тайды бактым бир кыздан.
Көжөлсөң бирди көрдүң деп,
Катаасы жок өлдүң деп,
Каарданып күүлөнүп,
Кайраты ташып сүйлөнүп,
Кыздан көрдү кыйынды.
Каарданып бул Манас
Кайраты бойго жыйылды.
Кыз кыйындап кеп айтат:
Кыргызда Манас сен болсоң
Кыйбада Рабийгамын,
Кыйылып кетер жаның деп,
Төгүлөр бекен каның деп,
Башка жан деп көрөмбү,
Аты Манас экен деп
Айтканыңа көнөмбү?
Нөкөрүм аты да Манас,
Жөкөрүм аты да Манас.
Бакарчым аты да Манас,
Бакалчым аты да Манас.

Малчымдын аты да Манас,
Басып жүргөн кызматкер
Жалчымдын аты да Манас.
Башымды кантип көмөйүн,
Аты Манас экен деп
Айтканга кантип көнөйүн.
Атамдын үйүн булгабай
Азыр кетип жөнөгүн!
Азыр чыгып кетпесең
Анык сенин өлөрүң!
Айтып аны кан кызы,
Атемирдин жалгызы
Алды канжар колуна,
Ачуусу келди Манастын,
Кара жанын байлады
Кас ажалдын жолуна,
Кан баласын бир муштап
Канжар туткан колуна.
Муштаарын билип ошо кыз
Бурулуп бетин буруптур,
Муштаймын деп бу кызды
Канжарга колун уруптур.
Билекке канжар тийиптир,
Билектеги көк тамыр
Канжардын учу чийиптир,
Чийдей кызыл кан атып
Шыркырап агып сийиптир.
Канжар тийип сол колу
Каңкордун сонун болгону.
Санирабийганы
Көөдөнгө Манас тепкени,
Рабийга сулуу кыз
Көмөлөнүп кеткени.
Баатыр Манас бабаңдын
Баатырлыгы эмей неткени,
Басып чыгып кеткени.
Алиги көргөн кан кызы
Атемирдин жалгызы
Атасынын төрүндө
Абыдан жеди таякты,
Ал жерде башын үзмөкчү,
Ажар, көркүн, турпатын,
Тартып көрүп сымбатын
Арстан Манас аяды.
Беш кабырга кыйрады,
Бетин басып ыйлады,
Манас басып чыкканча
Жеңине каны сыйбады.
Айбаттанып кырданып,
Ачууланып сурданып

Арстан барды кошуна,
Аскеринин кашына.
Барган заман баатыры
Балакет кылды акыры
Баштан кетип жоголду
Карылардын акылы.
Камаганы табылды,
Урушка какчуу добулбас
Ушу бүгүн кагылды,
Сансып жаткан көп кошун
Атты көздөй жабылды.
Абыр-шабыр ат минип,
Ат минсе да бат минип,
Калаага койду чабуулду.
Мылтыктуу мылтык октоду,
Мылтыкка милте чоктоду.
Саадактуу жаасын октоду,
Каптай түшүп калаага
Калың аскер токтоду.
Карыялар каркылдап,
Бай Жакып менен Көкөтөй
Бадиректер токто деп
Айгай салды баркылдап.
Карысынан өтө албай,
Калаасын каптап кете албай
Каз катар тартып көй баатыр,
Каршы алдынан караса
Алтымыш ат тартуу алып
Атемир чыгып келатыр.
Атемирден өтө албай,
Аламандап калаага
Каптап кирип кете албай
Кара кыргыз токтоду,
Ал аскерди Атемир
Азыр келип жоктоду.
Кыз берем деп кысылып
Калган экен домокко,
Каны көрүп, башкарып,
Бөлүп алды конокко:
Кырк чоронун баарысын,
Кыргыз, Бакай карысын.
Конок алды бектери,
Уккандарга бул экен
Баштап алып Манасты
Кан ордого кеткени.
Баштап келди Манасты,
Кырк чорону талашты,
Бизге мейман сиз бол деп
Бөлүп алып тарашты.
Бөлөк бөлмө бир үйгө

Тургузган экен Манасты.
Бирден-бирден жөнөдү,
Бирин-бири көрбөдү.
Жекендос жерден алдырып,
Баяндос * мамык салдырып,
Атилес көрпө, ак мамык
Алда канча жыйдырып,
Манас кирген сарайдын
Кеңдигинен сыйдырып,
Боз үй тигет кыргыз деп
Бакчанын багын кыйдырып,
Шаарга кабар салдырып,
Акыр кылчуу устадан
Алтымыш ашык алдырып,
Тез курдуруп үй кылып,
Усталарды башкартып
Эки устаны бий кылып,
Жетимиш желдет чаптырып,
Эл байында элинен
Эме койбой чакырып,
Төрт жүз кийиз таптырып,
Түндүгүн кайың ийдирип,
Каалга менен босого
Канча түрлөп чийдирип,
Каалгага коюп сызыкты,
Карбаластап Атемир
Кан Манаста иши жок,
Карап көргүн кызыкты.
Катын-калач барды деп,
Кан күйөөнү кыз-келин
Кастарлап күтүп алды деп,
Карбаластап Атемир
Капарына албаптыр,
Ага кошо Акмама
Аңдап көзүн салбаптыр,
Айбатынан Манастын
Анча-мынча катын-кыз
Астына басып барбаптыр.
Көчүрүп кызым берем деп,
Ар жумушту башкарып,
Атемир жүрүп элеңдеп,
Манас менен иши жок,
Байкап көргөн киши жок.
Эрте күз экен күн ысык,
Эми болор чоң кызык.
Бөлмө сарай коргондо,
Бөтөнчө жакшы ордодо
Жалгыз кирген эр Манас
Кыз келет деп кымпыйып
Кыраан Манас зыңкыйып,

Жатты, турду, жан келбей,
Катын да жок, кыз да жок,
Каттап бирөө да келбей,
Кырк баатыры дагы жок,
Кыяк, комуз өнөрпоз
Кылчаюучу чагы жок.
Сырттан Манас баатырың
Каарланып ар кандай,
Кандай бу деп кордугу,
Азыр толуп ташты го
Атемирдин зордугу.
Кызыталак Атемир
Кызына кошуп бир жолу
Кыярмын кызыл жаныңды,
Кырылбаса кыргызым
Кыйратармын баарыңды!
Айбатын салып ал үйдө
Арстандай кеңгиреп,
Акылы кетип зеңгиреп,
Заары чыгып жүзүнөн,
Каары чыгып түсүнөн
Олтурган бойдон калды тим,
Эки күнү, эки түн
Тамак татпай, жан көрбөй
Олтуруп калды бүпбүтүн.
Кырк баатырдын бирөөбү
Кылайын келип тил албай,
Кыз менен кызык көрдү деп,
Тынгандыр эми көөнү деп,
Кыйналган сырын биле албай
Бейкабар калган баарысы.
Караламан кыргызды
Кандан артык багышты.
Кабылан эрдин каарына,
Катындар батпай заарына,
Кырк элүүсү жыйылып,
Капия деген катынга
Каттагын деп сыйынып,
Катындар келди асылып,
Капиянын кайраты
Кара бойдон ашынып,
Көрмөк үчүн күйөөнү,
Арт жагынан ээрчитип
Жолдош кылып бирөөнү
Каалгасын ача салыптыр,
Каарданып турган баатырдын
Ыраңын көрүп алыптыр,
Энеке деп жыгылып
Эс-акылдан таныптыр,
Кайра качып жолдошу

Катындарга барыптыр:
Как желмогуз өзү экен,
Кантип тиет боо кыз деп
Катынга кабар салыптыр.
Капия жүзүн көрдү деп,
Көмүлүп калсын көрбөсө,
Как ошо жерде өлдү деп,
Айтып барды бу катын,
Ашып-шашып катынга
Кайтып барды бу катын.
Катындын баары селейип,
Эстери чыгып элейип,
Эмне дейсиң, бейбак деп
Эки-үчөө жүгүрүп,
Энтелешип бүгүлүп,
Капияны көрүптүр,
Эси чыгып Капия
Эшигинде өлүптүр.
Өлдү деп катын чочушуп,
Дүрбөй түшүп жоошусуп,
Капиянын башыны
Көтөрдү жерден өзүнү,
Көтөргөндө Капия
Араң ачты көзүнү.
(Мурунтадан укканбыз
Мындай шумдук сөзүңү).
Алты катын жөлөшүп,
Санирабийгага
Араң барды жөнөшүп.
Эси чыгып Манастан
Талыганын билиптир,
Салтанаты артык Саани кыз
Көрбөгөн экен эрди деп,
Көөнүңө алгын эми деп
Саани кыз шак-шак күлүптүр.
Аны таштап салыңар,
Арстан Манас баатырдын
Алда кандай сөзү бар
Кабарын угуп алыңар.
Каарданып бир үйдө
Олтурган Манас каныңыз,
Учурашып келүүнү
Ойлогон Бакай карыңыз.
Чакырды Бакай баарыны,
Башчысы Кыргыл карыны:
Эр Манаска баралык,
Келин-кесек, кыз-кыркын
Олтургандыр ойношуп,
Эшиктен кабар салалык.
Амандашып көрөбүз,

Айтканы болсо көнөрбүз,
Жатса көөнү жайланып
Жайын көрүп жөнөрбүз.
Бу сөздү айтып эр Бакай,
Мыршаптар бар бир далай,
Бастырып жолго салганы,
Кан ордосу капкага
Кара кыргыз барганы.
Капкадан кирип ат байлап,
Ат байласа бат байлап,
Чакырып алып бир желдет
Күйөөңөр кайсы үйдө деп,
Көргөнүңдү сүйлө деп,
Абаң Бакай сурады,
Алиги жигит токтолуп
Аңырайып турады.
Билбедим деп күйөөнү,
Күйөө жактан кеп кылган
Көрбөдүм деп бирөөнү
Берди жигит жоопту.
Бекайбат салган бир сарай,
Салтанаты бир далай,
Ол сарайга кирүүгө
Бакайдын көөнү ооптур.
Кырк баатырдын баары бар,
Астында Бакай кары бар.
Салам айтып кириптир,
Кирген жерде Бакайды
Төрдөн туруп төрөңүз
Көмө түртүп ийиптир.
Артында Кыргыз туруптур,
Кыргызды алып бөрүктөй
Алмамбетти уруптур.
Артында Сыргак туруптур,
Сыргакты алып көтөрүп
Ажыбайды уруптур.
Жанаша Серек туруптур,
Куп көтөрүп Серегин
Кутубийин уруптур.
Алиги Серек жыгылган
Арстан эрдин артынан
Асылыша туруптур:
Ачууга сабыр кылбаган
Акылың тайыз кем белең?
Ачуулана тургандай
Алуучу жарың мен белем?
Кайратыңа жөндөп кел,
Калың берип, мал чачкан
Катының беле мындагы эл?
Кыздан талап кыласың,

Кыз келбейт деп кашыма
Кыргызды кандай кырасың?
Катын талап кыласың,
Катын келбейкойду деп
Калкты кандай кырасың?
Аңдап көргүн өзүңдү,
Ачып кара көзүңдү,
Айткандан уккун сөзүмдү!
Азыр турган мен Серек
Атемирден кемминби?!
Катыныңды кайтарып,
Чыгарып ийген менминби?
Кыз келтирбейт бирөө деп
Кырып ийгин элиңди!
Санирабийга кыз
Чыгарар сенин желиңди!
Же кылайтып киши каттатпай
Кыз жибербес менминби?
Эптүү ачуу кылчы деп,
Эби жок мындай кылганча
Элиңдин баарын кырчы деп
Эби жок кылган жумушка
Эр Серек кирди урушка.
Серектин кеби угулуп,
Баатырың сөзгө жыгылып,
Кылая багып күлбөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген,
Күңгүрөнө сүйлөгөн,
Сез болуп баатыр өзүнө,
Серппей аяк жыгылып
Серектин айткан сөзүнө,
Оң муруту солк этип,
Оң бөйрөгү болк этип,
Алып кел деп Кула атты
Ак таяктан чуратты.
Баатыр үйгө кириптир,
Жоо жарагын кийиптир.
Эр Манас үйдөн чыкканча
Кырк баатырга эр Бакай
Жарлык айтын ийиптир:
Кыргыз эмес, Кыйба деп,
Кыйрында тажик кыйла деп,
Кыргын кылып бул элдин
Кызылдай жанын кыйба деп,
Күбүрөп Бакай күүлөнүп,
Манас басып чыкканда
Күрс-күрс этип сүйлөнүп.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыл, Бакай карысы
Абыр-шабыр ат минип,

Ат минсе да бат минип,
Астын-үстүн салганы,
Айгай салып кырк баатыр
Аралап шаарын калганы.
Куда болуп кутуруп
Барган кыргыз мол экен,
Аяк-башы баарысы
Алтымыш миң кол экен.
Ар тараптан туюнуп,
Асманга чаңы бурулуп,
Бейкут жаткан Кыйбаны,
Бейкүнөө уруп кыйланы,
Айбатын көргөн алардын
Бет-бетинен кыйрады.
Атемир калган бейкабар,
Астын-үстүн кылды деп,
Аскер менен күйөөңүз
Адамдын баарын кырды деп
Айтып кабар салыптыр,
Аны уккан соң Атемир
Айран-азыр калыптыр.
Кайда кеттиң бектер деп
Ойбойду каны салыптыр,
Окту кардай жаадырып
Ордого жакын калыптыр,
Айласын таппай Атемир
Апкаарып өзү алыптыр.
Абдыкалык, Түлөөбек:
Алганы жатып колукту,
Азапка бул эл жолукту,
Ант ургур кандай күйөө деп,
Жамандык кылып, жайлабай
Таштаганбы бирөө деп,
Акылбайыс кеп сурап:
Күйөө күткөн ким эле,
Күлдү журттун баарысын
Күм-жам кылып тим эле
Ачуусу неден келди деп,
Аны күткөн адамдар
Алда эмне деди экен,
Аңдаңар, ылдам сура деп,
Атырылып чура деп,
Амандык бербес булар деп
Катынга кабар салыптыр,
Каттаган катын жок экен,
Кабарын билген жан жок деп
Кайтып келип калыптыр.
Кыздардан барган бекен деп,
Кыйкырып сүйлөп бекемдеп,
Акылбайыс, Түлөөбек

Аш бышырып, нан коюп
Барган бекен бирөө деп
Кыздардан кабар алыптыр.
Кылайып көргөн бир жан жок,
Кыйын ишке калыптыр.
Ачка таштап, кыз барбай,
Кыз барат деп биз барбай,
Кыйыгына калыппыз,
Кылымга түйшүк салыппыз.
Аргасын таппай алдырап,
Айнектей көзү жалдырап,
А дегенче кырк баатыр
Аткан мылтык дабырап.
Казын атты учурбай,
Каары катуу ушундай.
Учканынан куу атып,
Көрүнгөндүн баарысын
Уу ичкендей сулатып.
Үрүп чыккан ит койбой,
Наабайчынын дандырын
Талкалай чаап түк койбой.
Жебенин огу кыркырап,
Жазайыл огу зыркырап,
Чаң обого буркурап,
Кыргыздан чыккан кырк баатыр
Кыйраткан бойдон келатыр.
Аны көрүп Акмама
Санирабийга балага:
Айтпадым беле мен сага,
Азыр кирип кеткен соң
Ажалга деди не даба.
Атаңды ала кылдың деп,
Адамдын баарын кырдың деп,
Астыңа салып барчаны,
Атемир баштап паашаны
Анан жанын тындың деп
Ачууланып барганы.
Ажарын салып Саани кыз
Апасына карады.
Канеткенде коёмуң
Калктын баарын сойдуруп,
Каршы чыгып астынан
Кайтарармын койдуруп.
Капа болбо, эне деп,
Кара кыргыз канына,
Никесине кирүүгө
Барайын деп жанына.
Кыларын мурда аңдаган,
Кызыл-тазыл кийинтип
Кыздарды мунуң камдаган.

Алтымыш нөкөр кашында,
Алтындан жыга башында,
Он алты жарым жашында,
Жез жыгадай майышып,
Жекенге буту чалышып,
Алтындан күрмө жаргытып,
Айдай жүзүн балкытып,
Мандили бүркөп тон менен,
Басып чыгып жол менен,
Беренжилүү * тондору,
Пери ургандай теңселип,
Көкүлдөр көздө сеңселип,
Жең билекке батпаган,
Жел жагына ким чыкса
Көз көрүм жерге буркурап
Жыпардын жыты каптаган,
Күрөөкө тондой жылт этип,
Күдөрү тондой былк этип,
Күкүктөй үнү шыңк этип,
Желбегей тонун жамынып,
Дандырлуу оттой камыгып,
Жез комуздай зыңк этип:
Барча тажик, Кыйба үчүн
Багыштадым башымды.
Бу дүйнөдөн көрбөдүм
Бул өңдөнгөн асылды.
Канчалык кылдым каталдык.
Мунун баарын батырды.
Бектерден бешөө кошулсун,
Мен барайын акыры,
Мен сөзүнү тоспосом
Кылчаюучу эме эмес
Кыргыздын Манас баатыры.
(Кылымга тиер пайдасы
Кыз Саанинин акылы).
Так ошо жерде токтотуп
Санап кырк кыз алыптыр,
Көзгө комсоо көпөңү
Көбүтоктоп калыптыр.
Жалаң короз сындуудан
Кыркын санап алыптыр,
Отоголуу сойлоктон
Ону кошо барыптыр.
Акылбайыс баш болуп,
Алты бегин ээрчитип,
Ак жоолук байлап желекке,
Азелдүү шербет аш куюп
Алтындан кылган челекке,
Каптап келген кошунга
Каршы келди бектери.

Астында Бакай, Кыргыз чал
Аламан келген аскерди
Катылбагын дегени.
Мылтыктын баары октолуп,
Милтенин баары чоктолуп,
Кыйкырып келген көп аскер
Кыңк этпей кыргыз токтолуп,
Кылкылдап токтоп калыптыр,
Ат коюп капка кирбей деп,
Аябай кырып ийбей деп
Артынан Манас барыптыр.
Алтын тон менен жайкалып
Асталай басып чайпалып,
Таарындың баатыр бизден деп,
Талабым артык сизден деп,
Кыйбанын жоктур күнөөсү,
Кыялыңды билмекке
Кыз жарың кылган мүнөзү.
Тажиктин жоктур күнөөсү,
Теңтуштукка чиренип,
Коркутуп сизди койгону
Колуктуңдун мүнөзү.
Чырдын баары биздики,
Чыйраксынып чыр салган
Чыдамсыздык сиздики.
Калбанын баары биздики,
Кайратыңа карк толуп,
Калабага бет болуп,
Катаалчылык сиздики.
Кошконмун сизге денимди
Козгопсуз минтип элинди.
Билмек үчүн пейлинди
Канжар тийип колуңа,
Карамакка соңуна,
Кара башым чын тартуу
Канкорум сенин жолуңа!
Түйүндү төрөм, чечиңиз
Дүүлүккөн ачууң кечиңиз?!
Камчыдан түшкүн чечиңиз,
Камсыкпай каарың кечиңиз?!
Таарынып элди кыйратпай,
Талабыңа жетиңиз!
Кана таарынган менен неттиңиз?!
Кайнатаңдын калаасын
Талкалап таштап кеттиңиз.
Эл бүлүндү, чабылды,
Не мураска жеттиңиз?
Кыз чыгып тосуп кылкылдап,
Желбиреп сүйлөп Саани кыз,
Жез комуздай шыңкылдап.

Күлсө тиши жарк этип,
Күзгүдөй өңү жалт этип,
Күкүктөй үнү шаңк этип,
Чылк жибекке чырмалып,
Жыгылчуудай ыргалып,
Лагил * алтын жыгасы
Оң чекеде кырданып.
Чылбырдан каныш алыптыр,
Кыздын сөзүн кайтарбай,
Кырып ий деп айталбай
Кыраан эр токтоп калыптыр.
Калың мал айдап келдиң деп,
Кайын журтум экен дедиң деп,
Кандайлыктан жездеке,
Капилет калкты жедиң деп,
Итчилик бизде, көрдүк деп,
Ар не десең көндүк деп,
Санирабийга баланы
Никейиңе бердик деп,
Кара кыргыз канысыз,
Кан баласы канышым
Никейиңе алыңыз!
Маашар күндө күбөбүз,
Кыйба тажик баарыбыз,
Кандын никейинде деп
Катасы жок күбө бол
Кара кыргыз баарыңыз.
Абылкасым аны айтып,
Арстан эрди далайтып,
Абасы Бакай, Кыргыз чал,
Биз да күбө болдук деп
Билимдүүнүн баары айтып.
Кыргыз, Кыйба колуна,
Колдун тосуп жолуна:
Санирабийганы
Самап келген кыргыздын
Никейине бердик деп
Абылкасым аттанып,
Айгайды журтка салыптыр,
Кандын никейинде деп
Калайык угуп алыптыр,
Санирабийганы
Түркөйү кыргыз түк билбей
Андан кийин атагы
Каныкей атка калыптыр.
Каздай мойну созулуп,
Каныкей менен кошулуп,
Уюган чаңы жазылып,
Урушу тарап басылып,
Алдырап турган Атемир

Умачтай көзү ачылып,
Уучтаган колу жазылып,
Казыначы кайда деп,
Дүнүйөгө асылып,
Кыз, күйөөнүн жолуна
Жүз миң дилде чачылып,
Кыргыздын алып барганы
Үч жүз төө нар экен.
Үч нарына жүктөгөн
Кызыл дилде зар экен.
Садагага зар чачты,
Кудайы кылып алсын деп
Казынасын дагы ачты,
Кара мал, алтын, күмүшкө
Калктын башы адашты.
Кылдырган экен Атемир
Кыйладан бери бүлүнүп,
Кыраан Манас баатырдын
Кыйындыгы билинип,
Жошо кошпой сырдаган,
Шамал согуп, жел тийип
Ысыкка жакшы болот деп
Боз үй кылып чыңдаган,
Үзүктөрүн кылдаган,
Ууктарын учтаган,
Туурдуктун баарысын
Учуга * менен тыштаган,
Түндүгүн алтын чаптырган,
Зымдар боодон тактырган,
Кырк бир отоо үйүнү,
Чечилди кыздын түйүнү,
Кашар-Дөбө оюна,
Кара суунун боюна
Тигилди келин үйлөрү,
Үй башкарып тиктирген
Ата уулунун бийлери.
Келтирип үйдүн борумун,
Түзөтүп бүттү орунун,
Карап эми көрүп ал
Каныкей кылган сонунун:
Машаты килем салдырып,
Барча, буулум *, дүрүйө,
Баасы кыйын дүнүйө,
Мамыктан жаздык алдырып,
Атлес, шайы, тубардан
Алты жүз жууркан салдырып,
Арбын экен булардан —
Доолон *, чүчтө *, марадан *
Капырай, кайда койгон деп
Атемир баштап баары адам

Айран болуп караган,
Алтын чайдоос-даңкандан
Алтымышын алпарган.
Кырк жашаган катындай
Кыйбатты жыйган бир далай.
Такта коюп жүк жыймак
Так ошондон калыптыр,
Каныкей жүгүн жыйган деп
Кара кыргыз борумун
Так ошондон алыптыр.
Кары-жаштын баарысы
Каныкейге ыракмат
Арбын айтып салыптыр.
Кырка тиккен кырк үйү,
Кызмат кылды кырк бийи.
Кошо келген кырк нөкөр,
Кошулушун карап көр.
Астынын жашы он сегиз,
Он алты жарым аягы,
Ар кайсысы бир үйгө
Кыздар кирди деп тегиз:
Каныкейге жакын үй
Нааркүл орун алыптыр,
Ага катар бүр үйгө
Арууке кирип калыптыр.
Аруукеге жанаша,
Аңдасаң мындай тамаша,
Сыягүл кирип калыптыр,
Удаалаш кирди Улугат,
Ушуга катар Кыяпат,
Барды катар Батмасам,
Буга катар Бурунас,
Серпилип кирди Сейилсам,
Ага кирген удаалаш
Отор бий кызы Сейилкан.
Тал чыбыктай буралып
Түшбүбү кирди бир үйгө,
Салакасы башкача
Санамкан кирди бир үйгө.
Абылкасым кызы экен,
Азелкан деп аталган
Акылмандын өзү экен,
Атам тең деп токтобой
А да кирди бир үйгө.
Маарамбүбү, Балкыя
Бир-бир үйдөн киришти,
Бир-бир эркек тиерин
Айтпай-дебей билишти.
Кузабүбү, Тизекан,
Тизген бермет баштанган

Баары окшошкон кандай жан!?
Маматбек кызы Маарамкан,
Акылы жетик Албүбү,
Карабек кызы Калбүбү,
Букарлык кызы Мунускан,
Сонунбүбү, Бурмажан,
Талапбүбү, Арышкан,
Талабы артык кандай жан?!
Тилекке кызы Көгүчкөн,
Тигилген адам көрүштөн,
Удайчы кызы Чынайткан,
Үркөрбүбү, Жанымжан,
Миңбайдын кызы Акчабак,
Кейиппай кызы Серсабай,
Тал чыбыктай Талбаарам,
Санарбүбү, Айымжан,
Начарбүбү, Калемкаш,
Аталары журтка баш.
Дилде, Буруш, Сулайка,
Тигилер адам буларга!
Түлөөбийдин Өкүмкан,
Акылдын кызы Айымжан,
Турна моюн Турсунай,
Батмабүбү, Шынгынай,
Нөөмөттөшүп бир-бирден
Үйгө кирди жайма-жай.
Уругу калың кыргыздан
Улуусу экен Бакай кан,
Жашы келген отуз беш,
Жардап турду ошол кез.
Отуз төрттө Кыргылы,
Ойротту жеңген дыңгылы,
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыл, Бакай карысы,
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай,
Кыргыздан кыраан Кутунай,
Каратоко Мажиги,
Камбар уулу Чалиги,
Саргыл аттуу Сатайы,
Алчындардын Атайы,
Үйшүндөрдүн Үмөтү,
Үч тамганын Жайсаңы,
Аргын Каракожосу,
Арстан эрге кошосу,
Бообек, Шаабек, Шүкүрү,
Албандардын Алтайы,
Дөрбөндөрдүн Төртайы,
Төлгөчү кара Төлөгү —
Төлгөсү журттан бөлөгү,

Агыдай далы көрүүчү —
Ашкере айтып берүүчү,
Той башкарар Токотой,
Калк башкарар Калкаман,
Эл байлээри Элеман,
Серек менен Сыргагы —
Серпишкен жоого чыйрагы,
Коңгуроо уулу Кошабыш,
Кош текшерер эр Ыбыш.
Аймандардан Алакен,
Арстан мажик бар экен.
Нойгуттардын Чубагы —
Оёндун бири бу дагы.
Казактардан Жоорунчу,
Кайгыл, Бөгөл, Тоорулчу,
Шыңгынын уулу Кербени,
Шыпты кашка Дөрбөнү,
Бөрү жолдуу Бөгөлү,
Каратүлөө Кабыке,
Жангер уулу Жабыке,
Алооке уулу Бооке,
Ырчыуул, Бозуул ыктуусу,
Эр Тазбаймат мыктуусу,
Кадыр жайнак — Шууту,
Түмөн жайнак куусу.
Кырк баатыр кырка туруптур.
Арбактуу элден кыз алып
Ал кезде кыргыз тунуптур.
Тойго какчу нагыра *
Атемир азыр чалдырды,
Ак сакалдуу улама,
Андан көрсөң буларга,
Алтымышын алдырды,
Никеге кутпа * окутуп,
Аалимдер сайын бир-бирден
Жылжыган жорго токутуп,
Бири күйөө, бири кыз,
Бири аштар, бири тыш,
Жаратканы алсын деп,
Жарашпаса которуп
Бир-бирине барсын деп.
Кааласа моюн сунсун деп,
Каалабаган эркеги
Катышпастан турсун деп.
Кыз тандасын бир күнү,
Кызыкпасын бир түнү,
Аңдасын жигит бир күнү,
Шашпаңар деп бир түнү.
Эрк берди кыздын өзүнө,
Эр жигиттер карап көр,

Эртегинин сөзүнө.
Тандоону койду эркекке,
Эркектер калды эмгекке.
Кыз тандасын, тийсин деп,
Кызык болгон бу бир кеп!
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз, Бакай карысы
Кысталышып турушту,
Кылым журттан ким көргөн
Кызык мындай жумушту.
Анда Манас кеп айтат:
Ай, баатырлар, деп айтат.
Тандатып кызга жүргөнчө
Тамаша болсун дүрбөөнгө
Талаага чыгып баралык,
Жарышып келип калалык,
Таалайыңа кандай кыз,
Так ошону алалык.
Баатырлар ушу кандай деп
Манас айткан бу бир кеп,
Кыргыз менен кыйбасы
Кызык болсун шондой деп
Макул көрдү кыйласы.
Кырк бир баатыр баарысы
Талаага чыгып жарышып,
Кыйла жерге барышып,
Кырка туруп алышып,
Тартты кайра шол жерден
Жаш баладай жарышып.
Чаң артында буркурап,
Чабуулдашып чуркурап
Кырк баатыр жолго салыптыр,
Алмамбеттин Сарала ат
Астына чыгып алыптыр,
Артынан Бакай барыптыр,
Андан кийин эр Сыргак
Өтүп кетип калыптыр.
Өкүрөң албай чоң Кула
Өксүп өзү калыптыр,
Өзү кылган ишине
Өкүнүчтүү болуп барыптыр.
Кырк баатырдын баарысы
Кыздан кандай тиет деп
Кысталышып барышты.
Сарала чурап тез келип,
Сандыргалуу Алмамбет
Эң мурунку тигилген
Аруукенин үйүнө
Алмамбет баатыр кез келип.
Жолукту деп кандай кыз

Жоо бөрүсү Алмамбет
Үйгө кирип барыптыр,
Үтүрөйгөн кара кыз
Алмаңды көрүп алыптыр.
Кытай деген ушу деп
Кыздардан угуп калыптыр,
Апсун окуп дем менен
Албарсты болуп алыптыр,
Үтүрөйгөн кара кыз,
Тирүү пенде карагыс,
Үйдө олтуруп калыптыр.
Артынан Бакай барыптыр,
Атын байлап эр Бакай
Нааркүлгө кез келди,
Көкчолок чурап тез келди,
Отуз беште Бакайга
Ойсураган сулуу кыз,
Оёндор сөзүн угуңуз!
Көкказыгын чуратып,
Көтүнөн чаңын буратып
Көсөм Сыргак барыптыр,
Саягүл сулуу зымпыйып,
Алгыр куштай кымпыйып,
Атка чаап аман келдиң деп,
Алда буйруп азелден
Аташканым менин деп.
Баатырлыгын билиптир,
Чаңын кагып бөркүнүн
Кызматын кыла кириптир.
Төртүнчүсү Ажыбай,
Карала ат чурап жетиптир,
Кан Ажыңыз нетиптир?
Кандай кыз экен үйдө деп
Ажы бий кирип кетиптир.
Урууда жок Улугат,
Урматтуу эрге жолугат.
Кутубийдин Акбакай,
Улаан күлүк бир далай,
Бешинчи болуп барыптыр,
Бери кызындай Кыяпат
Берген кудаы муну деп
Бекке ылайык Кутунай
Бетине келип калыптыр.
Алтынчы болуп аркырап,
Маңдайы кашка жаркырап,
Мажиктин аты Керкашка,
Малдан шаңы бир башка,
Барган экен жүгүрүп,
Басып чыгып Батмасам
Алда кошкон жарым деп

Атын алды бүгүлүп.
Жетинчи болуп жүгүрүп,
Жээрендей шаңы бүгүлүп,
Токотойдун Тору аты,
Тоорулчу эрдин канаты,
Тору ат келип калыптыр.
Кез келем кандай кызга деп
Келип кирсе Токотой
Бурунас турган буралып,
Муну көрүп Токобек
Муңу чыгып кубанып.
Сегизинчи ат болуп,
Чалыбай келди шат болуп,
Чаар аттын мойну тер болуп,
Чаалыгып келип бу турду
Чапканы алыс жер болуп.
Серпилип үйгө кириптир,
Сейилсам кызды көрүптүр.
Тогузунчу Чубагы,
Кандай мага кез келет,
Апкаарып келген бу дагы,
Сейилканга кез келип,
Тердеп турду бу дагы.
Онунчу болуп Калкаман,
Кара аты жетип аркадан,
Ташбүбүгө кезигип,
Таалайы артык кандай жан.
Он биринчи Чалиги,
Темгил кызыл аты бар,
Пери уулундай заты бар,
Тепең уруп каркыбар,
Чалигиң келди сүйүнө,
Санамкан кыздын үйүнө.
Боркара менен болкулдап,
Желүүгө келбей солкулдап,
Бообек келген артынан,
Минген атын чабышып
Бир-бир кыздын дартынан.
Он экинчи болгондо
Азелканга ал келди.
Аркасынан удаалаш
Атайдын аты Карабоз
Аркадай чурап да келди.
Маарамбүбү кыз экен,
Акылмандын өзү экен,
Атайга келген кези экен.
Он төрт болуп илинди,
Шаабектин аты Шалпаңкөк
Күлүктүгү билинди,
Барган бойдок Шалпаңкөк

Балкыяга илинди.
Балкыя деген кыз экен,
Башкача сулуу өзү экен.
Он бешиңчи болгону
Кожонун аты Желтаман,
Кусабүбү бир кызга,
Келип калган кези экен.
Боокенин аты Алагер,
Кезегинде кыргыздар
Айнектей кыздан ала бер,
Тим турбастан Бооке
Тизеканга бара бер.
Он жетинчи барыптыр
Шүкүрдүн аты Алаяк,
Калбады Шүкүр жан аяп,
Маарамкан кызга барып бак.
Он сегизи Жайсаңы,
Ачбуудан аты бүгүлүп,
Албүбү кызга жүгүрүп,
Ачбуудан аты тез келди,
Албүбү кызга кез келди.
Он тогузу болгону
Албандардын Алтайы,
Аламойнок аты бар,
Калбүбүгө бет алып
Каршы келди каркыбар.
Жыйырманчы Жоорунчу,
Букарлык кызы Мунускан,
Бу да кыйла дурус жан.
Жоорунчунун Салкүрөң
Жыйырма болуп жетиптир,
Мунускандын үйүнө
Жоорунчу кирип кетиптир.
Жыйырма бири Төртайы,
Жыйылган элдин далайы,
Бир жеринде бөлөк жок,
Баарынын бирдей сарайы.
Төртайдын аты Салкүрөң,
Салкүрөң самсып барыптыр,
Сонобүбү кыз экен,
Тобунан чыккан уз экен.
Төртай көрүп кубанган,
Кара кыргыз балдары
Калбаган арман булардан.
Жыйырма экиси Төлөгү,
Төлөктүн аты Тоокара,
Бурмажан кыздын үйүнө
Буластап Төлөк жөнөдү.
Жыйырма үчүнчү Сереги,
Серектин аты Наркызыл

Талапбүбү үйүнө,
Сезбеген Серек жөнөдү.
Жыйырма төртү Агыдай,
Агыдайдын Алакөк,
Ал кезекте кыргыздын
Аңгемеси андан көп.
Арышкан кыз туш болуп,
Агыдай көөнү куш болуп.
Жайнактын аты Чалаңкөк.
Жаадай учуп жетиптир,
Көгүчкөн кыздын үстүнө
Жалмаңдаган боюнча
Жайнак кирип кетиптир.
Түмөндүн аты Наркызыл
Түйүлгөн бойдон жетиптир
Чынаяткан кыздын үстүнө
Түшүп кирип кетиптир.
Жыйырма жети болгону
Кайгылдын аты Карагер,
Үркөрбүбү сулууга
Үстүнө кирип бара бер.
Бөгөлдүн аты Бөрүкөк,
Жүгүрүшү бир бөлөк,
Түтүндөй болуп барыптыр,
Жанымжан кыздын үйүнө
Түшүп кирип калыптыр.
Жыйырма тогуз болгону
Ырчынын аты Чабдарат,
Ыргыштап чурап бу барат,
Акчабак деген кыз көрүп
Андан бетер кубанат,
Акчабагын караса
Атилес кийип буралат.
Отузунчу Кербени,
Октору деген аты бар,
Серсабак кызга бет алып
Жетип келди каркыбар.
Отуз бири Дөрбөнү,
Дөрбөндүн аты Дөңкара,
Талмаарам кызды көргөнү.
Отуз эки Бөгөлү,
Отуз үчүн караса
Боз жигит аты жөнөдү.
Бөгөлдүн аты Бөрткула,
Санарбүбү кез келди
Бөрү жолдуу так буга.
Артынан Бозуул барыптыр,
Нарбуурул деген аты бар,
Айымжан деген бу кызга
Бозуул келди каркыбар.

Отуз төртү Тазбаймат,
Аскара деген аты бар,
Начарбүбү сулууга
Байматыңкелди каркыбар.
Отуз беши Түлөөсү,
Ошолордун баарысы,
Оен Манас баатырдын,
Оогон жерде сүйөөсү.
Калемкаш кызга барганы,
Кан Манастын кырк чоро
Калды бекен арманы?
Ошолордун баарысы
Кара кыргыз зардалы,
Түлөөнүн аты Карагер,
Калемкаш болуп алганы.
Дилдебуруш сулууга
Жабыкенин Кылжейрен
Жаадай учуп барганы.
Абыштын аты Телкүрөң,
Ыргычтап келип калыптыр,
Суксур моюн Сулайка,
Абыш ага барыптыр.
Аксур деген аты бар,
Отуз сегиз болгондо
Алакең кирди каркыбар.
Өкүмкан деген кызга туш,
Баатырлардын көңүлү
Болду бүгүн баары куш.
Айгымдардын Калдары
Аксур менен барганы,
Айымжан болуп алганы.
Кыркы болуп кызайдын
Кыясказы барганы,
Кыйгач каштуу, түймө баш,
Турсунай кыздын үйүнө
Туура келип калганы.
Кырк бир болуп кыйкырып
Көккөөндун Көкжорго
Көшүлүп кирип барыптыр.
Батмабүбү сулууга
Барып турду да буга.
Кырк экиси Акпайы,
Акжал менен секиртип,
Арткы этегин желпинтип,
Азыр келип калганы.
Шылдыр чачпак, жылан көз,
Жыгалуу бөрк, ширин сөз
Шыңгынайга келди кез.
Аркасынан албаңдап,
Аккула менен далбаңдап,

Арстаның Манас барыптыр.
Ак сарайдан буралып,
Ак маралдай суналып,
Ак чүчтө кийип чубалып,
Сандыргасы санда жок,
Салтанаты жанда жок,
Улук бейил анда жок
Санирабийга чыгыптыр,
Ыргала басып теңселип,
Аккуланын дүбүртүн
Алыс жерден угуптур.
Атыңыз күлүк экен деп
Кылайып күлүп туруптур.
Канжар тийген колуңуз,
Каныштан болсун жолуңуз,
Каарданбай, төрөм, коюңуз.
Катаалдык кылат экен деп
Бузулбасын оюңуз.
Баарысын көрүп сабылдым,
Аяк болуп турсам да
Бактыма, төрөм, табылдың!
Арстаным, бери келгин деп,
Атыңды түшүп бергин деп,
Оюна койбой оодарып
Оёндун атын алыптыр,
Оолжуй басып жеңеңиз
Орунду небак салыптыр.
Найманадан алдырган,
Алтымыш көөкөр аркытка
Күчү кайтып калат деп
Күчала туурап салдырган,
Алдырып келип арагын,
(Аземдерин карагын!),
Жез челекке куйдуруп
Жети меште * шарабын.
(Кыз экенден күтүнгөн
Кыйындыгын карагын!).
Шекер-шербет, бал менен,
Жая коюп жал менен,
Сексен түрлүү нан менен,
Кырк баатырдын баарысын
Кыздары менен чакырып,
Жайын көргүн Каныштын,
Дасторкон жайып салышын.
Эртеси жок кечинде
Күн батар жакын кезинде
Күйөө менен колукту
Үлпөткө минтип жолукту.
Мас болгонуң баса тур,
Байкашып сыры-сыпатын,

Басык иш кылбай таза тур.
Мен ушуга тийбей деп
Армандуу кыз калбасын,
Кырк баатыр кырка оолак тур,
Кыздардын көзүн байласын,
Жабыла басып бу кыздар
Бирден-бирден кармасын.
Кармаганын кас кылып,
Бирөөнүкүн бирөөвү
Билмексен болуп албасын.
Кырк жерге барды кырк баатыр,
Кыздар көзүн байлатып,
Кырк чорого келатыр.
Колдорун жазып жетиптир,
Аты келген күйөөсүн
Өз-өзү кармап кетиптир.
Үркүп бою турса да
Үтүрөйгөн кара кыз
Алмамбетке жетиптир.
Атемирдин Каныкей
Манасты кармап кетиптир.
Ачып көзүн караса
Аты келген жигитке
Калган экен кармаша.
Анда Алмамбет муну ойлойт:
Калабалуу кара кыз
Калды мага жармаша.
Катарында кырк чоро
Баарына тийди сара кыз,
Мага кандай кез болду
Ботала болгон кара кыз?
Алмамбет аны сүйлөдү.
Сулуулугун, сымбатын,
Арзан менен кымбатын,
Табылбаган айып деп,
Уругу улук кайып деп,
Нускасынан бу кыздын
Эч таппайсың майып деп
Саани кыз аны сайрады.
Арууке кайда кеткен деп
Кырк бир кыздын баарысы
Кыяпатын карады.
Кайдан келген бу кыз деп,
Калабалуу куу кыз деп
Бир-бирине карады:
Тааныбайбыз муну деп,
Катарга алып ким жүрсүн
Салпылдаган кууну деп
Кыздар күлүп кыткырып,
Катындар күлүп каткырып.

Каныкей билип мүнөзүн
Аруукеге бет алып
Аста келип сөз салып:
Капа кылба канды деп,
Капырдан болгон мусулман
Касиеттүү жанды деп.
Кадимки түрүң салгын деп,
Кандайлыктан кубулуп
Кара кыз болуп калдың деп
Каныкей келип асылды,
Кайыптын кызы Арууке
Үндөбөстөн басылды.
Какандын кашка тунугу,
Калың кытай улугу,
Оңой дебе муну сен,
Оёндун бири бу дагы,
Жаяндын бири суудагы,
Жакшынын бири бу дагы.
Байкабасаң сөзүмдү
Манас алсын өзүңдү.
Алсын Манас сени деп,
Алмамбет алсын мени деп.
Ушу келген кырк бир кыз
Ортого туруп жайлансын,
Оолакка чыгып эркектер,
Баарынын көзү байлансын,
Ачпай келип көздөрүн,
Асталап келип өздөрүн,
Бир-бирден кызды кармасын.
Туткан кызга турулсун,
Учтаган кызга урунсун.
Кармаган кызга кабылсын,
Мындан артык калыстык
Кайдан бизге табылсын?
Муну айтып Каныш салыптыр,
Ал турган жандын баарысы
Айтканын макул алыптыр.
Ким турат ушу жалганга,
Кызык болсун калганга,
Муну да бир кылалык,
Сай кашкалар куп көрдү
Саани кыз айтып салганга.
Кыздарды бөлөк айдады,
Кырк баатыр көзүн байлады.
Кыздар турду кыңк этпей,
Кырка турду былк этпей,
Манас баштап баарысы,
Бакай, Кыргыз карысы
Бала ойногон немедей,
Барча кыз турду кебелбей,

Басып аяк былк этпей,
Баары унчукпай кыңк этпей
Кыз кыркалаш калыптыр,
Кырк баатырдын баарысы
Кайдалашып калыптыр.
Билгендей баары жетиптир,
Бир-бирден кармап кетиптир.
Аттары келген кыздары,
Айныбай анык өздөрү
Ат келген кызын тутуптур,
Алмамбетке кез келип,
Андан бетер Арууке
Дагы түрүн бузуптур:
Тутар Алмаң зилини,
Арууке тантык кыз болуп
Туура чайнап тилини.
Алмамбет ачып көзүнү
Ал жаман кыздан да көрдү
Азыр келип өзүнү.
Аңдап көргүн калайык
Арууке айткан сөзүнү.
Каныкейге кеп айтат:
Эжеке, тыңда деп айтат!
Кыйгыз эли түйүк деп,
Кытайдын эли бүйүк деп,
Кандай мага туш келет
Кайта-кайта жүйүп деп?
Башка кыздын баайысын
Кыйгыз алат экен деп,
Башы боолуу немедей
Кытайга кандай кетем деп
Арууке сөзүн салганы,
Айтканын угуп Каныкей
Ачуулана калганы.
Айтпагын андай сөзүңдү,
Ачып кара көзүңдү.
Алтын, жездин кени бар,
Аягы эки, кол эки,
Адамзаат дени бар.
Алмамбет арстан ойлоп тур
Наадан го деп сени бир.
Байкагын жез мен алтынды,
Баары турат саргарып,
Себебин недир ойлогун,
Алтын артык көрүндү,
Азып келген кытай деп
Айнытпагын көөнүңдү!
Күмүш да бар, калай бар,
Күмүшкө калай жетмеги
Дүнүйөдө далай бар.

Аземдеген сарай бар,
Баары жердин топосу,
Сарайга топо жетмеги
Санап турсаң далай бар.
Албайсыңбы ибарат
Чыгып турган мистеден,
Тышы сөөк, ичи дан,
Көп топодон бөлүнүп
Сарай болгон бубир
Териси калып жеринде,
Мистеден чыккан бул бир дан,
Учтап турган Каканды
Урматы артык улук жан,
Өнөрү артык өзгөдөн
Айбаты артык азиз кан.
Калкым айтар ушак кеп:
Арууке качып адамга,
Кайыпты чанган кара бет,
Кыдырып жүрүп тийиптир
Кытайдан келген нааданга.
Намыс үч-үн тийбейм деп,
Арлыктан моюн ийбейм деп
Арууке сөзү басылды,
Андан келип Каныкей
Алмабетке асылды.
Бериден эмес, кайыптан,
Сиркедей бузук жери жок
Бенделик ката айыптан.
Сулуулугу, сымбаты,
Кыз бүткөндүн кымбаты.
Өзү назик, жүзү нур,
Өз жайына тим коюп,
Азгана күн күтүп тур.
Аяшым сөздү оюңа ал,
Алдап-соолап боюн ал.
Антпесең кайып жоголор,
Аргасы кетсе оңолор.
Менден да артык акылы,
Берер көөнүн акыры.
Баарыбыздан ыраңдуу,
Балекеттүү кайып бу.
Кара бойдо кээри жок,
Кашыкка куйган кара суу,
Карагат көздүү, кан жүздүү,
Кашы кара, ай түстүү,
Теңшебей турат бу сизди,
Атасы кытай экен деп
Алек кылды бу бизди.
Келбетин бузуп кейитти,
Сүрөтүн бузуп сүйрөдү,

Сүйбөстүн кебин сүйлөдү.
Кошулдум он бир жашында,
Алты жылдан бери
Аралаш жүрөт кашымда.
Акылга дыйкан, өзү уз,
Ааламга келбейт мындай кыз.
Атайы жаман өзү деп
Айныбаңыз андан сиз,
Ашкере артык экенин
Аңдаганбыз аны биз.
Жаман кара кыз бойдон
Жарады деп алыңыз,
Кыз келбетин бир салса
Корунганбыз баарыбыз.
Санирабийга кыз
Сайрап айтты кыйла сөз,
Көпчүлүктүн баарысы
Угуп турду көзмө-көз.
Алмамбет макул алыптыр,
Аруукеге бет алып
Асталай басып барыптыр:
Баштагыдан беш-бетер,
Туурук таман, тулга бет,
Карасы казан көөсүндөй,
Карап турсаң мүнөзү
Кадимки чордун өзүндөй,
Таш тулгадай бети бар,
Таар каптай эти бар,
Түйдөк кара чачы бар,
Түйүлгөн жаман кашы бар,
Деңгенедей башы бар,
Жыйырмадан ашык жашы бар.
Таманы төөдөй буту бар,
Саңырсыган жыты бар.
Тура албады жанына,
Кайра басып Алмамбет
Келди Манас канына:
Нуркызынан болсо да
Ушунуңду албадым,
Атым чыгып келди ден
Алган болсом бу кызды
Арылбас менин арманым!
Мени чанган бу кызды!
Мен албадым, баатырым,
Пери урган куу кызды.
Пери да болсо албадым,
Алайын десем эң жаман,
Арылбай кетер арманым!
Ал сөздү айтып салыптыр,
Алмамбет менен Арууке,

Ал экөөнө дүрбөшүп,
Кыз-күйөөнүн баарысы
Уктай албай калыптыр.
Ачка калды, таң атып,
Арууке элди жадатып.
Ачууланып эр Манас,
Ачууланып күүлөнүп,
Атырылып сүйлөнүп:
Атемирдин мазагы,
Абыдан өттү азабы.
Кыярды жыйып кызым деп,
Аярды жыйып аял деп
Алдап жүрүш кандай кеп?
Балааны жыйып балам деп
Басып жүрүш кандай кеп?
Кайыпты жыйып карам деп
Карап жүрүш кандай кеп?
Баарын таштап кыздардын,
Башыма түшкөн соң мүшкүл
Башкадан кыз издээрге
Оюма келип оолуктум,
Оюн-чынын билбеймин.
Оёндорум жакпаган
Олуяга жолуктум.
Кыз албасам кечейин,
Кыйба деп жүрүп нетейин,
Кырып таштап кетейин.
Таштап салып кетем деп,
Алмамбет куру калган соң
Алып катын нетем деп,
Ачууланып бекемдеп,
Карабөрк менен Акылай,
Кара Кыйба кыздары
Катынымдан булардын
Кай жери артык экен деп
Каарын баатыр салыптыр.
Кан Жакып баштап карысы,
Акбалта менен Бирдике,
Аксакалдар барышты
Агала сакал Ошпурбай,
Байжигит менен Акымбек,
Манаска балаа болду деп
Кыргыздын келди карысы.
Кыраан эрдин аз калган
Кыйкырып добул кагышы,
Кыйкырып добул бир какса
Кырк баатырдын белгилүү
Кыямат кайым салышы.
Кылаарын угуп кыраандын
Кыйба тажик барышты,

Кылыксынбай турбай деп
Кыздарын жемеге алышты.
Баш бурушум бекер деп,
Башта дагы бул өзү
Падышадан экен деп.
Кайыпты сүйбөй адамга
Кара башым жеткен деп,
Кадыр буюрган никеден
Кайсы жакка кетем деп.
Качсам кайып болормун,
Кайдан жүрүп оңормун.
Акыл ойлоп турганы,
Алмамбетке тиймекке
Азыр моюн сунганы.
Жети бөлмө ариби,
Аруукенин чын келди
Кадимкидей калыбы.
Карап турган канча жан
Сулуулугун көргөн соң
Суру кетип талыды.
Кандай кылсак каным деп,
Карыялар кашында,
Калк жыйылып айтты кеп.
Акылдашып барышты,
Аңгеме байрак көтөртүп
Тойду курап салышты.
Каныштын кыйла билери,
Казынага баргын деп
Төрт жүз катын жиберди,
Буулум *, канча бутаны *
Жыйнаган экен бу дагы,
Атилес менен шайыны,
Айтканда чыгар дайыны.
Машуроо менен барчаны,
Жыйган экен канчаны.
Кымкап менен дейилде,
Кыйбат баа булардан
Кыз чагында ойлонуп
Жыйнаган экен буларды,
Торгун*, буулум, тубарды,
Толтурган экен буларды.
Дүрдүн * деген бири бар,
Дүнүйөнүн кыйбатын
Атын билбей калганың
Так ушундан билип ал.
Доолон, соолон *, чүчтөнү,
Не кубулган түстөрү.
Санам * менен дүрүйө,
Сап жыйылган дүнүйө.
Бейкасамдан беш жүзү,

Бир-бирине окшобойт,
Баасы кыйын бул түсү.
Жууркан менен көрпөсү,
Журттун баары көргөнү.
Кырк бир отоо * баарына
Кыз Каныкей бөлгөнү,
Кызматын бу журт көргөнү.
Кырк бир үйдүн баарына
Он жууркандан оруну,
Ошол үчүн Каныкей
Ойроттон озгон боруму.
Ар отоого тогуздан
Көз көрбөгөн сонунду
Кырк бир үйгө чыгарды.
Эне-атасы кыздардын
Камданышып калышкан,
Ал-алынча чыгарып,
Жууркан-төшөк барышкан.
Отоонун ичи толуптур,
Озгон асыл сонундан
Отуздан жууркан болуптур.
Кырк үч экен баарысы,
Кыргыз, кыйба тажиги
Кызматына барышты.
Үй борумун жайлады,
Ушуну менен кыздарга
Үч катар нике байлады.
Так кырк күнү той тартып,
Жалпы журттун баарысын
Тамашадан жадатып.
Ат, кунанын чаптырып,
Арзыгандын баарысын
Азыр кылып таптырып,
Ар тараптан тоюна
Алты шаар чакырып,
Элге киши чаптырып,
Эстүүлөрүн чакырып,
Эки миң атан алдырып,
Ээрчишкендин баарысын
Куп кумарын кандырып.
Карыянын баарысы
Жооп берип жолго салыптыр,
Байбиче Шакан баш болуп
Тогуз жүз катын барыптыр.
Кырк үч келин көчүрүп,
Кырк баатырдын баарысы
Кылайып кетпей намысы,
Кыйбадан тандап кыз алып
Кыраандар үйгө барышты.

[Манас Каныкейге үйлөнгөндөн кийин көп убак өтпөй эле Оогандын каны Түлкү деген катаган менен тейиттерди талап, көп кордуктар көргөзөт. Кошойдун баласы Аликени өлтүрүп кетишет. Катагандар менен тейиттердин өтүнүчү боюнча Манас аларга жардамга аттанат. Манас талаадан көчкө жолугат. Алар Манастын кабарын угуп келе жатышкан Үсөндүн (Көзкамандын) балдарынын көчү экен. Оогандыктар менен согушта алар көп зыянга учурашат, Түлкүнүн иниси Акун колго түшөт. Акундун сунушу боюнча уруш токтоп, эки эл жарашып тынышат. Түлкүнүн ордуна кан болгон Акун менен Манас достошуп, бел куда болушат. Көкөтөйдүн уулу Бокмурун Түлкүнүн кызы Канышайды жактырып калып, Манас куда түшөт.

Манастар ал жакта жүргөндө Көзкамандардын көчү келет. Каныкей кадырлап тосуп алат. Көзкамандар калмакча өсүп, адат-салты калмакча болуп калыптыр. Манас элине кайтып, жаңы келген туугандарынын урматына той берет. Көзкамандын балдары Манасты жок кылып, элдин сурагын өз колубузга алалы деп кеңешишет.

Көзкамандардын түрү жаман, акыры душмандык кылышар деп Каныкей эскертсе Манас аны жаман көрөт. Манас элин чогултуп кыргыздардын жер ортосу экен, Таласка көчөйүн деп кеңеш салат. Эл туура табат. Ошол кеңеште Байжигит мен Алтайга кайра көчөм, уруксат бергиле деп элге кайрылат. Эл макул болот. Байжигит ажыраш аяк берүү үчүн той өткөрмөк болуп камданат. Ногойдун бир тууганы Шыгайдын уулу Жапак деген болот. Кыргыздарды кытайлар бөлүп таратканда Шыгай Алай тарапка сүрүлүп, анын уулу Жапак Алоокенин Коңурбайы менен бирге өскөн экен. Жапак Байжигиттин тоюна Коңурбай камданып келсин, мен жардам берем, экөөлөп Манасты жайлайбыз деп Алымбеке дегенин Коңурбайга жиберет. Ал барса Коңурбай үйүндө жок экен. Алооке Алымбекенин сөзүн угуп, Жапакты шылдыңдап күлөт да, азыр Манаска алы жетпейт, Жапак тынч жатсын, андан көрөк барып кытайды чаап алалы деп Манасты азгырсын. Эли-жеринен узап чыгып, кытайлардын жерине барганда гана Жапак ичинен чыкса, Коңурбай сыртынан беттешсе балким экөөлөп Манасты жеңер дейт. Байжигиттин тою башталат. Тойго Манас да келет. Манаска баш ийбей элдин көзүнө көрүнүп коймокчу болгон Жапак, тойдо чатак чыгарып, Көкчөкөз (Көзкамандын улуу уулу) колдуу болуп өлөт. Той тарап, Манас Таласка көчөт.

Ат-Башыга көчүп барып жайланышкан Көзкамандын балдары кеңешип, Манаска уу берип өлтүрүү үчүн атайын конокко чакырышат. Үсөн Манастарды конок кылат. Эртеси биздикине барып түштөнө кеткиле деп Көкчөкөз чакырат. Алмамбет андан шекшийт. Бирок, кимге алы жетмек эле деп ойлоп тим болот. Үсөн кары Манастар аттанарда аларга кымызга кошуп ууга каршы дары ичирет. Көкчөкөздүкүнө бара жаткан жолдо Мендибай жолугуп Тазбаймат менен Бозуулга сак болгула, берген тамактарын ичпегиле дейт. Ал экөө жана ууга чыгып кетишкен Серек менен Сыргактан башкасы бүт ууланып калышат. Улам эси ооп кетип, кайра башын көтөрүп араң турган Манаска даап кол сала албай ыкыс берип турган Көкчөкөзгө Көзкамандын балдарынын бири: эми болору болду, шашпай эле коё турбайсыңарбы десе ал ачууланып, алар эки жаат болуп мушташып калышат. Бул тополоңдон пайдаланган Бозуул Манасты качырат. Көкчөкөз артынан кууп, Сөөк деген жердеги тар кыядан жетип, Аккелте менен атат. Жарадар болгон Манас зоодон кулап кетет. Көкчөкөз аны өлтүрдүм деп ойлоп кайра тартат. Кырк чорону Кызыр учуруп, Тогуз-Тородогу бир жерге алып барып салат. Көкчөкөз элин дүрбөтүп, көчүп калышат. Ууга кеткен Серек менен Сыргак келе жатышып, жылкы айдаган баладан болгон окуяны угушат да, Манас качып кеткен жакка бет алып издеп жөнөшөт. Манасты таап, эс алдырып, дары беришет. Каныкей түшүндө Манасты кочкор сүзгөнүн көрүп, чочулайт да камдана баштайт: мурдатан камдап жүргөн жашырын үңкүрүнө дүнүйөлөрүн катат. Үңкүрдүн оозун бекиткенде байкоостон Бакай ичинде калат.

Көкчөкөз айылы менен Таласка көчүп келип, элди чогултуп, Мазаке дегенине Манас өлдү деп жар чакырттырат. Эл ишенбей, Мазакени шылдыңдап күлөт (ушундан кийин «Мазаке кылбачы» деген кеп калган экен).

Көкчөкөз мага тийсин деп Каныкейге киши жиберет. Каныкей барган адамдарды (Мендибай менен Мазаке) кууп жиберет. Көкчөкөз Манастын айлын чаап, үй-бүлөсүн, жакындарын тентитет. Каныкейди короо кайтартып, эч ким тамак бербесин деп буйрук кылат. Манас, Серек, Сыргак кырк жигитти таап алышып, баары эсен-соо айыгышып, элге жөнөшөт. Көкчөкөз эл чогултуп, Манастын дүйнөсүн бөлүп, аялдарын алабыз деп камданып жатканда Манастар келип калышат. Манастардын келе жаткан кабарын уккан Көзкамандын балдары бирин-бири бычактап баары өлүп тынышат. Ушундан кийин эл арасында «Көзкамандарча бычакташкан туугандар» деген сөз калган экен».]

АЙРЫМ СӨЗДӨРДҮН ТҮШҮНДҮРМӨЛӨРҮ

А а л ы м — окумуштуу (негизинен диндик багыттагы илимдер боюнча).

А б а и ы — кымбат баалуу кездеменин түрү.

А б у з — кол менен жасалган көлчө (бассейн).

А б с у н — сыйкыр, дуба; кубулта турган дуба.

А д а — жок кылуу, тыптыйпыл кылуу.

Адам ноо — жапайы адам.

Ажайыпкана — ар кандай түрдүү кооздуктарды жана айбанат, канаттууларды сактоочу жай (зоопарк).

А з а д а — таза жүрүүчү. Тазалыкты бекем сактаган мырза адам.

Азырейил — ажал периштеси.

А й д а р — эркектердин аркасына өрүлүп коюлган чачы.

А й т у я к — жакшылыкка арналып союлуучу жылкы.

А й ч ы к — жарым ай мисалдуу түр салуу (көбүнчө тууга).

А к а к — баалуу таш.

А к к ү б о — жоокерлер согуш майданына кийүүчү ок өтпөс тон.

А к т а я к — кандардын буйругун аткаруучу жана өзүн кайтарып жүрүүчү адамы, жасоолу.

Ак үйлүү — көрүнүктүү, белгилүү бай үй-бүлөдөн барымтага алынган адам («ак үй» — деген сөз байлыктын жана бийликтин символу катары эсептелинет).

Алаткак — жез тумшук, желмогуз, сасык албарсты, көрүмчү сыяктуу жаныбар, кээде жапайы адам маанисинде.

А л б а р с — мыкты болот, курч.

Албарс кылыч — курч кылыч, болот кылыч.

Алеңгир жаа — жаанын өзгөчө түрү.

Алмабаш мылтык — эпикалык баатырлардын мылтыгынын аты.

А м б а л — Синьцзянь округунун башчысы.

А м ы р — буйрук.

А п с а н а — ушак, айың сөз.

Апторой — бүт, бардык, бүтүндөй.

А п ы — айла, дары, себеп-арга.

А р к ы т — суюк зат куюла турган чылгый териден жасалган идиш.

А р ы п — сыйкыр, дуба, амал, сээр, көз боочулук.

А с а б а — туу, желек, байрак.

А с п и - ЖЫЛКЫ.

А ш у л а — ыр (өзбек тилинде).

А ш ы к — чүкө.

А я р — коргоочу, сактоочу.

Б а а р I — жаз алды, көктөм. II — жакшылык, үмүт.
Бадана — ок өтпөс тон, баатырлар кийүүчү соот.
Бадирек — эр жүрөк, кайраттуу, жалтанбаган баатыр.
Байман күрүч — таза дандуу күрүчтүн түрү.
Б а й н е к — кылыч кынынын уч жагындагы күмүш же башка металл менен кооздолгон бөлүгү. Кээде шакекче маанисинде.
Б а к а р — уй.
Б а ң-б а ң — эпос боюнча аскер кызматчысы.
Баңдуулу — коңгуроо.
Б а п и к — чачык.
Б а р а ң — эпосто айтылган согуш мылтыгынын түрү.
Б а р г е к — асыл заттардан жасалган аялдар тагынуучу жасалга.
Б а р и к — майда жалбырак.
Бардал ат — жүк жүктөөчү ат.
Б а р ч а — бүткүл, бардык, баары.
Б а т м а н — алты пуддан он эки пудга чейинки олчөмдөгү оордук чен.
Баяндос — көрпөчө.
Баяс — кылыч куйруктуу эпикалык укмуштуудай жаныбар.
Б е д ө ө — күлүк аттын түрү, кээде эң мыкты күлүк ат деген мааниде.
Б е й г у д а — жаман атты кылуу.
Бекзаада — бектин тукуму.
Б е л д е м ч и — согуштук кийим.
Бербердигер — кудай таала.
Беренжилүү — кымбат баалуу кездемеден жасалган кийим.
Бишарат — аян, сыр, белги.
Б и я б а н — эрме чөл, ээн талаа.
Бото кур — жибектен жасалган кур.
Б у р а к — I эпостордо айтылуучу чаалыкпас, чарчабас күлүк, канаттуу ат.
II өлгөн адамдын арбагына арналып берилүүчү ат.
Б у р у т — эпос боюнча кытай, калмактар кыргыздарды ушундайча аташат.
Б у т — сыйынууга, табынууга арналып жасалган кудайдын сүрөтүнүн кебетеси.
Буулум, бута — кымбат баалуу кездеменин аттары.
Д а ң — калмактардагы административдик чин.
Д а п — музыкалык аспап.
Д а р а — капчыгай, каптал.
Д а т к а — Кокон жана Букар хандыктарында берилүүчү жогорку наам.
Д е й и л д е — кымбат баалуу кездеменин аты.
Д и ң с е — кытай төрөлөрүнүн баш кийимине тагылган кичинекей тобурчак сыяктуу мансаптык белги.
Д о б у л — добулбас — согушта урулуучу барабан.
Д о о л — анча чоң эмес согуштук барабан.
Д о о л о н — кымбат баалуу кездеменин аты.
Д о о т а й — Синьцзянь провинциясындагы округдук начальник, губернатор.
Д о р г о — I Полициянын начальниги. II чабарман, жасоол, жигит.
Д у у-Д у у — I кытай жарым ханы. II провициясынын башчысы.
Д ү р д ү н — кымбат баалуу кездеменин аты.
Д ү р ү й ө — кымбат баалуу жибек кездеменин аты.
Ж а а-ж а а л а — эпос боюнча калмакча ураан чакыруу.
Ж а а н — аалам, дүйнө жүзү, жер жүзү.
Ж а б у у — калмактардын согуштук ураанынын бир түрү.

Жабыр баян — I укмуштуу эпикалык айбан. II күчтүү жолборс.
Ж а г ы н а — күндүз берилүүчү тамак.
Жазайыл — чоң мылтык, замбирек.
Ж а й с а ң — калмак башчысы, зайсаң-князь.
Ж а м а а — жалпы, түгөл, бүтүндөй.
Ж а м б ы — түрдүү формада жана ар кандай салмакта боло турган акча ордуна жүрүүчү уютулган күмүш, кээде алтын да болот.
Ж а н ч — найза менен саюу, найза менен уруп өтүү.
Ж а ң-ж у ң — провинциянын башчысы, кытай генерал-губернатору.
Ж а п а р — кудай аттарынын бири.
Ж а с а т — сөөк, өлүк, дене.
Ж а с о о — кол (аскер, бирөөнүн кол алдындагы анын таламын талаша турган топ.)
Жебилге — ат жабдыгынын жасалгасы, ат жабуунун чачыгы.
Ж е з и т — жез тумшук, албарсты сыяктуу турмушта жок жаныбар.
Ж е з н а й — чоор сыяктуу музыкалык аспап.
Жекендос — кичинекей, ээр үстүнө салуучу көрпөчө.
Жекесан — I чоң коңгуроонун түрү. II баатырлар кийүүчү кооздолгон өтүк.
Желдет — I өлүмгө буйрук кылынган күнөөлүүлөрдүн жазасын иш жүзүнө ашыруучу адам. II кызматчы жигит.
Ж о л у м — кичирээк боз үй.
Ж о р о — жолдош, теңтуш.
Ж о р у н — жон (далынын үстүнкү бөлүгү).
Ж ы н — болжол менен алты жүз граммга барабар келген салмак өлчөмү.
З а б ы н — күнөөлү, күнөкөр, себепчи.
З а ң г а р — түрү суук, эбегейсиз чоң, абдан зор.
З а р — I алтын, II баалуу мүлк, буюм.
З а р д а л — терең ойлуу, акылман.
З у б у н — уруу, топ, бөлүк, аскер бөлүгү.
И н ж и — бермет.
К а з а т — согуш.
К а з ы — шарият жолу менен диндик эрежелердин талабына ылайык иш алып баруучу өкүм ээси.
Кайып эрен — I тоо кийиктеринин пири. II кийиктердин жалпы аты.
К а к ай — чочко, доңуз.
К а к а н — кытай падышачылыгы.
К а л а б а — коогалаң, чатак, чыр-чатак.
К а л д а й — калмак, монголдордогу административдик мансаптардын бири.
Кандагай — тоо текенин терисинен жасалган баатырлар кийүүчү шым, кээде жалпы эле калың тери, булгаары.
К а п ч а л — аскалуу капчыгай.
К а р — тексиз адам, кул, кордук тарткан, муктаж болгон адам.
К а р а л а — жибек кездеменин түрү.
Кароолу дажаал — мылтыктын кароолунун түрү — башы тоголок кароол (эпосто бул сөз кароолуна илинген жандар соо калбайт деген мааниде колдонулат).
К а р с а к — бөрү, түлкү сыяктуу жойлоп жүрүүчү жырткыч айбандардын жалпы аты.
Карыпчы — колго кийүүчү соот, жең кап.
Кас буудан — мыкты, таза буудан.
К а т т а м — жок болуу, өлүү.
К а у з — к. абуз.
К а ш к а — сапаты, кубаты, баатырлыгы жагынан өзгөчөлөнгөн.

Кебе курсак — чоң курсак.

К е ж и м — парча, аркагы алтындаган зымдан токулган баалуу кездеме, ошол материалдан жазалган ат жабуу.

К е л е — үй.

К е н и з е к — үй кызматын аткаруучу аял, күң.

К е р и к — тумшугунда жалгыз же эки мүйүзү бар жапайы чоң жаныбар (носорог).

К е р и м — I мээрим, жумшак көңүл. II укмуш, шумдук (жылкы жөнүндө).

Кесенде — курт-кумурска, жылан.

Кешмир дуба — окула турган дубанын түрү (эпосто жана жомоктордо сыйкырчылардын дубасы).

К и е — өнүп чыккан түрдүү чөптөрдүн жалпы аты.

К и р и ч — жааны тартып туруучу жиби.

К и с е — I ар түрдүү майда буюмдар тагылуучу кайыш кур. II оттук жана милте салынуучу кайыштан жасалган баштык.

К и ш т е — I сайманын түрү. II эпосто кээде оюндун түрү катарында да айтылат.

К о б у л — I керегеге салынган жылгача. II ичке, келишимдүү, шадылуу манжа.

Кобуш мурун — кырдач мурун.

Койчагыр — эпос боюнча эски мылтыктын аты.

К о л — аскер, кошун, черүү.

Коломсок — саадак, жаанын огун салып жүрүүчү атайын идиш.

Колосолуу — колломолуу — көп, айбаттуу, коркунучтуу.

К о о м а — калмакча салам берүү.

Корбашы — бир топтун жетекчиси, башчысы.

К о р е к — азык, тамак-аш.

К о ш — жылкычылардын, же согуш учурундагы колдун убактылуу жашап турган жайы.

К о ш у н — кол, аскер, черүү.

К ө й — жалпы, бардык, түгөл.

Көк бараң — бараң мылтыгынын түрү.

К ө к ө н ө — калмак, монголдордун согуш мезгилинде чакырган урааны.

Көк теңир — асман кудайы.

К ө л ү к — унаа, жүк ташый турган унаа, кээде жалпы эле мингич.

К ө ң к ү — жалпы, көп.

К ө ө с ө р — кем акыл, көөдөк, аңкоо.

Көспант — кой.

Кулак кайчы — ууру.

Купа — томпогой же тумарча кылып калкандын бетине металдан жасалган кооздуктун түрү, купа туулгада да болот.

К у т п а — нике кыюуда окулуучу дуба

К ү б ө к — кундуз, суусар кармап турган таш капкан.

К ү л д ү — бүткүл, түгөл, жалпы.

Күрөөкө — I өтө таза жибектен жасалган тыш кийим. II жибекке алтын кошуп иштелген хандардын кие турган тону. III соот, чопкут.

Күчүгөн — көк жору.

К ы л к ы я л — оюу чийүүдө колдонулуучу түрдүн аты.

К ы я к — согушта жоокерлер кийүүчү соот, чарайна.

Лаайлама — калмакча кудай деген сөз.

Л а а н а т — будда дининдегилердин сыйына турган кудайы.

Л а г и л — асыл таш.

Л ө к — I нар төөнүн эркеги. II өтмө мааниде — баатыр, балбан.

М а а л а — айыл, кыштак.

Мажилис — жыйналыш, жыйын.
М а й к а н а — кагылган добушу аркылуу айланага кабар берүүчү чоң коңгуроонун асылып турган жайы.
Мал болуу — айыгып кетүү, оңолуу.
Манат — макмал сыяктуу жука, тыгыз түктүү, көбүнчө кызыл түстөгү кездеме.
Мандили — I аялдардын баш кийиминин аты. II кездеменин аты.
М а р — жылан.
М а р а — кымбат баалуу кездеменин түрү.
М е ш — эркектин терисинен жасалга чоң чанач.
Милтелүү булбул — кооз, сайроочу чымчыктардын түрү, үнү муңдуу, сайроочу чымчык.
Молтолуу дуба — сыйкыр дуба, адамдын башын амал менен айландыруучу дуба.
М о р у н — жылкы.
М ө н д ү — I калмак, кытайлардын согуш урааны. II калмакча салам берүү.
Мубакул найза — түпөк тагылган, түпөгү бар найза.
М у п т у — шариятты түшүндүрүүчү дин кызматчысы.
М у р д а р — билимсиз, маанисиз наадан.
М у р ш а п — Кокон хандыгынын тушундагы түнкү күзөтчүлөрдүн башчысы.
М ы л а л — күдүк, күмөн.
М ы р ш а п — к. муршап.
Н а а л — өтүктүн такасына кагылуучу темирден же жезден жасалган така.
Н а а м а — I музыкалык аспап. II ыйык китеп (эпос боюнча).
Н а а п а — эки дөңгөлөктүү, чүмкөмөсү бар араба.
Н а г ы р а — барабан сыяктуу музыкалык аспаптын түрү.
Н а к е р — башы учтуу, тумшугу өйдө кайкалаган баатырлардын кооздолгон ок өтпөс өтүгү.
Н а к ы л — осуят, акыл сөз.
Нанүштө — эртең мененки тамак.
Н а п ы — кайыгр, пайда.
Н а ш т а р — кан алууда, жараны чегүүдө колдонулуучу ичке, учтуу бычак.
Н е с а а н а — чага турган чымын-чиркейдин түрү.
Н о н о к — чоркок, сөз билбес, маанисиз.
О о л а т — урук-журат, тукум.
О о р у к — жортуулга чыкканда чалгынга катышпай калган аскерлердин негизги бөлүгү жаткан жай, аскердин тылы.
О р д о — I хан турган жай, хан сарайы. II жасалгалуу, асемдүү, жакшы боз үй.
О р о й п а — жаанын огу.
О т о г о — баш кийимге тагылуучу куштун канаты, же таш.
О т о о — чакан өргөө, жеңилдетилген кичинекей боз үй.
О ч о г о р — эпостогу баатырлардын мылтыгынын түрү.
Ө к ү м ө т — бийлик.
Ө к ч ө — өтүктүн такасы.
Ө м — өтө көп.
П а й н а — калмакча ураан чакыруу.
П а н ж а — беш аскердин башчысы.
Панжара — I темир тор тосмосу. II терезенин кашеги.
С а а д а к — жаа. Жаа, жебе кап.
С а й — ылгый, өңкөй, жалаң.

Сайкашка — өңкөй мыкты, өңкөй баатыр.

С а н — он миң, көбүнчө эбегейсиз көп, ченемсиз көп деген мааниде колдонулат.

С а н а м — кымбат баалуу кездеменин аты.

Сандугач — булбул мисалдуу чымчык.

Санталак — шүмшүк, ант ургур, митаам.

С а ң о о р — куштардын санынын тегерегиндеги жана куйрук алдындагы жумшак жүнү.

С а р а — мыкты, тандалган, таза.

С а р а л а — кымбат баалуу кездеменин түрү.

С а р д а л, кээде сардар — башкаруучу, мыкты, билерман.

С а р к е р — аскер башчы.

Сарпай — I кымбат баалуу кездеме. II ошол кездемеден жасалган кымбат баалуу кийим, сый тон.

С е б и л — курал-жарак. «Серпкени өлгөн себилсиң» — бул сөз айкашында себилдин туюнтмасы — кыраан куш же жырткыч айбан.

Себилдүү — жарак-жабдыктуу.

Селебенин кабы — селебе — узун, түз кылыч, чоң шамшаар.

Селебенин кабы — шамшар бычактын кыны.

С о о л о н — кымбат баалуу кездеменин түрү.

С о о т — жоокерлер согушта кийүүчү чарайна.

С у н д у ң — кытайлардагы аскердик даража; кытай кыштагынын башчысы.

Супа саадак чалганда — таңдын эресеси, таң ата баштаганда.

Сыбызгы- — дабышы ичке чыккан музыкалык аспап.

С ы й ы р — уй.

С ы р г а к — кыраан бүркүттүн түрү.

Сы р н а й з а — баатырлардын найзасынын түрү.

С э э р — сыйкыр, дуба.

С э э р ч и — сыйкырлоочу, дубалоочу адам (сыйкырчы, дубакөй).

С а я с — эпосто аюунун бир түрү.

Т а а-т а а. — I кытайча «ур» деген сөз. II согуштук ураан.

Табирчи — эптүү, жөндөмдүү.

Т а й п ы — уруу, эл.

Тай туяк — тайдын туягына окшоштурулун уютулган акча ордуна колдонулуучу күмүш.

Таканак — алгыр куштардын санынын тегерегиндеги жүнү.

Т а н а п — боо, керилген жип.

Т а ш — алыстык өлчөмү — бир таш жер сегиз чакырымга барабар.

Тилсымат — сыйкыр, дуба.

Тинтүүр — жараны тилүү үчүн пайдаланылуучу ичке аспап.

Тон-тоноо — кийим-кече, курал-жарак.

Т о н — замбирек, кээде замбиректин огу.

Тоорулчу — чалгынчы.

Т о р г у н — жибек кездеменин түрү.

Т о р к о — жибек кездеменин түрү.

Төө мылтык— эпосто колдонулуучу чоң мылтык, төөгө жүктөп жүрүп атууга ылайыкталган кичирээк замбирек.

Төрөзаада — төрөнүн тукуму.

Т у л — эри өлгөн аял эринин кебетесине окшоштуруп жасап, өлгөн күйөөсүнүн чапанын жаап, үстүнө анын баш кийимин .коюп, көшөгө тартып, бурчка отургузуп ашын бергиче сактоочу сөлөкөт, каралуу аял.

Т у л у м — узун чач.

Т у у л г а — согуш учурунда баатырлар кийүүчү болоттон жасалган баш кийим.

Т ү м ө н — он миң; көп, мол.

Т ү п ө к — найзанын уч жагына тагылуучу топ кыл.

Т ы й т а й — эпос боюнча кытайларга берилүүчү согуштук даража, б. а., губерниялык аскер башчысы.

Убара чаркөө — кээде жапайы адам, кээде турмушта жок жез тумшук сыяктуу айбан.

У д а й ч ы — хандын, төрөнүн буйругун аткарып жүрүүчү жан жөкөрү.

У ч у г а — баалуу кездеменин түрү.

Ү к ү р — уй (калмак тилинде).

Ү р т ү к — кооздолуп жасалган ат жабуу.

Ч а г а — калмак, моңголдордун согуш учурунда бири бирине дем бериш үчүн чакырган урааны.

Ч а н т у у — эпосто кытай же калмак тарабынан мусулман деген сөздүн ордуна айтылат.

Чарайна — жоокерлер согушта кийүүчү соот.

Ч е р ү ү — аскер, кол.

Чилмардан — тегерек алкакка жаргак капталган музыкалык аспап.

Ч и л т е н — мифологиялык түшүнүктө адам көзүнө көрүнбөгөн, укмуштуудай касиетке ээ болгон жакшылык кылуучу дух.

Ч о п к у т — баатырлар согуш учурунда кийүүчү ок өтпөс тон, соот.

Чочпара — акча ордуна жүрө турган анча чоң эмес уютулган күмүш. Эпос боюнча кээде алтын түрүндө да жолугат.

Ч у к а к — тартыш, кемчил, аз.

Ч ү ч т ө — жука ак материал.

Ч ы й т а й — кытай, монголдордо кенже аскер кызматчысы.

Ч ы м ы л д ы к — музыкалык аспаптын түрү.

Ч ы ң о о л — кароол. Күзөт.

Чыңыроон — жоокерлерге кабар берүүчү жез түтүктөн жасалган музыкалык аспап.

Ш а а — падыша, шах.

Шаймерден — эпостук баатырлар кайрылуучу жана жардам суроочу жогорку күч, жигиттердин колдоочусу.

Шалдыркан кесе — кооздоп, чачыктуу кылып жасалган кесе.

Шаңшуур — күмүш жамбынын түрү.

Ш а п — канжар, бычак.

Ш у у д у р — төө.

Ш ы м а л — түндүк тарап.

Шыпты кашка — шар, чечкиндүү, ыкчам, шамдагай адам жөнүндө. Кээде анык баатыр деген мааниде.

Ы с п а н — шаардын аты.

Э г е — кудайдын аты.

Эгей шыгай — баатырлык күч жагынан бири-биринен кем калбаган, пар келген.

Эгем таала — баарынан жогору турган кудай, алда талаа дегенди билдирет.

Э г и з — бийик тоо.

Э р ө ө л — I жекеге чыккан сайыш, чабыш. II чалгынга чыгуу.